

E 215/5:6

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

VI.

D. BARTHA KATALIN ÉS PAPP ISTVÁN
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI
KÁLMÁN BÉLA

UN RÉSUMÉ SE TROUVE À LA FIN DE CHAQUE ARTICLE

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST

1960

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

VI.

D. BARTHA KATALIN és PAPP ISTVÁN
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI
KÁLMÁN BÉLA

UN RÉSUMÉ SE TROUVE À LA FIN DE CHAQUE ARTICLE

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST
1960

A DEBRECENI KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM
NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉVKÖNYVE

KIADÁSÁT
A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTER
RENDELTE EL

A *-ni, -nit, -nul, -nül* határozórag-csoport az erdélyi régiségben

1. Még a módszeres magyar leíró jellegű nyelvjáráskutatás és jóval a magyar nyelvjárástörténeti vizsgálódások megindulása előtt — mai tudásunk szerint — GYARMATHI SÁMUEL vette elsőül számba a címbeli, különleges határozórag-csoportot (Magyar Nyelvemester I, 290, II, 115, 226). Utána, de tőle nyilván teljesen függetlenül LŐRINCZ KÁROLY foglalkozott futólag a ragesoportnak a háromszéki nyelvjárásban való szerepével (Magyar Nyelvészet VI, 230), majd nyelvtani összefoglalásában SZVORÉNYI JÓZSEF (Magyar nyelvtan tanodai és magánhasználatra, Pest, 1861, és 1876-ig még három kiadás; magam a harmadikat használtam: Pest, 1866. 308). Mondattani vizsgálódásai rendjén pedig BRASSAI SÁMUEL (AkÉrt. 1864. 3:350) még KLEMM ANTAL (MTörtM. 198—9) tett használatára nézve figyelemre méltó megjegyzéseket (l. még újabban BERRÁR JOLÁN, MTörtM. 33—5).

E ragesoport földrajzi elterjedése, alakitani szerepére, sőt eredetére nézve elsőként SIMONYI ZSIGMOND foglalta össze két ízben is a koráig rendelkezésre álló adatok alapján véleményét (MHat. 335—7. — TMNy. 682—4). Lényegében SIMONYI adatainak és eredményeinek kivonatos felhasználásával vázolta fel az egész magyar nyelvjáróterület vonatkozásában a határozórag-csoport nyelvjárósi elterjedését és szerepét BALASSA JÓZSEF (A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése Bp., 1891. 135—6). HORGER ANTAL e kérdéssel kapcsolatban az eddigi irodalomban rögzített nyelvi és nyelvföldrajzi tények ismétlésén túl még néhány értékes észrevétellel gyarapította tudásunkat (MNYj. 132—3). A címbeli határozóragokkal kapcsolatos ismereteink leíró nyelvjárósi szempontból nyelvföldrajzi, hangalaki és szerepköri vonatkozásban SIMONYI, BALASSA és HORGER összefoglaló megjegyzései óta a számbajöhető terület egészére nézve lényegesen nem bővültek. Éppen ezért KÁLMÁN BÉLA is kénytelen volt a palóc, az északkeleti, a mezősegi és a székely nyelvjáróterület viszonylatában e határozórag-csoportra nézve általános keretek között mozgó megjegyzésekre szorítkozni (A mai magyar nyelvjárások. Bp., 1951, 26—8). Csak újabban jelent meg Kolozsvárra és környékére vonatkozólag egy, a *-ni* rag nyelvföldrajzi helyzetét 59 kutatóponton rögzítő, meg egy másik, ugyane terület tizenöt pontjáról mindhárom rag nyelvföldrajzi adatait együttesen feltüntető térképlap (GÁLFFY MÓZES, MÁRTON GYULA és SZABÓ T. ATTILA, ErdMuz. XLIX, 461 és ErdTudFüz. 181. sz. 41 és XXI. térképlap. — UŐK: Mutatványok a Magyar Nyelvatlasz próbagyűjtéséből. Szerk. BÁRCZI GÉZA. Bp., 1947. IX. Kalotaszeg és vidéke. 12 térképlap).

2. Minthogy a rendelkezésre álló, eléggé szórványos nyelvjárósi adatok arról bizonykodnak, hogy az itt szóban forgó határozórag-csoport a magyar

nyelvjárasterületnek meglehetősen tekintélyes részén és éppen a régies sajátosságokat talán legjobban őrző Bars és Háromszék közé eső peremvidéken jelentkezik, már jó ideje valószínűnek tartottam, hogy a levéltári anyagból feltétlenül elő kell kerülniük e határozórag-csoportnak újmagyar-kori, sőt — szerencsés esetben — még középmagyar-kor végi életét is bizonyító adalékoknak. Valóban, az erdélyi levéltári anyagból tőlem már régebben kibányászott néhány szórványos (vö. MNy. XL, 76—7), majd valamivel későbbben Cs. BOGÁTS DÉNESTŐL meg tőlem közzétett, felesszámú XVI—XIX. századi adat a ragcsoportnak a XVI. század második felétől korunkig megszakítatlanul folytatózó életét — legalábbis a közép-erdélyi és a székely részekben — kétségtelenné tette. (Erre nézve l. BOGÁTS, A *-ni, -nit, -nul, -nül* rag a háromszéki régiségben: Dolgozatok a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetéből. 16. sz. Kvár, 1947. — Uő: Háromszéki oklevélszójegyzék: ErdTudFüz. 163. sz. *bárány-címer, falka* és *guzsalyos* al. — Tőlem: Régi adatok a *-ni, -nit, -nol* rag erdélyi elterjedtségéhez: MNy. XLVIII, 113). Az e közleményekben felsorakozó erdélyi régiségbeli adatok időbeli és nyelvföldrajzi megoszlása a középmagyar-kor végétől az újmagyar-kor első századának utójáig a következő képet mutatja:

-ni: 1568: Sepsiszentgyörgy (H).¹ 1592: Karatna (H). 1606: Köpec (H). 1610: Dés (SzD.). 1614: Zágón (H.). 1620: Imecsfalva (H.). 1621, 1668: Kézdivásártó (H.). 1624, 1664, 1678: Kézdivásárhely (H.). 1629: Szentdemeter (U.). 1634, 1689: Kőröspatak (U.). 1640: Nagynyújtód (H.). Háromszék 1645: Kanta (H.). 1652: Felsővolán (H.). 1656: Ikafalva (H.). 1691: Kovászna (H.). XVII. sz. vége: Altorja (H.). [Bogáts, i. m. 4—6, 9—10. — MNy: XL, 76, XLVIII, 113].

-nit (~ nitt). 1589: Dés (SzD.). 1601: Alsócsernáton (H.) 1617: Dálnik (H.). 1640: Háromszék. 1640, 1665: Udvarhelyszék. 1656: Kézdivásárhely (H.). Ikafalva (H.). 1673: Kanta (H.). [Bogáts, i. m. 10—12, 15. — MNy. XL, 76, XLVIII, 114—5].

-nul, -nül: 1645: Kézdivásárhely. 1648: Etéd vidéke (U.) [Bogáts, i. m. 14, 15.² — MNy. XLVIII, 113.]

Az itt vizsgált ragok nyelvföldrajzi és időbeli jelentkezésére vonatkozó fentebbi, aránylag eléggé csekély számú XVI—XVII. századi adatoknál számszerűleg több és főként jóval több pontról származó XVIII—XIX. századból való adatot nyújtanak az eddigi levéltári közlések (l. BOGÁTS, i. m. és tőlem: i. h.). Ezekre a helyvel való takarékoskodás okából csak ilyen megjegyzés formájában utalok (l. azonban az összesítő adatsorozatot alább a 4. pontban). — Az eddigiekből látható, hogy a szóban forgó határozóragokra a legrégebbi, XVI—XVII. századi adatok — a közép-erdélyi Désről származót kivéve — mind a keleti, illetőleg a nyugati-székelységből (Háromszék, Udvarhelyszék) valók. A XVIII—XIX. századból azonban feles számú adatot ismerünk más székely területekről (Csik, Marosszék), sőt Erdély vármegyei részeiről (Kolozs, Maros-Torda) is (l. MNy. XL, 76—7, XLVIII, 113—6).

¹ Ahol ez — helykímélés céljából — szükséges, a nyelvföldrajzi felsorolásokban az egyes településnevek után ( )-ben a következő rövidítéseket alkalmazom: Cs. = Csik m.; H. = Háromszék m.; K. = Kolozs m.; MT. = Maros-Torda m.; SzD. = Szolnok-Doboka m.; T.A. = Torda-Aranyos m.; U. = Udvarhely m. — Forrásrövidítésem a következők: EM. = Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára (jelenleg a RNK Akadémiája kolozsvári fiókjának Történeti Levéltára). UTIr. = Udvarhelyszék Törvénykezési Iratai (jegyzőkönyvei) a kolozsvári Állami Levéltárban. — Az idézett szövegrészek után az esetek többségében a vallomásokból odajegyeztem annak a tanúnak vagy forrásszerkesztőnek nevét és ( )-ben életkorát, akinek nyelvből került — legnagyobb valószínűséggel — a forrásba a kérdéses szövegrész. A neveket az esetek jó részében „” között a forrás használatá alakjában közlöm.

² Ez az utolsó szám a Bogátrtól lapalji jegyzetben helymegjelölés nélkül közölt, tőlem meghatározott helyről származó adata utaló lapszám.

3. A még át nem kutatott erdélyi levéltári anyag jellegének és a nyelv-járástörténeti kutatásokban való jelentőségének sejtelmében számomra nem volt kétséges, hogy ha a további levéltári kutatás időbelileg nem is hozhat felszínre a XVI. század közepe előtti időnél régebből származó anyagot, nyelv-földrajzi vonatkozásban Erdélyből, sőt hihetőleg Barstól a Szilágyságig terjedő részekre nézve is még jelentős számú adat előkerülését remélhetni (vö. MNy. XLVIII, 116—7). Mivel az Erdélyi Magyar Oklevélszótár anyaggyűjtő munkája e várakozásomat mindenben igazolta, most, mielőtt még a vizsgált rageszoportra nézve néhány megjegyzést tennék, előbb a következőkben ragonként s ezen belül a székely székek és az erdélyi vármegyék szerint a községek betűsoros rendjében felsorakoztatom az utóbbi években előkerült levéltári adatokat. Az adatok rendjére nézve megjegyzem, hogy előbb a székely megyék, majd a többi erdélyi vármegye területéről származó levéltári anyagból kiírt *-ni, -nit, -nul, -nül* adatokat sorolom fel.

A) A *-ni* ragra vonatkozó adatok

a) Csík m.: Csík-szentgyörgy. 1609: „egzjer aitos martonne hozam Jeoue es el hiua bech *Imrehnj* [Both Janos (40) primipilus.” — EM. Béli lt.].

Kászónimpérfalva. 1635: „Tudom azt hogy Matthe Istwa(n) Gergelj *Balasi* hazasula megh, ott hala megis.” [Incze Péter felesége Agata (35). — EM. Lázár lt. Fasc. 71.]

Kászónújfalu. 1635: „monda Nekwnk mennyetek el Balas Janos *Ersebetnj*”. [„Ambrus Pal Kazon szekj Uy falui primipilus” (70). — EM. i. h.]

Rákos. 1701: „Két szeredai német . . . beszálván a *biróni* postaszánát kértek.” (SzékOkl. VII, 76.)

Szárhegy. 1768: „láttam azt hogy Olá *Andrásni* hoztak vala egy taliga tsere tsapot tüzrevalot, ugy pediglen láttam aztis hogy Beres Mihaly-nitis vala a Husvétba afféle tsak egy taliga tsere tsap tüzre valo.” [EM. Lázár lt. Fasc. 151.]

b) Háromszék m.: Alsótörja. 1730: „Azon Vasárnap dél után, *Dánnéni* menék, s látám az kérdésben fel tett jószágon Szakács Mátyást, s Tála Istvánt Mihálcz István Uram jelen léte nélkül hogy áskálnak vala.” [„Száráz Mólnárné Dóbra” (így!) (38). — EM. Borbély Sámuel gyűjt. I. köt.] „En akkor, mikor Mihály Deák Uram meg találta volt az elveszett taligáját Szakács Mátyásnál, az előtt valo este későn látám hogy Székely Lórincz von vala egy taligát, — s kérdém hova viszi, s — mondá hogy holnap szántani akarnánk s oda viszem bé Szakács *Mátyásni*, de én nem tudom honnét vitte”. [Csáki János (28) jobbágy. — EM. i. h.]

Felsőtörja. 1726: „mondák nálam nem erők utol Biro Andrást, bé szalaszták Bartok *Istvánni*.” [EM. Lázár lt.]

c) Udvarhely m.: Béta. 1784: „aszt mondhatom bizonyosan hogy Iljés István hurtzalta ide a *biróni* Csáki Györgyöt”. | „Agilis Nagyb Széjes Istvánné Gáspár Jutka” (50). | „amikor ottan asztalnál ültünk volna be jövének Jakab *Pálni* sokan a Bétai ifjuság közül.” [„Agilis Kisseb Szejes István” (32). — EM. Bánffy Rok. Iktári Bethlen lt.]

Bikafalva. 1602: „Az el mult Zent Istua(n) napia(n) mentem vala Antal *Gyeorgjni*, ott vala az Actor, műlatozunk vala” [„Georgius Mihalj de Bikfalua judex juratus”. — UTIr. 16/72].

B ö g ö z. 1764: „Szétsi Ferentz . . . Páll *Joseffni* egy Sákba buza vitt volna.” [Csáki János (52) jobbágy. — EM. Bánffy Rok. Iktári Bethlent.] | „Hallottam azt, hogy a nevezett Inas Páll *Joseffni* két véka buzát vitt volna de bizonyost benne nem tudok” [Puszkuj Tamás (29) jobbágy. — EM. i. h.]

C s e h é r d f a l v a. 1602: „Lörincz Janos czieherdfalwi, lofw Ember hwti utan ezt wallia, mikor En haza Jöttem volna az mezöröl . . . oda menek, az *bironj* ot wgi Zolt wolt Kouaczi mihalj az Zazokal.” [UTIr. 16/55]. — 1604: „Jöttek wala az En hazamhoz Tarziafalwi albert Zekel Janos az Zazokal meg fogok az o [lahot] s az *bironj* wiuek” [„Kowachj mihaly czieherdfalwj lofw Ember.” — UTIr. 16/55]. — 1785: „gyakorta mentem Szedresi *Peterni*.” [Petrus Gothárd (65). — EM. T. Pálffy lev.]

E t é d. 1603: „Farkas Istuan Etedi Zabad Zekel hwti wtan azt wallia . . . hogy kokas zokor ment wolt borert tot *mihaljnj* fel kel Tot mihalj hogi ki mennien az hazbol wgi esset hogi alig wonta fel az felesege wgi döytöt(w)k fel az felesegewel kette(n) az agjba Tot mihalt.” [UTIr. 17/22—23]. | „Kowaczj Lukaczi Etedi Lofeo Ember hwti wtan ezt wallia Tot mihalj mag vetöböl Jö wala haza be hiua hogiay *görgnj* a katonak kapitaniahoz.” [UTIr. 17/23].

F e l s ő b o l d o g a s s z o n y f a l v a. 1602: „Az vtan olah Andrasne witte az *papni* (ti. a pénzt)”. [„Georgius Nemet de felseobodogh aszonfalúa inquilinus”. — UTIr. 16/72]. | „Olah Andrasne ueúe fel (ti. a pénzt) az *papni* viúe „Martha relicta quondam agilis Mathei Balas libertini in felso bodog azzonfalúa”. — UTIr. 16/73].

F e l s ő r á k o s. 1807: „Hitre szoritatván a' Szolga, hite után a' Szék előtt azt vallotta, hogy a' Sákot ő Székely Istvánnul vitte el, a' mellybe a buzát lopta, 's Székely *Istvánni* a Kis házba azért vitte, hogy ötet Székely István is tanította” (Falujegyzőkönyv 23. 1. Sebe János pap és falusi notárius kezeírása.) | „Hite után mondja aztis, hogy azon a' buzán kívül, a mellyel ő vitte lopva Székely *Istvánni* (így!), maga Fitori Péteris egy néhány izben egy ruha Zotskotskáb(an) lopott buzát a' tsúrból” [Ua.]

K e r e s z t ú r f a l v a (Székelykeresztúr). 1604: „gagj Jakab Kereszturi fawj liber(tinus) fatetur sic, Tugia hogy az ökröket be wittek zekeret eket buzat zabot az mi wolt, *czianak Janosnej*” [UTIr. 18/138].

K o r o n d 1604: „Mi wduarhelyről Jöttwnk wala wiza Keczetbe nagi *matenj*” [„Ambrus gergely Korondy primipilus.” — UTIr. 18/167].

M á r é f a l v a. 1602 k.: „Tudom azt hogi az Aniaval perleketenek mertt marton az Felesege *Anianj* mentt vala hogi az Ania Haragiatt Tartoztatthatna.” [„Nagi Pall marefalvi lofeo.” — UTIr. 16/62.]

O r o s z h e g y. 1605: „Egiszer az J. Aszon(n)jal menek Berze *Mihalnj* malomert.” [„Ursula quondam Nicolaj Demeter In Orozhegy.” — UTIr. 19/12.]

S ü k ő. 1606: „Joannes Kouachj de S̄wkeő primipil(us) Iúr(atus). Engem küldett vala Peter Kouachj Kjs *Peterni*” [UTIr. 20/139] | „Stephanús Vargias de S̄wkeő primipil(us) Júratas. Peter kouacz hiua enge(m) Kis *Peterni*” [I. h.]

S z e n t á b r á n y. (Szentábrahám). 1602: „fodor marton . . . hogi a war zolgalatiatol es egieb zolgalattol adotol ohasa magat wgi kezde oda által a *gerebeknj* szolgálnj, lowa hatan hogi menchiek” [„Sigmund mihaljne Ersebet Zent Abranj” (50). — UTIr. 17/39]. | „fodor marton . . . hogi meg hala aczj Janost zallittak oda eo penig a mig Ele zekerewel Ekejevel zolgalt oda andras gereb *wram nj* (!).” [„nagi Balas zent abranj zabad zekel” (26). — UTIr. 17/38.]

Szentegyház as oláh falu. XVII. sz. közepe: „oda menek Janos *Balaszny*” [EM. Oláhfalusi lev.]

Szentkirály (Székely-).³ 1597: „Peter kouachne s az kégd felesége az ket aszonio(m) eggyek, eók el iarnak *egymasni* az en kertemennis el iarnak s en ne(m) bano(m)” [„Jacobus Simo de S. Kiralj” fejedelem jobbágya. — UTIr. 12/36.]

Szentmihály (Székely-). 1603: „Jakab georgj zent mihalj zabad zekel hwti wtan ezt wallia Engem hiwt wala oda az Kedey Janosj gergelj fia, Janosj georgj, balog *ferencznj*.” [UTIr. 17/27.]

Tarcsa falva. 1796: „Kováts István arra erőltet vala hogy mennek el Bentzedi *Jánosni* a kamarából lopjak kendert.” [Varga György (16) szolgálja. — EM. T. Pálffy lev.]

Vágás. 1606: „Pal mýhaljtt úyuek Kadar *Peternj*.” [„Gorgj Deak Jakab”. — UTIr. 20/189.]

Álljon itt még néhány kétségtelenül Udvarhelyszék területéről származó, de közelebről helyhez nem vagy csak bizonytalanul rögzíthető levéltári adat is. Íme:

1594: „En arra emlekezem hogy mikor Boldisar Ambr(us) Pal *Gergelni* Jeott uala, valamint vegeztek volt.” [UTIr. 10/81.] — 1596.⁴ „Pwnkest után úalo vasarnap mentem uala Thibold *Antalnenj*, miertth en egj úagiok uelle”. [UTIr. 11/53.] | „en esmet Jancsi *Geörgjni* menek, megh monda(m) az Aszon(n)ak a’ felesegenek hogj ninch hon Jancsi Peter”. [UTIr. 11/75] — 1597: „enis eleghzer iarta(m) oda Bodo Gergeltul mentem Bodo *Janosni* ott sokan Jariak azt az eósuent. Bodo Gergelne, Peter kouaczne eggiek, eóketes latta(m) hogy ott iartak *egymasnj*.” [„Martha relicta quondam providi Martini Foris.” — UTIr. 12/37] „Enge(m) Kis Bodo Gergelj uere hogy el men(n)ekj Nagy Bodo *Jánosni*” (Ua.) — 1598: „ugy mente(m) uala kj, s be menek *Menhartni*, tahag az Borbelj mossa az Verbeól ky.” [UTIr. 13/31.] — 1599: „Azt ne(m) tagado(m) az chakany nyeleuel ýthetem egyzer uagy ketzer, Azon be mene Nagy *Janosni*.” [UTIr. 14/45.] | „en Ismet mentem vala zeocih (!)⁵ *Palny*.” [UTIr. 14/60] — 1600: „Zinten akkor talaltam Palosra menni . . . . es ugyan ott az orzagh vtan le werenek, ott hogy fel kelhetek *Toth Farkasni* futottam.” [UTIr. 15/133]. — 1604: „Ez utan, monda hogi az *bironj* wizi mind az louat, mind az borsot, de fel rakodek az lora s haza mene ne(m) az *bironj*.” [UTIr. 18/146.] „meg fogak az o[lahot] s az *bironj* wiuek.” [UTIr. 16/55].

d) K o l o z s m.: S o l y m o s (Mező-). 1742: „a *kertészni* bé mennék.” [Em. Lázár lt. Fasc. 93].

e) M a r o s - T o r d a m.: C s e j d. 1758: „be kerülenek az Udvara . . . . Salyi Kata *Aszszonyni*.” [Michael Nagy (52) nemes személy. — EM. Vadadi Kövendi lev.].

S z é k e l y k á l. 1717: „ők oda mentek Janka *Gyeorgyni*”. [EM. Berzenczey lt. 12. cs. F. 92 No. 129.] — 1750: „egy aránt jártak az . . . béresek Faluba, Ferencz a Feleségihez Dani Fodor *Mihályni*.” (I. h. No. 61].

V a d a d. 1750: „elis mentünk Vadadi Fodor *Mihályni* a kortsomára”. [Hegyí András (42) jobbágy. — EM. Vadadi Kövendi lev.]

³ L. még alább az Udvarhely megyei, közelebről meg nem határozott helyről 1596-ból való, azonban hihetőleg ugyaninnen származó tanúk vallomásából kiírt adatokat.

⁴ Mindkét ez évből való vallomásrészlet alkatadatokat. (L. alább Szentkirálynál 1597-ből az ugyanez ügyre vonatkozó szövegközlést.)

⁵ Nyilván elírás *zeochi* (olv. Szócs) helyett.

f) Szolnok-Doboka m.: Dés. 1610: „latam hogy Kvn Peter Jart oda Mihaly *deakni*” [Dés város lt. 320. sz.] — 1707: „Gaal Mihaly Vr(am) kutytabul Bakos Istva(n) Ur(am) vasait ki vötte Orosz *Janosni* vittel által hova töttek nem tudom” — vallja Ladanj László (40) [Uo. 488. sz.]⁶

B) A -nit ragra vonatkozó adatok

a) Csík m.: Csatós szeg. 1730: „most esztendeje jó reggel keresni kezdém az Szántó taligámot s az jobbágy Aszsz(ony)om . . . . mondá hogy keressük Szakács *Mátyásnit*” — vallja „Mihály Deák Uram de Al Csik Csató Szeg Nobilis” (39) [EM. Borbély Sámuel gyűjt. I. köt.]

Csíkszentgyörgy. 1609: „egj nagj ileöis (! olv. üllő is) . . . . uagion . . . . farkas *nichlosnit* . . . . mathias *Janosnit* uagion ontal tanger es farkas *nichlosnit* egi szaruas uelő öregi . . . . balassek uittek uolt el demeter *peternit*” (EM. Béldi lt.)

Csíkszentsimon. 1666: „én Benedek *Mártonit* mulatok vala”. [Keresztes Ferencz senior primipilus (45). — SzékOkl. VI. 293—4.]

Ditró. 1759: „én is 4 esztendeig szolgál Lévén *puskásnit* (értsd: Puskás Tamásnál) irítottam azt a helyet”. [EM. Lázár lt.]

Kászónimpérfalva. 1635: „Matte Istwa(n) Gergelj *Balasnit* hazasodot vala megh ott hala megis”. [Nagy Domokos özvegye Agáta (70). — EM. Lázár lt. Fasc. 71] | „Matthe Istwan Gergelj *Balasnit* hazasult vala megh ott hala megis” [Gaspar Imre primipilus (50). — EM. Lázár lt. Fasc. 71].

Komás. 1632: „Leörincz Balint az koris hadnagy uala megh fogatta darabontokkal Kayczia Mihalt, . . . az *bironit* az kalodaba verete.” [EM. Béldi lt.] | 1643: „en Lestjan *Janosnit* felejtete(m) kesemet” | „Azt is monda az szegenj Andras hogj Lestjan *Janosnit* megh czjapta uolt Boga Balint.” [I. h.]

Szárhegy. 1731: „mikor Márk Mihályék el Szöktek ä Tömleczből harmad napig *Csatlosnit* voltak a Hiuban” | „ä Sütöné Kocsis Gáborné Sót arult hoszszu *Bernadnit*” [EM. Lázár lt.] — 1751: „Láttam Fazakas Ferencz *Uramnit* egy darabocska Cserefát.” [I. h. Fasc. 151.] — 1768: „láttam azt hogy Olá Andrásni hoztak vala egy taliga tsere tsapot tűzrevalot, ugy pediglen láttam azt is hogy Beres *Mihalynitis* vala a Husvétba afféle tsak egy taliga tsere tsap tűzre valo.” [I. h.]

b) Udvarhely m.: Béta. 1784: „láttam szemeimmel Jakab *Pálnit* hogy Bétai Szejes Josef akará meg fogni Csáki Györgynek a haját.” [Agilis Barabás János (17). — EM. Bánffy Rok. Iktári Bethlen lt.] | „láttam hogy . . . . Csáki György Jakab *Pálnit* asztalnál ül” [„Agilis Közepső Széjes István” (43). — I. h.] | „énis jelen voltam Jakab *Pálnit* a kérdésben meg nevezet időben . . . . Jakab Pálnul mikor ment el Széjes Josef aszt nem láttam hanem mikor Csáki György onnan Jakab Pálnul haza indul a loszánba énis Jakab Pálnéval le menék a Föld hidhoz.” [„Agilis Kissebb Széjes Istvánne Gál Anna” (30). — I. h.] | „láttam szemeimmel mikor Jakab *Pálnit* Széjes Josef a haját meg akará fogni Csáki Györgynek, látám aztis hogy mikor Jakab Pálnul loszánba elindula haza Csáki György Feleségestül . . . . vélek együt elmen-

⁶ Itt jegyzem meg, hogy a MNy. XLVIII, 113. lapján felülről a 27. sorban közölt 1610-ből való dési szövegbe sajtóhibából *astue* került bele *estue* (olv. *estve*) helyett.

⁷ Ugyanebben a forrásban még több tanú vallomásában csaknem azonos fogalmazásban olvasható ez a *bironit* alak.

tem a neveztem Kisseb Széjes Istvánni s onnan én vissza fordulván látám hogy Széjes Josef menjen utánnok egy vas villával énis meg térék s bē menék Kisseb Széjes Istvánni s mondám hogy Széjes Josef menyen az utan egy vasvillával és Csáki Györgyék Kisseb Széjes Istvánnul ki menvén szánastul.” [„Agilis Ilés János” (15). — I. h.] | „énis jelen voltam Jakab *Palnit* az kérdésben meg nevezet időben . . . . és a mikor Csáki György el indult haza lo szánba feleségestül Széjes Josef is előttük kiment volt Jakab Pálnul egy emelőrudal” [„Agilis Kisseb Széjes Ferencz.” (17). — I. h.] | „tudom bizonyoson hogy Jakab *Palnit* elsőben Széjes Josef szidá meg Csáki Györgyöt . . . , látám aztis hogy mikor Széjes Josef kiment Jakab Pálnul egy nagy darab fát vön a kezibe s aval mene ki a kapun”. [„Agilis Széjes János” (18). — I. h.] | „Széjes Josefis Jakab *Pálnit* egy tsaptato kora fát a kezibe vön s azal onnan el mene.” [„Agilis Kisseb Györfi Ferentz” (18.) — I. h.]

B e t f a l v a. 1599: „Zekely Isthwa(n) Betfalusi Zabad Zekely megh esköwe(n) azt wallia . . . . egykor Wargha Gergely wachora vtan, Kiraly Ferenczel be iöwenek az vram hazához Warga. Balasehez (!), ... Azomba Kiraly Ferencz megh fogha zekemet, mo(n)d hogy, mond megh krucz (!) kurva hol az vrad, mondek en ne(m) tudom, azonba el futamottam, elotte, Weres Janchi vagy (ki) mo(n)da oztan hogy Kis *Thamasnit* wagyon”. [UTIr. 15/197.]

B i t a. 1600: „mo(n)da ezen Vagasý Janos, meny el edes Georgy vra(m), Az külchok Josa *Thamasnit* uadnak, kerd ki, nisd meg az aitokot ne ronchak el”. [„Benedictus Georgifý de Bitha primipilus”. — UTIr. 15/28.]

B o g á r t f a l v a (Bogárfalva). 1604: „hallottam mondottak azt hogy Theorek Janosnak egy tarizniaja Bogartfalua(n) Sebestien *Andrasnit* allot volna.” [„Nicolaus Lenart de Bogartfalua libertinus.” — UTIr. 18/144.]

E g y h á z a s o l á h f a l u (Szentegyházásfalu). 1591 k.: „ferencz *pale-nott* eset az keoz kert egy falkáigh.” [EM. Oláhfalusi lev.] — 1608: „Orsouat (!) *Ferencznitt* atta Filep Andrasne innia” [I. h.]

E t é d. 1648: „eteden Kazas *Istuannt* ot eytel bort nioc penzest” | „adorjan *Janosnit* 4 ejtel bor” | „Birtalan *Jakabnit* 11 ejtel bor”. [EM. T. Pálffy lev.]

F a n c s a l. 1606: „fanchyaly balint nemes ember ugya(n) fanchyaly megh eskut hitj vtan Igý felel . . . . had adhassak okótt hogy itt uoltam az *biro nit*.” [UTIr. 20/102.]

F e l s ő r á k o s. 1807: „Fitori Péternéis gyakran kénszergette, hogy adjon buzát, ugy mondotta ő Péternének, hogy már Székelly *Istvánnit* vagyon a buza, vigye el onnan, és adja el”. [Falujegyzőkönyv 23. 1. — Sebe János pap és falusi notárius kezeírása.]

K e c s e t. 1604: „ot woltam azert Janosi *Gergeljnit* de hogi az folura Jutanak enis el futtam uala”. [„Palfi Janos fia Janos kezietti”. — UTIr. 18/125.]

K e r e s z t ú r f a l v a (Székélykeresztúr). 1591 k.: „Aztis tudom hogi ez Lukachnak nem vala hol lakni mikor Simo *Janosnit* megh hazasult úala vgj menth volt az Gereb feoldekre” [Relicta quondam Valentini Varga Catharina de Kerezturffalua”. — UTIr.]

L e n g y e l f a l v a (Székely-). 1783: „Biro *Mih(álj)nitt* kalákai gjulekezet volt” [Anna Benedek (22). — EM. Benedek lev.] | „Biro *Mihaljnitt* Kalaka volt” [„Johannes Hadnagy ex Lengjenfalva” (20). — I. h.]

S ó f a l v a. 1603: „Lukacz Balint zabad zekel Sofalwj hwtj vtan ezt wallia . . . . Lukaczý marton az Lukachi Istvan apia estig mind wara az

bironit a perest" [UTIr. 17/29]. 1606: „Azert hiúattam teóruenihez az Alperest az mostoha fiamot, hogj . . . . ez Alperest egj nennjewel egietemben, Annaual, *hazolnitt* marhambol vett marhamon tartotta(m) eóket." [Sofalúi Agoston Balintne Domokos Dorottja azzonj." — UTIr. 20/153.]

Malomfalva (Nyikó). 1605: „Zekel *Janosnit* velek mikor az eókrekert valo kezessegert . . . . el küldett volt. [„Valentinus Andras de Malomfalua Job(agio) Fran(cis)ci Hannagy". — UTIr. 19/6.]

Székelydália. 1757: „Az ház fáiban láttam hogy *Czepelűsnit* vágta fel benne." [EM. Henter lt. Fasc. 1. Nro. 8.]

Szentábrány (Szentábrahám). 1604: „En akor ot czieplek wala bolgar *görgínit*." [„nagi Balas Zent Abranj zabad zekel." — UTIr. 20/319.]

Szenterzsébet (Székely-). 1604: „Zabo Lukaczi Z Ersebeti zabad zekel hwti wtan ezt wallia . . . . Eo felesagetöl Tordaj *Ferencznit* lakik". [UTIr. 20/316.]

Szentmihály (Székely-). 1599: „Walek ott K̄ys *Thamasnith* teób baratimmal egyetembe . . . Molnar Mihaly ott wala felesigestel Kis *Thomasnith*". [„Wargha Balas Zenth Mihaly". — UTIr. 15/186.]

Udvarhely (Székely-). 1605: „Az kwsseb pohar feleól azt mo(n)da hogy arso Boldisar *Deaknitt* vagon." [„Haelena Consors Agilis Joannis Pap. In Vdúarhely." — UTIr. 20/134.]

Úlke. 1604: „Sofalua(n) az *huganitt* volt, eó adott enny" [„Franciscus Fodor de Ilke libertinus". — UTIr. 18/141] | „Az mely nap Theórek Janos el menth volt az elött valo esten valem en Gergely *Martonnith*, Theorek Janosis ott vala." [„Michael Peter de Ilke libertinus." — I. h. 18/143.]

Vágás. 1606: „aztis monda pal myhalj Kadar *peternitt*" [„Demeter Peter Vagasy libertinus." — UTIr. 20/189.]

Vécke (Székely-). 1815: „En láttam Balás *Andrásnit* az Asztalon egy Lántsát, egy koltspűskát." [EM. Toldalagi lt. 37. köt.]

Néhány, az udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvekből kiírt, de közelebről helyhez nem köthető vallomásrészletben olvasható *-nit* határozórag-adat is itt következik: 1590: „A' migh en ott leúek az Andras Leorinchne *zomzedgianitt* a' *Bironitt* addig ki nem ada Kosa Geczit (:az Aszony:) ki sem ieótt, seót migh el viúek Geczit mind ott úoltam addigh." [UTIr.] — 1597: „En ez dologhban egyebet ne(m) tudok, hanem Leorinch *Palnit* úalek, monda Leorinch Pal Barrabas Georgynek." [UTIr. 12/132.] — 1599: „egizer Barra-bas *Peternit* felettettek uala Niulad feleol." [UTIr. 14/7.] | „Haza megyek wala, Ferencz rea(m) talala, s monda ier mennieo(n)k Kis *Thamasnit*, mondek en ne(m) megyek". [UTIr. 15/197.] — 1604: „az mely Eoreoksigh uolt Marton *Istuannitt*". [UTIr. 18/183.]

c) *Brassó m.*: *Pürkerec*. 1719: „Testáltam az en ket batyam-(na)k Thot *Mihálnit* fl. 12 . . . . Simon *Istáxnit* f. 3 . . . . Foris *Mathenit* fl. 10 . . . . Bálint *Jánosnit* fl. 3" [EM. Béldi lt.]

d) *Maros-Torda m.*: *Koronka* 1785: „. . . . onnet vitettünk haza 4 kupa Bort Ugyan Balis (!) *Mihálnit* is egyszer matzor ittan (!) pénzemre pálinkát mellyét ott árultak" — vallja „Czutzosi (!) Josi" (30). [EM. Toldalagi lt. 10. köt.]

Malomfalva. 1783: „ő jött volt reank Ferencz *Janosnitt*" [Franciscus Lakatos (22). — EM. Benedek lev.]

Ménés (Mező-). 1604: „En ot halek egy eyen Torday *Ferencznit*". [„Kosa Boldy menessj, maros szekben lako" (16). — UTIr. 20/320.]

M e z ő s á m s o n d. 1754: „Balog Mártonnit ittak az Németekkel”. [EM. Berzenczey lt. 14. cs. Fasc. XIX. No. 11] | „Bandinít lakván eó hallotta hogj Szabo Antal mondotta hogj az Gyurka Czigánjt be-taszittam az patakba.” [I. h.]

S e l y e (Nyárád-). 1844: „Katro Mozesnit, és Fülöp Györgynit olyan ől fa féle száraz fát meg is találtunk”. [EM. Dosa Elek lt. 4.]

e) S z o l n o k - D o b o k a m.: D é s. 1589: „Akkor Anna Matyas deaknith volt” — vallja „Nagi Bereczkne Desi Eorsebet Azzonj”. [Dés város lt. 226. sz.; l. még a MNy. XLVIII, 114. lapján ugyane forrásból közölt másik vallomásrészletet.]

S z e n t j a k a b (Szász-). 1732: „A Gabonás házban a koltsárnit . . . . harmadidei Dézma-búza . . . . A Harisnya Mátyásnit valo Szuszékban . . . . Tavasz buza.” [EM. Toldalagi lt. Régi jelzet: Fasc. 11. No. 67].

f) T o r d a - A r a n y o s m.: A r a n y o s r á k o s. 1690: „az Lupujnit valo gyermek.” [EM. Borbély S. gyűjt. I.]

C) A -n u l r a g r a v o n a t k o z ó a d a t o k

a) H á r o m s z é k m.: Z a l á n. 1793: „az általagot küld haza, mást adnak Mikonul az honnan azt adták”. [EM. Mikó lt.].

b) U d v a r h e l y m.: B é t a. 1784: „mikor Jakab Pálnul elindult haza loszánba Csáki György Feleségestől egykor aszt mondgya nékem Csáki Györgyné hogy mennék el vélek”. [„Agilis Kisseb Széjes István” (32). — EM. Bánffy Rok. Iktári Bethlen lt.] | „énis jelen voltam Jakab Pálnit a kérdésben meg nevezet időben holotis . . . Jakab Pálnul mikor ment el Széjes Josef aszt nem láttam hanem mikor Csáki György onnan Jakab Pálnul haza indul a loszánba énis Jakab Pálnéval le menék a Föld hidhoz”. [„Agilis Kisseb Széjes Istvánne Gál Anna (30). — I. h.] „énis jelen voltam Jakab Pálnit az kérdésben meg nevezet időben . . . és a mikor Csáki György el indult haza lo szánba feleségestül Széjes Josefis előttük kiment volt Jakab Pálnul egy emelő rudal”. [I. h.] „tudom bizonyosan hogy Jakab Pálnit elsoben Széjes Josef szidá meg Csáki Györgyöt . . . . látám aztis hogy mikor Széjes Josef kiment Jakab Pálnul egy nagy darab fát vön a kezibe s a val mene ki a kapun.” [I. h.] | Csáki Györgyék Kisseb Széjes Istvánnul . . . . ki menván szánastul.” [I. h.]

F e l s ő r á k o s 1807: „Hitre szoritatván a' Szolga, hite után a' Szék előtt azt vallotta, hogy a' Sákot ő Székelly Istvánnul vitte el, a' mellybe a' buzát lopta, 's Székelly Istvánni a' Kis házba azért vitte, hogy őtet Székelly Istvánis tanította.” [Falujegyzőkönyv. 23. 1. Sebe János pap és falusi notárius kezeírása.]

S z e n t k i r á l y (Székely-). 1597: „az . . . . zolgalo liania egy darab zalanat hoz Peter kouachnul”. [„Jacobus Sima de S. Kiraly.” fejedelem jobbágya. — UTÍr. 12/36]. — 1606: „Tomas Horuat Inq(ui)li(nus) . . . . In S. Kiraly Jurat(us). Kis Bodo Gergely zolgaja valem. Az mikor Vadadra jartunk akkor tudom hogy az oda valo vtra az eökret el vettek vala s ereózakkal el vette az biro hazatül Sima Tamasnul.” [UTÍr. 20/10.]

U d v a r h e l y (Székely-) 1589 k.: „mikor az che mester vramat hazához kesertwk vala enneke(m) akor monda nagi mattiásnul kesertwk haza.” [UTÍr.]

Ide, a -n u l r a g r a n é z v e U d v a r h e l y s z é k b ő l f e l s o r o l t l e v é l t á r i a d a t o k k ö z é t a r t o z i k a z e s z é k r é g i t ö r v é n y k e z é s i j e g y z ő k ö n y v e i b ő l k i í r t , k ö v e t k e z ő s z ő v e g r é s z l e t e k b e n s z e r e p l ő , d e p o n t o s a n t e l e p ű l é s e k h e z n e m k a p e s o l h a t ó - n u l a d a t :

1599: „... aztis lattam mikor faggias georgi el mene bor venny az en hazamnul ada fl. 1 az en nalam valo bor arrabol.” [UTIr. 14/59.] — 1606: „Relicta Orbanis sekelj Helena iurata et fassa est az peter Kouaczj *leanianul* en mentem uala az Alpereshez engem hiut uala kapoztaért.” (UTIr. 20/141.) | „Hait zalanat túrotis tudo(m) ... vjtete el Perúsit vra(m) Istua(n) *Georgynul*.” [UTIr. 19/21.]

c) K o l o z s m.: S z u c s á g. 1628: „az Szazok feolde *mellekinul* az mez kemencenel” (erdő). [Tölem: Kalotaszeg helynevei 253.]⁸

d) S z o l n o k - D o b o k a m.: D é s. 1690: „Lakatos *Mihalynul* az Czeh mesterseget le nem vontak” [Dés város lt. Jegyzőkönyv].

4. Hogy az előbbi, 3. pontban felsorakoztatott, újabban előkerült adatok meg a BocÁrtstól és tölem már régebben közzétettek történeti sora együttesen milyen képet mutat, azt csak az összes adatok idősorba állításával szemléltethetem. Éppen ezért a következőkben egybeállítom az eddigi levéltári adatoknak teljes időbeli sorát. A sorozatot (mint a 2. pontban is) ragokra bontva és az előfordulás helyének megjelölésével közlöm. Nem láttam célszerűnek a kimutatást még az egyes éveken belül a megjelölt pontokkal kapcsolatban egy-egy évben előforduló rag-adatok számának jelzésével bonyolítani. Az egyes ragokra vonatkozó időbeli sorozatok ilyenképpen alakulnak:

A) A - n i r a g a d a t a i: 1568: Sepsiszentgyörgy (H). 1592: Karatna (H.). 1594, 1596, 1597, 1598, 1599, 1600, 1604: Udvarhelyszék. 1597: Székelyszentkirály (U.).

1602: Bikafalva (U.). Felsőboldogfalva (U.). Szentábrahám (U.). 1602, 1604: Csehétfalva (U.). 1602 kör.: Méréfalva (U.). 1603: Etéd (U.). Székelyszentmihály (U.). 1604: Korond (U.). Székelykeresztúr (U.). 1605: Oroszhegy (U.). 1606: Sükő (U.). Vágás (U.). Köpec (U.). 1609: Csíkszentgyörgy (Cs.). 1610: Dés (SzD.). 1614: Zágón (H.). 1620: Imecsfalva (H.). 1621, 1668: Kézdiszentlélek (H.). 1624, 1664, 1678: Kézdivásárhely (H.). 1629: Szentdemeter (U.). 1634, 1689: Kőrös patak (U.). 1635: Kászonimpérfalva, Kászonújfalu (Cs.). 1640: Nagynyújtód (H.). 1645: Kanta (H.). 1652: Felsővolál (H.). 1656: Ikafalva (H.). 1691: Kovászna (H.). XVII. sz. közepe: Szentegyházassoláhfalu (U.). XVII. sz. vége: Altorja (H.).

1701: Rákos (Cs.). 1707: Dés (SzD.). 1710: Csíkszentkirály (Cs.). 1716: Felsőcernáton (H.). 1717, 1750: Székelykál (MT.). 1720, 1775: Tarcsafalva (U.). 1726: Felsőorja (H.). 1730: Altorja (H.). 1733, 1736, 1737, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1743, 1745, 1746, 1749, 1753, XVIII. sz. eleje: Kézdivásárhely (H.). 1737, 1743: Kézdiszentlélek (H.), Háromszék. 1741: Szemerja (H.). 1742: Mezősolyos (K.). 1745: Ditró (Cs.). 1747: Bereck (H.). 1750: Vadad (MT.). 1751: Csomakörös (H.). 1752: Sepsiszentgyörgy (H.). 1753: Kézdimartonfalva (H.). 1757: Csejd (MT.), Csíkszék. 1761: Felsőcernáton (H.), 1762: Gyergyóalfalu környéke (Cs.). 1763, 1769: Nyárádszentlászló (MT.). 1763, 1776: Karatna (H.). 1764: Bögöz (U.). 1765: Damos (K.). 1768: Szárhegy (Cs.). 1775: Kézdkövár (H.), Várhegy (H.). 1776, 1784: Kovászna (H.). 1781: Alsócernáton (H.). 1783: Felsőtorja (H.). 1785: Csehétfalva (U.). 1784: Cófalva (H.). 1793: Páva (H.) 1796: Barót (H.), Málnás (H.), Tarcsafalva (U.). 1798, 1799: Egerpatak (H.), Székelytamásfalva (H.). 1799: Bodok (H.). Kézdiálmás (H.). XVIII. sz. eleje: Kézdivásárhely (H.).

⁸ A MNy. XLVIII, 116. lapján felülről a 13. sorban Kolozs megyéből 1781-ből közölt oklevél-szövegrészbe sajtóhibából került *hazamnul* adat *hazamnul* alakra javítandó.

1800, 1840: Kézdivásárhely (H.). 1802: Oltszem (H.), Háromszék.
1805: Ikafalva (H.), Szárazajta (H.). 1807: Felsőrákos (U.). 1810: Barót (H.).
1827: Kisgörgény (MT.). 1842: Bereck (H.), Sepsiszentgyörgy (H.).

B) A *-nit* rag adatai: 1589: Dés (SzD.). 1590, 1597: Udvarhelyszék. 1591 kör.: Székelykeresztúr (U.), Szentegyházsoláhfalu (U.). 1599: Betfalva (U.). Székelyszentmihály (U.), Udvarhelyszék.

1600, 1604: Udvarhelyszék. 1601: Alsócernáton (H.). 1603, 1606: Sófalva (U.). 1604: Bogárfalva (U.), Kecset (U.), Székelyszenterzsébet (U.), Szentábrahám (U.), Ülke (U.), Mezőménes (MT.). 1605: Nyikómalomfalva (U.), Székelyudvarhely (U.). 1606: Fancsal (U.), Vágás (U.). 1608: Szentegyházsoláhfalu (U.). 1609: Csíkszentgyörgy (Cs.). 1617: Dálnok (H.). 1632, 1634: Kozmás (Cs.). 1635: Kászonimpérfalva (Cs.). 1640: Háromszék. 1645, 1656: Kézdivásárhely (H.). 1648: Etéd (U.). 1648, 1665: Udvarhelyszék. 1656: Ikafalva (H.). 1666: Csíkszentsimon (Cs.). 1668: Karatna (H.). 1673: Kanta (H.). 1690: Aranyosrákos (TA.).

1703: Erdély. 1719: Pütkörec (Brassó m.). 1729, 1743: Kézdiszentlélek (H.). 1730: Csatószeg (Cs.), Székelyderzs (U.). 1731, 1751, 1768: Szárhegy (Cs.). 1732: Szászszejtjakab (SzD.). 1735, 1736, 1737, 1738, 1739, 1741, 1743, 1744, 1745: Kézdivásárhely (H.). 1737: Háromszék. 1741: Mezőbánd (MT.). 1750: Kézdimartonfalva (H.). 1754: Mezősámsond (MT.). 1756, 1761: Felsőcernáton (H.). 1757: Székelydália (U.). 1759: Ditró (Cs.). 1761, 1774: Dálnok (H.). 1762, 1775: Kézdikővár (H.). 1763: Szentháromság (MT.). 1765: Étfalva (H.). 1767: Angyalos (H.). 1768: Medesér (U.). 1776, 1796: Kovászna (H.). 1778: Barót (H.). 1781: Alsócernáton (H.). 1782: Esztelnek (H.). 1783: Székelylengyelfalva (U.), Malomfalva (MT.). 1784: Béta (U.). 1785: Albis (H.), Tarcsafalva (U.), Koronka (MT.). 1796: Málnás (H.), Tarcsafalva (U.), Kisbács (K.). 1797: Sepsiszentgyörgy (H.). XVIII. sz. eleje: Karatna (H.).

1800: Kézdivásárhely (H.). 1807: Felsőrákos (U.). 1815: Székelyvécke (U.). 1840: Udvarhelyszék. 1844: Nyárádselye (MT.).

C) A *-nol*, *-nul*, *-nül* rag adatai:

1589 körül, 1606: Székelyudvarhely (U.). 1597: Székelyszentkirály (U.). 1599, 1606: Udvarhelyszék.

1628: Szucság (K.). 1645: Kézdivásárhely (H.). 1648: Etéd vidéke (U.). 1690: Dés (SzD.).

1713, 1796: Tarcsafalva (U.). 1733, 1735, 1736, 1738, 1740, 1747, 1750, 1752: Kézdivásárhely (H.). 1757: Csíkszék (?). 1763: Nyárádszentlázló (MT.). 1765: Damos (K.). 1775: Kézdikővár (H.). 1781: Erdély. 1782: Esztelnek (H.). 1784: Béta (U.). 1786: Kebeleszentiván környéke (MT.). 1787: Cófalva (H.). 1793: Zalán (H.). 1798: Egerpaták (H.). XVIII. sz. eleje: Karatna (H.).

1800: Bereck (H.). 1807: Gelence (H.), Felsőrákos (U.), Erdély. 1827: Kisgörgény (MT.). 1848: Háromszék.

5. Ha az előbbi pontban összesített rag-előfordulások évszámait egybevetjük a 2. pontban felsorakoztatott adatsorozatok évszámaival, világosan érzékelhető az, hogy a 3. pontban felsorakoztatott újabb adatok a vizsgált ragcsoport időbeli jelentkezése tekintetében valóban mennyi újat mondanak. Ezzel kapcsolatban összehasonlító összesítéssel ilyen észrevételeket tehetünk:

a) A *-ni* rag vonatkozásában az eddig ismert 1568. évi adatnál⁹ régebbi ugyan nem került elő, az ezen kívül egyetlenül ismert 1592. évi adat mellé azonban még hat XVI. századihoz (1594, 1596, 1597, 1598, 1600) juttatott hozzá az újabb levéltári kutatás. Jelentős a XVII. századi adatok gyarapodása is: az eddig e századból ismert mindössze tíz évbeli (1604, 1606, 1610, 1614, 1620, 1621, 1624, 1652, 1656, 1691) előfordulás mellé az újabb levéltári adatokból még nyolcat (1602, 1603, 1604, 1605, 1606, 1609, 1635, XVII. sz. közepe) jegyezhetünk. Viszont a régebben, főként Bocáts fáradhatatlan kutatómunkája eredményeként előkerült XVIII—XIX. századi adatok számban jócskán felülmúlják a tőlem újabban kiírogatott levéltári adalékokat.

b) A *-nit* rag esetében az újabb XVI—XVII. századi levéltári adatok még jelentősebb mértékben előbbre viszik nyelvjárástörténeti ismereteinket. Az eddigi egyetlen XVI. századi (1589) adat mellé még öt évbeli (1590, 1591 kör., 1597, 1599, 1600), de nyelvföldrajzi előfordulás tekintetében ennél is még több adatot sorolhatunk, s az eddig feltűnően mindössze hét XVII. század körébe tartozó évszámú adatot az újabb közlésből még 15—16 különböző év adataival szerezhetjük meg. A XVIII—XIX. század régebbi adatainak az újabban előkerültekkel való egybevetése azonban már számszerűen is a régebbi közlésekből ismert adatok javára billenti a mérleg serpenyőjét.

c) Legszenbetűnőbb a *-nol*, *-nul*, *-nül* ragesoport történeti adataiban jelentkező gazdagodás. Eddig e ragesoportra nézve egyetlen XVI. századi előfordulást sem ismertünk. Most kettő került elő: legrégebbi előfordulása 1589 tájáról adatható, s ehhez csatlakozik a másik, 1597-ből előbukkant adat. A XVII. századból való eddigi mindössze két évi (1645, 1648) előfordulása is még három újabb évből valóval (1606, 1628, 1690) szaporodott. Az újabb közlés eredményeként számontartható XVIII—XIX. századi adatoknak számbeli gyarapodása azonban itt is elenyészően csekély.

Ezek után összefoglalóan két megállapítást tehetünk: a) A *-ni* és *-nit* rag vonatkozásában csak a XVI. századból származó adatok jelentős számbeli gyarapodása figyelhető meg, a *-nol*, *-nul*, *-nül* rag legrégebbi előfordulását az itteni közlés előtt csak 1645-ből tarthattuk nyilván. Mostantól, reméljük (azonban csak egyelőre), e ragunknak hatodfél évtizeddel előbbi, 1589 tájáról való előfordulása tekinthető a legrégebbinek. Ezzel tehát e ragesoport mindegyik tagja a XVI. század hatvanas—kilencvenes éveinek közé eső időszakaszba adatható. — β) A fentebb évszámúakban összesítően közölt adatsorozatok közelebbi megfigyelője számára bizonyos feltűnő lehet, hogy a XVI—XVIII. századi gazdag anyag jelentkezése után a XIX. századból (pedig ekkor az írásbeliségnek a „modern” korra jellemző „bősége” minden téren jelentkezik!) feltűnően kevés adatunk van: a leggyakrabban képviselt *-ni* ragra mindössze nyolc (1800, 1802, 1805, 1810, 1827, 1840, 1842, 1848), a *-nit*-re öt (1800, 1807, 1815, 1840, 1844), a *-nol*, *-nul*, *-nül*-re pedig éppen csak négy (1800, 1807, 1827, 1848). Ennek okaként semmiképpen sem tehetünk fel az erdélyi és különlegesen éppen a székely nyelvjárásokban már a múlt század elején jelentkező nagymérvű köznyelvi elszíntelenedést. A valóságos ok az lehet, hogy a XIX. században a hivatali ügyvitel nyelve mindinkább növekvő mér-

⁹ Kiegészítés, illetőleg helyesbítésként megjegyzendő, hogy ezt az adatot ugyan csak Bocáts közlésének (i. m. 9) megjelenése óta tartjuk nyilván, de alkalmasint azt a forrást, amelyből a legrégebbi volta miatt a felette értesítést Bocáts kibányászta, használhatta már 1890-ben Szabó Károly is. A nyelvész-igényeket is csaknem teljesen kielégítő közlésben éppen a „székely Múzeum”-ra (értsd: a sepišzentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum) való hivatkozással ő tette közzé az egész, nyelvi szempontból más tekintetben is érdekes forrást [SzékOkl. III, 326—8; maga az adat a 326. l. 15. sorában].

tékben elszakadóban volt a nép- és köznyelvnek attól a gazdag és gazdagító forrásától, amely a XVI—XVIII. századi ügyvitelezés irattermeléséből kikerült iratanyag nyelvét olyan üdévé, érzékletessé és kifejezőképessé tette, s így a hivatali írásbeliség — az e nyelvet kialakító értelmiséggel együtt — veszedelmesen haladt a századközép-századvég élettelenül fakó, papirosízú és nehézkes hivatalos nyelvi „eszmény”-ének gyakorlata felé. Az a körülmény, hogy az erdélyi nyelvjárás-tanulmányok a múlt század közepe tájától korunkig terjedőleg egyöntetűen meglehetősen általánosnak jelzik a *-ni*, *-nit*, *-nol*, *-nul*, *-nül* határozóragsoport használatát (így összefoglalóan: HORGER, MNyj, 132; KÁLMÁN, A mai magyar nyelvj. 28; GÁLFFY—MÁRTON—SZABÓ, Kolozsvár és vidéke 462, ill. kny. 41. l. és a XXI. térkép; UŐK: Mutatvány 12. térkép; BENKŐ, MNyjt. 82), megítélésem szerint lehetetlenné teszi azt, hogy e ragoknak az erdélyi hivatali ügykezelés iratanyagában a XIX. század folyamán jelentkező vészes halódását, illetőleg belőle a század közepétől való teljes eltűnését az erdélyi nyelvjárások életében jelentkező rohamos elszíntelenedéssel hozzuk kapcsolatba. A nyelvjárás jelenségek olyan vészes halódása, illetőleg teljes eltűnése, amely a fenti magyarázatot lehetővé tenné, nemhogy a század elején, de még a század utóján sem következhetett be. A nyelvjárás elszíntelenedés például a székelységben még napjainkban sem jutott el ilyen vonatkozásban a köznyelviessülés olyan fokára, hogy e ragsoport használatának teljes megszűnéséről beszélhessünk.

6. A 2. pontban e közlemény megjelenése előtt ismert levéltári adatokról közzétett összesítésből a vizsgált ragsoport időbeli jelentkezésével kapcsolatban mondottakkal legalább azonos jelentőségűek azok a történeti nyelvföldrajzi megállapítások, amelyeket a régebbi adatoknak az itt közöltekkel való egybevetése alapján tehetünk. Az egyes ragokkal kapcsolatos ilyen vonatkozású észrevételeket a következőkben teszem meg.

A) A *-ni* rag vonatkozásában megjegyezhető, hogy a SZABÓ KÁROLY, illetőleg BOGÁTS DÉNES közléséből ismert két XVI. századi háromszéki adat mellé most még hét Udvarhelyszék területéről (Udvarhelyszék 1594, 1596, 1597, 1598, 1599, 1600; Székelyudvarhely 1597) előkerült adat sorokozik. Ezzel tehát e ragunk XVI. századi nyelvföldrajzi elterjedése a székely nyelvjárásokon belül jelentősen kitágult. Az újabb kutatások eredményeképpen ugyancsak Udvarhelyszékből még több pontról jóval több XVII. századi adattal (Bikfalva, Csehétfalva, Felsőboldogasszonyfalva, Máréfalva, Szent-ábrahám 1602; Etéd, Székelyszentmihály 1603; Csehétfalva, Korond, Székelykeresztúr, 1604; Oroszhegy 1605; Sükő, Vágás 1606; Imecsfalva 1620; Szentegyházassoláhfalu XVII. sz. közepe) gyarapodtak e ragra vonatkozó ismereteink, sőt felbukkant néhány eléggé korai, a XVII. század első feléből Csík-, illetőleg Kászonszék területéről származó adat is (Csíkszentgyörgy 1609; Kászonimpérfalva, Kászonújfalva 1635). A XVIII. századból jelentősebb számú újabb történeti nyelvföldrajzi adat nem került elő. E rag életében a XIX. századi adatok rohamos kevesbedéséből, illetőleg — a század közepétől innen — végleges hiányából kitetsző látszólagos halódás azonban aligha tekinthető e rag valóságos nyelvföldrajzi helyzetében beálló, ilyen viszonylag korai és teljes hanyatlása bizonyítékának. (A valószínű magyarázatra nézve l. az 5. pont β alpontját.)

B) A *-nit* ragra vonatkozó ismereteink egy ugyanabból a dési forrásból pótlólag közölt XVI. századi nyelvföldrajzi adat (Dés 1589) mellett jelentős

számú udvarhelyszéki adalékkal gyarapodtak (Udvarhelyszék 1590, 1597, 1599, 1600; Székelykeresztúr, Szentesegyházasoláhfalu 1591 körül; Bétfalva. Székelyszentmihály 1599). A XVII. századból való újabb levéltári adatok még sűrűbbé teszik az Udvarhelyszék területén az e rag földrajzi helyzetét szemléltető térképlap ponthálózatát. Ugyane században azonban már Csik- és Kászonszék néhány pontján (Csíkszentgyörgy 1609; Kozmás 1632, 1643; Kászonsimpérfalva 1635; Csíkszentsimon 1666), sőt Aranyosszéken (Aranyosrákos, 1690) is jelentkezik a *-nit* határozórag. A XVIII. században a két újabb udvarhelyszéki pontról (Székelyderzs 1730; Medesér 1768) előkerült adaléknál nyelvöldrajzi szempontból jelentősebb egy mezősegi pontról (Mezőbánd, MT. 1741) és egy Kolozsvár tőzsomszédságából (Kisbács 1796) felsorakozó levéltári adalék. A múlt századból a nyelvöldrajzi térképlap két újabb udvarhelyszéki (Felsőrákos 1807; Székelyvécke 1815) és egy Nyárad vidéki pontra (Nyárad-selye 1844) rögzíthető adattal bővül. A XIX. században az adatok száma tehát mindössze öt; az adatanyagban jelentkező csökkenés oka alkalmasint itt is az írásbeliségben e század folyamán beálló változással magyarázható (l. előbb az 5. pont β alpontját).

C) Mint ahogy időbeli jelentkezés szempontjából, úgy a történeti nyelvöldrajz vonatkozásában is legjelentősebben a *-nol*, *-nul*, *-nül* ragscsoporttal kapcsolatosan bővültek ismereteink. Most már nemcsak Udvarhelyszék (Székelyudvarhely 1589 kör.; Székelyszentkirály 1597, 1606; Udvarhelyszék 1599, 1606), hanem Kolozsvár környéke (Szucság 1628) és Dés (1690) is szerepelhet az e ragról rajzolható XVI—XVII. századi térképlapon. A XVIII. századból az udvarhelyszéki Béta (1784) és a háromszéki Zalán (1793) egy-egy évi adaléka jelent újat az e rag elterjedéséről rajzolható történeti nyelvöldrajzi térképen. A XIX. századból az eddigi kevés számú adat mindössze egy Udvarhelyszékről valóval (Felsőrákos 1807) gyarapodott. A múlt századi adatokban mutatkozó szegénység okául itt is a korabeli hivatali írásbeliségben jelentkező mozzanatokra gondolhatunk (l. előbb az 5. pont β alpontját és az előbbi A—B pontot). Az itt elésoroltakból látnivaló, hogy az újabb adatok a vizsgált ragscsoport mindenik tagjával kapcsolatban elég jelentős mértékben hozzájárulnak e ragok történeti nyelvöldrajzi képének teljesebbé tételéhez.

7. Az eddig ismert nyelvjárástörténeti adatok alapján szükségesnek tartok a szóban forgó ragscsoport alaki viselkedésével kapcsolatban is néhány észrevételt tenni. Íme:

A) A *-ni* rag az erdélyi régiségben, egyetlen kivételt nem számítva, mindig *-ni* alakban jelentkezik. Az egyetlen kivétel egy keltezetlen, de kétségtelenül XVII. századközepi forrás *-nyi* alakú előfordulása [Szentegyházsoláhfalu (U.); János *Balázsny*]. Jóllehet ez az alakváltozat a Mátra és a Karancs vidékén, Borsodban és a Sajó völgyén is előfordul (L. BALASSA, i. m. 135; KLEMM, MTörtM. 198—9), az egyetlen székelységi előfordulásból egyelőre nem lehet semmiféle messzemenő következtetést levonni, hiszen ez lehet a *-nyi* mértékhatározó rag alaki hatására, sőt lehet merő elírásból keletkezett alakváltozat is.

B) A *-nit* rag az eddig ismert levéltári adatokban az esetek túlnyomó többségében ilyen alakban fordul elő. (Megjegyzendő, hogy a 3/B pontban olvasható *-nith* írásváltozatos adatok mögött semmilyen, a *-nit* alaktól eltérő, egykori ejtésváltozat nem lappanghat.) Egy korai, XVI. századi udvarhelyszéki forrásból azonban e ragnak *-nott* [1591 k.: *Pálénott* (Szentegyházsoláhfalu)]

falu)], két másiktól pedig *-nitt* formáját [1604: *huganitt*. 1606: *hazolnitt* (Sófalva, U). 1797: *Ferencnénitt* (Sepsiszentgyörgy, H.)] is kijegyeztem. Ezt az alakot egyébként a keleti magyar nyelvjárásokból többen említik (TMNy. 682; BALASSA, i. m. 100; KLEMM, MTörtM. 198). A ragvégi hosszú mássalhangzós alakok bátrán kapcsolatba hozhatók a székely nyelvjárások mássalhangzó-ikerítő, illetőleg nyújtó irányzatával. HORGER összefoglalása (MNyj. 97) ugyan ezt csak a magyar nyelvterület nyugati részéről ismert sajtáságként említi, kétségtelen azonban, hogy a székelységben nagyon széles körben érvényesülő sajtáság lehet. E sajtáság Csík-, Gyergyó- és Kászonszékbeli jelenkori nyelv-földrajzi helyzetéről a *tanító* térképlapja GÁLFFY MÓZES és MÁRTON GYULA kutatómunkájának eredményeképpen pontos képet nyújt (l. tőlük: NyIKözl. I, 9. térkép). A hosszú mássalhangzós alak a történeti adatokban a túlnyomó többségben jelentkező *-nit*-es forma tanúsága szerint viszonylag újabbkori nyúlás eredménye lehet. A székely nyelvjárásokból már LŐRINCZ (MNyelvészet VI, 230), BALASSA (i. m. 100) csak *-nitt*, SIMONYI (TMNy. 682—3) pedig az addigi irodalom adatainak összegezésével még *-nott*, *-nött* alakot is említ. A tőlem ismert erdélyi történeti adatokból a *-nit*, *-nitt* mellett csak az előbb idézett *-nott* forma mutatható ki, a magashangú, ajakos változat (*-nött*) tehát minden valószínűség szerint a labiális magánhangzójú szótövekben keletkezett, viszonylag újabb változat lehet.

C) A *honnan?* kérdésre felelő nyelvjárási határozórag azonban már az erdélyi levéltári adatanyagban is hármas: mélyhangú *-nol*, *-nul* és magashangú *-nül* alakjában mutatkozik így: a) *nul* (~ *n ü l?* ~ *n ú l?*). 1589 k.: *Mátyásnul* (Székelyudvarhely, U.). 1597: *Kovácsnul* (Székelyszentkirály, U.). 1606: *Tamásnul* (uo.), *leánynul* (U.). 1690: *Mihálynul* (Dés, SzD.). 1784: *Pálnul* (Béta, U.). 1793: *Mikónul* (Zalán, H.). 1807: *Istvánnul* (Felsőrákos, U.).

b) *-nol* (*-n ò l?* *-n ó l?*). 1765: *nálunknol* (Damos, K.). 1768: *nállunknol* (Kebeleszentivány, MT.). 1844: *hazunnol* (Háromszék).

c) *-nül* (*-n ü l?* *-n ú l?*). 1606: *Györgynül* (Udvarhelyszék). 1628: *melléknül* (Szucság, K.). 1645: *Györgynül* (Kézdivásárhely, H.). 1735: *pátereknül* (uo.). 1752: *Józsefnül* (uo.). 1763: *Ferencnül* (Nyárádszentlászló, MT.).

E rag esetében tehát mind az egyik mély-, mind az egyetlen magashangú ragváltozat viszonylag korai időből adatható. A másik mélyhangú ragváltozat (*-nol*) késői előfordulása minden valószínűséggel ez alaknak a többi változathoz képest későbbi, nyiltabbá válással való keletkezésére utalhat.

8. Azok, akik e ragesoporra eddig hivatkoztak, használatára nézve lényegében a SIMONYITÓL megfogalmazott használati, illetőleg szerepkörre utaltak. SIMONYI a *-ni* ragra vonatkozó nyelvjárási adatok felsorakoztatása után e raggal kapcsolatos véleményét így foglalja össze: „Rendesén tehát csak személynevekhez és személyt jelentő köznevekhez (pap, bíró stb.) járul.” Jóllehet ő a *-nit(t)* és a *-nol*, *-nul*, *-nül* rag használatára nézve ilyen összesítően nem nyilatkozik, idézett példáiból láthatóan a *-ni* raggal kapcsolatos megállapítását a hármas irányt kifejező ragesoport egészére értette. Nem hagyható figyelmen kívül HORGERnek e ragok szerepére vonatkozó egyik észrevétele. Miután HORGER kiemeli, hogy ezek „a magyar nyelvterület északibb szélein és egész Erdélyben” használatosak, a köznyelvben azonban nem, utal arra, hogy „ezek ma már csak személynevekhez és személyt jelentő köznevekhez” járulnak (MNyj. 132). E megjegyzésben, gondolom, benne foglaltatik az is, hogy HORGER e határozóragok ilyen szűkkörű használatát későbbi fejlődés

eredményének tartja. Minthogy azonban e ragok eredete és az eredetibb használat kérdésében nem nyilatkozik, erre vonatkozó véleményéről közelebbit nem tudunk.

A használati kör kérdésében tett eddigi megállapítások és HORGER futó megjegyzése ismeretében, de mindettől függetlenül is, a rendelkezésünkre álló, igazán bőséges történeti anyag alapján — legalábbis az erdélyi nyelvjárások vonatkozásában — most már feleletet adhatok arra a kérdésre is, hogy a XVI. század hetedik évtizedétől a XIX. század közepéig e ragok használata milyen képet mutat. A történeti adatok vizsgálatából kiderül, hogy e határozóragok az adatolhatóság négy évszázada alatt az esetek túlnyomó többségében egy- és kételemű személynevekhez (puszta keresztnév, illetőleg vezetéknev + keresztnév) járultak. Az e csoportba tartozó példák számát még növelik az egy- vagy kételemű nevek *ur-azó*, *asszony-ozó*, illetőleg ritkábban *deák-ozó*, s elvétve *fia-zó* formáiban jelentkező ilyenféle esetek:

A) személynév + *-ni* rag: *szn. + asszony ni*: 1758. Csejd (MT.) | *szn. + asszony om ni*: 1741. Szemerja (H.) | *szn. + ura m ni*: 1602. Szentábrahám (U.). 1640. Nagynyújtód (H.). 1689. Kőrispatak (U.). 1710. Csíkszentkirály (Cs.). 1716. Felsőcernáton (H.). 1733, 1735, 1737, 1738, 1739, 1741. Kézdivásárhely (H.). 1743. Kézdiszentlélek (H.). 1753: Kézdimártonfalva (H.). 1762. Bereck (H.). 1784: Kovászna (H.). 1799, Egerpatak (H.). 1802. Háromszék. 1810. Barót (H.) | *szn. + úr ni*: 1733, 1737, 1800. Kézdivásárhely (H.) | *szn. + deák ni*: 1610: Dés (SzD.) | *szn. + fia k ni*: 1716. Felsőcernáton (H.).

B) személynév + *nit* (*~nitt*) rag: *szn. + asszony nit*: 1765. Étfalva (H.) | *szn. + ura m nit*: 1729, 1743. Kézdiszentlélek (H.). 1735, 1736, 1737, 1738, 1739, 1741, 1744, 1745. Kézdivásárhely (H.). 1761. Dálnok (H.). 1765: Étfalva (H.). 1775. Kézdikővár (H.). 1796. Tarcsafalva (U.) | *szn. + úr nit*: 1781. Alsócernáton (H.) | *szn. + deák nit*: 1589. Dés (SzD.). 1605. Székelyudvarhely (U.). 1750. Kézdimártonfalva (H.).

C) személynév + *-nul* rag: a) *szn. + ura m nul*: 1609. Udvarhelyszék. 1713 körül. Tarcsafalva (U.). 1730, 1736, 1747, 1750. Kézdivásárhely (H.) | b) személynév + *-nul* ragos foglalkozásnév: 1597. Székelyszentkirály (U.) | c) foglalkozásnév + *uram nul*: 1747. Kézdivásárhely (H.).

A kép kiegészítéseként a közszókhöz kapcsolódó határozóragos példák sora így állítható egybe:

A) A *-ni* ragos esetek:

a) főnév + *-ni* rag: *anyjáni*: 1602 kör. Máréfalva (U.) | *bíroni*: 1602, 1604. Csehétfalva (U.). 1604. Udvarhelyszék. 1606. Kőpec (H.). 1701. Rákos (Cs.). 1784. Béta (U.) | *darabantnéni*: XVII. sz. vége. Altorja (H.) | *fiáni*: XVIII. sz. eleje. Kézdivásárhely. | *jobbágyáni*: 1781. Alsócernáton (H.) | *kertészni*: 1742. Mezősolymos (K.) | *kovácsnéni*: 1642. Kézdivásárhely. | *öccsini*: 1737, Kézdiszentlélek. | *papni*: 1741. Felsőboldogasszonyfalva (U.). Kézdivásárhely (H.) | *polgárni* 'esküdtnél': 1776. Kovászna (H.). 1802. Oltszem (H.) | *szabóni*: 1610. Dés (SzD.).

b) névmás + *-ni* rag: *akárkini*: 1775. Kézdikővár (H.) | *egymásni*: 1597. Székelyszentkirály (U.). 1597. Udvarhelyszék. | *kini?* 'kihez?': 1763. Karatna (H.). 1796. (H.). 1796. (H.) | *senkini*: 1840. Kézdivásárhely (H.).

B) A *-nit* ragos példák:

a) főnév + *-nit* rag: *anyámnit*: 1656. Ikafalva (H.). | *atyámnit*: 1774. Dálnok (H.). | *bátyámnit*: 1751. Szárhegy (Cs.) 1785. Albis (H.). | *bírónit*: 1590. Udvarhelyszék. 1603. Sófalva (U.). 1606. Fancsal (U.). 1632. Kozmás (Cs.). 1668. Karatna (H.). | *kolcsárnit*: 1732. Szászszentjakab (SzD.). | *papnit*: 1644. Háromszék. | *szomszédjánit*: 1590. Udvarhelyszék.

b) Egyetlen esetben határozószóban: *hazolnit*: 1606. Sófalva (U.).

C) A *-nol*, *-nul*, *-nül* ragos esetek:

a) főnév + *-nul*, *-nül* rag: *apjánul*: 1782. Esztelnek (H.). | *házamnul*: 1599. Udvarhelyszék. | *leányánul*: 1606. Udvarhelyszék. | *melékinül*: 1628. Szucság (K.). | *pátereknül*: 1735. Kézdivásárhely (H.).

b) Határozószókkal kapcsolatban: *hazunol*: 1807. Erdély (valószínűleg Kolozs megyei adat). 1848. Háromszék. | *hazunnul*: 1781. Erdély (alkalmasint Kolozs megyei forrásból való adat) | *nálunknól* ~ *nálunknól*: 1765. Damos (K.). 1786. Kebeleszentivány környéke (MT.).

Az összesítésből kitetszik, hogy az erdélyi régiség adatait figyelembe véve kissé szűkkörű az a megállapítás, hogy az e dolgozatban közelebbről megvizsgált ragesoport csak személynevekhez és személyt jelentő köznevekhez járul. Bár az esetek túlnyomó többségében ez valóban így van, néhány más természetű adalékot figyelembe véve ki kell egészíteni a SIMONYIRA visszamenő meghatározást a határozószókhöz való kapcsolódás eseteire vonatkozó utalással is. Kétségtelen azonban, hogy az egykorú forrásokból kijegyzett néhány ilyen határozó jellegű példa is a személyekkel, illetőleg ezek háztájával kapcsolatos helyjelölés szerepét tölti be.

9. Az előbbieken vizsgált különleges használatú határozórag-csoportra tett megjegyzésekhez természetszerűen csatolnom kell néhány, e ragesoport mondattani szerepére vonatkozó észrevételt is. E ragesoport mondattani szerepét történeti alapon, de csak a nyelvjárásokból GYARMATHI utalása (i. h.) óta számon tartott adatok figyelembevételével legteljesebben KLEMM foglalta össze (MTörtM. 164—5). Szerinte e ragesoport a külviszonyragoknak a család körével kapcsolatos, három irányúságot kifejező alcsoportját alkotja. Eszerint a XIX—XX. századi nyelvjárás *-ni* (~ *-nyi*) rag allatívusi, a *-nól*, *-nöl*, *-nül* ablatívusi, a *-nit(t)*, *-nott*, *-natt*, *-nött* adessívusi szerepet tölt be. Noha az újabb feltárt erdélyi levéltári adatokat KLEMM még nem ismerte, a szerepkör ilyen meghatározása teljesen egybevág az erdélyi nyelvjárástörténeti adatokból kirajzolódó képpel. A mai nyelvjárás kép azonban — a három irányúság tekintetében — még Erdélyben sem ilyen tökéletesen tiszta. Már HORGER is utalt a háromirányúság valamelyes megzavarodására akkor, amikor — egyébként nem teljesen jogos általánosítással — hivatkozott arra, hogy Erdélyben a *-nitt* helyébe a *-ni* lépett (l. tőle: MNyj. 133). Az újabb erdélyi és moldvai csángó nyelvföldrajzi kutatások eredményeinek részleges ismeretében a kép még kiszáltabbá válik. Legalábbis az ilyen vonatkozásban eddig legjobban ismert kalotaszegi nyelvjárásban például a *-ni* rag már sok ponton osztozik a párhuzamosan használt *-hoz*, *-hez*, *-höz* raggal, sőt egyes pontokon — nyilván a köznyelviessülés eredményeként — velük szemben teljesen háttérbe is szorul.

Ugyanez a rag azonban átveszi a *-nit(t)* rag szerepét ott, ahol ezt nem a köznyelvi *-nál, -nél* (~nyj. *-nil*) szorítja ki. S végül néhány ponton ugyan tartja még magát ritkán önmagában, a pontok többségében azonban a *-tól, -től* rag nyelvjárási alakváltozataival (*-től, -tül -túl, -tú*) cimboráskodva a *-nul* rag (vö. GÁLFFY—MÁRTON—SZABÓ, ErdMuz. XLIX, 462, ill. ErdTudFüz. 181. sz. 41 és XXI. térk.; Uők: Mutatvány a magyar Nyelvatlasz próbagyűjtéséből: IX. Kalotaszeg és vidéke. 12. térk.). Ha e viszonylag igazán kis területen is ilyen tarkává zavarodott az eredetileg nyilván tisztán háromirányúságot mutató raghasználati kép, mennyivel szeszélyesebben kuszált lehet a mondat-tani szerepkör szempontjából az egész nagy, erdélyi magyar nyelvjárás-területen s továbbmenőleg más, e ragcsoporttal még élő magyar nyelvjárások területén a használatot feltüntetető nyelvföldrajzi térképlap. Erre a kérdésre összesítő formában a készülő Magyar Nyelvatlasz, a részletekben pedig a már összegyűjtött Kolozsvár vidéki s benne éppen a kalotaszegi, a moldvai csángó, a csíki, a háromszéki és az aranyosszéki székely, meg a folyamatban levő maros-széki, udvarhelyszéki és mezőségi tájtérkép egyre bővülő kéziratosa adhatja már most, illetőleg adhatja majd, a gyűjtés befejeztével, a térképlapok megrajzoltatása, illetőleg kiadása után a jelenkori nyelvi állapot vonatkozásában részletekbe menően pontos feleletet.

10. Ha a nyelvjárástörténeti vizsgálódást szűkkeblűen értelmezzük, ez az észrevétel már az ilyen kutatások körén túl utal. Nyilvánvaló azonban, hogy bármely nyelvjárási jelenség vagy jelenségcsoport történeti életét csak a nyelvemlékes adatokat kiegészítő, saját korunk nyelvi állapotát is feltüntetető nyelvjárási mozzanatok felvázolásával láthatjuk — legalább pillanatnyilag — a maga folyamatos teljességében. Éppen ezért, mikor a következőkben befejezőként röviden a szóban forgó ragcsoportra vonatkozó néhány ezután elvégzendő feladatra utalok, nem hagyhatom figyelmen kívül a jelenkori nyelvi állapot rögzítésével kapcsolatos tennivalókat sem. Ilyen értelmű észrevételeimet így foglalhatom össze:

a) Elsősorban sajátos, erdélyi feladataink számbavétele kapcsán mindjárt előljáróban hangsúlyoznom kell, hogy a feles számú erdélyi nyelvjárástörténeti adalék láttán sem tekinthetjük az itteni nyelvjárástörténeti kutatás munkáját lezártnak még a levéltári anyag feltárásának vonatkozásában sem. BOGÁTS halála s a Székely Nemzeti Múzeum levéltári anyaga jelentős részének a háborús események következtében történt elpusztulása után is a Sepsiszentgyörgyön még a kutatónak rendelkezésre álló jelentős levéltári anyag átvizsgálásából a történeti nyelvjárásföldrajz vonatkozásában figyelemre méltó adalékokat várhatni, de természetesen kerülhetnek elő területileg ugyanide tartozó adatok más erdélyi meg magyarországi levéltárak anyagából is. Az udvarhelyszéki nyelvjárástörténeti anyag kibányászásában meg éppen viszonylag keveset végeztünk, hiszen például Udvarhelyszék törvénykezési iratainak a kolozsvári Állami Levéltárban levő anyagából magam csak az 1608. év tájáig terjedő időszak három kötegét céduláztam ki, holott 1847-ig terjedőleg még mintegy ö t s z á z h ú s z (!) kötetnyi anyag, tehát az eddig megvizsgált levéltári anyagnak több mint s z á z h e t v e nszerese kínálkozik nemcsak e ragcsoport, de a nyugati székelység nyelvjárástörténetének felderítése céljából is hálás kutatási térül. Jelentős gazdagodás várható a vármegyei magyarság levéltári anyagának átvizsgálásától is. Itt az eddig előkerült nyelvjárástörténeti adatok alapján megrajzolható rendkívül ritka ponthálózat sűrűsödésében

és főként az eddig teljesen hiányzó szilágysági adatok feltárásában reménykedhetünk. A szilágysági történeti adatok jelentősége az, hogy ezek összekötő kapcsolatot jelentenek az e ragscsoporttal élő északibb-nyugatibb magyar nyelvjárások felé.

b) Mint azt már régebben hangsúlyoztam (vö. MNy. XLVIII, 116—7), az erdélyi levéltári anyag nyelvjárástörténeti szempontból való kutatását természetesen ki kellene egészíteni legalább azokról a területekről származó levéltári anyag átkutatásának, amely területeken a magyar nyelvjárás kutatás eddig a szóban forgó határozórag-csoport meglétét kimutatta. Ezen túlmenően nem lehet eleve kizárni azt a lehetőséget sem, hogy kerülhetnek elő az olyan nyelvjárások területéről fennmaradt levéltári anyagban is e határozórag-csoport egykori életére vonatkozó adatok, amely nyelvjárásokból a mindössze egy—másfélszázada megindult magyar nyelvjárás kutatás — a gyorsabb ütemű nyelvjárási fejlődés miatt — nem tárhatott már fel jelen-, illetőleg közeljelenkori adatokat.¹⁰

Az a)—b) alpont alatt mondottakkal kapcsolatban az átvizsgálásra kínáló forrásanyag időbeli korlátait illetően újra meg kell említenem azt az ugyancsak régebbi vélekedésemet (i. h. 117), hogy a kutatás számára kínáló forrásanyagból aligha kerülhetnek elő a XVI. század közepe előtti s a kódexek nemleges tanúságának tekintetbevételével még kevésbé a közép-magyar-kor még előbbi időszakából származó adatok.

c) A már feltárt és ezután feltárandó levéltári adatok együttes térképre vetítésével az anyag szabta korlátok között kirajzolódhatik majd e határozórag-csoport történeti nyelvjárásföldrajzi képe. A kép teljessé tételéhez elengedhetetlen a jelenkori nyelvöldrajzi adatok minél hiánytalanabb összegyűjtése is.¹¹ A történeti és a jelenkori nyelvöldrajzi adatoknak összesítő nyelvöldrajzi lapokon való szemléltetése rámutathat majd nemcsak a vizsgált ragscsoport területi jelentkezésében az utóbbi négy század alatt beállott eltolódásokra, de megfelelő szemléltetési eljárással rávilágíthat a ragok alakjában és szerepkörében jelentkező változások jellegére is.

d) Akik eddig e határozórag-csoport eredete ügyében véleményt nyilvánítottak, szinte kivétel nélkül az ugor, egyesek még további finnugor nyelvekből idéztek e ragscsoportra megfeleléseket (SIMONYI ZSIGMOND, MHat. 8, 357; TMNy. 684; SZINNYEI JÓZSEF, FgrSpr. 77; Uő., NyH. 7 131, 133, 137; FOKOS DÁVID Nyr. XXXVI, 23, XXXIX, 158—62; MÉSZÖLY GEDEON NyK. XL, 298 kk.; KLEMM ANTAL, MTörtM. 199; BEKE ÖDÖN: Nyr. LIV, 52—3; BENKŐ LORÁND, MNyjtört, 82; l. még: MNy. XL, 76, XLVIII, 117). Újabbban azonban a finnugor, illetőleg ugor eredet elvetésével utalás történt arra is, hogy e különleges szerepkörű határozóragok a „nyelvünk újabb korában keletkezett analógias alakulatok” közé tartoznának (így előbbi, FOKOSHOZ csatlakozni látszó véleménye megváltoztatásával BEKE: Nyr. LXXIV, 56). Ha előbb az a)—c) alpontok alatt jelzett összetett feladatok megoldásának eredményeképpen meg-

¹⁰ Hogy az ilyen fejlődésben milyen ütembeli eltérések lehetségesek, arra nézve jellemző esetként említhető a *felein*-féle igealakok kérdése. A tárgyas ragozás 1. sz. 3. személyében jelentkező *-n* toldalékos alak, a XVI. század végéről és a XVII. század elejéről eddig ismeretes adatok tanúsága szerint egykor használatos lehetett Csíkszen és Udvarhelyszéken, de aztán ismeretlen időpontig mindkét nyelvjárás területéről kiveszett, ellenben máig megmaradt a székelységből kiszakadt moldvai csángó magyarság nyelvjárási sajáttságaként. (L. erre nézve MNy. LIV. 333—4, LV, 273—9.)

¹¹ Dolgozatomat már közlésre eljuttattam, mikor különnyomatban olvashattam KÁLMÁN BÉLÁNAK a Haku-linen emlékkönyvben (Verba docent, Helsinki, 1959, 68—76) a Magyar Nyelvtanász munkálatairól közzétett szép beszámolóját. Örömmel láttam, hogy a térképmellékletek közül a második legalább a *-ni* határozórag vonatkozásában jól tájékozott a magyar nyelvterületen e rag nyelvöldrajzi elterjedéséről.

bizonyosodunk arról, hogy a magyar nyelvterület jelentős részén a XVI. század közepe tájától élt, sőt éppen már a XVI. században is virágjában volt a szóban forgó ragesoport, akkor a számba jöhető teljes finnugor nyelvhasznító anyag egybehordásával halaszthatatlanul sort kell majd újra keríteni a *-ni*, *-nit*, *-nöl* határozórag-csoport eredetének megvizsgálására is.

Amint az előzőkből látható, mint annyi más esetben, e ragesoport esetében is nem utolsósorban a magyar nyelvjárásföldrajzi és nyelvjárástörténeti kutatások kellő ütemű előrehaladásától függ, hogy feleletet kapjunk az itt felvetett és a még ezután felvethető kérdésekre.

SZABÓ T. ATTILA

Eine Gruppe von Adverbialsuffixen im siebenbürgischen Altertum

Die ungarische Sprachwissenschaft hält seit dem Ende des 18. Jhdts eine Gruppe von Adverbialsuffixen (*-ni*, *-nit*, *-nol*, *-nul*, *-nül*) mit besonderer Funktion in Evidenz. Die Sprachforscher haben auf Grund der Hinweise der seit der Mitte des 19. Jhdts aufgefundenen mundartlichen Angaben das annehmbare Verbreitungsgebiet und den Gebrauchskreis dieser festgestellt, und neueren siebenbürgischen mundartgeschichtlichen Forschungen aus archivarischen Material für das Suffix *-ni* seit 1568, für *-nit* seit 1589 und für *-nul*, *-nül* seit 1645 eine beträchtliche Zahl von Angaben aufgeführt. Nach der Darstellung der in der letzten Zeit durch eigene Forschungen aus siebenbürgischem archivarischem Material gesammelten Angaben bewertet der Verfasser jeden einzelnen historischen Beleg — chronologisch und nach den Niederlassungen zusammengestellt —, was die Zeit des Vorkommens und den Herkunftsort der bisher bekannten Suffixe anbelangt. Aus der Zusammenstellung geht klar hervor, dass als Ergebnis der neueren Forschungen nicht nur die Suffixe *-ni* und *-nit* in grosser Anzahl aus dem 16. Jhd. neu belegt worden sind, sondern auch für die bisher erst aus dem Jahre 1645 belegten Suffixe *-nul*, *-nül* mehrere Angaben vorgefunden wurden. Nach der Feststellung des Verfassers ist diese Suffix-Gruppe seit der zweiten Hälfte des 16. Jhdts in der Sprache einer beträchtlichen Anzahl von ungarischen mundartlichen Belegspunkten auf dem Gebiet von Dés (mittleres Samosch-Gebiet) bis zur östlichsten Ecke des Seklerlandes aufzuweisen.

Nach der Zusammenfassung der mundarthistorischen und historisch-sprachgeographischen Beobachtungen gruppiert der Verfasser seine sich auf den Verbreitungskreis und auf die Funktion der einzelnen Suffixe bezogene Bemerkungen. Aus einer derartigen Gruppierung der historischen Belege stellt sich heraus, dass diese Gruppe der Adverbialsuffixen fast ausschliesslich Personennamen und Personen bezeichnenden Hauptwörtern beigelegt wird; in einigen Fällen sind auch solche Adverbien zustande gekommen, die sich auf Personen beziehen.

Zum Schluss bezeichnet der Verfasser als Aufgabe der zukünftigen Forschung neben der Fortsetzung und Ausbreitung der archivarischen und sprachgeographischen Untersuchungen die Darstellung der mundarthistorischen und synchronischen sprachgeographischen Angaben auf zusammenfassenden Kartenblättern, sowie die Prüfung und gleichzeitigen Vergleich des gesamten Materials mit den bereits früh aufgedeckten finnisch-ugrischen bzw. ugrischen Beziehungen dieser Suffix-Gruppe.

A. T. SZABÓ

A magyar mondattan egyetemi oktatásának kérdéseihöz¹

1. Leíró vagy történeti mondattan. Ma már talán nem kell különösképpen bizonygatni azt, hogy csak a leíró meg a történeti szemlélet szintézise vezethet el a nyelvi valóság megragadásához. Minden „tisza” szinkrón szemlélet egyoldalú, s megcsonkítását, egyben meghamisítását jelenti a tényeknek. Gondoljunk arra, hogy a mai nyelvállapotban már a történetiség is adva van, amennyiben az idősebb nemzedékek avulóban levő konzervatív nyelvhasználata meg a felnövekvő új nemzedéknek nyelvújító magatartása közt állandóan meg-megújuló harc folyik. Az írásbeliség fokán álló nyelv meg éppenséggel élő valósággá formálja számunkra a nyelv történeti folytonosságát, nemzedékek nyelvi egymásbakapcsolódásának egyébként már letűnt folyamatát.

De a „tisza” nyelvtörténet sem állja meg a helyét a mai kor tudományos és gyakorlati igényeinek szempontjából. A nyelvtörténeti fejlődésnek szerves és leggazdaságosabban kiteljesedő szakasza épp a mai nyelvállapot. Igen szegényes és az élet valóságától mesterségesen elvonatkoztatott volna tehát az olyan nyelvtörténeti szemlélet, amely épp a mai nyelvállapotot igyekeznék kirekeszteni vizsgálódása köréből.

A tudomány és a tanítás céljait tehát csak úgy szolgálhatjuk igazán, ha a szinkrón és a diakrón szemléletet igyekszünk összeegyeztetni egymással — amint ez szerencsére ma már tantervi követelmény is számunkra.

Egyetemi fokon a nyelvtörténeti szempont magában foglalja a nyelvhasználást is. Egy másik fontos alapelv, hogy nem törekedhetünk korszakok mondattörténetét adni, hanem meg kell elégednünk az egyes mondatjelenségek történeti hátterének vizsgálatával. A magyar mondattanban a mai mondat szerkezeti jelenségeket kell vizsgálnunk, de történeti távlatra törekedvén az egyes mondattani jelenségek előtörténetét is kell nyomoznunk a nyelvemlékek alapján, ahol pedig a nyelvemlékek elfognak, ott a rokon nyelvek megfelelő nyelvtényeinek összehasonlító vizsgálata segítségével az alapnyelvi állapotig kell eljutnunk. Vannak mondattani jelenségek, amelyekkel kapcsolatban három korszakot tudunk elhatárolni. Határozórendszerünk fejlődésének például van egy finnugor szakasza, amelyre a három irány megkülönböztetése és az elsődleges helyhatározóragok használata a jellemző; van továbbá egy régebbi magyar kor, amelyet az elvont határozói viszonyok s a gazdag névutórendszer kialakulása jellemez; itt van végül a máig terjedő legújabb nyelvállapot, erre esik egyebek közt a testes határozóragok kialakulása. Van azonban olyan mondattani jelenség is, amellyel kapcsolatban csak két korszak különíthető el

¹ Vitaindító előadás a szegedi nyelvészkonferencián, 1959. dec. 9.

világosan. Így a finnugor igés meg határozósós tagadással a magyarban csak egyféle, ti. határozósós tagadást állíthatunk szembe. Vannak végül elég nagy számban olyan mondattani jelenségek is, amelyek az uráli, illetőleg a finnugor alapnyelv kora óta lényegileg semmit nem változtak. Ilyen pl. a jelzős szerkezet szórendje. Mindez talán igazolja azt, miért kell megelégednünk a magyar mondattanban a jelenségek fejlődéstörténetével: mondattani szempontú korszakolást egyenesen lehetetlen volna adni. Másfelől talán az is világos, mért nem szorítkozhatunk a magyar mondattani jelenségek fejlődéstani nyomozásában a nyelvemlékiség korára, s mért válik elkerülhetetlenné a rokon nyelvek bevonása a vizsgálatba.

A leíró szempont, a szinkrón szemlélet joga elsősorban abban jelentkezik, hogy a mai nyelvállapot szerkezeti törvényeinek felderítése a cél, akár a mából indulunk, s innen haladunk az alapnyelv felé, akár az alapnyelvi állapottól igyekszünk leszállani a ma nyelvhasználatáig. Fontos módszertani alapelv az is, hogy a szerkezeti képletek és törvények adatolását — ahol erre mód és lehetőség kínálkozik — a mai nyelvállapot készletéből merítsük. Magam a valóság elködösítését és a tudomány misztifikálását látom az olyan gyakorlatban, amely a kódexek nyelvéből vett példák tömegével illusztrálná például a nominális mondat használatát, holott tudjuk, hogy a kódexek kora és a mai nyelvhasználat közt e tekintetben semmi lényeges különbség nincs. Azt is meg kell gondolnunk, hogy a mai nyelviség eléggé sokrétű ahhoz, hogy a különféle nyelvtípusok, illetve a köztük levő eltérések nyelvtörténeti következtetésekre és a fejlődés szemléltetésére is felhasználhatók legyenek. Hogy a nominális mondatok példájánál maradjunk: a költői nyelv, a példabeszédek, a népmesefordulatok, a gyermekmondókák stb. sok olyan archaikus sajátságot őriznek, amelyek a finnugor alapnyelv korlátlanabb nominális mondathasználatát tükrözik. Remélem, senki sem fog félreérteni. Nem akarom én a nyelvemlékekből való adatolást kiküszöbölni és kirekeszteni az egyetemi mondattani oktatásból. De úgy látom, az adatolásnál mégiscsak az a legfontosabb, hogy lehetőleg olyan nyelviség körében mozogjunk, amely közvetlenül adva van a hallgatók nyelvtudatában, ahonnan saját maga is bármikor megtalálhatja némi kereséssel és elmélyedéssel a kérdéses példákat, illetőleg azokhoz hasonlókat. Klasszikusaink nyelvét alaposan kiaknázhathatjuk ilyen vonatkozásban már csak azért is, mert — mint tudjuk — költészetünk európai szintű nagyságai nyelvünk sokszázados fejlődését reprezentálják. Aztán ott van a népnyelv, amely a maga gazdag nyelvjárási tagozódásával megint csak közelebb áll a mai beszélő köznyelvi tudatához, mint — mondjuk — a kódexek nyelve. Ha tehát például a névelők kialakulását akarjuk bemutatni, illetőleg a névelőtlen nyelvi kort akarjuk szemléltetni, akkor helyénvaló, ha a HB és az ÓMS példái mellett olyan nyelvjárásra is hivatkozunk, amely ezen a téren az ómagyarkori állapotot máig megtartotta.²

2. M o n d a t a l a k t a n. Már GOMBOCZ ZOLTÁN világosan kifejtette,³ hogy a mondattanban kétféle tárgyalásmód lehetséges. Indulhatunk az alakból, azaz a kifejezőeszköztől, s keressük annak különféle funkcióit. Ezt szokták nevezni mondataktannak. Vagy pedig indulhatunk a jelentés, a funkció felől, tehát a mondattani viszonytól, s annak különféle kifejezőeszközeit, alak típusait igyekszünk felderíteni a magyar mondattani rendszerben. Az ilyen

² Vö. IMRE SAMU és KÁLMÁN BÉLA példamondatait a vágai nyelvjárásból, MNy. XLIX, 518—9.

³ GOMBOCZ ZOLTÁN, MNy. XXV, 6—7.

irányú vizsgálatot mondják közönségesen a mondattan jelentésstanának. Én ugyan a magam részéről éppen fordított értékkel szeretem használni a mondat-
tanban ezt a két elnevezést. Nem a kiindulópontot tartom ugyanis lényegesnek,
hanem inkább a célt, a vizsgálat irányát, s erről nevezem el jelentésstanak a
mondatannak azt az ágát, amely az alakból indul s a jelentéshez igyekszik
eljutni, alaktannak pedig azt, amely a jelentésből indulva a megfelelő alaki
eszközök felkutatását tűzi ki célul. Az előbbi a jelentések, a mondat-
viszonyok egymással való kapcsolatait s fejlődésmenetét van hivatva meg-
világítani, az utóbbi pedig az alaki eszközök kölcsönös kapcsolataira és kialakú-
lására, fejlődésére fog világosságot deríteni. Bár úgy tűnik nekem, hogy
GOMBOCZ ZOLTÁN (i. h.) felfogása ebben a kérdésben az enyémet erősíti, mégis
a továbbiakban a „mondatalaktan” és a „mondatjelentés-
tan” kifejezéseket a ma általánosan elfogadott értelemben fogom használni, megjegyezve, hogy a
terminológia tisztázását itt feltétlenül fontosnak tartom.

A terminológia kérdésénél is fontosabb azonban az, hogy következetesen
elhatároljuk a mondatalaktan tárgyát és módszerét a szóalaktan körétől.
A gyakorlat ma az, hogy nyelvészeink a szóalaktanban tárgyalják a töveket,
továbbá a szóalkotás különféle módjait: szóképzést, szóösszetételt stb., ezzel
szemben a mondattan alaktani fejezetében kerül sorra a nyelvtani jelek szerepe
és a ragozási rendszerek kérdése. A magam részéről ezt a megosztást erőszakolt-
nak és tévesnek tartom. Nyilván az vezette nyelvészeinket az említett elhatárol-
lásra, hogy a szótanban ne kerüljenek sorra olyan alaktani elemek, amelyek
viszonyjelölő értékűek, mint például a ragok vagy a jelek. Ezellen azonban azt
vethetjük, hogy a jeleknek ugyan van viszonymutató funkciójuk, de van
jelentésváltoztató szerepük is. Logikusan tehát a jeleket a szóalaktanban is
kell tárgyalni. Úgy látszik, mintha a ragokkal, ezekkel a par excellence viszony-
mutató elemekkel ilyesféle probléma nem volna. Meg kell azonban fontolnunk
azt, hogy a s z ó morfológiai szerkezetének nem csupán a tövek meg a képzők,
hanem a ragok és jelek is alkotóelemei. A ragos és a jellel ellátott szó éppúgy
s z ó, azaz éppoly jogen vizsgálható szótani szempontból, mint akár a képzett,
az összetett vagy a bármilyen járulékától megfosztott szó. Másfelől tagadhatat-
lan, hogy a jelezett vagy a képzett szó is rejt magában — ha csak implicit módon
is — szintaktikai természetű viszonyításokat.⁴

Mi következik mindebből? Az, hogy a szóalakok minden típusa (képzett,
jelezett, ragos, összetett stb. szó) vizsgálható egyfelől szótanilag, azaz a képzet-
keltés funkciója szempontjából, másfelől azonban a szintaktikai szerep, tehát
a viszonymutató funkciója oldaláról is. A szempontok különfélesége megóv az
ismétlések veszedelmétől annak ellenére, hogy a kutatás tárgya azonos.

A szóalaktanban például szóba kerül a névragozás meg az igeragozás
paradigmarendszere. Ez annyit jelent, hogy minden egyes ragos alaknak
kijelöljük a helyét a nyelv asszociációs rendszerében, mégpedig az illető rag
uralkodó, fő funkciója alapján. A névragozás paradigmarendszerében, illetőleg
a ragos névszóalakok asszociációs hálózatában például a *-ban/-ben* ragos szóalak
csak mint inessivus, azaz mint „hol” kérdésre felelő belső helyjelölő eset
szerepel. Ezzel szemben a *-ban/-ben* ragos szóalak a mondatalaktanban olyan
kiinduló, illetőleg kristályosodási pont, amely köré összegyűjtjük és rendezzük
mindazokat a funkciókat, amelyeket nyelvünkben ez a szóalak felvehet. Így
többek közt megállapítjuk, hogy a *-ban/-ben* ragos szó kifejezheti 1. a cselekvés

⁴ Vö. PAPP ISTVÁN, MNy. XLIX, 359 kk.

vagy tárgy belső nyugvó helyét (*vízben úszik; korsó a kezében*); 2. a cselekvés lefolyásának idejét (*délben ebédelünk*); 3. a cselekvő vagy a szenvedő alany állapotát (*a katoná fogságban sínylődik; barátomat a legnagyobb nyomorban találtam*); 4. a tekintethatározót melléknév mellett (*viselkedésében példászerű*); 5. a részleges alanyt (*minden nap eleiben mennek vala az püspökökben és urakban*); 6. a részleges tárgyat (*eszik a kenyéren*) stb. Az ilyenfajta összeállítás rávezet többek közt arra, hogy az időhatározói és más elvont határozói használat minden bizonnyal a térszerű gondolkodás átvetítése az idő, az állapot stb. síkjára, vagy hogy a részleges alany- és tárgyszerep szintaktikai kihagyás és ennek következtében előállott funkcióeltolódás eredménye (*eszik a kenyéren* = = *eszik egy keveset a kenyéren*). Csakis az ilyen természetű vizsgálódások tarthatnak igényt arra, hogy helyet kapjanak a mondatalkattanban; ezzel szemben a szóalakok asszociációs rendszerét összeállítani: ez pusztán szótani, illetőleg szóalkattani probléma.

3. Mondatjelentéstann. Mondatjelentéstannak szokták nevezni azt a mondattani tárgyalásmódot, amely a viszonyjelentésekből indul, s azok kifejezőeszközeit gyűjti egybe, aztán az azonos vagy legalább nagyjában azonos funkciójú alaki eszközök belső összefüggéseit, kölcsönös vonatkozásait teszi vizsgálat tárgyává.

Így például a mondatjelentéstannban megállapítjuk, hogy nyelvünkben a következő alaktípusok szolgálnak a tárgyviszony kifejezésére: 1. jelöletlen tárgy + jelöletlen ige (*gőlyavárni*); 2. jelöletlen tárgy + tárgyas igealak (*mind megette*); 3. birtokos személyragos tárgyszó + jelöletlen igealak (*engem vár*); 4. birtokos személyragos tárgyszó + tárgyas igealak (*eladom a házam*); 5. *t* ragos tárgy + jelöletlen ige (*várok valakit*); 6. *t* ragos tárgy + tárgyas igealak (*bort megissza magyar ember*); 7. határozott névelős és *t* ragos tárgy + tárgyas igealak (*szereti a szépet*); 8. birtokos személyragos és *t* ragos tárgy + tárgyas igealak (*anyját várja*); 9. *-ban/-ben* ragos tárgyszó + jelöletlen igealak (*eszik a kenyéren*); 10. *-ból/-ből* ragos tárgyszó + jelöletlen igealak (*eszik a kenyérből*). Ha most már csupán a tárgyszó alaki szerkezetét vizsgáljuk, akkor azt találjuk, hogy nyelvünkben a következő alaktípusok szerepelnek: 1. $\emptyset$ -fokú ragos forma; 2. birtokos személyragos szóalak; 3. *-ban/-ben* ragos névszó; 4. *-ból/-ből* ragos névszó; 5. *t* ragos szóalak; 6. határozott névelős szó. Pusztán ezeknek számbavétele alapján felvetődhet az a probléma, hogy a ma legáltalánosabban használt *t* tárgyrag nem valami helyhatározóragból különült-e el (a *-ban/-ben* meg a *-ból/-ből* rag tárgyi használata nyújt erre nyilvánvaló analógiát); vagy nem a birtokos személyrag determináló funkciójával tart-e közeli, genetikus kapcsolatot; vagy esetleg nem ugyanazt a szerepet töltötte-e be eredetileg, mint ma a határozott névelő. Tudjuk, a kutatás valóban fel is vetette a *t* tárgyrag eredetével kapcsolatban mind a három lehetőséget: egyesek valami mutató névmási eredetű determináló elemre vezetnek vissza, mások a 2. személyű birtokos személyraggal egyeztetik, ismét mások a *t* locativus-ragban látják az ősforrást.

A mondatjelentéstann tárgyköre több ponton érintkezik a szójelentéstann tárgykörével. A mondatjelentéstann ugyanis nem elégszik meg például azzal, hogy egyszerűen tárgyviszonyról beszél, hanem a tárgyviszony jelentéstani altípusait is tisztázza. Így többek közt megállapítja, hogy van iránytárgy, eredménytárgy, határozói tárgy, másfelől van részleges és teljes tárgy, harmadszor van határozott és határozatlan tárgy. Ezek nyilván jelentéstani kategóriák, de

szerkezetben jelentkező viszonyjelentések, nem pusztán egy szóba belesűrített viszonyfogalmak. A szójelentés tan is számon tart olyan viszonyjelentéseket, amelyek a szó fő képzete és mellékképzetei közt állanak fenn. Így például az *anya* szó jelentéstartalmában a 'gyermek' mellékképzethez való viszony is benne van. A szójelentés tan foglalkozik is ilyen természetű viszonyjelentésekkel, ezek a szóba sűrített viszonyjelentések azonban aránylag könnyen elkülöníthetők a mondattani természetű, szerkezet szerűen kibontott viszonyjelentésektől.

Nehezebb a helyzet a szintaktikai funkciók különféle eltolódásaival, amelyeket szintén a mondattan jelentés tan részében szoktak tárgyalni. Arról van szó, hogy például a múlt igealak funkcióeltolódással eredeti múlt jelentése mellett jelen időt is jelezhet (*mi lett 'mi van veled'?*). Itt megint csak azt mondhatjuk, hogy a funkcióeltolódás dinamikáját a mondattanban kell tárgyalni akkor, ha szintaktikai feltételek mellett folyik le ez a változás; ha a jelentésváltozás befejeződött, vagyis a szó véglegesen átlépett egy új jelentéskategóriába, akkor a szójelentés tanban is tárgyalni kell.

4. Szó f a j i s z e m p o n t o k. A mondattan a szófajmérettel is érintkezik. Egyenesen olyan felfogás is van, amely a szófajok elkülönülésének és rendszerezésének kérdését teljességgel a mondattan körébe utalja.⁵ Valóban a szófajok csak a mondat kereteiben, mégpedig a tagolt mondat kialakulásával kapcsolatban különülhettek szét a nyelvfejlődés folyamán. Mindemellett túlzás volna azt állítani, hogy a szófaji elkülönülés és rendszereződés tisztán mondattani probléma: ennek a folyamatnak kétségtelenül van szójelentés tan és szóalak tan vonatkozása is. Ez persze nem jelenti azt, mintha a mondattanból ki kellene vagy ki lehetne rekeszteni a szófajok tárgyalását.

A mondattanban különösen három helyen szerepelnek a szófaji szempontok. Először: a tagolt mondat kialakulásával kapcsolatban s a mondatkeret fejlődésével párhuzamosan kell felmutatni a szófaji szétkülönülés folyamatát. Másodsor: a szintagmák tagjainak típusait szófaji szempontból is meg kell állapítani; ehhez a rendszerezéshez csatlakozik fejlődés tanilag a szintaktikai szerep alapján való szófajváltás jelensége, pl. az állítmányi szerep alapján való igésülés (*szabad? szabadjon megemlítenem*); a jelzői szerep alapján történt melléknévesülés (*hirtelen való cselekedet* → *hirtelen cselekedet*) stb. Harmadsor: a mondattani tapadás nevéen ismert jelentésváltozás, illetőleg az ilyen előzményekből magyarázható szófajváltás is szóba kell hogy kerüljön a mondattanban. Ilyen például az, hogy a jelző magába sűríti a jelzett szó jelentését, s így az eredeti melléknév főnévesül (*folyó* abban az értelemben, hogy 'folyó víz'). Mindezek a jelenségek: a mondatfejlődéssel párhuzamosan futó szófaji elkülönülések, a mondattani szerep alapján bekövetkezett szófajváltások és a szószerkezetekben fellépő tapadásos szófajeltolódások a mondattannak is szerves részei, nemcsak a szófajtanak. A különbség itt a kétféle tárgyalásmód közt legfeljebb annyi, hogy a szófajtanban a szófaji elkülönülés meg a szófajváltás tényeinek magyarázatában a mondattani szempont csak egy a sok között, a mondattanban ellenben a mondattani feltételek magyarázó szerepe kizárólagos.

⁵ Vö. pl., hogy RAVILA Johdatus kielihistoriaan (1946) c. munkájának csak „Syntaksi” c. fejezetében szól a szófajokról, i. m. 64—5.

5. A tankönyv kérdése. A magyar mondattan tárgyköréből jelenleg BERRÁR JOLÁN tankönyve⁶ van bevezetve az egyetemen. Berrár könyve — tudjuk — jó kritikákat kapott.⁷ Az elismerést több tekintetben meg is érdemli. Főértékei — ahogy a bírálók is kiemelték — a világos tagolás, a leegyszerűsített, könnyed, olvasmányos előadás és a példaanyag gondos, takarékos felhasználása. Az én érzésem szerint mintha kissé el is túlozná a szerző ezeket a kétségtelenül pedagógiai érzékről tanúskodó erényeket, s kivált a világos tagolásra meg a folyamatos előadásra való törekvés mintha itt-ott már az egyeteminél is alacsonyabb, iskolás légréteg teremtene azzal, hogy a folyamatos előadásban a problémák mint problémák nemegyszer rejtve maradnak, vagy pedig a mindenáron való tagolás miatt erőszakoltan lezárt megoldásokat nyerne.

Ezek azonban a kisebb hibák közé tartoznak. Lényegesebb ennél az, hogy minden elismerésre méltó világosság ellenére a munka szerkezetileg egy csomó tisztázatlanságot rejt magában. Úgy értem ezt, hogy például nem derül ki világosan, mit kell hát érteni mondatalktanon és mit mondatjelentés-tanon. Jellemző ebből a szempontból, hogy „A mondatalktan tárgya” címmel külön pont van felvéve a könyvbe „A viszonyító eszközök” c. nagyobb fejezet elején (i. m. 12), ellenben hogy ennek ellenpárja, a mondatjelentés-tan micsoda, az sehol sem kerül szóba. Persze, a mondatalktan meghatározása is megtévesztő. Itt ugyanis véleményünk szerint nem annyira a t á r g y meghatározásán, mint inkább a m ó d s z e r e n, a vizsgálódás irányán múlik minden. Az én számomra világos — és úgy látom, GOMBOCZ ZOLTÁN is így fogta fel a kérdést (i. h.) —, hogy a mondatalktan és a mondatjelentés-tan tárgya u g y a n a z, ti. a magyar nyelv teljes mondattani rendszere, a különbség csak a vizsgálat irányában van: egyik az alaktól igyekszik eljutni a funkciókig, a másik fordítva, a funkcióitól a megfelelő alaktípusokig. Egy további alapvető fogatkozás, ami az előbbiből önként következik, az, hogy amit a szerző a „viszonyító eszközök” cím alatt előad, az nem tekinthető mondatalktani, de még csak mondattani fejezetnek sem, hanem az tisztára szótani, illetőleg szóalaktani tudnivalók foglalata. Igazi mondatalktan nincs is a könyvben, illetőleg ilyen természetű megjegyzések csak elvétve és elszórtan találhatók a többi, más természetű fejezetekbe beolvasztva. Számomra az is meghökkentő, hogy a szerző a mondat mivoltának kérdését annyira mellékesnek tekinti a történeti mondat-tanban, hogy azt csupán a bevezetésnek a kutatás történetével foglalkozó pontjában érinti. Pedig hát a mondattan hőse mégiscsak a mondat, s mit szólnánk ahhoz, ha például a mondat-hoz képest mégiscsak másodlagos jellegű tárgyas szerkezetéről szóló tudnivalókat egy mondattani kézikönyv csupán a bevezetésben intézné el a mondattani kutatás történetének vázlatos megrajzolásával.

A tankönyv legfőbb hiányossága azonban az, amiről a szerző maga tehet a legkevésbé: hogy ez még a nemrég érvényben volt tantervi utasításoknak megfelelően történeti mondattannak készült. A jelen feladatoknak, követelményeknek már csak ezért sem felelhet meg. Persze, tudjuk, semmiféle történeti mondattan nem készülhet úgy, hogy a szerző teljesen figyelmen kívül tudná hagyni a mai nyelvallapotot. A mai követelmények azonban ennyivel nem elégedhetnek meg, s ma olyan mondattant kell adni az egyetemen, amely-

⁶ BERRÁR JOLÁN, Magyar történeti mondattan. 1957.

⁷ Vö. KNIEZSA ISTVÁN, NyK. LX, 487; KUBINYI LÁSZLÓ, A Magyar Nyelv és Irodalom tanítása II, 2—3:

nek középpontjában a mai magyar mondat szerkezet kérdései állanak. BERRÁR JOLÁN egyébként dicséretes szándékkal talán még nagyobb mértékben és még következetesebben igyekezett a történeti szempontot megvalósítani és végiggondolni könyvében, mint KLEMM a maga alapvető nagy művében.⁸ De éppen ezért most még gyökeresebb átdolgozásra szorul tankönyve, mint ha nem járt volna el ennyire következetesen a történeti szempont alkalmazásában.

6. A v i z s g a a n y a g. A magyar mondat című kötelező előadással kapcsolatos szigorlati követelmények⁹ nagyjában a BERRÁR-féle tankönyv alapján vannak összeállítva. A szerkezeti tisztázatlanság természetesen a tantervi felsorolásban is megtalálható. Sőt itt még kirívóbban hat például az, hogy a mondat fogalma, meghatározásai, keletkezése után következnek minden megokolás nélkül a névszójelek, az igejelek, a névszóragok és az igeragok, a névutók és más viszonyító szerepű szófajok, s csak ezek után az alaktani meg szófajtani ismeretek után folytatódik a tulajdonképpeni mondati ismeretek felsorolása az alannyal és a többi mondatrészekkel, a mondatfajokkal és a magyar mondat fejlődési szakaszaival. Így, kiemelve az összefüggésből, még önkényesebbnek tűnik az anyag csoportosítása, s még inkább szóalaktani természetűeknek a mondat fogalma után közvetlenül következő tudnivalók, mint magában a tankönyvben. Azt is mondhatnám, hogy a sűrített kivonat napnál világosabban kitünteti az eredeti szerkezeti tisztázatlanságait.

Nem tartom helyesnek azt sem, hogy a szigorlati követelmények külön alanyról, külön állítmányról, külön tárgyról stb. szólnak, tehát nem állítmányi szerkezetéről, nem tárgyias szerkezetéről és így tovább. Ez nyilvánvaló visszaesés a mondatrészek szótani természetű, statikus felfogásába, holott már GOMBOCZ (i. h. 5.) figyelmeztetett ennek a szemléletnek tarthatatlan voltára. A mondatban nem különálló mondatrészekkel, nem alannyal, állítmánnyal stb. foglalkozik, hanem szó szerkezetekkel, illetőleg viszonyjelentéseket hordozó nyelvi képletekkel, tehát például állítmányi szerkezettel (az alany és állítmány viszonyával), tárgyias szerkezettel (a tárgy és igeje viszonyával) és így tovább. Ebben a tekintetben a tanterv szigorlati anyagfelsorolása a tankönyvhöz képest is rég túlhaladott álláspontot képvisel.

Nem az én feladatomban, de a dolgok belső összefüggésének logikájánál fogva ide tartozik az is, hogy szóvá tegyem azt a mostoha bánásmódot, amellyel tantervünk a szófajtani ismereteket kezeli. Azt nem mondhatom, hogy a tanterv teljesen számúzi a szófaji ismereteket az egyetemi oktatásból. A magyar alaktan című tárgykör vizsgálóanyagának elején két szófajelméleti kérdés talál helyet: 1. a szófajok keletkezése és fejlődése; 2. a szófaji átcsapások, átmeneti szófajkategóriák. Jellemző, hogy e közé a két valóban szófajtani kérdés közé elég meglehetősen módon egy teljesen oda nem illő alaktani kérdés van iktatva: a szó alaktani kategóriái (alapszó, származékszó, egyszerű szó stb.) cím alatt. Hogy milyen megfontolás — vagy megfontolatlanság? — címén sorakoznak a kérdések ilyen szeszélyes rendtelenségben egymás után egy államilag jóváhagyott s a felsőoktatás számára országosan kötelező erejű rendeletben, az semmiképpen sem derül ki számomra. Annnyival inkább nem, mert a második szófajtani kérdés után megint a közbevetett morfológiai kérdés találja meg a maga logikus folytatását, ti. itt a névszótövek meg az ige-tövek kerülnek sorra.

⁸ KLEMM ANTAL, Magyar történeti mondat. 1928—42.

⁹ A magyar tudományegyetemek bölcsészettudományi karainak tanterve. 1959. 15, 101. V6. Beszámoló az új egyetemi magyar nyelvészeti tanterv vitájáról. MNy. LV, 327 kk.

A szeszélyes elrendezés azonban csak a kisebbik hiba volna. Nagyobb hiba az, hogy a fent említett két ponttal ki is van merítve nagyjából mindaz, amit a szófajokról — közoktatásunk vezetői szerint — a leendő középiskolai tanárnak tudnia kell. Egy szófaji kérdés ugyan szerepel még a szójelentéstan tárgykörben „a nyelvtani szókategóriák körében történő változások” megjelöléssel. De ha ezt hozzá is számítjuk az előbb említett két kérdéshez, akkor is azt kell mondanunk, hogy ezzel koránt sincs kimerítve a szófajtani ismereteknek a leendő középiskolai tanár számára nélkülözhetetlen és elengedhetetlen köre. Így például a szófajok rendszere, aztán az egyes szófaji kategóriák további alcsoportjai sehol sem szerepelnek a szigorlati követelmények közt, holott mindenki tudja: az ilyen természetű tudnivalók az iskolai nyelvtanításnak nem csekély hányadát alkotják.

A dolgon véleményem szerint csak úgy lehet segíteni, ha a szótanban nem két, hanem három főrészt különböztetünk meg. A szófajtán nem szorítható bele sem a szóalaktanba, sem a szójelentéstanba (zárójelben: sem a mondattanba). A szótan két főfejezete mellé harmadiknak fel kell venni a szófajtant, s annak tárgykörét a tudomány és az iskola szempontjából következetesen és rendszeresen meg kell határozni.

7. A z ó r a s z á m. Minden félreértés elkerülése végett sietek kijelenteni, hogy nem becsülöm le a mondattan mellett a többi nyelvszervi, illetőleg nyelvtani résztárgyak jelentőségét. Ebben a társaságban azonban felesleges külön bizonyítani azt, hogy a nyelv hangrendszeréhez és szótoni rendszeréhez képest a mondattani rendszer mégiscsak bonyolultabb s az élethez közelebb álló — már csak azért is, mert a nyelv mondattani rendszerében átléptünk a pusztán elvont nyelvi síkból a beszéd, az élet valóságának síkjába. Az iskolában, de általában is a tudomány meg az élet kapcsolatainak szempontjából a mondattan mindenképpen bír olyan súllyal és fontossággal, mint akár a szóton, akár pedig a hangtan.

Ennek ellenére mit látunk? Tantervünk egy félévén át heti egy órási előadást biztosít a fonetika számára, a magyar hangtan számára pedig heti két órát. Ez már heti három óra. Megjegyzem még, hogy a finnugor összehasonlító nyelvészet két félévi heti egy-egy órájából gyakorlatilag — már csak a finnugor összehasonlító hangtan viszonylagos kidolgozottsága miatt is — egy félévén át heti egy óra jut a hangtanra. Így végeredményben a hangtani ismeretek kötelező előadására heti négy óra esik egy félévre átszámítva.

Nézzük, hogy áll a szóton? Magyar alaktan szerepel egy félévén át heti három órával, szójelentéstan pedig heti egy órával. Ez összesen heti négy óra. (Készakarva hagytam ki a magyar szóképzéssel a maga heti két órájával, mert ez nem a nyelvtani rendszer, hanem a lexikális nyelvi anyag kérdéseivel foglalkozik).

Íme, egyszerű elemi számtani művelet meggyőzhet bennünket arról a mostoha helyzetről, amelyben a magyar mondattan a mai tanterv jóvoltából sínylődik: a hangtan és a szóton heti 4—4 órájával szemben a legbonyolultabb és gyakorlatilag legfontosabb mondattan egyetemi előadására csak heti 3 órával tudtak biztosítani az illetékesek. Ne tessék félreérteni: nem a hangtanra vagy a szótonra sokallom az óraszámot (az utóbbira, mint a szófajtánra tett javaslatomból kiderül, inkább keveslem), de fájdalommal érzem a mondattan dolgában a heti 3 óra szorítását. Jól tudom, hogy nem nyelvészeti tárgyak terhére nem állhatok elő óráköveteléssel. Így csak a magunk portáján nézhetünk

körül. S szerény véleményem szerint itt található is lehetőségeket — egy kis jóakarattal és tárgyilagos megértéssel. Tudatában vagyok annak, hogy a stilisztika meg a magyar irodalmi nyelv kötelező tárgyként való bevezetése mindenképpen a fejlődés jele. E tárgyak teljes és rendszeres előadását azonban jelenleg — éppen e tárgyak kidolgozatlansága miatt — ésszerűen nem kívánhatjuk meg. Ha azonban csak egy-egy részletkérdés előadását engedjük és kívánjuk meg a stilisztikából és a magyar irodalmi nyelvből, akkor én itt lehetőséget látok az óracsökkenésre — legalább az egyik tárgyban. A kettő közül valamelyiktől — felőlem akármelyiktől — elvett heti egy óra négyre szaporítaná a mondattan óraszámát, s ez a veszteség busásan megtérülne a stilisztika vagy akár az irodalmi nyelv számára is, hiszen köztudomású, hogy a mondattani kérdések behatóbb tárgyalása jó előkészítés a nyelv stílusértékeinek s az irodalmi nyelv problémáinak megláttatására.

PAPP ISTVÁN

Zu den Fragen des Unterrichts der ungarischen Syntax auf den Universitäten

Der vorhandene Aufsatz war ein Vortrag, gehalten auf der Konferenz in Szeged, die den Fragen des Unterrichts der Muttersprache auf den Universitäten und Hochschulen gewidmet worden war. Die Fragen des Unterrichts der ungarischen Syntax werden in folgenden Punkten erörtert: 1. Deskriptive oder historische Syntax? 2. Die Formenlehre der Syntax. 3. Die Bedeutungslehre der Syntax. 4. Gesichtspunkte der Lehre der Wortarten. 5. Das Problem des Lehrbuchs. 6. Der Stoff der Prüfung. 7. Die Stundenzahl.

Der Verfasser vertritt den Gedanken, dass die Vereinbarung der synchronischen und diachronischen Betrachtung sowohl den sprachlichen Tatsachen, als auch den Forderungen der sprachlichen Erziehung vollkommen entspricht. Im weiteren bildet die Abgrenzung der Syntax gegen die beiden Zweige der Wortlehre: Morphologie und Bedeutungslehre eine wichtige wissenschaftliche Aufgabe. Es wird auch auf den Missstand hingewiesen, dass gegenwärtig wesentliche Teile der Wortartlehre dem Universitätsplan fehlen. Das jetzige Lehrbuch der ungarischen Syntax auf der Universität (Berrár Jolán: Magyar történeti mondattan. — 1957.) ist in vieler Hinsicht als ein ausgezeichnetes Lehrmittel anzusehen, dennoch bedarf es vor allem auf dem Gebiet der synchronischen Kenntnisse einer gründlichen Bearbeitung. Endlich gibt der Verfasser dem Wunsch Ausdruck, dass die ungarische Syntax die ihr gebührende Zentralstelle im akademischen Unterricht auch hinsichtlich der Stundenzahl in der Zukunft bekommen möge.

I. PAPP

Az *l* kiesésének történetéhez

Talán nem túlzunk nagyon, ha azt állítjuk, hogy az azonszótagú *l* kiesési tendenciája ma is érezteti hatását köz- és irodalmi nyelvünkben, tehát élő és ható nyelvi jelenségnek kell tartanunk. Gyakran tapasztalhatjuk, hogy az iskolázott emberek társalgási nyelvében szaporodnak az *l* nélküli alakok. A népi származású írók alkotásaiban szintén elég sűrűn találkozunk ilyen formákkal.

Ha csak futólag is végigpillantunk az azonszótagú *l* történetén, észrevehetjük, hogy nem újabb keletű jelenség ez. Nyelvünk egész történeti korszakának irodalmi hagyománya, nyelvjárási anyaga és különféle egyéb írott emléke, mint például a magánlevelezések, összeírások, törvénykezési és céhjegyzőkönyvek azt mutatják, hogy az *l* nyelvi talaja egyrészt bővült, növekedett, vagyis az *l* hang oda is behatolt, ahol eredetileg nem volt meg, pl. az *-olc* végű helynevekben: *Miskolc*, *Ragyc* vagy a *boldog* nelléknévben; másrészt fokozatosan egyre több helyzetben és hangkörnyezetben kezdett eltűnedezni, s lassan az irodalmi nyelv is az *l* nélküli alakot kezdte elfogadni normának, pl.: *csónak*, *át*, *ámul*, *hódol*, *Ónod*, *Fonyód*, *Fónod*, *Hőgyész*, *Babócsa*, *búcsú* stb. A hiperurbanisztikus *l*-es alakra éppen nincs sok példánk. Annál élesebb harc folyt az eredeti *l*-es szavak életében. Az egyik tendencia az *l*-esalakváltozat fennmaradását támogatta, a másik pedig kiesését táplálta. Ez a két erő szülte és éltette aztán tovább a két alakváltozatot, az *l*-eset és az *l* nélkülit: *föld* ~ *föd*, *molnár* ~ *mónár*, *folt* ~ *fót*, *volt* ~ *vót*, *told* ~ *tód* stb. Annyi bizonyos, hogy kialakuló és erősödő irodalmi nyelvünk inkább az *l*-es formákat pártfogolta. Ennek következtében az *l* nélküli alakok nyelvjárási sajátságként kezdtek elkülönülni és megőrződni.

Szakirodalmunkban kevés utalás történt eddig arra, melyik században milyen mértékben indult meg az eredeti *l* kiesésének folyamata, hol volt a gócpontja, milyen hangkörnyezetben kezdett az azonszótagú *l* kiesni, s mely szavakra terjedt ki az *l* ~ $\emptyset$ váltakozás. A kérdést érinti ZOLNAI (Nyelvemlékeink 69), SIMONYI (A régi nyelvemlékek olvasásáról 18). Részletesebben foglalkozik vele BÁRCZI (Hangtörténet 1958, 129). Megállapítja, hogy a mássalhangzó előtt álló *l* kiesése egyes nyelvjárásokban már az ómagyar korban megkezdődött. Több példát sorol fel rá a XII—XV. sz.-ból. Behatóbban vizsgálja a problémát BENKŐ LORÁND (Magyar nyelvjárástörténet 79). Egyebek között megállapítja, hogy az *l* nélküli alakok a nyelvterület nyugati részén voltak túlsúlyban. Közli az idevonatkozó részletesebb irodalmat is (uo. 79).

Ez alkalommal azt szeretném bemutatni, mennyire voltak elterjedve az *l* nélküli alakok a XVI. sz.-ban. Természetes, hogy egészen pontos képet nem nyújthatok róla, mert csak írott forrásból meríthetek hozzá anyagot. Ezekre pedig mindig hatott az irodalmi norma, mely korlátozta, gátolta az *l* kiesését.

Adataimat a következő forrásokból gyűjtöttem össze: NySz., OklSz., CSÁNKI I—II., LevT. I., MNyTK. 86. sz., a Zayak levelezése (saját anyagom); a kódexek adatait mind a NySz.-ből vettem.

Mielőtt felsorolnám a XVI. sz.-ből gyűjtött példáimat, tartsunk egy kis seregszemlét az előző századok *l* nélküli alakváltozatai fölött, hogy jobban lássuk majd az *l* ~ $\emptyset$ kettősség alakulását, területi megoszlását és kiterjedését. Időrendben sorolom fel őket.

HB.: *Bovdug, keassatuc*; 1211: *Boudug, Monos* (OklSz.); 1248: *Teuchik* „Tölgyszék” (CSÁNKI I, 313); 1256: *Bodogazzunháza* (uo. I, 694), *Swth* (uo. 702), 1257: *Zabowch* (uo. 622); 1269, 1296: *Danouch* (uo. II, 462), 1270/1284: *Gyumchenbukur* (OklSz.), 1281: *Myskouch* (CSÁNKI I, 166); 1302: *Jwth*, 1335: *Juch* (uo. II, 615), 1314: in cottu *Zonuk* (uo. I, 667), 1321: *Houthlaturcha* (OklSz.), 1323: *Lypoch* (Csánki II, 330), 1325/1332: *Kewgestokaya* (OklSz.), 1335: *Bobad* (CSÁNKI I, 471), 1336: *Dobowcha* (uo. 133), 1337, 1360: *Bodugazonfolwa, Bodogazzonfalwa* (uo. I, 694), 1343: *Dowch* (uo. II, 34), 1343: *Heugteluky* (uo. II, 201), 1343: *Orbowcz*, 1347: *Orboch* (uo. II, 633), 1344, 1370: *Bodugazonfolua* (uo. II, 99), 1345: *Hodwylag* (OklSz), 1359: *Dyakowch* (CSÁNKI, II, 100); 1301: *Barmad* (uo. V, 869), 1313: *mona* (BENKŐ: Magyar nyelvjárástörténet 79), 1340: *Bertoth* (NyK. L, 241), 1334: *Lypothfalua* (CSÁNKI II, 771), 1351: *Mykochan* (uo. I, 131), 1353: *Gyumuch kuzberke* (OklSz.) 1354: *Bodugazonfalua* (uo. II, 764), *Chernewch, Chernech* (uo. II, 100), 1355: *Ivanoch* (uo. II, 758), 1360: *Swth* (uo. I, 702), 1362: *Lypowch* (uo. I, 282), 1366, 1370, 1381: *Bankoch* (uo. II, 241), 1366: *Petrouch* (uo. II, 785), 1369: *Zonuk* (uo. I, 363), 1376: *Chakodalya* (OklSz.), 1397: *Ochar* (CSÁNKI II, 512), 1397: *Petroch* (uo. I, 359), 1399: *Bodogazzonfalua* (uo. II, 473); — 1303: *Thoma Monar, Stephano Monor* (OklSz).

A fenti helynevek Gömör, Heves, Borsod, Zemplén, Szatmár, Ugocsa, Szabolcs, Sáros, Ung, Bihar, Békés, Csongrád, Bácsbodrog, Baranya, Somogy, Vas, Pest, Szolnok, Temes, Krassó megyében vannak vagy voltak. Az *l* ~ $\emptyset$ váltakozást így jellemezhetnénk a XIV. századig bezárólag:

a) Az *l*-es alakok fölényben vannak, kivéve az *-olc~óc* végű szláv eredetű helyneveket; egyébként minden megyében vannak *l* nélküli változatok.

b) A *boldog* szavunk szinte valamennyi megyében előfordul helynévben, és mindenütt *l* nélküli alakban találjuk meg. Alig akad példa *l*-es formára.

c) A helynevekben szereplő *tölgy, völgy, föld, bölcs* szavak csak kivételesen bukkannak föl *l* nélkül.

d) Kisebb mértékű az *l* kiesése Gömör, Bihar, Békés, Somogy, Vas és a keleti megyékben; a legerősebb Bácsbodrog és Baranya megyében.

e) Csak a dentális vagy dento-palatális mássalhangzó előtt levő azonszótagú *l* esik ki (*t, d, n, c, cs, gy*) s főként *o*, ritkábban *e* vagy *ö* után, eltekintve a HB. *keassatuc* szavától.

XV. század

1404: *fewdwar* (OklSz.), 1406: *Ithoucz*, 1411: *Jolhoch* (CSÁNKI I, 448), 1408: *Mrazouicz* (uo. I, 357), 1413: *Zaboch* (uo. I, 525), 1414, 1451: *Dabowcz, Dabocz* (uo. I, 432), 1416: *Bwchw, Zeke* (uo. II, 195), 1418: *Chahowcz*, 1462: *Chahowcz, Chachoch* (uo. I, 472), 1418: *Zeudes* (uo. II, 72), 1420: *Hoduilagelfew* (OklSz), 1421: *Kwdus* (uo.), 1421: *Prekoch*, 1422, 1425: *Bankoch* (CSÁNKI II, 241), 1425, 1434, 1490: *Babocza, Baboucha, Babocha* (uo. II, 572), 1425: *Kamand*, de 1427: *Kalmand* (uo. I, 477), 1427: *Bazkoch* (uo. I, 388), 1427, 1449: *Bukocz*

(uo. I, 385), 1427: *Ozwa* (uo. I, 214), 1427: *Rusocz* (uo. II, 106), 1428: *Balkoch* (uo. II, 735), 1428: *Chernewch, Chernech* (uo. II, 100), 1428: *Orbocz* (uo. II, 633), 1428, 1478: *Poche* (uo. II, 518), 1428: *Ruginocz* (uo. II, 60), 1429: *Kerekbodug-azzonfolua* (uo. II, 764), 1433, 1496: *Lypoucz, Lypocz* (uo. I, 282), 1439, 1464: *Radocz, Ragyowcz* (uo. I, 105), 1441: *Bodogassonfalwa* (uo. II, 126), 1441: *Zeudesfalwa* (uo. I, 748), 1453: *Bewd* (uo. I, 679), 1454: *otalma* (Oklsz.), 1454: *Sztankocz*, 1460: *Ztankoucz* (uo. I, 363), 1455, 1460: *Zabocz* (uo. I, 69), 1460: *Kysbewch* (uo. I, 344), 1464, 1480: *Kapwcz, Kapwch* (uo. II, 153), 1466: *Bodogfalwa* (uo. I, 26), 1467: *Thyzafewdvar* (uo. I, 671), 1469: *Bodogazzonhaza* (uo. I, 95), 1469: *Gergius Monar* (Oklsz.), 1470: *Hodwylag* (uo.), 1472: *Iwanowcz* (CSÁNKI II, 758), 1477: *Bodogfalwa* (uo. I, 604), 1478: *Dyonisius Odalos* (Oklsz.), 1478: *Ochard* (CSÁNKI II, 512), 1479: *Bwch* (uo. I, 768), 1480: *Pochos* (Oklsz.), 1482: *Wyzveg 'vívzölgy'* (CSÁNKI II, 657), 1483: *Docz* (uo. II, 34), 1483: *Kisbernoth* (uo. I, 727), 1484, 1496: *Thapocha, Thapocza* (uo. II, 165), 1485: *Bwchw* (uo. II, 739), 1489: *Bodogazzontheleke* (uo. I, 604), 1489: *Thurbozca* (uo. I, 565), 1489: *Zona*, de 1452: *Zolna* (uo. II, 657), 1490, 1494: *kwchjolath, Kwchjolath* (Oklsz.), 1496: *Pezkoch* (uo. II, 785), 1499: *Nagyhach* (uo. II, 142); *cuch, kuchar, both 'bolt'* (SchlSzj.), 1410: *Gyroth* (CSÁNKI I, 555), 1466: *Chonokos* (uo. V, 83), 1468: *Fonag* (Oklsz.), *Itheben 'éltében'* (MNY. IX, 85).

Az azonszótagú *l* viselkedéséről a XV. században a következőket mondhatjuk el:

a) Az előző századdal szemben jóval több adatunk van az *l* ~ $\emptyset$ váltakozásra. Növekedett az *l* nélküli szavak és alakváltozatok száma. Valamennyi *l*-es alak mellett használják az *l* nélkülit is. Az *ö-ző* nyelvjárásterületen gyakoribb az *l* nélküli forma.

b) A példák egész sora azt mutatja, hogy az *-olc* ~ *-óc* végű helynevekben állandósult a rövidebb, az *l* nélküli változat, pl.: *Komoróc, Keresztóc, Mátyóc, Merkóc, Pinkóc, Ruskóc, Tarnóc, Vajkóc* (Ung m.).

c) Az *l* kiesése valamivel gyakoribb Gömör, Arad, Csongrád, Temes, Vas és Szolnok megye területén is.

d) A helynevek *-ölgye, -földe* utótagjában csak elvétve esik ki az *l*. Szerintem egyik oka ennek az lehet, hogy újabban keletkeztek ezek a helynevek, és ha mondhatjuk így, összetéltel éreztek bennük. Később is látni fogjuk, hogy az élő és mássalhangzóval kezdődő toldalékok előtt a XV—XVI. században még nem szokott az *l* kiesni. Vonatkozik ez egy ideig a szerkezetek, összetételek utótagjára is.

e) Alig van *l* nélküli alak Bihar, Békés és a tőlük keletre eső megyék területén.

f) Szaporodik az *ö-ző* alakok azonszótagú *l*-jének a kiesése, ami véleményem szerint összefügg az *ö-ző* változatok végleges jellegű meghonosodásával és elterjedésével.

Ha történeti szempontból nézzük az *l* ~ $\emptyset$ váltakozást, célszerűnek látszik adatainkat eredetük szerint csoportosítani, legalábbis a XVI. századig. E szempont figyelembevételével megállapíthatjuk:

1. A finnugor szavakban: *ámul, folt, holt, hold, hölgy, él, ottalom* (vö. SzófSz.) eredetileg is megvolt az *l*; kiesése gyakori.

2. A török eredetű szavakban: *ács, szűcs, szatócs, gyümölcs, búcsú, bölcs* (vö. SzófSz.) bizonytalan az *l* megléte: a XVI. századig fölényben vannak az *l*-es alakok. A török *š* > magyar *lcs* megfelelés kérdése még tisztázásra vár (vö. BÁRCZI: Magyar hangtörténet² 129).

3. A bizonytalan eredetű szavakban: *boldog, völgy, föld, zöld, tölgy, koldús, oldal*, valamint az európai vándorszavakban: *kulcs, malom* (vö. SzófSz.) a *boldog* és a *malom* szó kivételével a XVI. századig még többségben vannak az *l*-es formák. A *-völgy, -föld* utótagú helynevek közül kb. 10 *l*-es alakra esik egy *l* nélküli változat (vö. CSÁNKI II, 743, 747, 748, 750, 737, 738, 642, 657, 733, 751, 756, 761, 763, 759, 767, 768, 769, 773, 774, 777, 780, 796, 800 stb.).

4. A szláv eredetű, mai *-olc, -óc* végű helyneveink különböző fejlődési irányok eredményének az egybeeséséből jöttek létre (vö. *Miskovec* > *Miskolc*, *Dolac* > *Dóc*, *Póca* > *Polca* stb.). A szláv köznevek még tartják *l*-es alakjukat.

XVI. század

Mivel e századból sokkal több anyagunk van az *l* ~ $\emptyset$ váltakozásra, mint az előzőkből, nem időrendben sorolom fel az előfordulásokat, hanem a váltakozásban résztvevő szavak ábécé sorrendjében. Címszóként az alapszót vagy leghasználtabb származékát vettem föl. Itt sorolom föl a XV. sz. II. feléből származó kódexeket is.

által ~ *átal*

atal (JordK. 206, 399, 590), *atala* (uo. 363, 412, 478), *atal* (ÉrdyK. 133b), *atalan foghwa* (uo. 606), *atal'atoc* (BécsiK. 177), *átaly* (Tel: Evang. II. 652); 1551: ezthendew *athal* (LevT. I, 87), 1553: *atal* jött (uo. 111), 1551: *athalan* fogwa (LevT. I, 82), azonywm *athal* (uo. 16). — A XVI. században még elterjedtebb, általánosabb az *l*-es alak. A WinkK., CornK., DebrK., JókK., Sylvester, Pesti és Káldi adatai között csak *által*-t találunk. Mindkét alakot, *l*-eset és *l* nélkülit használ például az ÉrdyK. és a BécsiK. szerzője.

ágyú ~ *álgyu*

anyos (ÉrdyK. 572b), *anyusagot*, *aniusagoc* (Tin. 151, 173), *agwkath* (LevT. I, 189, 195), *agywiwal* (uo. 51). — E században még az *l*-es alakok vannak túlsúlyban a kódexek nyelvében és a levelekben is. Érdekes viszont, hogy az *ányós* alakváltozat szinte kivétel nélkül *l*-telen mind köznevekben, mind már korábban előforduló tulajdonnevekben (vö. OklSz.).

ámul ~ *álmul*

ameltat (JordK. 714), *amelat* (uo.), *Ameelkodnak* (uo. 710), *ameelkodással* (uo. 398; Sylv: ÚT. I, 87), *amilkodo* (TihK. 287), *Amelkodnak* (Pesti: NTest.), *amelkodunc* (Born: Ének. 221), *Amilkodo* (Born: Préd. 282), *ameelkodo* (ÉrdyK. 48b), *Ameelkodo* (WinkK. 347), *amelkodo* (GuaryK. 43), *el-ameeltatta* (MonIrók III. 141), *el amolkodik* (DebrK. 32, 164), *el amult* (NagyszK. 102), *el amulanak* (VirgK. 18), *el ámilkodnak* (Sylv: ÚT. I, 164), *el améla* (Tin. MF.), *Elamelkodwan* (JordK. 617), *el amekodwan* (ÉrsK. 160), *ameelkodunk* *el*, *amelkogyunk* (Komj: SzPál 214), *el amol* (Tel: Evang. I, 88), *el amelkottan* (uo. 460), *el amelkodasoc* (NagyszK. 210), *el amelkodasara* (VirgK. 71).

Babócsa ~ *Babolcsa*

1555: *Babocha* (LevT. I, 174); 1558: *Babochyath* (uo. 285); 1559: *Babocha* (uo. 306). — Az ország több vidékén előfordul ez a helynév. Leggyakrabban azonban a dél-dunántúli községnevet emlegetik. A XVI. sz.-ban már alig fordul elő *l*-es alak.

birodalom ~ *birodalm* ~ *birodam*

byrodamnak (VirgK. 132); e szónak az *l* nélküli képzője nagyon ritka. Összehasonlítva a többi azonos képzőjű szóval, feltűnő az általános használatának mondható *l*-es alakja a rövidebb és a hosszabb képzőben is (vö. *fejedelem*, *győzedelem*, *szerelem*, *siralom*, *segedelem*, *félelem*, *nyugalom* stb.).

bölcs ~ *bőcs*

bewch (WeszprK. 117; ÉrdyK. 27, KazK. 2), égbe néző *bőcsek* (KazK., Nyelvemlékeink 262), *bőcéb* uala (uo.), *bőc* (uo. 263), *bwch* (SermDom.). — E szavunkban az *l* anorganikus (vö. EtSz.). Régiségünkben már az *l*-es alak uralkodó, de él mellette az *l* nélküli alakváltozat is.

bölcső ~ *bőcső*

bőchő (PeerK. 340); e szóban sem eredeti az *l*; régiségünkben az *l*-el bővült *bölcső* alak a közhasználatú (EtSz.). Kódexeinkben alig akad példa az *l* nélküli alakra.

boldog ~ *bódog*

Bodogoc vagonc (BécsiK. 105), *bodog* (JókK. 1, 145, 162), *bodoglati* 'proseralitur' (BécsiK. 152, 154, NySz.), *bodogeytoya* (PeerK. 334), meg *bodogeytasseek* (CornK. 305), meg *bodogeytas* (Komj: SzPál 57), *bodogsagos* (JókK. 140, DomK. 199), *bodogtalan* (VirgK. 49, 123; NádK. 556), *bodogsag* (GuaryK. 4; WeszprK. 120; ÉrdyK. 516), *bodogssagus* (ÉrdyK. 341), *bodogsagost* 'boldogan' (JókK. 156), *Bodogsagussul* (KazK. 45), *bodogtalan* (NádK. 556; VirgK. 49, 123), *bodogtalansag* (DöbrK. 30; ÉrsK. 512, KeszthK. 21), *bodogtalansagos* (VirgK. 135, 148), *bodogwl* (JordK. 350, 385), *megbodogult* (TelK. 164), *meghbodoghwt* lelkek (ÉrsK. 131), *bodogol* (CornK. 60), *Bódogb* (Helt: ÚT.m6), *Bodogh* Ferencz (VirgK. 15), *Gymóleh* olto *bodog* azzon (WinkK. Kalend.), *bódog* (Cis. F.), *bódog* (Decsi: Adag. 163), *bódoggá* (C., NySz.), *bodogettya* (Mon: SzSegíts 326), *bodog* (ÉrdyK., Nyelveml. 243), *bodogsag*, *bodogssagus* (uo. 251); 1555: *bodog* azzon (LevT. I, 161—2), 1556: *Bodogh* azon (uo. 197), 1557: *Bodog* Azzon (uo. 254), 1594: *bodog* (Zayak lev.); *Bodog* (WeszprK., Nyelveml. 229), *bodog* (Fél: Tan. 486), *Bodogultaknac* (NagyszK. 210), *bodoghsaaghot* (ÉrsK., Nyelveml. 271), *bodoghsagiban* (uo. 272), *Bodog* zyww Katerina (uo.), 1592: *Bodogfalva* (Zayak lev.). — Fenti szavunk bizonytalan eredetű (vö. SzófSz.). A XVII. sz.-ig kisebbségben van az *l*-es alak. *L* nélkülire van adatunk a XII., XIII., XIV., XV. századból is.

bücsú ~ *bulcsu*

1554: *bwchoth* (LevT. I, 135); 1557: *bwchot* adnak (uo. 221). 1588: *buchwt* (OkI Sz.). — *Bücsú* szavunkat gyakran használják az előző századokban köznévként és tulajdonnévként is. Az *l* nélküli alakok száma még csekély.

csótár ~ *csoltár*

1552: *chwtar* pokrochokath, 1556 (OkI Sz) stb. — A XVI. sz.-ban mindkét alak egyformán használatos.

erkölcs ~ *erkőcs*

elkech (ÉrdyK. 244b), *elkőcz* (uo. 232b), *erkech* (uo. 242b), *erkőch* (uo. 646b), eertes *elkőczew* (uo. 245b), *erkőc* (KazK. 21), Ert *erkučunek* (m. 154), *elkőc* (GuaryK. 15), Feslőt *elkőčů* (uo. 15); 1554: *erkiučeth* Zayak lev.), 1557: *hythwan erkewce*, *hythwan erkewcjw* (LevT. I, 251); *erkiučz* (Istv: Volt. 12, 17). — Az *l* nélküli alak még ritkább. Használata jellemző az említett három kódexre.

erölködik ~ *eröködik*

Eröködnevala (BécsiK. 43, 251; MünchK. 142), *Eröködöm* (AporK. 23), *ereukedem* (WinklK. 111), *ereukevdyk* (DomK. 116), *erökögy* (LevT. I, 28). — A XVI. sz.-beli kódexek többsége az *l*-es alakot használja. Egyéb származékai szintén *l*-lel használatosak, pl. *erölttet*, *erölttetés*.

fejedelem ~ *fejedelm* ~ *fejedem*

fejedemnek (VirgK. 16, 133), *feiedemseg* (uo. 67), *fejedemkegyek* (ÉrsK. 377); több adat van az *l*-es rövidebb és hosszabb alakra.

félelem ~ *félelm* ~ *félem*

felemtől (MünchK. 70), *felemből* (DebrK. 243), *felemnek* (VirgK. 101); 1553: *felemwel* wolttam (LevT., I, 116). — A mai *-alom*, *-elem* képző *-alm*, *-elm* régi alakja a teljesebb alakváltozat mellett még legtöbb XVI. századi irodalmi és nyelvi emléünkben megvan. Azokban a nyelvi emlékekben, amelyekben általában erősebb fokú az *l*-telen alakok használata, elég gyakori az *-am*, *-em* végződés is.

Fónod ~ *Folnod*

1555: *Fonodra* (LevT. I, 168, 169).

föld ~ *föd*

föd (JordK. 394), *fed* (uo. 438), *fwd* (VirgK. 21), *föd* (ÉrdyK. 527b), *fodeuel* (KazK. 110); 1597: *födöm* (Zayak lev.). — E szavunkkal sűrűn találkozunk a földrajzi nevekben is. Előfordulásának gyakoriságához képest az *l* nélküli alakok elenyészően kis számúak.

gyolcs ~ *gyócs*

gyoch (ÉrdyK. 214, 287, 414b), *goc* (TihK. 381), *gyocz* (JordK. 449); 1557: *gyochot* (LevT. I, 234); 1558: *goch* (OkISz.); 1564: *goch* (uo.); 1567: *Gyochoth* (Zayak lev.). — Amint látjuk, a *gyócs* alakot már e század elején megtaláljuk; később ez az elterjedtebb alak.

gyolta ~ *gyóta*

1567: *Gyotha* 'silva' (OkISz.). — Kevés adatunk van e kihalt szóra. Tanulmányozott évszázadunkban a két alak egyaránt él egymás mellett.

gyötrelm ~ *gyötrelm* ~ *gyötrem*

gyöttrem (DebrK. 397); *gyöhtrembe* (ÉrsK. 218). A ragtalan rövid alakra kevés példánk van. Ezek is azt mutatják, hogy uralkodó formának az *-alm*, *-elm* képzőt kell tekintenünk.

gyülölség ~ *gyülötség*

gylwsequel (JókK. 66), *gűlötségben* (BécsiK. 194), *gylwsegekel* (MargL. 118), *gylöseget* (BodK. 4), *gylwseggel* (ÉrdyK. 524, 578), *gűlösegők* (TihK. 246), *gyülötség* (RMK. I, 174; II, 20; III. 94, 313); *gűlösegecben* (MünchK. 32), *Gűlösigben* (Sylv: ÚT. I, 16), *Gylwsegesek* (VirgK. 112), *gylöseghs* (NagyszK. 13), *gylöseghes* (JordK. 244), *Gylöseges* (uo. 603), *Gylöseghes* (ÉrdyK. 64).

gyümölcs ~ *gyümöcs*

gömöch (TihK. 26, 11), *gyömöch* (Frank: HasznK. 66), *gymölcset* (NagyszK. 299). — A *gyümöcs* alak aránylag ritka az *l*-es alakváltozatok száma mellett.

hatalom ~ *hatalm* ~ *hatam*

hatam (ÉrdyK. 354b; VirgK. 132); egyike ez azoknak a származékszavaknak, amelyeket sokat használnak régi nyelvünkben. Annál inkább meglepő, hogy *l* nélküli alakváltozata alig akad.

hold ~ *hód* 'luna'

hod (BécsiK. 116; MünchK. 59; TihK. 92), *hood* (Pesti: Nom. 98), *hod* (VirgK. 41), *hód* (Helt: UT. N₁, Helt: Bibl. IV. 93; uo. I, 52), *hod* (Beythe: Epist. 100). — Sokkal gyakoribb az *l*-es alakja.

hold ~ *hód* 'iugerum'

Két *hod* zabomat (LevT. I, 306). — Igen gyéren bukkan fel az *l* nélküli alak a XVI. században.

hóдол ~ *holdol*

hodoltattya vala (ÉrdyK. 495), *hodoltatanak* megh, meg *hodolt* vona (JordK. 313), meg *hodoltataa* (ÉrdyK. 357), meg *hodolthatnaa* (uo. 632b), *hódoltató* (C), *hódoltatás* (Born: Préd. 261), *hódlatá* (Gosárv: MagyB. C.), *hódlátánac* (Cseng: Jer. A₃); 1558: *hodolt* embereket (LevT. I, 284). — E szónak és származékainak *l*-es és *l* nélküli alakja körülbelül egyforma arányban fordul elő a XVI. században; de a század vége felé már inkább a *hóдол* az uralkodó forma.

holnap ~ *hónap* 'cras'

honap (ÉrdyK. 540b, 598), *Honapy* napon (ÉrdyK. 42), *honapon* (JordK. 289), *honapygh* (uo. 716), *honapy* napra (uo. 372), *honnap* (DebrK. 286, WeszprK. 143), *honnapon* (LevT. I, 391), *honnapi* (Beythe: Epist. 99b). — Egyformán elterjedt mind a két alak.

hónap ~ *holnap* 'mensis'

Másfél *hónap*, két *hónap* (C.), egy *honapon* (JókK. 121), *honapocban* (MünchK. 108), *honappaa* (CzehK. 6), *honapok* (WinkK. 299), *honapaa* (NagyszK. 383), *honappan* (DomK. 249), *honnapy* (Beythe: Epist. 99b); Két *hónapi*, három *hónapi* (C.), *honapy* (ÉrdyK. 351b). — E században jobbra már a *hónap* alakot használják. Az *l*-es változat főleg a CornK., Károlyi, Illyefalvi és a Cisio (vö. NySz.) nyelvére jellemző.

holt ~ *hótt*

hota kelne (KazK. 166), *hotal* kelwe (? ÉrdyK. 429), *Hotakelwe* (JordK. 670), *meghotam* (KazK. 115; LevT. I, 75). — A két alakváltozat közül az *l* nélküli nagyon ritka.

keszölce ~ *keszőce*

1544: *keszőce* (Oklsz.).

kiált ~ *kiát*

keayt (JordK. 361; ÉrdyK. 101, 225b, 561, 566); *kiacson* (ÉrdyK. 135b), *kyaytast* (uo. 101), *keaytonak* zawa (JordK. 361), *kiacson* (ÉrdyK. 135b), *kyaytast* (uo. 101), *kyattasal* (VitkK. 85), *keya'tas* (ÉrdyK. 218), *ky kea'ttotanak* (uo. 204), *kyattassal* (VitkK. 85).

koldus ~ *kódus*

1546: *kodos* deyakoknak (Oklsz.).

költ ~ kőt

feel kôte (KazK. 68), ki *kóti* 'kikölti' (TihK. 16), gonoz newel *kewtete* (ÉrsK. 431b), *kevtseg* (CornK. 85), *köcheg* (RMNy. II. 108); 1554: *köczegre* (Zayak lev.), *köczek* (uo.), 1554: *kötöie* 'költöttem' (Zayak lev.), *kötök* (uo.). Keltezésben: 1557: *kót* (LevT. 252, 261), 1558: *Keutt* (uo. 291), 1555: *keot* (uo. 162). — Itt tűnik ki jól, mennyire az *ö-ző* területen kell keresnünk az erősebb *l*-kiesést. A *kelt* és származékai ugyanis még nagyon használatosak, de igazán ritkaságszámba megy *l* nélküli változata.

kulcs ~ kúcs

kwch (ÉrdyK. 228; Pesti: Fab. 13b), *kuch* (Mon: Apol. 363, 466), *kuczúl-uán* (Decsi: Adag. 84), *kwcholwan* (ÉrdyK. 246b), *kwchos* (Pesti: NTest. 10); 1597: *kucz*, *kuczostul* (OkISz.), 1599: *kúcs*hozo (uo.), 1594: *kucz*os (uo.).

küld ~ küd

el *kidte* (Beythe: Epist. 34), *kúde* (Helt: Krón. 40), 1547: *kwdge* meg (LevT. I, 41), 1557: meg *kwtttem* (uo. 274), 1590: *kutthettem* 'küldtettem' (Zayak lev.). — Egyelőre folyik a küzdelem a szó három alakváltozata között: *keld*, *kild*, *küld*. Az első már kiveszőben van.

molnár ~ mónár

1522: Barnabas *Monaar*, Ambrosius *Monar* (OkISz.), 1584: *Monar* Benedek, *Monar* Andras (uo.), 1598: Gregorius *Monar*, Georgius *Monar* (uo.), 1551: *monar* (LevT. I, 87); Michael *Monar* (*Možr*; MNYTK. 86. sz. 33), Dominicus *Mónar* (uo.), Barnabas *Monar*, Mathews *Monar*, Dominicus *Monar* (uo. 54), Nicolaus *Monar* (uo. 57), Georgius *Monar* (uo. 58), Paulus *Monos*, Valentinus *Monos*, Georgius *Monos* (uo. 79).

nélkül ~ nélkül, nálkül ~ nákül

ketsegnekül (NagyszK. 13), alázatosság *nekil* (uo. 258), lelekne meg világitása *nekül* (Born: Préd. 269); 1551: *ewkruknekywl*; *waynakywl* (LevT. I. 86), *pynznekwil* (uo. 90), 1553: borok *nekyl*, borok *nakyl* (uo. 117), 1554: *ketsegnekül* (uo. 126), penz *nekul* (uo. 130), 1555: *nekul* (uo. 161—2), 1561: buza

neköl (Zayak lev.), *nalam nekil* (DebrK. 583), alázatosság *nekil*, *nalam nekil* (NagyszK. 258), *Wnala nekul* (VirgK. 42). — Nagyon sűrűn használják az *l* nélküli változatot, pedig szokatlan még ekkor a *k* előtt álló és szótagzáró *l* kiesése.

nyolc ~ nyóc

1564: *Nyocz* (OkISz.), 1550: *nocadfe* honapyg (LevT. I, 75), 1569: *Nyocz Nyocz* forynthoth (Zayak lev.), 1545: *nyocz* (Zayak lev.), 1555: *tyzennoch* (LevT. 162); *Noccad* (KazK. 191), *Noćuan* (uo. 95). — A Kazinczy kódex kivételével kódexeink adatai *l*-esek. Fenti példáinkból arra következtethetünk, hogy magánérintkezésben és a népnyelvben sokkal jobban dívott az *l* nélküli változat.

nyugalom ~ nyugalm ~ nyugam, nyugodalom ~ nyugodalm ~ nyugodam

nyugomnak (VirgK. 61; NádK. 542); *nyugodam* (VirgK. 92), *nyugodamba* (uo. 9), *nyugodamra* (uo. 92). — Gyakoribb az *l*-es rövidebb vagy hosszabb változat.

olcsó ~ ócsó

ocoban (LevT. I, 262), *ocudjna* kezdett az bor (uo. 431); a kódexek anyagában még több az *l*-es alak.

old ~ ód

odozas vetel (JókK. 156), *odozat* (BécsiK. 121), *odozgat* (Pesti: Fab. 2), *El oduan* (WeszprK. 88), *oggyatok* el (JordK. 418), le *oda* (VirgK. 103; Szék. Krón. 21), *Odgyátoc* el (Helt: ÚT. F₂; Kár: Bibl. III, 42), elne *ódgyéc* (Helt: Bibl. I. Pp4), ki *odozna* (ÉrдыK. 189), ki *odozna* (Helt: Krón. 45), meg *oda* (JókK. 144), *Mégóógáruala* (BécsiK. 3), *óggatoctmeg* (MünchK. 51), meg *oduan* (JókK. 93), meg *ódni* (Helt: Krón. 43, 196), meg *óduan* (Helt: ÚT. f8), *megóda-nac* (Helt: Mes. 51), meg *odic* (Helt: Bibl. IV, 18), meg *ódéc* (Helt: ÚT. L₂), meg *ódosz* (Helt: ÚT. E₂), meg *ódosztatá* (Helt: Krón. 77), meg ne *odgyac* (Tel: Evang. I, 179); *Ódozton odoz* (Görös: Máty. 15), *Odozas* (JókK. 150), *odozatot* (BécsiK. 121), *odozgattya* (Pesti: Fab. 2), *Meg ódasztatá* magát, ki *odozna* (Helt: Krón. 77, 45), ky *odozna* (ÉrдыK. 189).

oldal ~ ódal

ódal (Helt: Bibl. I. 196; Görös: Máty. 97; Decsi: SallK. 50). *Odalnac* (Mel: Herb. 130).

olt ~ ót

be *ota* (TihK. 37), meg *othaltya* (Frank: HasznK. 27b), meg *othwan* (ÉrдыK. 203), meg *ottya* (ÉrдыK. 100b), *Oččad* megh (KazK. 154.) — A szónak sok származéka van a régiségben. Az *l* nélküli formák száma csekély.

ottalom ~ ótalom, ottalmaz ~ ótalmaz

otalma (ÉrдыK., Nyelvelméleink 243); 1559: *otalmazzanak, othalmaba* (LevT. I, 225, 243), *othamazom* (RMNy. II, 158), *otalma* (GyöngyK. 2), *otalmam* (DebrK. 144, TihK. 139), *Ótalmaz* (C.), *Otalmaz* (JordK. 843), *Otalmazzon* (ÉrдыK. 341), *megottalmaznunk, meg otalmaznia* (BodK. 1, 15), *otalmazlak* (JordK. 72), meg *otalmazya* (ÉrдыK. 186), meg *otalmazzanak* (LevT. 358), *otalmazoya* (KulesK. 28). — A szó és származékai gyakran előfordulnak régi irodalmunkban. Az *l* nélküli alakok többségben vannak, különösen az Érды kódexben és Calepinusnál.

óta ~ oltá ~ óltá

reeg *uta* (ÉrsK. 468b), *miuta* (Born: Préd. 281), 1554: *uta* (LevT. 138), ez *ítta* (Helt: Mes. 126); — a századbeli források kevés kivétellel az *olta* alakváltozatot használják.

pálca ~ páca

1581: nad *pacza* (Oklsz.); a XVI. században még az *l*-es alak dívik.

öltöztet ~ ótöztet

olthaar *ótöztetóket* (ÉrдыK., Nyelvelméleink 244), *eteztettyuk* (ÉrsK. 283b), *ótözcek* (ÉrдыK. 371b), *Ótözyewnk* (ÉrдыK. 548), *Ótözcek* be (uo. 371), *Ótözsetók* ffeel (uo. 571), ffeel *ótöztetót* (uo. 510b), *Ótözyetók* ffeel (ÉrдыK. 571, 641), *ótöztetik* fel (TihK. 11), *ótöztetnek* uala (uo. 19), *ótöztetenek* (CzehK. 6), *ótözteteket* (DebrK. 232), *ótöztet* (ÉrдыK. 167b), *Ótözcek* be (uo. 371b), *ótözteteket* (DebrK. 232), *ótöztetnek* uala (TihK. 19), *ótöztetenek* (CzehK. 6). — Szép számban idézhetünk példákat az *l* nélküli alakra, de az *l*-es alakváltozatok gyakoribbak.

segedelem ~ segedelm ~ segedem

segedem (NagyszK. 104). — A szó *l* nélküli alakja nagyon ritka.

siralom ~ *siralm* ~ *siram*

siram (WinkK. 158), *siramrol* valo kőnue (DebrK. 386, 416). — Gyakoribb a *siralm*, *siralom* alakváltozat.

szerelem ~ *szerelm* ~ *szerem*

zerem (NagyszK. 44b), *zeremnec* tűze uo.). — A *szerelm*: *szerem* alakok előfordulásának arányszáma körülbelül 6:1.

szól ~ *szó*

1557: *zonak* wolt 'szólnak volt' (LevT. I, 252). — Igető végső *l*-jének kiesésére ezt az egyetlen példát találtam.

szolga ~ *szóga*

1559: *zoga* byro (LevT. I, 348); 1564: *szógák* (? OklSz.). — A *szolga* szó *l*-je a legritkábban esik ki e században.

Tapolca ~ *Tapóca*

1555: *Thapoca* (LevT. I, 159).

told ~ *tód*; *tódul* ~ *toldul*

todozna (Mon: Apol. 314), *tudulánac*, *tudulással* (Helt: Krón. 87, 189), *feel todula* (KazK. 81), *rea tudulanac* (Helt: Bibl. I. H₂). — A NySz. példáit tekintve kevés az *l*-telen alak. Ha jobban megnézzük a *told* előfordulására idézett forrásokat, rájövünk ennek az okára is: alig van adata azokból a kódexekből, amelyekben *l*-telen formák szoktak lenni.

tölt ~ *tőt*

1551: *toch* meg (LevT. I. 118), *tholthest* (uo. 86); 1587: Borok *tötelikere* (OklSz.); 1588: Ser *tewtelekere* (uo.).

tölgy ~ *tőgy*

1508: *Thewges* (? OklSz.). — A XVI. század végéig, beleértve az előző századokat is, 2—3-szor fordul elő *l* nélküli alak. Az OklSz. kétellyel fogadja olvasatát és értelmezését. Magam is afelé hajlok, hogy ezek inkább tollhibák.

vált ~ *vát*

ky *vatotta* (RMNy. II, 113), *vátig* (Helt: Krón. 194). Csak néhány adat van az *l* nélküli alakra.

volna ~ *vóna*, *volt* ~ *vót*

tellies *uona* (KazK. 261), *megh hallot uona* (uo.), *megh talaltak uona* (uo.), *uonanak* az *v* ellensegy (uo.), *terth vona* (ÉrdyK., Nyelvméleink 252); 1551: zwksegesek *wonanak* (LevT. I, 86), *melthob wona* (uo.), 1554: *paranczolt woth* (uo. 131), 1555: *woth*, *wotak*, *woth* (uo. 157), *atha wona*, *wethem wona*, *hywathal wona* (uo.), 1555: *wotwukat*, *wotwunk* (uo. 161—2), 1557: *ewrzethek wona*, *ozthozthanak wona*, *jewth wona*, *halotha wona* (uo. 250), *el felethkeztem woth* (uo. 274), 1591: *volth vona* (Zayak lev), 1570: *votam*, *vona* (Zayak lev.). — Az *l* nélküli alakok nagyon gyakoriak, különösen a magánlevelezésben és céhjegyzőkönyvekben. Azt hiszem, használata legbiztosabb fogódzót nyújt annak a megállapításához, melyik vidéken volt legerősebb jelenség az azonszótagú *l* kiesése.

Bizonyára nem találjuk itt az összes szót, amelyben a XVI. sz. folyamán vagy korábban *l* ~ $\emptyset$ váltakozás észlelhető; nem írtam ki ugyanannak a szónak minden egyes előfordulását sem. Hangtani fejtegetésekbe sem bocsátkoz-

hattam. Nem tehettem meg ezeket a terjedelem szabta keretek miatt. Minden-
esetre az adatok nagy többségének összegyűjtése tágabb lehetőséget nyújt az
 $l \sim \emptyset$ váltakozással kapcsolatban felmerülő kérdések alaposabb vizsgálatához.

Összegezőképpen még annyit: Az $l \sim \emptyset$ váltakozás nemcsak irodalmi
nyelvünket kíséri végig születésétől kezdve egészen napjainkig, hanem mint
nyelvjárási sajátosság kisebb vagy nagyobb mértékben nyomon követhető nyelv-
járási területeinken is. Izoglosszáit nehéz volna megrajzolnunk, hiszen alig akad
kódex vagy egyéb magyar nyelvű írás, amelyben ne találnánk egy-két l nél-
küli formát, s ezek helyhez kötése sem nyugszik minden esetben biztos alapo-
kon. Nagy vonalakban azonban mégis megállapíthatjuk, a nyelvterület melyik
részén éltek leginkább l nélküli változatok, s melyiken volt ez a váltakozás
kisebb vagy alig számba jöhető nyelvjárási jelenség.

Ha a kódexeket nézzük, milyen mértékben használják az l nélküli alako-
kat, ezt a sorrendet állíthatjuk föl: ÉrdyK., JordK., KazK., VirgK., TihK.,
NagyszK., DebrK., GuaryK., WinklK., CzehK., ÉrsK. stb. Főlényesen vezet
az ÉrdyK.

Az irodalomból ismert szerzők pedig így következnek egymás után:
Heltai, Pesti, Bornemissza, Sylvester, Beythe, Méliusz, Telegdi Miklós. Az
ismertebb közsmélyek és deákok közül l nélküli alakváltozatokat is használ-
tak: Zay Ferenc, Szele (Ze)le Jakab, Pál győri püspök, Gergely deák, a Zayak
íródeákja, Lukács deák (egy ideig Galgócon is szerepelt), Márton deák (Kékkőn
is tartózkodott), Trombitás Balázs deák (a század dereka táján a kanizsai
táborban tartózkodott), széchi Miklós deák, Bakó András, kanizsai szolgabíró,
Szennyei Ferenc (Sárvár). Szele leveleiben többször megtörténik, hogy fel-
váltva használja a *vót* $\sim$ *volt* alakpárt egy-egy szakaszban (vö. LevT. L.,
157—160, 249—250, 251—52).

Az l nélküli alakok területi rögzítéséhez talán legbiztosabb fogódzót nyúj-
tanak egyrészt a hely- és köznevek. Ezek pedig tömegesebben a Dunántúl déli
részére mutatnak (*Babócsa, Fonyód, Tapolca, Fónagy, Mónár, Mónus* stb.).
E terület mellett vallanak a kódexeken kívül az l nélküli $\emptyset$ -zó alakok (*zód,*
föd, köt, ötözet, erköcs stb.) is. E szavak korábbi alakjából: *zeld, feld, kelt,*
erkeles a legritkábban esik ki az l . Az $\emptyset$ -zó alak megerősödésével és terjedésével
viszont szembetűnően szaporodik l nélküli változatuk. Innen terjedhetett az
 $l \sim \emptyset$ váltakozás északra és keletre, de kevésbé vagy egyáltalán nem hatolt át
a nyugati határ mentére (Vas, Sopron m.), Sáros (kivéve a szláv eredetű hely-
neveket), Békés, Bihar és a tőlük keletre eső megyékre. Egy-két szónak azon-
ban itt is megtalálhatjuk l nélküli változatát, pl.: *nélkül, által (nékül, nákül,*
átal).

Nemigen van $l \sim \emptyset$ váltakozás a leleszi káptalanságban kiállított írá-
sokban. Kismértékben akadnak ilyen alakpárok a jászói konventben készült
iratokban, és szép számmal találkozhatunk velük a tihanyi káptalanságban
kiadott okiratokban s összeírásokban.

A szavak eredete szerint ismét azt láthatjuk, hogy a finnugor örökséghez
tartozó szavainkban valóban l -kiesésről beszélhetünk; a *volt, tölt, told, óta, olt,*
nyolc, költ, hónap, holt, hold, át, ámul, vált szavakban eredetileg is volt l . A török
eredetű szavak egy részében kimutathatjuk az eredeti l -t, egy másik részében
 $\text{š} \sim \text{lcs}$ megfeleléssel kell számolnunk: *ölt, olcsó, gyümölcs, ágyú; szűcs*. Tehát
egyes szavakban az eredeti l kezdett kiesni, másokban pedig inetimológikus l
kezdett jelentkezni, s egyformán $l \sim \emptyset$ váltakozás fordul elő az: *olcsó* $\sim$ *öcsó,*
szűcs $\sim$ *szűlcs (szőlcs)* szavakban. Az ismeretlen eredetű szavak l -jéről nehéz

nyilatkoznunk, de az $l \sim \emptyset$ váltakozásban ugyanúgy részt vesznek, mint az előbbi csoportok.

A német és szláv eredetű köznevekre csak lassan terjed ki az $l \sim \emptyset$ váltakozás: *holdol* $\sim$ *hódol*, *zsold* $\sim$ *zsód*, *pátca* $\sim$ *páca*, *szolga* $\sim$ *szóga*.

Az azonszótagú l főleg *t*, *d*, *n*, *cs*, *gy*, ritkábban *m* vagy más mássalhangzó előtt szokott kiesni, ha előttük *o*, *ö*, *ü* vagy ritkábban *e* (*ë*, *i*, *á*) van. A szó vagy szótag végén levő l nem szokott még ebben a században kiesni, kivéve a *nélkül*, *nálkül* névutóban.

Az *-alm* $\sim$ *-am* képzőpár utóbbi alakjának használata két-három kódexre jellemző, mégpedig a VirgK., ÉrsK., ÉrdyK., NagyszK.- és a DebrK.-re. Toldalékok mássalhangzója előtt sem esik ki az azonszótagú l : *gondolni*, *szolgálat*, *erőltet*, *panaszolkodik*. Azt is megfigyelhetjük, ha a szónak ugyanazon a területen 2—3 alakváltozata él, amíg nem diadalmaskodik közülük valamelyik, az azonszótagú l rendszerint megmarad, pl.: *kild* $\sim$ *keld* $\sim$ *küld*, *tel* $\sim$ *tely* $\sim$ *telgy* $\sim$ *töly* $\sim$ *tölgy* stb.

Az l kiesésének nyomában mindjárt jelentkezik az ellenhatás is, az inetimológikus l felbukkanása. Ezzel még jobban növekszik az $l \sim \emptyset$ váltakozást mutató szavak száma, pl.: *sőt* $\sim$ *sólt* (*sewlt* inkább, LevT. I, 24), *szűcs* $\sim$ *szölcs*, *szölcs* (vö. Benedictus *Zulch*, MNyTK. 86. sz. 27; Bartolomeus *Zulch*, uo.32; Elias *Zulch*, uo. 28), *holnalj*, *mold* 'mód', *zolt* 'szót' (KazK. 42), *Imalcaga* (LobkK. 187), *tanalczynak* (JókK. 3), *tanalchaat* (CornK. 2; igaz, a szó ismeretlen eredetű), *hulgh* (SzalkGl.), 1513: *Boldogh* (MNy. X, 135; vö. BÁRCZI: i. m. 159).

KOVÁCS ISTVÁN

Zur Geschichte des Ausfalls des *l*

Der Verfasser behandelt in dieser Untersuchung den Ausfall des *l* vor Dentalen und Palatodentalen in derselben Silbe in der Zeit vom XII. bis zum XVII. Jahrhundert.

Lapidare Feststellungen über dieses Phänomen gibt es bereits in der ungarischen Sprachwissenschaft (z. B. BÁRCZI, BENKŐ, DEME usw.), aber systematischer wurde es bisher noch nicht behandelt.

Der Autor stellt diejenigen Wörter zusammen, in denen man den Wechsel $l \sim \emptyset$ antrifft, wobei er hauptsächlich Sprachwissenschaftliche Wörterbücher (NySz., OklSz., CSÁNKI I—II., LevT. I, MNyTK. 86.) und eigenes Forschungsmaterial als Quelle benutzte.

Sein Hauptziel ist es, sich ein Bild zu verschaffen über den Ausfall des l im XVI. Jahrhundert, in welcher Position innerhalb der Silbe er erfolgt und von welchem territorialen Zentrum diese Entwicklung ausging.

I. Kovács

Az igealakok szerepe a Fekete-Körös völgyében

I.

A Fekete-Körös völgye (Román Népköztársaság, Nagyvárad tartomány) magyar tájszólására vonatkozó meglehetősen szegényes nyelvjárási irodalmunkban (vö. LŐRINCZE—BENKŐ: Magyar nyelvjárási bibliográfia 1817—1949) mindössze két olyan közlést találunk, mely alaktani, s ezen belül az igeragozás kérdésével is foglalkozik. Az egyik szerzője SZENDREY ZSIGMOND. „A biharmegyei Tárkány nyelvjárása” című közleményében (Nyr. XLIII, 161—8) több észrevételt tesz az igeragozással kapcsolatban is (163—4), az igealakok szerepéről azonban egyáltalán nem szól. Nagyobb szabású BÖSZÖRMÉNYI GÉZA dolgozata (A jánosfalvi nyelvjárás. NyF. XXIX.), melyben a szerző az egész tájszólás¹ bemutatására vállalkozik. A több szempontból ma is hasznosan forgatható dolgozat szerzője külön fejezetet szentel az igeragozás kérdésének (22—3), észrevételei azonban főleg az igeragozás módjára vonatkoznak, s csak igen kis mértékben az igealakok szerepére. Két legfontosabb megállapítása közül az egyik arról tájékoztat bennünket, hogy a „béfejezett jelent ritkán használja, a folyamatos jövő alakjait pedig nem ismeri nyelvjárásunk, a jövő kifejezésére a megfelelő jelent használja” (23). Másik megfigyelése az, hogy igen gyakori az elbeszélő múltú igealak.

A szakirodalom szegényessége, továbbá a tájnyelvi alakulat elzárt, nyelvjárásziget volta arra ösztönözte a kolozsvári tudományegyetem nyelvjáráskutatóit, hogy tervükbe iktassák e tájszólás tanulmányozását. A terv valóra váltására 1949 őszén került sor, amikor az RNK Akadémiája kolozsvári Nyelvtudományi Intézetének vezetősége nagyobb szabású kiszállást kezdeményezett román és magyar szakemberek részvételével, a vidék román és magyar tájszólásának és néprajzának tanulmányozása céljából. Az intézet vezetőségének elgondolása szerint többszöri kiszállás eredményeképp sor került volna a vidék román és magyar tájszólása monográfiájának megírására.

Az 1949 októberében megejtett kiszállás során a magyar nyelvjáráskutatók azt a célt tűzték maguk elé, hogy: 1. Egy gyűjtő (Szabó T. Attila), a moldvai gyűjtés tapasztalatainak megfelelően, felkeres minden olyan települést, melynek magyar lakossága is van, kikérdezi mindegyikben a kis kérdőfüzetet. 2. Két gyűjtő (Gálffy Mózes és Márton Gyula) a Szabó T. Attilától felderített terület legfontosabb, legtanulságosabb pontjain kikérdezi a nagy kérdőfüzetet, mellyel a „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképe” anyagát is gyűjtötték, s tanulmányozza e falvak név- és igeragozási rendszerét is. Így került sor a nagy kérdőfüzet kikérdezésére és az említett nyelvtani megfigyelé-

¹ A következő falvakban fordult meg gyűjtés céljából: Belényes-Újlak, Békényér, Fenes, Gyanta, Jánosfalva, Kisháza, Négerfalva, Remete, Sonkolyos, Széplak, Tárkány, Tenke.

sekre *Remetén* (Remetëa), *Jánosfalván* (Joanis), *Tárkányban* (Tärcaia) és *Gyantán* (Ginta), a Fekete-Körös völgye magyar tájszólásának nyelvészeti szempontból legtanulságosabb négy pontján.

A Fekete-Körös völgye tájszólása monográfiájának megírására, sajnos, mind ez ideig nem került sor. Az első kiszállás alkalmával szerzett tapasztalatok, valamint a gyűjtött anyag értéke egyaránt amellettt szól, hogy a rendelkezésünkre álló anyagot nem szabad hevertetni, a nyelvtudomány rendelkezésére kell bocsátani. Ezért fogtam hozzá még 1950 táján az igeragozásra vonatkozó anyag cédulázásához,² az anyag rendezgetéséhez, számbavételéhez, majd — hosszas megszakítás után — 1958-ban e dolgozat megírásához.³ Remélem, hogy tanulmányom, mely egy készülő dolgozat mutatványfejezetének tekintendő, bővíti e tájszólásra, elsősorban természetesen a tájszólás igeragozására vonatkozó ismereteinket.

Dolgozatomban külön fejezetben tárgyalom a be nem fejezett történési és külön a befejezett történési alakok szerepét. E két alfejezetben bő példamondat-anyagot is közlök. E példamondatok elsősorban az igealakok szerepének bemutatását szolgálják, ugyanakkor szem előtt tartottam e tájszólás hangtani és más természetű sajátosságaira vonatkozó ismereteink szegényes voltát is. A példamondatok egy részét én, másik részét Gálffy Mózses gyűjtőtársam jegyezte le. Anyagának készsége rendelkezésemre bocsátását ez alkalommal is köszönöm. Egy-két alkalommal felhasználtam BÖSZÖRMÉNYI idézett tanulmányának példamondatait is. E mondatok forrását *B* betűvel jelzem. Az igealakok szerepének bemutatása után röviden összefoglalom a legfontosabb megállapításokat.

II.

Be nem fejezett történési alakok

Vár. A jelentő mód jelen idejű igealak a Fekete-Körös völgyében is több funkciót tölt be, akárcsak a többi magyar nyelvjárásban és tájszólásban. Használatáról a következőket állapíthatjuk meg:

1. Gyakran használják időre nem vonatkoztatott (achronisztikus) cselekvés, történési kifejezésére. Pl.: *Ha bevetik a búzát, úgy meglepik a földeket, hogy fekete töllük a föld. Émennek a nízökhe, a vrezsütárakha* (= jósnőkhöz). *Nem tudam, hogy beszélnek a tárkányijak. Fehér májva gyükeret tesznek rá. Vannak ellemi csapások is, itt-ot megveri a jég, tönkreteszi a ragya. Mika nem tuduk, kikapunk. Ha menygyünk a kútha, hozzáütyük a kühe, minygyá vige. Ráírünk egisz nap beszélni. Mük sajnálug belitenni az egisz fejit, ha itelt főzüng belülle. Menygyünk a vízre, sujakká kisujkaluk, kimasuk. Asztám monta, ami úgy jár, mind a tűz, az lidérc. A kígebe kik cernát húznak, a feketibe feketit, s kicsepeg a fonalann. A süvezs beteksiget nem lehet kigyogyitni. Mast is van ajan, kalap nékü veti a búzát. Van ajan, amejik az illesztőtű éramlik, megnyullósadik. Ha van csalággya* (= gyermeke), *csaladás asszany. Tötük rá a vizet, meddig a ruha mekszapulódik. Minden et litèr börtü lehet számítüni két liter seprüre.*

² A cédulázásban jelentékeny segítséget nyújtott egyik tanítványom, BALOGH DEZSŐ magyar szakos hallgató. Fáradozását ez alkalommal is köszönöm.

³ Ugyanezt tette egyik román nyelvészársunk, Vladimir Drimba is. (L. tőle: *Influențe românești în graiul maghiar din Valea Crișului Negru. Fonetică și Dialectologie* vol. I — 1958. 113—22.) Teha Teofil a Fekete-Körös völgyi román tájszólás néhány szókészleti sajátosságát írja le „Citeva particularități lexicale ale graiului de pe Valea Crișului Negru” c. dolgozatában (*Fonetică și Dialectologie*. Vol. I — 1958. 189—205).

Félipisz a lájtarján, csak adanyúsz és lehúzád. Az álfödön asz monygyák tengeri, mük asz manduk kukorica. A templamná béviszik a halatat a főrcimérbe. Se nem lapnak, se nem isznak, nem sziggyák sénkinek a zannyát. A libának a pijhít kítípk a hunya alól. Van at nekik lábik, aszt aláteszik. Mink nem használuk a vírit. Semmi se nehéz, ha tuduk. Azan tərük a krumplit. Csak tesszük a deszkára a szálmát zs betakaruk a lepedővė. Kiáztatuk, kimossuk, mosás után mekszáricsuk. Ęn nem ehetem a szálmát, nem szereti a gyomrom. Vágja vėlle Sándar a duhánt s avā nagyon ranytya. [Remete.] Mán űk is ahagy beszűnek, a rigi őregek nem írtek. A rigi őregek nem tuggyák, mejik mit teszen (= jelent). Nem melegiti a házot, nem főzi a zennivalót, csak kinlódik, mind a beteg embėr, ha nyėrs. A zember a hozzátartozójáha fojamadik. Bármihė fag, mindent mek tut csinálni. Ha többek közöt vagyak, csak hallam, hogy zaj van, de nem értem. Meggyogyítam a beteget is, ojtant főzek nekik. Mennél többet álszok, annál többet alunnék. Azak inkább tuggyák, de mi nem tuduk. Mük nem igen járuk a templamikat. Megvágja, hogy a gaz ugroggyan a tetejibe (mikor rostál). Ózetetlen nem várhatom a telet, meg a hideget. Ha leűlek, nem érzem jól ot magamat kinn. [Jánosfalva.] Magik felé is vannag bakpisták? Szedődnek ęssze (= szedelőzködnek), mennek az iskalába. Aki elé lavat fagnak, kacsí. Valakinek az urig (főrjúk) gyárba dógaznak, kapnak tisz kilójig is. A bárda tartya, akivė szűvűnk. Ęfėr mán a tüz is, kivált a zörögőknė. Vam bírtoka, mibűl íjik. Csinál ety kis istálót, s mikar ad dógazik, att űl a jószág is. Nem is írkezik, fijam, it trankanyálni (= fecsegni) magávā. Jáj, ijenkő vasárnop nyugut vagyak túllig, de egyėpkő saha. Ásitak hevėrve (mikor űlők), áthatnám. Jusnak manyygák a földel, de az ijen apracsęprőt nem manyygák annak. A hasszuvíllát Fenesen fűrkőjnak manyygák. Lekaparuk, meggyuruk, abbu lessz a vakaró. Megezzük reggė a meleg itėlt, meg ęstę. Lanyhas vízzė fėdęrszėlűk. Ha újságam vágja a zember a fát, akkő nem eszi a szű. Elibe tesztem az ennivalót, ety-kettő megeszi. [Tárkány.] Hásztűzlátni mennek a lakadalam után az apóssa házához. Mijúta Ęn emlékszek, nem visėlnek tűszűt. Kapar, akít tesznek a káposztába. Ismerűnk a kölest. Van rá eset, a szángba visűnk (= veszűnk) vizet, mika sijet az embėr. A tisztessiges embėr megőszűl, a huncut embėr mekkopaszadik. Mika valaki rosszat álmadik, akka monygyák, hogy lidércnyomása van. A karácsanyít (ti. verset) nevezik rigmusnak, amit az ęnek után mondannak. A kaccsat a durgából (= durva cępűből) csináják, a durgának a szála. Nem szereti, mikor ity tesszük-visszűk (vesszűk), de hát mán mindegy. Ety hájtásnyira nem ősmérem meg az embereket. Nem tudam megoldani nagamba, ez a sok embėr hoty tud megėlni. [Gyanta.]

2. Jelen idejű használat: Mas mán van, nem tudam, tá ęt tanító magyar. Búnak a csírkėk. Enni se esznek at Marisná, más kanyhára mentek? Isvám bátyóékná rájzálnak. Mijen csűnyán tesznek azak a gyėrmekik! Sárkasan jön a zucca. Ot mán hegyek vannak s nem mety keresztűl a hegyeken. Őszt mutat a zidő. Mennyit űrvasalam magamat, mégisz bánt a keszvíny. Nem írkezik mázálni, meszėlni, mē mennek szántanni. Lanyhos, meleķ szél fűdogál. Fű (= fő) mán rigen. Ez a teknő fajik, ánygyam? A zannyáha hasanlít. Mas tajik a tyúk. Van tęp teheneji. Mos van jegybe evėl a bótassá. Van nekem is ojan, kendėrfűnek monduk. Megvan a melidája, vagy mėlódiaja is (a nótának). Hunyadom van fenyőfa sok. Apád nem tud rullik semmit. Űjlanan is nagy malam van, aszt is csak a víz hájtya. Jáj, de macskas vagy! Jóskáha menygyek. Menygyek, hazak le ety pár álmát. A tanár űrrá íragatag, beszűlgetek. Dugak nekik (= adok enni a jószágoknak). Műrszáluk (= morzsoljuk) a tengerit. Jó szűvvel aduk, uram. Gerebűlűk a színát. As se tuduk, mics csinájunk. Űgy látam, Kuli ánygyó is

évigeszte a gerebelist. Nizegetem magam a tükèrbe. Béfagam a zekreket. Leviszem
 (= leveszem) a hamvát. Nem tam (= tudom), mi lesz vèlle. Annyi dógam vóna,
 as se tudam, mèket csinájam. Viszem a gébbe, èlgépelem (a búzát). Azanná, csak
 viszem ki a kenyeret innét, me sak a légy. It vót tennap ety cifra bat, nem tanálam
 sehun. Megrakam a tüzet. [Remete.] Jó igásak, sokad gyöznek. Ot töb magyàr
 faluk vannak. Dilèlnék mán a márhuák is. Orvosha menyünk. Viszen egy lovat.
 Kevis fõggyik van. Megin jön a csürhe, megin asz kè lessem. Nállunk is fagyik
 (= fogy) a té. Nem érez az vèlle úgy, mint egy vír. Ajan haszantalan íletet íl,
 hogy bárasztó. Nem tudak rólta, mē minállunk nem vót. Teszek ada ety kis tóket,
 hoty fõjék. Menygyek a fénképészhe, hogy vitessem le magam. Dógazak, tóket
 fõzek a disznoknak. Nem hagyják a búneji, hogy mekhájan. Mos nem aduk,
 ha húrkon csüng is a szemik. Az balandíttya ē meg a szeme, az viszi pakálba.
 Nem neket hozam én. [Jánosfalva.] Matatak ém biza, mind egyy erék panyó.
 Rehamás vagyak. Menygyen görinygyet vèrni, görinygyèlni. Mennék a fanókába,
 bujálkadnak, jáccannak. Kenyért pátálnak (= pótolnak) vèlle. Naty karigba
 (= korukban) is idesmámának hinnak. Vam valami fú, asz tegyük (= tesszük)
 a parázsára. Tisztességez beszígyge nincsen, csak mìn kárankadik. Lepcsèrkedik,
 sakat jár, sakat szalad, gand nékü. Egyyik egyyiket veszen, a másik másikat.
 Még a kákán is gecsét lèlsz. Én sakszà járak úty, ha magam vagyak. Ety csupárba
 tótek e csep vizet, huzak ety keresztet. Iccaka is, ha fèsèrkenek, kè vakárjam.
 Sakszè mekpacilam (= megtörténik velem), haty kirancsal a hideg iccaka s
 csinálódik hójag ide a számra. Ha eszed bédugam, esz a szememet, annyit látak,
 hogy az ablak e kicsint sárga. Úk tuggyák a zük trábájukat (= dolgukat). Rastáluk
 a búzát. A fagnak a vellõjít rájga erèkre. Idõkezbe adāthatam, de úty, hogy estère
 legyik ithan. Én asz tapasztalam, hogy megnagyabbadatt a szívem. Ada teszem
 azt a puharat. Én āru tudam, hogy az ěn nagyanyámnak a vót, avā temettikè.
 [Tárkány.] Kél ki a búza. Fõjñ a levesed. A szuszka ojan nehezem fun, ojan
 nehezen szuszag. Megvagdalam, mēr rothad. Nem tam, mi fõle nyilallóy van a
 hátomba. Hozak mán ety kizs szálmát, pèrsèjem meg esz a csírkét. Muszáj
 mennyek, me filek, letúrja a falat. Menygyek, hozak e kizs díjót mán. Mos nem
 igen látak ojan játikat. Nem ülek, me menygyek haza. Haty pászájik a szóy,
 mindembe belédugad a nyélvedet. Na, esz èlsõbe hallam most. Mijúta én tudam,
 úty híják. Tudam, mijen tehenet akarok vennì. [Gyanta.]

3. Jövõ idejű cselekvést kifejező használat: Mán nem jönnek ē, még
 eladók nem lesznek a malacok. Attú fılnek, magvavész (= meghal). Mit fõzünk
 vacsarára? Ha nem jün haza, athagyam. Még nem biztos, hogy estère is eléjün.
 Utojárq nem jóra menyen ki icakára a dógatak. Csag beli ne murzsáj a fazigba,
 me megramlik a lekvár. Nem báj, ha nem vígzódik, évigzem én hónap. Röktõn
 utánajárok. Jánozs bácsit ém fölmentem. Nem rakak tüzet, mer a legyeg bégyülnek.
 Télen kihárgyuk a trágyát. Megmonduk minygyá. Nizzé bele úgy a kissep köny-
 vegbe, meglátod att a zírást. Megáj Rebi, me meksíratat te esz! Béfõzem ém má,
 asztán eszè. Ha meksértem is valahòl, nem kèl meg. Hát még ém mikõ vígzem el
 esz a sok csepüt. Csak huncut, meddig meksuhángalam egy vesszõvè. [Remete.]
 Jol van, jol, majd annak aggya, aki többet ad írta. A fíjam monta, hogy ú teszen
 szõlõt. Megígrtem, hoty hòlnap kettõ menygyen. Három órakòr megy a motòr.
 Mèk te levetkezè, én addig meg is mosam. Vigyünk (= vegyünk) egy malacat,
 ém majd vigyázok rá. Átmenygyek én a zöcsémékhe. Esz a fejembü sose ki nem
 verik. [Jánosfalva.] Egy embèr monta nekem, hogy eresszem ki a tehenet s oda
 menygyen, ahova èvittik a tejit. Jap, ha viszè, me tudat, haty kè kasár. Na, jüvek
 ém minygyá. Emundak én neki annyi mindemfélüket. Filek má, ha mekfar a bar.

Én nem hagyam út el, amég ülek. [Tárkány.] Lehet, haty tesz nekem is, miyen kedve lessz. Nem köszeni mek, hagy maga szerzet, haty kiszórgálta a zegisz nemzeccsigit. A szalonnáját mekhagyam, vagy mekfüstölöm. Adamegyek, mikö ki vam fizetve. [Gyanta.]

4. Főleg elbeszélésben, az elbeszélés élenkebbé tétele céljából, gyakran használják a Fekete-Körös völgyében a jelen idejű alakot múlt idő jelölésére. Pl. *Jaj istenem, hallam sir valaki. Tavassza vót esztendeje ott ülök a kúton. Ém min nízem, hálगतam. Úty szidülek, asz munygya, nem tudam, mi csinájak. [Remete.] Miká osztán eltemették szegény opjikat, asszonygya az egyik: csájunk egy istállót, kiébe a tehién bemén, hát azé. Fejibe teszi a kalapot, oszt fut, mint a marha, ha bogázzik. [B: Jánosfalva.] Írzi ű, ahogy a lélegzetet viszi, haty fáj a háta. Szagalódnak, szagalódnak, mir van itt ijem bűdessig. Ugyan, asz manygya, mi nem hadz bikimet? Asz manygya, hagy ű a tervinnek muszáj engeggyyik. [Tárkány.]*

5. A jelen idejű alak kérdő mondatokban kifejezheti a felszólítást is. Pl. *Nem hálगतtak?* [Remete.]

6. Itt emlékszem meg a *lessz* ige használatáról. A *lessz* igét a Fekete-Körös völgyében két értelemben használják:

a) Befejezetlen, elkövetkezendő vagy várt cselekvés jelölésére. Pl. *Háramhónapas lessz immán huszankilencedikén. Lássa Joska bácsi, mennyi bora lessz magának! Nem tam mi lessz velle? Rozsa ninnye, szíp lessz-e? Szerdán asztán ithan lessznek. [Remete.] Még nem lessz, nem úgy áll. Magátú lessz ety kíg daganat. Elíg lessz mán reggelig. Aszonták, talán estére megllessz. [Jánosfalva.] Ennek a hónapnak a víge csak tíz óra lessz. Egy nő aszondá, hoty csak négy órára lessz itt. Az is nagy ípület lessz, ha ékiszül. Aszáltunk is, úty hogy egisz télen lessz aszáldgyümöcsünk. [Tárkány.] Ennek nem idejire lessz a malacca. Amitül kik lessz a gyócs ruha. Lessz vagy ety félvika. Lehet, haty tesz nekem is, miyen kedve lessz. [Gyanta.]*

b) Előfordul a Fekete-Körös völgye magyar nyelvjárásában a *lessz* ige potenciális használata is. *Iskala lessz* (= valószínűleg iskola). *Bisztosan a fíjógba lessz. Ement lessz ezekhe. [Remete.] Szólnak a harangak, eső lessz. [Jánosfalva.] Biszton vissza ké mennyik lessz. [Tárkány.]*

Várjon. Ez az igealak a Fekete-Körös völgyében is felszólítást, tiltást, kívánságot, megengedést stb. fejez ki. Jelölhet időre nem vonatkoztatott (achronisztikus) és határozott idejű cselekvést.

1. Időre nem vonatkoztatott (achronisztikus) használat: *Mennyen a keserü fene a ziskoldába! Az igizet émaraggyan, az ém bubám (= kisbabám) megmaraggyan. Vit ki, uram, füvegbe, fágba az igizetet az ény gyermekembü! [Remete.] Egyik meg a kutyák, annyi hideg vala ebbe. Egye meg a fíreg a beliket! Hát akká ne legyik. [Jánosfalva.] Hun lèjek mán kutyát, hagy mekharapjik tigid? Kínnya után ne legyik meg a mindennapi kenyere? [Tárkány.] Intiszkeggyyik ű, ha összerukták a patkóut. [Gyanta.]*

2. Jelenre vagy közel jövőre vonatkozó használat: *Ebbü a lekváraszbu is akárja, hagy vigyek. Hazam ki a rakát, én is hat fannyak ety cseppet. Érszi, ne dèrembezz! Ne pancsálóggy itt! Vigyáz, me van att egy lámpa, fe ne buriccsátak! Várjá, sadárjam meg! Azi mennyi, fíjam, egyi! Ide ni fekügggy, asztán ne matyagj tèbbet! Ne beszíjen, sze adak! Ijen hasszu legyen? Na, hevèrjünk (= pihenjünk) e kicsit! Kúggyyik (küldjön) má haza! Igyanak, a hasiknak az árgyélussát! Haggyátag bikibe, me é vam fagva (foglalva). [Remete.] Nízé ki asztán, nem jün a kecskepásztór. Sírjá, bűdezs dög, me nagyon éhes vagy! Tegyé rá e kis*

fárgáncsat! Erity haza, dógazz! Jűjik, idesanyám, takàrjig be! Űjik le, hevèrjik, melegeggyik. Vèrjik meg minket az isten. Most is maga aggyik? Na, a csűrhère figyèjìk! Vigyűnk (vegyűnk) egy malacat, ém màjd vigyázok rá. Bujatak oda bé! Hasz csak ide aszt a kasàrt! [Jánosfalva.] Ide ni, bukűj le (= kuporodj le)! Hűgassá, ne mindik tatyaggjá! Na, hazzá, màrzsájá a libának e kis tengerit! Mindenki vigyik magának! Írik (írjon) még! Ne min lepeggen (= fecsegjen) itt! Van neki mán elìk, hűlgassik! Mikű jűjik, anyámasszan? Mennyeteg, dógazzatag, mē dalag ideje van! Gyere, terejem meg az oradat! Hazd ide, haty kèssem ada a saragját! Idesmámá, eresse bé Petruskát! [Tàrkány.] Hozzá ety kis lábaskòut! Ne fűj drága, nem akàrlak én tìged bántanni. Sènki ety szòut ne szòujik! Kapàr le aszt a hamut, hogy íjjik! Kòustajjam mán ety kis langallòut! Csak a rostìt (lècajtót) tegyed bé! Idesanyám, nìzze Òcsit, nìzze, min menygyen! [Gyanta.]

3. Egy példamondatban a várjon igealak a jelentő mód jelen idejű alak helyett áll. *Rancsák a ruhájukat* [Tàrkány].

4. Gyakran használják a Fekete-Körös völgyében a várjon igealakot a kell és a muszáj mellett. Ez igék mellett előfordul a várni igealak is. A két használat közt az a különbség, hogy a kell várni, muszáj várni a személyre nem utal, mindössze a cselekvés tényét fejezi ki. A kell várjon, muszáj várjon szerkezet az esetek túlnyomó többségében hogy kötőszó nélkül fordul elő. Ilyen példák: *Te aszt ē kē hagy vigyed, de hagy?* [Remete.] *Be kē tenni a rostìt, hogy ne szállásájig be ide az a kutya. Sòvsavat kellett, hogy igyon. Csak az agy-veleje kē, hogy megromlaggyik, ha valaki megbolondul, az esze. Muszáj, hoty szeresse aszt az illetőt, muszáj, hogy járjan utánna, de én nem hiszem.* [Gyanta.] Példák a kell várjon, muszáj várjon szerkezetek hogy kötőszó nélküli használatára: *Kē hazzak e kisz szűnát. December ēsejin úra be kellett mennyen. Miko katanajékha kellett mennyek, kiszuperáltak. Kē mennyek masni. Kē mennyen Ròzsa a zanyáha.* [Remete.] *Vaty kétszáz darabat kē kèssek a télen. Újbul kèl kèrgyem. Kel fonnjuk.* [Jánosfalva.] *Iccaka is, ha fèserkenek, kē vakàrjam. È kellett aggyam, pedig ajan szíp jószág vót. Kē má màrzsájak nekik tengerit. At kē űjik az annya vèlle. Annak, nagyapám, kē legyik valami neve.* [Tàrkány.] *Péter kē mennjuk.* [Gyanta.] *Asz manygya, hagy ű a tervínnek muszáj engeggjik.* [Tàrkány.] *Muszáj mennyek, me filek, letűrja a falat.* [Gyanta.]

Példák a kell várni használatára: *Csetertek reggē bé kē vinni a libát. Nem kē nagyon kábálni.* [Remete.] *Azér hosztam a parázsat, haty hátha fegyűl, hogy ne kellegyen hozni gyútòut megint.* [Gyanta.]

Várna. A Fekete-Körös völgyének magyar tájszólásában ez az igealak a következő funkciókat töltheti be:

1. Leggyakoribb az óhajtatást, szerényebb vagy határozottabb kívánságot kifejező használata. Pl. *Èrzi néni, ēvinném a tengeri màrzsàlòt. Mek kén alajazni, minygyá jabbam menne. Legaláb jűnne. Ilanka, rakazsgassa! Fē kéne szeggyem aszt a kis paradicsamat. Ki kéne tapasni aszt a kisz szòlòt. Csag bé kéne zòccsigèjem. Job vóna a kosárba tenni. Nekem is ajándékaszhatna, ha vóna.* [Remete.] *Mennél többet àlszok, annál többet alunnék. Mijen jó kibunna a búzánk!* [Jánosfalva.] *Jó vóna, ha a jó isten megásztatná a földet, hogy ne kinlòggyik mind embèr, mind állat. Fanagatni kéne.* [Tàrkány.] *Jàj, de mijen nyukhatatlan az az én hizòum, mindik kim varkácsálna!* [Gyanta.]

2. Feltételes cselekvést kifejező használat: *Lehet, haty tanálnék valamit, ha megnizném. Ha let vóna ety kis esò, jàj de jól dógaszhatnának az emberek. Rövid idò atal le lehenne fanni, ha fannék ijè-nappà. Nekem is ajándékaszhatna,*

ha vóna. Lehet, haty tanálnék valamit, ha megvizném. Nem tom, mit csinálnának, ha én nem vónék. [Remete.] *Ha az élnök pityókás lenne, Buci lenne az élnök. A pájinkátu még jobbam megzavaradna a víre.* [Tárkány.] *Ha ez nem vóna, mi bajunk, vóna. Megértenénk mink azokat.* [Gyanta.]

3. Bizonytalan tartalmú megnyilatkozásokban: *Ne vóna tőbb? Nem tom, mit csinálnának, ha én nem vónék.* [Remete.] *Hát e kis nehésség nem kéne?* [Jánosfalva.] *Még egyre kék feléltni? It minha kimennönk a házbú!* [Tárkány.] *Na, it vónék mán! Em mán nem látnék ott. Nehéz vóna asztat mám mekszokni. Nem is akárna bejönni?* [Gyanta.]

4. Felszólítást kifejező használat: *Nem venne opjik moga nekem e kis körtét?* [B: Jánosfalva.] *Te kéne hozzáálls.* [Tárkány.] *Nem tudná te egyebüt fekönni, kutya?* [Gyanta.]

Várni fog. Ezt az igealakot a Fekete-Körös völgyében nagyon ritkán használják, mivel a jövő időt a jelen idejű igealakokkal fejezik ki. A rendelkezésemre álló anyagban mindössze egy példamondat fordul elő a használatára: *Nem mind a zóten ot fognak ebídeltni.* [Remete.] A *várni fog* igealak valószínűséget kifejező használatával nem találkozunk.

Várni. A főnévi igenév használata ugyanolyan, mint a köznyelvben. Pl.: *Nem írkezik mázáltni, meszéltni, mē mennek szántanni. Nekünk legnagyobb báj, ha nem tudunk vetni. Csak suttaktam, nem tuttam beszélni. A tengeri hejibe búzát kellett vetni. Nagyom patentül lehet vele szedni. Nem lehet őrni, a malamba, hogy nincsen eső, nincsen víz. Csak álvasni és írni tuggyan. Annyira tönkrement, hogy most nem bír hērejönni. Nem bírunk kihārdani. Rozsika, nem tuc te ketni? Szántattak, tuttag bódogúlni? Nem tuttam én rendesen feléltni, mē nem vótam vele tisztába. Van ety kacánk, meg akár fíjaddzani.* [Remete.] *Ides, jabb a becsinált, ahagy én szaktam csinálni. Bármíhe fag, mindent mek tut csinálni. Nem tud adni egy nyihán zsákat? Mínygyá mehetünk tóket főzni. Kíregetni jüttek vaty két esztendeje, mika nem vala gabanájik. Most látni akarta a kírdözöskedist. Aszt írta a fíjam, hogy a hazají vágy nem akár emúllani. Ojan álom jüt rám, hoty kesztem nem tudni semmit.* [Jánosfalva.] *Menygyen görínygyet vèrni, görínygyèlni. Úgyetlem, magávā tehetetlen, nem tud írni. Van ajam mé, aki nem hárt, csak menyen lapni. Nem szabad az álmát ēhánni, te bitang! Nem tudam puntasam pucúlni. Jobban tuggya őket tanítanni, nagyab gandat tut fārdíttni. Ojan jóízün eszi, haty szeretük nízni. Alík tuttuk visszahúzni az ágyba. Élmentem szántanni a job lovakkā.* [Tárkány.] *Tudam, mījen tehenet akarok venni. Aval nacs csomó vajat lehet kihājtanni (a köpülvél). Aszt a kizs drákut ki kell az uccára hājtanni. Görínygyèlni kē. Rosz szellemet se lehet látni.* [Gyanta.] — A köznyelvtől eltérő: *keszte a zeső szemeregni* [Jánosfalva].

A *várni* igealak az *akar* igével bizonytalan kérdés kifejezésére is szolgál. Pl. *Nem tudam, iskala akar ot lenni, vagy mī?* [Remete.] *Nem is akárna bejönni?* [Gyanta.]

A köznyelvihez hasonló a *várni* igealak használata, amikor a *tud*-dal és a *bír*-ral kerül kapcsolatba. Pl. *Nem tudom, hoty tuttak élmenni.* [Remete.] *Nem tudak rájta segitni.* [Jánosfalva.] *A külsőt nem tuggyák emúllasztani.* [Tárkány.] *Nem bír eső esni, pedik hēj de kellene! Annyira tönkrement, hogy most nem bír hērejönni. Nem bírunk kihārdani.* [Remete.] *Nem bír lélegezetet vinni. Ténnap nem bírtam kihúzni.* [Jánosfalva.]

A *kell* és a *muszáj* mellett a *várni* igealak helyett a köznyelvben a *várnia* alak áll. A Fekete-Körös völgyében kizárólag a *kell várni*, *muszáj várni* alak

fordul elő. Pl. *Kelle neki menni iskolába tanítani. Muszáj neki is cimbaráskadni.* [Remete.]

Várva. A *várva* határozói igenév a Fekete-Körös völgyében is elsősorban állapothatározóként fordul elő. Ilyen minőségben jelen idejű és múltbeli állapot kifejezőjeként egyaránt előfordul. Pl. *Meg van darálva. Van egy rend a kezepin, ki van vízve. É mám meg van csipösedve. É vam fagva* (= foglalva) *ez is. Nem vót félkélve? Nem vód behúzva egészen. Nem vót még befogva. Hagy é vót tennep fellegzödve! Nincs még megírve, lágy a szemje. Nem is vót megírve, zöd vót, árnyígba van nagyon. Nem vót az úty felkipítve, mám mast. Haggygátag bikibe, me é vam fagva* (= foglalva). [Remete.] *É van ágyólva* (a vetemény). *Láttya, e nincs ékájszúlva. Haggyuk nyitva. Le vam padlásálva. Rígi beszídek szerint a zembèrnek születisitű é van rendelve a sorsa. Ótet soha berugva embèr nem látta. Haggyam így betíve? Nincs annak a gyapjuja mektípvé, mos se.* [Jánosfalva.] *Miká hërgösem beszil, bé van rekedve. Meg vam mazs bamálva minden. Le van szarítva az a fájtókarika. Ki van jukasza a fa. Nagyam vállagatva vittik é. A kapu nyitva vót, hagy it mászkáltak a szekerekké.* [Tárkány.] *Be vóvt szegin sorazva. (Ma) le vam vágva az ajja, nincsen naty háj. Nem, me be vam fedve, ami ot van. Meg vóvtak vele szokva, hagy mindenki adat neki.* [Gyanta.]

A *várva* igenévi alak a van és volt társaságában Erdély-szerte előfordul a múlt idejű igealak helyett. A *van várva, volt várva* szerkezet a Fekete-Körös völgyében is előfordul. Pl.: *Ide van szakva nagyon. Éccé ki van járva* (a fal), *de mégéccé kijárom, mē nem fejr. Há é van asz fagyva?* [Remete.] *Apróza van a zapák után.* [Tárkány.] *Ot van neki kimarúlva a fõrgõbul.* [Gyanta.] *Ezek nem vótak a Rákasha számítva sohase. Eddig erössek* (= kemények) *vótak a zalmák, míg nem vótak étíve. Innen is vótak átszögdesve. Ez é vót tíve a kasztliba. Úk is oda vótak hivatta a csendõreкке. Nem vót oda hivatta.* [Remete.] *É votunk csudálkázva, hoty hagy beszülnek a magyarak.* [Jánosfalva.] *Ez a ronygyozs bocskõr é vót mán lökve.* [Tárkány.]

Váró. Ez igealak használata semmiben sem tér el a köznyelvitõl. Pl.: *Mán nem jönnek é, még eladók nem lesznek a malacok. Vam még amit meksüssek eccé, van ety sütetre való.* [Remete.] *Hogy vaty hë, vazsgyúróv?* [Gyanta.]

Befejezett történéssû alakok

Vára. A praeteritumi *vara* igealak a Fekete-Körös völgyében ma is gyakran fordul elő. Egyes esetekben közelmúlt cselekvésre mutat, máskor a -t jeles múlt időt helyettesíti.

1. Közelmúltat jelölõ használat: *Mas kapám a telefant, hogy menygyek reggē. Ugyi mekszúrád? Haza menének? Nem látád Érzsit, emene hazul? Nem mene el tanár úr, hogy vigye le (vegye le) a szívõt? Éfuta túllem, meg akarám vèrni. Csak a zeléb nem vala jó, mikár kellett vóna. Ez román asszam vala. Ára le valék. Ivék vizet.* [Remete.] *Egyjik tesvírem is it vala mos reggē. Hát itt csak ozan ni a birójiék valánk.* (B) *Meglelém a szapulóba.* [Jánosfalva.] *Há mid dabala mas megint? Hazajüve Jánas. Nagyam mekszárada mast két hét alatt a szõlb. Béketém a tehenet. Én izs benne vótam a hábaruba, mint az előbb mandám. Tedd el eszt a ranygyat innen, ére tevém a lábamat. Kihájtám az ablakann.* [Tárkány.] *Esztèr néném szõlla be. Ojan nehezen tanálám ki most a nevit. Meg is húzad* (= a falat bemeszelt) *mán? Jóvl tevē drága, mijen rég váram.* [Gyanta.]

2. Gyakoribb ez igealaknak a -t jeles múlt idővel azonos funkciója. *Tennap mondá Máté Miháj. Asz mondá mámma reggē, hagy viszi ki a kanyhába.*

Nem vala maga att az iccaka? *Rengézém* (=rengettem) én egy darabig. Csak éhivám Juliskát is nállunk. *Szegény gyermek, éküdem a mezére. Nem mandám meg a tanár úrnak, hogy ety kípét küggyen nekünk. Aszt hallám, hogy mondá, hogy a krumplít kijássa. Asztat nem tudád megmundani. Nem tudá, micsoda az a kártof. Lerájazalá a tanár úr. Mekköté a luvat a karóha. Kérdé, hogy ez a za kisjány a mijénk. Kelle neki menni iskalába tanitni. Csinála egy gyereket vagy egy jánt. Májd éfeléjtém, csep híja vala. Ragya le ada a kühe. [Remete.] Hát valamiká riéges riégen . . . vala iegy szegiény iember. Amint ment mendegéle az utqn, oda-köté tehenecskéjét egy nagy fáhó, moga meg leheveredett. A szomszédra gyanakodának, mer hát ott jára a gyáva utójára (B). De vajan nem mene el a csürhe, me mi ki se nízónk. É is mene mán. Nagy úr lett Jóskuca abbú a kis piénzbü, mit örökle. Mos mán, hogy nem szelele többet, nem tuda mit csinálni véle, kivitte a Körözsrre. Hát ott vala egy lóp, hát arra ülve rákötözte, oszt a lópát leeresztette a vizen. (B.) Kíregetni jüttek vaty két esztendeje, mika nem vala gabanájik. Egyik neg a kutyák, annyi hideg vala ebbe. Októberben tán semmi esőnk nem vala. A lóherét is mink szedénk fél neki. Ém mandám neki, hogy drága a kenyér. Eszt meg mán észorám, de megeszik a rucák. Odaadók mi a gerebent tavaly is mogiknak, oszt elronták (B.) [Jánosfalva.] Miká ére fē valék, akkā látám, hogy lefényképezék a házat. De vitte véle a gunyáját, a kért mellé lefeküvék. Nyitva vala a kapu és kifuta. Mene Mártinkó János is utánna. Nem untam, csak sag dögam émarada tennap. Csak látám, me nem mundának nekem semmit. Megmutatá s mékse tudam, hum van. Még hányád é a kenyeret? Mekkárditá ecčé Férkó. Kítasziták a szekeret a csürbű. Le kelle feküggük. [Tárkány.] Nem tom, hová mondá, hogy menyen. Szegény Miska, it hagyja mindent. A nyavaja törje ki a macskáját, belé nyúlék a macskaszárba. Mijen rigmust tudál? Beszilek Szakács Mihájnevá, nem láták Miskát. [Gyanta.]*

Vár lesz. HORGER szerint (Mnyj. 156) e lehetőséget, valószínűséget kifejező igealak főleg Hajdú, Szatmár és Ugocsa megyében s ettől keletre fordul elő. A Fekete-Körös völgyében nagyon ritka. Mindössze egy példát idézhetek rá: *Bisztas vissza kē mennyik lesz.* [Tárkány.]

Vár vala. HORGER szerint (Mnyj. 157) a Királyhágótól keletre fordul elő, s a múltban való folyamatosságot fejezi ki. A Fekete-Körös völgyében nagyon ritka igealak, egyetlen példát idézhetek rá: *Muszáj vala idejüjek, asz munta Juli.* [Tárkány.]

Vára vala. Ez is nagyon ritka igealak, egyetlen mondatban talákoztunk vele: *It kelle vala legyé te jis a zelébb.* [Remete.] Ez az egyetlen adat is értékes, mivel HORGER még csak a keleti székelységből ismeri (Mnyj. 157). Az idézett mondatban feltételes múlt helyett áll.

Várt. Ez az igealak egyaránt jelölhet közelebbi és távolabbi befejezett cselekvést, vagy cselekvésből származó állapotot, éppen úgy, mint a köznyelvben.

Beléváktam a rucába a két kevet. Csak paszujnak hallattam az éregebül is. Te kihazstád a petrólijamat. Belétette édesanyám a kacsikéba és rengészte. Akkō nagyon nehezem vitte magát (= nehezen bírta magát). Úgy látam, Kuli ánygyó is évigeszte a gerebelist. Mekcsináltuk, megszüttük, nem vótunk ajan ranygyasak. Mik mán ity szoktuk meg, ity tuduk. Kivették a bartáját, az oduját (a fának). Mektétették a csájkát annét. A bálás házná gyüttették essze. Rígen ajanakkā atták férhe a jányakat. Jáj, idezs, de mekpačálltam (=megjártam), beugrattam a csabba. Vittem a bärjuknak vizet. Mikor ém felsèrkentem, akkor nem vót csak három cserepes ház. Tizenháram éves vótam, mikō kikerültem a ziskalábú. Vótam a

tanitónénini. *Votam az este Lèrinc Katiná. Mast uty tettem, mind a mekfárditattan akas embèr. Nem tutta senki, mit paciltam (= mi történt velem) azelõt huszannígy órává. Lehet, hogy vod, de nem láttom. A bálasaknak vót raktárassik. It vót tennap ety cifra bat, nem tanálam sehun. Kis fehér kutyóka vót. Vót egy juhunk, az is megdegllett. Ez a mijénk esz határcsendõr vót, esz kitõtette a két esztendõt. Rígem fésüt tettek a hajába, de az báldagbú vót. Ety hete, hogy leszédõdett (a szõlõ). Ement Váradra, ott asztán nem tudom, mi törtint vele. Vergõdõt, jett a hab a szájánn. [Remete.] Abbu kaptam izamgyuladást fargóba. Bementem a fõdrvasha a kòrházba. Még a zesthájnalan odaki vótam a mezõn. Ety hêjd dógazatt az én urammá. Ojan dlom jüt rám, hoty kesztem nem tudni semmit. Odament firhe èty hùgom. Leváktuk tavasszá, õszig mekszáradatt. Ez jó nadrág vót, bárha asszom várta. Bèiratkasztag gye frik (= félelembõl) az embereg, de nõk nincsenek. [Jánosfalva.] Semmit nem tudat reggèl, mit paciltam vèlle. Hasztam, de csak ety fél kila húst hasztam. Mas má megerègettem. Mind én a másik este, reszkettem, mind a kacanya. Gondálhattya, hogy nígy év alatt kéccõ háltam bakkancs nékû. Egisz fejírbe õteszté? Mit lètté megint? Mekfájt a fejem az ijè. Uty haragut, hogy mindent pacsikalak. Ez az ujam mekkèlt, asztán mika aszt kifakasztatták, ide szèkètt ety pakálvár. Miká fèmutuk a leckét, akadat meg. A recetre vitt (= vett) urvaságat. Kupec vót, járt jószágot vásárolni. Szeradán õste vót. Rígen a kallandóná (= kandalónál) megvót. Elasztatta a gyèrmekeji keszt, amije vót. A sós tengèrné vót az apja az alasz frantan. Beteges vót má egy èvtü úta. Az én èregemnek nem vót csag bèrke, gyapjubèrke (nadrág). A lábogba csag bacskár vót (az èregeknek). Ritkán tèrtint mek, hogy elkorára hó ne legyik a havasan. Meksült sakszè ugy a hátik, haty sùtett, igett. Az ujjasnak vót asztám fadra, asztán aszt uty hitták vizítke. Ugy vagyunk mind a muták (= némák), megállott a zóránk. Sakszè egy-ety fèrtájig èlmatyagatt, amég èmundat valamit. Szaladatt utánna. Megrekedett a beszidbe. Rígen kárpás lisztet èrtünk. Karácsan keszt, meg újév keszt baránáltak a kèrbe. It nálunk nem igen estek meg (= törtèntek meg) azak. Mèk fijatalak vótak, àrtákak vótak, cimbarák. [Tárkány.] Nem írtem rá, èviszem a szürõõszitára. Aki mekharagudat, nem tutta máskip meksérteni. Vóút ojan singált (= kivarrt) kötõ rígebben. Le vóút lõkve a fedõ rulla. Két asszon kísírte, az is fiketõbe vóút. Az uramnak a tesvérje beteg vóút. De ugy rimánkadt a szerencsètlen, csak eccõ lakhassik jól. Gönnyeccsígés viz is mend belülle. Háram lehullat félzõnden. Kesztem igni, akka ki is lètt a hideg az izgatatsáktul. Meg vóúttak vele szokva, hogy mindenki adat neki. Füstet csináltunk. Mikòr besorasztták, fádán tollat tettek. Mentek a nízõhe. Disznófejes kását csináltak az èregek. Utóvígre komendálta neki, èfelèjtettem. [Gyanta.]*

Várt vala. Ritkán előforduló igealak. Mindössze BÖSZÖRMÉNYI tanulmányából idézhetek rá két példát, a mi gyűjtésünkben nem fordul elő. *Valék tennap a jágerékné kalákába, mit aszèr csinálnak, hogy a gyermekek fa hardani jártak vala az erdõn* (23). *De a niéma is csak csinát vala, de nem hardatt bele semmit* (34). Ha nem csalódom, e két mondatban is közelebbi múltra utal, akárcsak a székely nyelvjárásban (Vö. HORGER: Mnyj. 157).

Várt volt. HORGER szerint (Mnyj. 157) az északkeleti nyelvjáróterület keleti felében s ettől keletre gyakran használt igealak. A *várt vala* igealaktól abban különbözik, hogy sokkal határozottabb, s legtöbbször régiebb múltra vonatkozik. Ez igealak a Fekete-Körös völgyében nagyon ritkán hallható. Anyagunkban mindössze egy mondatban fordul elő: *Nem attuk vót el a mülkõ.* [Remete.]

Várt volna. Ez igealak használata majdnem teljes mértékben egyezik a köznyelvi használattal. Pl.: *Akkā kellett vóna jüjenek, mikā szüttünk két szüvön. Attam vóna neki ety kizs biris álmát. Még a sütökemencét is mek kellett vóna meszélni, mázálni. Ha let vóna ety kis eső, jāj de jól dógaszthatnának az emberek. Jabbat érdemelt vóna. A tengerit ette vóna, de ki a záldás ad neki tengerit. Nem, hagy uty felucsudat vóna, nem tudak.* [Remete.] *Járattam vóna tovább, de félhagyat velle.* [Jánosfalva.] *Itt elél nem szabad vóna hagy nyamja semmi a fejt. Még ezér lé (= lej) se let vóna mázsája. Minden nap ety köblöst leszántatunk vóna. Ébesziltük att a cimbarákkā, ha nem jutattunk vóna a hábaruba, tiz évvē tovább iltünk vóna.* [Tárkány.] *Mika bekentik vele (a szenes vízzel), röktem minha évákták vóna, úgy émült a gyèrmege beteksige. Kapat vóna, hogyme kapat vóna.* [Gyanta.]

Bizonytalanokdó kérdésekbén: *Èlment vóna ü izs göringyet vèrni? Kivitem vóna?* (= Kivitem talán?) [Jánosfalva.]

Várt. A múlt idejű melléknévi igenév használata megegyezik a köznyelvi használattal. Pl.: *Fagadad gyèrmegek. Gyúrt tészta. Ógyelitet vászan.* [Remete.] *Kifestet pulitéras tojás. Fanat tészta. Egyelitet vászany.* [Jánosfalva.] *Van az is valakinek, ajan cifrára kicsinált cserepek.* [Tárkány.] *Vóvt ojan singált (= kivarrt) kötő rígebben.* [Gyanta.]

III.

1. A Fekete-Körös völgye magyar tájszólása tehát hét be nem fejezett történéssű cselekvésre utaló igealakot használ: *vár, várjon, várna, várni, várva, váró* és az összetett *várni fog* igealakot. Ez igealakok a köz- és irodalmi nyelvben és a többi nyelvjárásban egyaránt megtalálhatók. Használatuk tekintetében azonban már észlelhető némi eltérés a vidéki tájszólásban.

Legszembeötlőbb jelenség a *várni fog* igealak ritka volta. Ez igealak jövőre utaló funkciója többi nyelvjárásunkban is meglehetősen gyenge (vö. HORGER: Mnyj. 156), mivel a jövő idejű történést nyelvjárásaink ma is jelen idejű igealakkal fejezik ki. Meglepő azonban, hogy nem fordul elő ez igealak a valószerűség kifejezésére.

A többi igealak mind életerős, mind gyakran fordul elő. Használati körük tekintetében azonban ezek közt is figyelhetők meg különbségek. A legtöbb funkciót a jelentő mód jelen idejű *vár* igealak tölti be. A jelen idejű történésen kívül utalhat múltbeli és jövő idejű történéssre, sőt — kérdő mondatban — a felszólítás kifejezésére is alkalmas. A *vár* igealak szerepkörének e gazdagsága természetesen nem Fekete-Körös völgyi nyelvi jellegzetesség, más vidékek nyelvjárásában, sőt a köznyelvben is megfigyelhető.

A felszólító módú *várjon* igealakkal kapcsolatban mindenekelőtt azt említjük meg, hogy csak nagyon ritkán fordul elő a jelentő mód jelen ideje helyett. E tájszólásban tehát a *-suk, -sük* jelenség ritka. Ugyanakkor itt is gyakori a *kell várjon, muszáj várjon* szerkezet a *kell várnia* köz- és irodalmi nyelvi alak helyett.

A feltételes módú *várna* igealak használata alig különbözik a köz- és irodalmi nyelvi használattól. Említésre méltó a *várna* gyakori előfordulása bizonytalan tartalmú megnyilatkozásokban, a legtöbbször a jelentő mód jelen idejű igealak helyett, továbbá felszólítást kifejező használata.

A *várni* főnévi igenévi igealak használatáról azt jegyezzük meg, hogy igen gyakran fordul elő a *kell várni, muszáj várni*-féle szerkezet a köz- és

irodalmi nyelvi és más nyelvjárásokbeli *kell várnia* helyett. Eléggé gyakori a *várni* használata a *tud* és *bír* mellett. A *tud várni* szerkezet rendszerint a *várhat* igealakot helyettesíti, a *bír várni* pedig legtöbbször a *tud*, *képes várni* szerkezetet. Pl.: *Nem tudam, hogy tettek elmenni* (= hogy mehettek el). *Nem bíruk kihordani* (= nem tudjuk, nem vagyunk képesek kihordani). Ez utóbbi jelenség részben minden bizonnyal román hatásra vezethető vissza. A román nyelvben a magyar *-hat*, *-het*-et rendszerint a *pot* segédige helyettesíti. Pl.: *Nu pot pleca* (=nem indulhatok el). Román nyelvi hatással van dolgunk a *van várva*, *volt várva*-féle szerkezetek használata esetében is.

2. Meglehetősen gazdag a tájszólás befejezett történetre utaló igealak-rendszere: *vára*, *várt*, *vár lesz*, *vár vala*, *vára vala*, *várt vala*, *várt volt*, *várt volna*. Ez igealakok közül a legéleterősebb a *vára*, a *várt* és a *várt volna*. A *várt* és a *várt volna* használata egyezik az igealakok köz- és irodalmi nyelvi és más nyelvjárásokbeli használatával. A *vára* igealak eredeti szerepe itt is elhomályosulófélben van. A közelebbi és távolabbi múltat egyaránt jelölheti. A lehetőséget, valószínűséget kifejező *vár lesz*, a múltban való folyamatosságra utaló *vár vala*, a feltételes múltat helyettesítő *vára vala*, a közelebbi múltra utaló *várt vala* és a távolabbi múltat kifejező *várt volt* csak nagyon ritkán fordul elő. Ezek szerint a befejezett történetű cselekvés kifejezésére a tájszólás három igealakot használ. A többi vagy kiveszőfélben van, vagy pedig a szomszédos területek nyelvjárási hatásával magyarázható gyér jelentkezésük.

(Kolozsvár)

MÁRTON GYULA

Роль глагольных форм в долине реки Кришул Негру

Долина реки Кришул Негру находится в западной части Румынской Народной Республики в области Орадя. Её жители преимущественно румыны, но вместе с ними живут и венгры. В целях изучения румынских и венгерских говоров, в том числе и этнографии этого района, осенью 1949 года Клужским Институтом языкознания Академии Наук РНР, с вовлечением румынских и венгерских специалистов Клужского Университета, была произведена анкета. Целью этой анкеты являлось написание диалектной и этнографической монографии вышеупомянутого района. Представленная здесь работа является одной из глав этой готовящейся монографии.

В этой работе автор разбирает с языковой точки зрения глагольные формы и исследует их функции в самых характерных посёлках этого района: Реметья, Иоаниш, Тэркоая и Гинта. Он различает две группы глагольных форм:

I. Имперфектные глагольные формы: *vár* «ждёт» (настоящее время изъявительного наклонения), *várjon* 'пусть он ждёт' (повелительное наклонение), *várna* 'ждал бы' (настоящее время сослагательного наклонения), *várni fog* 'будет ждать' (будущее время изъявительного наклонения), *várni* 'ждать' (инфинитив), *várva* 'ожидая' (деепричастие), *váró* 'ожидающий' (причастие).

II. Перфектные глагольные формы: *várt* (имперфект), *vár lesz*, *vár vala*, *vára vala* (сложные глагольные формы), *várt* 'ждал' (глагольная форма прошедшего времени), *várt vala* и *várt volt* 'ждал был' (глагольные формы, выражающие давнопрошедшее время), *várt volna* 'ждал бы' (прошедшее время сослагательного наклонения), *várt* (причастие прошедшего времени).

Работа глубоко анализирует и иллюстрирует многими примерами функции этих глагольных форм, а также их продуктивность в современной обиходной речи вышеназванного района.

(Клуж)

Мартон Дьюла

A nők megnevezése a XVI. század második felében

Adatok és néhány tanulság

Bevezetés

Debrecen város tanácsának XVI. századi jegyzőkönyveiben, majd az Országos Levéltárban őrzött iratokban nyelvjárástörténeti adatokat gyűjtögetve, számos névtani probléma bukkant előm. A névtannal foglalkozók becses adatokat találnak szinte minden levéltári forrásban. Fő kutatási céloom — a nyelvjárástörténeti adatok gyűjtése — mellett kitarva, nem hanyagoltam el a megfakult írásokban, sokszor erősen megrongyolódott leveleken ránk maradt neveket sem. Névtani megfigyeléseimből kisebb részleteket közöltem már (vö. Nyr. LXXX, 454—7; MNy. LI, 258—63; LII, 480—1; LIII, 442). Ebben a dolgozatban is egy részletkérdésre vonatkozó adataimat szeretném közzétenni.

BERRÁR JOLÁN 1400-ig tárgyalja női neveinket (MNy. XLVII, 154 kk. és MNyTK. 80. sz.). Első fejezetében ismerteti a személynévkutatás fontosabb irodalmát, majd a névdivat kérdésével kapcsolatban bevezet két világos és egyértelmű elnevezést: eredeti nevek és jövevénynevek, s vázolja a két névtípus közötti különbséget. Foglalkozik a társadalmi különbség problémájával. Értékes megállapításai vannak az eredeti nevekre vonatkozóan. Névtani szempontból jelentősek az eredeti nevek és jövevénynevek viszonyát, ezek időbeli és társadalmi eloszlását tárgyaló részletek.

Adattáram nem folytatása BERRÁR munkájának. Időben 150 év van az ő adatai és az enyéim között. Az adatok típusokba sorolását elvégeztem ugyan, de a leszűrhető tanulságokat csak vázlatosan mutatom be. Részletesen feldolgozom a keresztneveket, de ezt a feldolgozást is csupán további és távolabbi célokra felhasználható nyersanyagnak tekintem, s mint ilyet bocsátom másoknak is rendelkezésére.

A könnyebb tájékozódás kedvéért itt mutatom be adattáram vázlatát:

- I. Keresztnév és valamilyen jelző vagy értelmező
- II. Családnév és keresztnév
- III. Családtaghoz való viszonyt feltüntető nevek

- A) Anya
- B) Gyermekek
- C) Testvér
- D) Feleség

1. Férfinevből és a *feleség* stb. szóból alakult megnevezések
  - a) Egyéni női név nélkül
  - b) A nő keresztnévvel
  - c) A nő teljes névvel
  - d) A házassági kapcsolaton kívül más családi vonatkozást is feltüntető megnevezések

2. A *-né* képzővel alakult megnevezések
  - a) A *-né* képző a férfi családnevéhez járul
  - b) A *-né* képző a férfi teljes nevéhez járul
  - c) *-né* képzős alakulat és a nő keresztnéve
  - d) *-né* képzős alakulat és a nő teljes neve
3. Özvegyek megnevezése
  - a) Birtokos jelzős szerkezet (a férj neve birtokos jelző)
  - b) A *néhai* jelzővel bővített *-né* képzős alakulat
  - c) Újból férjhez ment özvegyek

Adataimat teljes pontossággal közlöm, de a *f* és *z* jeleket elhagyom. Forrásaim a debreceni tanács XVI. századi jegyzőkönyvei (= Debr.TanJk.) és az Országos Levéltárban őrzött családi levéltárak. Ezeket nem rövidítem, de a jelzet elől elhagyom az OL. megjelölést. A fasciculus és a numerus száma nélkül idézett adatok lelőhelye az adat előtt található évszámmal jelölt csomó; az így idézett levéltári állagok anyaga ugyanis évről-évre található az egyes fasciculusokban. — Az adatokkal megjelölt személyek lakóhelye csak abban az esetben kétségtelen, ha ezt maga az adat közli; a forrásjelzés előtt közölt helynév csupán tájékoztató lehet, minthogy az az illető adatot tartalmazó irat keltezési helye. Ha a helynév hiányzik, az vagy azt jelenti, hogy maga az irat nem tünteti fel a keltezési helyet, vagy pedig azt, hogy a keltezési hely közömbös a névvel jelölt személy lakóhelyére vonatkozóan. A debreceni jegyzőkönyvek adatai sem mindig debreceni személyekre vonatkoznak.

Adataimat a legtöbb esetben szövegrészletben, mondatban közlöm. Hasznosnak, sőt szükségesnek tartottam ezt nemcsak azért, hogy általánosabb értékű nyelvi anyagot is publikáljak a neveken kívül, hanem azért is, mert valamilyen vonatkozásban egy-egy fénysugarat vetnek ezek az idézetek a név viselőjére is. Ez pedig a névtani kutató számára is fontos.

Adatok

I. Keresztnév és valamilyen jelző vagy értelmező

A XVI. században már egyáltalában nem általános és nem jellemző a személynevek egyeleműsége. Szórványos adatok azonban akadnak. Szoros értelemben vett egyelemű névnek a pusztai személynevet (keresztnévet) tekintem. A jelzővel vagy értelmezővel kiegészített névforma voltaképpen már nem egyelemű (vö. MNy. LIII, 365). Mégis ebben a csoportban mutatom be azokat a női neveket, amelyeknek a jelzője nem családnév, minthogy adataink korában a személynevek kiegészítő eleme általában már az örökölt (bár még egyáltalán nem „sérthetetlen” — vö. DEME: MNy. LII, 365) családnév. Ha tehát egy XVI. századi névforma nem ezt a típust képviseli — mint a névadás egy korábbi szakaszának maradványát, külön csoportba kell sorolnunk.

Aránylag kis számban találkozunk ebben a korszakban pusztai keresztnévvel. 1532: „donec *Vrsula* desponset” (Kállay cs. lt.) | 1563: *susanna*, *szusannanak*; *Erzebetnek* (Kende cs. lt.) | 1564: „Eg veres köntös *Ersebete*” (Barkóczy cs. lt.) | 1594: „miert hogj *Annok* megh hajadon, minden Jeowedelmet *Annok*nak hagjom”; „az migh *Annok* partaban lezen” (Csoma cs. lt.) | 1595: „zerelmes attjãmfia *katha* azokat az leveleket Valchÿ kj”

Barkóczy cs. lt.) | XVI. sz.: „quantū attinet ad p[er]sonā *Barbare*” (Hanvay cs. lt.).

Ebben a csupán néhány adatot bemutató csoportban debreceni adat nincs. Nyilván csak a források műfaji különbségében találhatunk magyarázatot: Egy végrendelet szövegében pusztá személynévvel (keresztnévvel) megjelölt személy több-kevesebb bizonyossággal azonosítható, nincs szükség tehát megkülönböztető elemre. A fenti adatok (az évszámmal jelöltek) végrendeletből valók, az évszám nélküli pedig egy bizonyos hagyatéki perre vonatkozó feljegyzés szövegéből. Debreceni forrásaim között nincsen végrendelet. Ilyen típusú megnevezést nem is tudok idézni.

Sokkal nagyobb számmal idézhetek olyan adatokat, amelyekben a keresztnév kiegészítője az *asszony* (*leány*) szó. 1552: „*az Jlonazzon Jobagya*”; „annak fele kemeri kristoffe, fele *Jlona azzonyje*, az Malomnak Neged Rezet engede *Jlona azzonyinak* de Jlen okal hogy, az mý Reze *Jlon azzonak* az Malomban vagyon . . .” (Kisesküllő: Bescsky cs. lt.) | 1563: *Cata azzonnak* (Kende Mihály végrendeletében, annak leánya, Kende cs. lt.) | 1568: *Sara Azzonth* (Debr. TanJk. II, 192—3) | 1570: „*Anna Aszontol* valo ket giermek rezere”; „Az Vra könyueiből rezt *Anna Aszon Nē Vött*, az gyermekeknek engette” (uo. III, 51) | 1572: *katus Aszonj*, *Catus aszō* (uo. 300) | 1575: „ez felol meg Jrt *katarin azzonj*”; „az nihaý *katharin azzonj*” (= Kölcsy Katalin; Kölcsy cs. lt.) | Szendrő 1580: „*pricewk peter Christina azzon jöbbagya*” (Hanvay cs. lt.) | 1580: „azon megh mondot *Cathalin Aszont*” (Gámán György felesége, Berta Gáspár leánya; Gámán cs. lt. 22. sz.) | 1580: „az *Elsebeth azzonnak* . . . képebe” (Jászó: Bugarin-Horváth cs. lt.) | 1580: „Az *Dorko azzonnak* nem len mith tenni” (uo.) | 1587: *Sophi Azzōy*, *Eörsebeth Azzonj* (mindkettő aláírás; Kisaszar: Csicsery cs. lt.) | 1595: „az *Anna Azzony Testamētuma*” (Debr. TanJk. V, 164) | *Sara Azzonj's* (uo. 180) | 1596: „*Ersebet Azzontul* marat Jokbol” (uo. 227) | 1598: *Catus azzoni* (uo. 512) | *Borbala lean* (uo. 538) | 1599: „*Magdolna azzonj* Marhaját” (uo. 589) | 1599: „En *Judit Neweo azzonj* vallom . . .” (uo. 627) | 1599: „*Anna Newv Azzonj*” (uo. 749).

Ez a most bemutatott csoport alapjában véve nem különbözik az előbbtől. Az *asszony* (egy esetben *leány*) bővítmény nem tesz lehetővé pontosabb azonosítást, mint az előbbi szakaszban bemutatott pusztá keresztnévek. Ugyanilyen a következő debreceni adat is: 1599: *Dorko fel peres* (TanJk. V, 619). A Lőkös (Kállay) Jánosné Nadányi Krisztina végrendeletében szereplő *ancilla*-k (1532: „Jttem *Magdalene ancille* lego vnā vestem zoknyām Rubri coloris”; „Jttem *Sophie ancille* lego vnā vestem, kenthes, wlgo zederyēs”; „Jttem *dorothe Ancille* lego vnā vestem zoknyām”; „Jttem *Elizabeth Ancille* lego vnū peplū et vnā culcitrā” Kállay cs. lt.) és más *szolgáltó*-k (Debrecen 1598: „*Cathalin Neweo zolgalo* felperes” TanJk. V, 501); „*Barbarā Ancillā* Dionisý Mezaros” uo. 538) ilyen típusú megnevezése a szóban forgó nők foglalkozásának (és gazdájának) feltüntetésével igyekszik megközelíteni a pontos azonosíthatóságot. (Vö. még 1532: „Jttem *Vrsule domie Sijthe* [= sütőasszony]” Kállai cs. lt.) Állandó, illetőleg alkalmi tulajdonság kifejezője válik megkülönböztető jelzővé a következő két debreceni adatban: 1595: „*Bolond Erse* All peor[ös], Zappanos Nagy Mathe fell per[ös] ellē azt bizonyeczia meg, Hogy w vele paraznal-koduā az nala valo giermeket w czenalta” (TanJk. V, 211) | 1599: „*Judit Neweo lopo azzonra*”, „az *lopo Judit Neweo azzontul*” (uo. 621). S végül

van néhány olyan adatom is, amelyben a voltaképpen csak keresztnévből álló név a valahová tartozást kifejező elemmel bővül: 1574: „az iambor azzon az *Zuhaj Mathias Jobbagia az Margit azzon*” (Szendrő: Hanvay cs. lt.) | 1599: az *Abrañ And[rá]s hazabā lako megh holt azzonnak Magdolnanak* (Debr. TanJk. V, 587) | 1599: *Wjdyj azzonj Sara Neweo* (uo. 589).

II. Családnév és keresztnév

Ez a névtípus gyakoribb az eddig bemutatottnál, de jóval kevesebb adattal van képviselve, mint a következő (a családtaghoz való viszonyt feltüntető), több alcsoportra is felosztható megnevezéstípus. Mint kétségtelen példák igazolják, nemcsak hajadonok, hanem férjes asszonyok és özvegyek is megtartják és használják saját családnévüket. Erre a tényre alább még visszatérek. E csoport adatait nem rendeztem kisebb alcsoportokra; egyszerűen a családnév betűrendjét követem. Itt sorolok fel minden adatot — a több részből álló megnevezéseket is —, ha az adat egyik része a megnevezett nő család- és keresztnévét adja. Kerülnek tehát ebbe a csoportba olyan megnevezések is, amelyek a következő — valamelyik családtaghoz való viszonyt feltüntető — főcsoportban is helyet kaphatnának.

1595: „*Arany Cathalin* Arany Janosne ellē p[ro]catort vall”; „*Arany Cathalin* ellē” (Debr. TanJk. V, 111) | 1551: „Az en Nemes Azzoniomót *Arthandi Anna* Azzont. Nihaj Walo Býwdj Mihalnet” (Atya: Kállay cs. lt.) | 1564: „*Artandj Catalin* Azzónjom elót”; 1565: „*Artandj kathalijn* azzonj Jobbagj Jolako marton, ponthos thamas előtt” (Bihar m.: Barkóczy cs. lt.) | 1595: „*Azary Barbara* azzonj kj ennek elotte Balogh Janosne Volt mostan penigh Checherj Miklos meg hagyoth özwegye” (Csicsér: Csicséry cs. lt.) | 1598: *Aztalos Catus* (Debr. TanJk. V, 544, 553); „*Caterinā Aztalos* Veluti Jncametam” (uo. 552).

1574: „*baczj megyeij kata* azzonj” (Butka: Desseffy cs. margonyai ág lt.) | 1575: „*bak borbara* azzonnak az mi attyankfianak az vitezlo bilkej ferencznek”; „ez vitezlo bilkej ferenczne *bak borbara* azzonj”; „az w leanya [ti. Kölcsey Kataliné] *bak borbara* azzonj”; [aláírás:] „*Barbara bak* de koche” (Kölcsey cs. lt.); 1578: „En *Bak Borbala* Azonj az Vitezlo Bilkej Ferenczne es en magamis Bilkej Ferencz”; [aláírás:] *Barbara bak* (Kölcse: Kállay cs. lt.); 1581: „En *bak borbala* aszonj az nihay kolchej katalin aszonjnak leanya, az vitezlo nagiubik bilkej Ferencznek hazas tarsa” (Kölcse: Kölcsey cs. lt.) | 1566: „*Sophia Balassa* de Gyarmatth Magnifici olim Domini francisci Nemethj Reta” (Szentjobb: Bicsky cs. lt.) | 1594: „Barthakovyth Gaspar Vram . . . Azzonjommal felesegheuel *Baranajj Annaual* egyiwt” (Torda: Gámán cs. lt., rendezetlen anyag); 1596: „Adamossj *Baranajj Annazonj* Bertakowitt Gasparne ioszaga” (Karánsebes: Gámán cs. lt. 35. sz.) | 1570: „Mj Kallaj ferencZ es Zanizloffj *Batori Anna* aZZon”; „en keZettem, *Batori Anna* aZZon kezeth az en hugom es az wytezlew Kallay ferencz kewZeth” (Szinérvár: Kállay cs. lt.); 1577: „En Kallaj ferencz Es felesegem ellen. *Bathorj Anna* Aszon Ellen” (Kérsemjén: uo.); 1585: „Generosae dominae *Annae Bathori* relictæ quondam Francisci Leoecos kallaj etc. Nobis honorandæ” (Gyulafehérváron kelt levél címzése: uo.) | 1599: „melly en adomaniomat, *batori örsebett* azzonj hugomis confirmalt uala” (Ecsed: Barkóczy cs. lt.) | 1580: „es egy hazhelybeol ky wag[ion] Maczowane haza es *Belcz dorko* haza keozeot” (Karánsebes: Gámán cs. lt. 22. sz.) | 1596: „Berta Miclosnet Dorka

Sofiaszonit, es az eo leányath *Berta Annat*” (Karánsebes: Gámán cs. lt. 35. sz.) | 1585: „gazdam Azzonnak [= feleségemnek] *Berta katalínnak*” (uo. 28. sz.); 1596: „az wýtezleo kaloway Gaman Gyéorg, az eo maga es az eo hazas tarsa *Berta katalin* Azzonj kepeben” (uo. 35. sz.) | 1573: „*Bezenchej frusina* azzonj az nyhaj zent Janossy Lajosne” (Semjén: Kállay cs. lt.; vö. uo. 1571. nov. 18.) | 1593: „Szygyartho palne, *Billej Borballia* Aszonj” (Eger: Bugarin Horváth cs. lt.) | 1574: „*Body borbala* azzonj az Nyhay Butkay Lajosne hagyotta” (Butka: Desseffy cs. margonyai ág lt.); 1581: „az mj meg holt Azzoniunknak es Anjanknak *Bodj Borbala* Azzonnak” (Szirma: uo.); 1587: „mýnth anyokrwl az Nyhaj *Bodj Borbala* azzontwl” (Salánk: uo.) | 1595: *Beór Anna* (Debr. TanJk. V, 119); „*Bwr Anna* Georgy deakne” (uo. 190); 1596: *Bwr Anna* (uo. 255, 256, 258, 270) | 1574: „*butkay Margyt* azzonj Mýkolaý sigmondne” (Butka: Desseffy cs. margonyai ág. lt.).

1599: „Olah Janosne, *Chanak Catus*” (Debr. TanJk. V, 621) | 1593: „az mj kis arua attiankfianak *czapj szuszana* azzonnak attiafýszagat meg Gondoluá” (Kálló: Kállay cs. lt.) | 1574: „komoroczý Janos kozoth es *chijaszarj kata* aszszon kozoth az mineuø egienessig leoth Nabradon”; „en aszszoniomnak *Chiaszari katha* aszszonnak mýndeneketh meg engettem” (Nábrád: Barkóczy cs. lt.) | 1587: „En *Chiczery Eorsebet* aszony Chiczerj katalin aszonj leania” (Csicsery cs. lt.) | 1576: „Mý Waj Estwan, Waj Anthalne *chýcery Jlona* azonj es Waj Pether” (Vaja: Ibrányi cs. lt.) | 1570: „En *chýcheri katalin* gayllaý Vrban felesége” (Csicsery cs. lt.); 1587: „Gellaý Vrban leanj *Chicheri katta* azzonnak leanj . . .” (Kisaszar: Csicsery cs. lt.); „En Chiczerj Eorsebet aszonj, *Chiczery katalin* leania (Csicsery cs. lt.); „En Eorsebett Azzoni Gellaý Orban Ispannak es *Checherj kata* Azzonnak megh maradott arua leania” (Kisaszar: uo.) | 1596: „*Chorba Anna* Zambo danielne” (Debr. TanJk. V, 226).

1574: „*Dancz Anna* azzon Zwaj Mathias Jobbagia”; „egi Mathias New polgar az meg mondot *Dancz Anna* azzon vra” (Szendrő: Hanvay cs. lt.) | 1583: *danc kata* [„danc Miklos kemerj”-nek a leánya] (Kecel: Becsky cs. lt.) | 1596: „Demié Janosnak leania volt az w Edes Anniok *demien Jlona* Azzony” (Debr. TanJk. V, 235) | 1574: „*Deregnyej anna* .k. leanya” [asszony; vö. „*Kwn peteruel*, fiamüal”] (Rozsály: Csicsery cs. lt.) | 1596: „Berta Miclosnet *Dorka Sofiaszonit*” (Karánsebes: Gámán cs. lt. 35. sz.) | 1568: „Sara Azzony *duskas Sara*” [vö. „az wraé *Zabo Josae* wolph”] (Debr. TanJk. II, 192—3).

1586: „En ki vagiok *Egresj Barbara* azzonj az vitezleo Cziapj Janosne” (Halmi: Kállay cs. lt.) | 1562: „*Ezbugjay Anna* wýczmandý Lajosne” (Ung m.: Csicsery cs. lt.) | 1562: „*Ezbugjay dorko* hozzwmezey geórglne” (uo.) | 1562: „*Ezbugjay katha* posgay Isthwanne” (uo.).

1580: „Vndecima testis honesta Mulier *Vrsula fabijä*, al[ia]s Relicta prouidi q[uo]nd[am] Thomę kowachý, nunc v[er]o consors prouidi Joannis zekel de Magyar Keczel. Jobagio Egregý Augustini Makaj” (Becsky cs. lt.) | 1587: „En kenisi Janos, es *Fanchali Frusina*, es asz en fiam kenisi Górgj”; 1952: „*fanchiali frusina* Aszon. kenisi Janosne” (Bugarin—Horváth cs. lt.) | 1599: „*Fejr Órsebet* azzonj fejr Matiasne fel peres, feir Istuan az fia Alperes” (Debr. TanJk. V, 690) | 1599: „Az nehaj Rathj Janosne Týbaj *Fekethe Anna* asszonj” (Kisrád: Csicsery cs. lt.) | 1598: *fekethe Cathalin* (Debr. TanJk. V, 430); *fekethe Cathalin* [= Szabó Ambrusné] (uo. 411) | 1599: „Fekethe Mjklós leania *Fekethe Jlona* Asszonj” (Kisrád: Csicsery cs. lt.) | 1597: „*fonniazto* al[ia]s petronia *Jlona*” (Debr. TanJk. V, 358); „*fonniaztho Jlona* az Al peres Azzonj” (uo. 359); „*Helenä fonnjazto* al[ia]s eius Consor[tem]; „*fonniazto*

Jlona penigh bizonios hogj parazna” (uo. 361) | 1574: „En kÿ wagÿok butkajÿ *frank Jwlyana* azzonÿ az Nyhay Baczy megyejÿ barobasne” (Butka: Dessewffy es. margonyai ág It.).

1598: „Zathoch Jstuā Zathoron lakozo . . . az w felesegenek *Gal Chathalin-nak*”; „az feleseghe *Gal katalin* Akarattjabol” (Debr. TanJk. V, 481) | 1596: „hatuani Janosne *Gauaj ersebet*”; „*Gauaj Ersebet* mp.” (Szántó: Becsky cs. It.; vö. sz alatt *Szántai!*) | 1580: „*ghewnczyj Elsebeth* azzon” (Jászó: Bugarin—Horváth cs. It.) | 1596: „Czerzericza Mihalt es az eo felessegeth *Gÿurma Borbalath* karansebessit” (Karánsebes: Gámán cs. It. 35. sz.).

1595: „Kesken Janos es felesege *Harthaj Anna* azzonÿ” (Csicsér: Csicsery cs. It.) | 1595: „Daroczi Jstuā, es felesege *Harthaj Katha* azzöj” (uo.) | 1565: „Athÿamfÿanak *horwath Margÿth* Azzonnak” (Oros: Kállay cs. It.) | 1585: „En *horwath Anna* az wÿthezleo Eordeog Georgne” (Mihályfalva: Bónis cs. It.).

1590: „Numerus Colonū *Anne Jbranj* pertinen[tium]” (Barkóczy cs. It.) | 1590: „*Chaterine Jbranj* pertinentes” [scilicet coloni vel iobbagiones] (uo.); 1594: „Illÿ okal agiuk nekÿ hogi az mÿ zerelmes leanionk i b r a n i a g o t a (Alio nomine *ibrani kata*), azon tanollia meg iobban az bor italt”; „legien ez zölö az mi zerelmes leanionk i b r a n i a g o t a e (kit mi newez t ö n k a n n a k) alio nom[in]e *Jbrani katae* Tatay Istwannee” (Ecsedi Báthori István: Barkóczy cs. It.); 1597: „az mi leaniunkat *ibranj kata*”; „Az mi zerelmes leanionk *ibranj kata* holtaig birhassa ez zölött” (uo.); 1597: „Tatthaj Istuan vramnak, es azoniomnak hugomnak *Jbranj katha* azzonnak” (Kerecseny: uo.); XVI. sz.: „Menÿ Jöuedelmet wött Legÿen Melyt Pal vram az *Jbranj katha* Aszszoniom Joszagabol” (uo.).

1567: „Iakezi Mihaly aruajnak, tudni illik *Jakezi* Boldisarnak, Mihal'nak Andrasnak, es *kata* azzonnak, *Anna* azzonnak gond uiselöye es attÿokfia, es tutorok liuin”; „*Katharina Jakezi* Rusalÿ” (Csenger: Barkóczy cs. It.).

1597: „az Nehajÿ witezleo kallaÿ ferench heresÿ . . . es *kallaÿ katha* azzonÿ leanyzo” (Kérsenjén: Kállay cs. It.) | 1572: „Az Sarkadi Janosne *kallaÿ Cristina* jÿeg Ruhaiual” (Nagyvárad: Becsky cs. It.) | 1576: *kallaÿ Christina* [aláírás] (Panyola: Kállay cs. It.) | 1595: „*Kalmar Sophia* Jncamtta” (Debr. TanJk. V, 189); „*Kalmar Sophia* All peóreos” (uo. 202) | 1560: „En *karolÿ Cataljn* azzonÿ Az Wÿtezlew Bechky Jstwan Wramak zanthoÿnak Hazas Tarssa Adom mÿndenek Twttara” (Szántó: Becsky cs. It.) | 1579: „pesti Ferenczne ellen. *karolÿ katalin* azonj ellen”; „*karolÿ katalin* keziben az felesige kezibe” (Komlód: Becsky cs. It.) | 1594: „En Rado Janos . . . Felesegem *kazmerÿ Anna*”; „Felesegemnek *kazmerÿ Annanak*” (Lasztócz: Dobos cs. It.) | 1560: „*kendi Magdolna* azzon az Nehajÿ Nemes es Wÿthezlew Bwtkai petthernek megh hagÿoth felesegenek Akaratthÿabol” (Butka: Dessewffy cs. margonyai ág It.) | 1598: „Bÿro Vram *kenieres Martha* ellen bizonichia megh harmad Napra, hogj w kerjteo” (Debr. TanJk. V, 461) | 1597: „Markus Jmreh . . . *kjs Kathonak* az felesegenek” (Debr. TanJk. V, 366); „Jnter *kjs kathy* et francum Mezaros” (uo. 397); „Mezaros ferencz tartozik *kjs Cathonak* az 89 fnthot le tennj” (uo.) | 1598: „fazekas Janos fel peres, az feleseghe *koniarij Anna* ellen Al peres ellen” (uo. 500) | 1564: „harom derek al hÿas Egÿÿk *koprien annanal* vagion” (Bihar m.: Barkóczy cs. It.) | XVI. sz.: „Chehÿ Jozagnak iedzese, az mÿ nagÿ Anÿanknak *Korlat Kathanak*, az Anÿatul Eördekek Borbalatul valo” (Csoma cs. It.) | 1584: „En Loczj Mathe, . . . , az en felesegem, *korodÿ Anna*” Aszonij (Szendrő: Hanvay cs. It.) | 1598: „Kouach Janos, *kouach Annoknak* es *Catusnak* curator [a]” (Debr. TanJk. V, 518) | 1598: „pinthes

Jstuanne *kouach Anna* "(uo. 454) | 1598: „Zabo Gergelne *kowach Jloná*"); „*kouach Jloná zabo Gergelne Alperes*" (uo. 456) | 1561: „Kölchej gaspar . . . az En attiamfianak Tudny Jllik *Kölchej Borbara Assonak*"; (Kölcese cs. lt.); 1590: „*kolcej magdolna azonj es borbala azonj közöt*" (uo) | 1590: „testamentarius tutora keolche[i] Sandornak, es *keólchjej frúsinanak*, az megh holt keólchjej Janos Arwaynak az Nehaj Mako Anna azzontol" (uo.) | 1575: „az w meg holt annjatul *külczejej katarin* azzontul" (Kölcese cs. lt.); „En bak borbala aszonj az nihaj *kolchej katalin* aszonjnak leanja" (Kölcese: uo.) | 1593: „*Keölcej magdolna* aszonjnak az ozlaskor az kj jutot" (uo.) | 1599: „az en leaniomat *kün Annat* Jgirtem haza tarsül" (Zajta: Kállay cs. lt.).

1589: „En *Laztocj Potjncza* azzoñ, az Vitezleó Baniaj Gasparnak megh maradott eözwegie" (Varannó: Dobos cs. lt.) ; 1590: „En Stras Mate az en Gazdam azzonyual egetemben *Laztoczj potenciáual*" (Izsép: uo.) | 1565: „Mj, Bathorj Mjkklos, es *Lossonchj frussina*: Agywk Mjndeneknek Twtara" (Bonis cs. lt.).

1596: „Dorka Janost es az eo felessegeth *Maczowaj Magdollnazonit*" (Karáneseb: Gámán cs. lt. 35. sz.) | 1596: „pobora Miclosnet zawoion lakoza *Maczoway Verinkazonit*" (uo.) | 1570: „*Majus Anna* Azzon"; „zele Orsolja Azzon kj Tutora volt *majus Anna* Azzonnak"; „*majus Anna* Azzon Danchj Mjkklosne" (Kecel: Becsky cs. lt.) | 1574: „*Makaj Ersebett* Azzony" (Becsky cs. lt.); „azonioma *Makaj ersebet* azonial"; „Bechki Giorg urat Vag azonomat Az eó ke felesseget *Makaj ersebet* azont" (uo.) [Illyés deák leánya] | 1590: „az Nehaj *Mako Anna* azzontol, kj keolchjej Janosne volt" (Kölcese cs. lt.) | 1575: „*mathuznaj frusina* aszonj . . . , az nihaj kólchej ferenchne"; 1576: „*mathuznaj frusina* aszonj az nihaj kólchej Ferencz meg hagot felessege" (Kölcese: Kölcese cs. lt.); 1580: „*Ewfrosina Mathuznay* quond[am] Egregi fran de ead[em] keolche" (uo.: Kállay cs. lt.) | 1591: „Veóreós Jmrehne *Medi Catha*" (Debr. TanJk. IV, 275) | 1596: „Horúat Lazlone azzoniomat *Moricz kata* azzont"; „az Vitezleo Horúat Lazlotúl es felessegetúl *Moricz kata* azzontúl" (Imreg: Barkóczy cs. lt.).

1532: „Ego *Christina de nadan coniu*x Egregj domi[ni] Joannis lewkes" (Kállay cs. lt.) | 1594: „Thottfalussy Jstuané *Nagy Ersebet* fell peór[ós] (Debr. TanJk. V, 68).

1596: *Ola Cathus* (Debr. TanJk. V, 223) | 1580: „Decima Nona Testis honesta Mulier *Margaretha olah* Relicta produid Mathei kothor de Magyar-keczél Jobagio Egregj Nicolai Danchj de Kemer" (Bozzás: Becsky cs. lt.) | 1595: *Orsos Sophi* (Debr. TanJk. V, 199) | 1568: „pereny Gabrielle *orzagh Jloná w NaghSaga*" (Barkóczy cs. lt.) | XVI. sz.: „Chej Jozagnak iedzese, az mj nagy Anjanknak Korlat Kathanak, az Anjatul *Eördek Borbalatul valo*" (Csoma cs. lt.).

1568: „*palochj katalijn* Az Nyhaj Raskaý Georghne"; „pereny peter, Az Chekey Rezes Jozagoth megh Atta *palochj taljnnak* [!], Az Nyhaj Raskaý Georghnenek" (Barkóczy cs. lt.); XVI. sz.: „az nehay *Paloczj katalin* az paloczj Anthal hwga fyaýwal" (uo.) | 1568: „*pandj Anna* Azzony, peres gasparne"; 1570: „*pandj Anna* azzon Az Nihaj peres Casparne" (Becsky cs. lt.) | 1596: „pobora Lazlonet *peika katalint* ugyan zawoion lakozoth" (Gámán cs. lt. 35. sz.) | 1565: „Az zegeny Megh holth Lossonchj Estwan wrannak . . . es hazas tarssanak: *pekrj Anazzónak*" (Bónis cs. lt.) | XVI. sz.: „*Pelenj Anna* kiuásaghj" (Barkóczy cs. lt.) | 1580 k.: „do[m]liné *Anne peres* reletę Egregj q[un]d[am] Sthani zenas" (Becsky cs. lt.) | 1598: *pynthes Anna* (Debr.

TanJk. V, 456) | 1598: „*Pijnthes Cathalin* Bangha Janos feleseghe” (uo. 450) | 1596: „az wýtezleo Lazar ferencz, az eo hazas tarsa *pobora Jlon*a szoni [!] kepeben” (Karánsebes: Gámán cs. lt. 35. sz.) | 1597: *poczy Anna* (Debr. TanK. V, 285) | 1597: „*Poczy Cathalin* Czeóreg Antalne” (uo.).

1589: „Az vitezlő pankotháj Janos Vramtúl, es felesaget[ül] *Ragiochj Anna* Azzontúl” (Kálló: Csicsery cs. lt.) | 1594: „itt Egren *Ragjoczy Jlon*a Azzonj az Wýtezleo Neháj Thenký pal eozuej felesege” (Csoma cs. lt.) | 1588: „Reòthi Vrbanne, *Radoczy: Cathalin* aszon” (uo.); 1591: „En Reótý Orbane, *Ragjölcz*i *Katha* aszonj” (uo.) | 1566: „az En zerelmes hazas tarsomnak *Raskaj Kathalin* azzonnak” (Barkóczy cs. lt.); 1568: „Generose dőine *Catherine Raskaj*, Rlte qdam Georgj horvath Marjnyth” (uo.); 1591: „az Nemes *Raskaj kata* azzonj, mely előzer Marjnyth Horwath ferenczne volt, Mostan Barkoczý Lazlone” (uo.); „1596: „Nehaj Barkoczj Lazlone azzoniom *Raskaj katalin* azzonj”, „*Raskaj kata* azzonnak” (uo.) | 1575: „Generosae dne *Eufrusine Rezegej quondā* ludouici zent Janosj etc. dne Mihi obseruan[dis]s[i]mae” [levélcímzés] (Kallay cs. lt.).

1577: „az en fellessegē kezenel *sandor katha* Azzonnal” (Reszege: Kőlesey cs. lt.) | 1556: „*Serjenyj pettronella* azonwal, az en Atiamfianak az Neháj wýtezleo zechj demeternek hazastarsawal” (Szendrő: Hanvay cs. lt.); 1574: „es az *Serjenyi petronella* azzonnak kj mostan Daruas palne”; „Serjenyj farkasnak es *petronella* azzonnak ki *Serjenyj*” (uo.); XVI. sz.: „az Wytezlo Darwas Paalnenak *Seryenyj Petronj* ass” (uo.); XVI. sz.: „*Serjenyi petronija* meg holt” (uo.); XVI. sz.: „ezt hýtireis haggiuk az Actornak hogh *serjenyj petronia* azzonnak Nem daruas pal volt elseő vra hanem Zecj demeter” (uo.) | 1598: „Nagj Gasparne *Simaj Katus*” (Debr. TanJk. V, 469); „Jnter Margaretham et *Catherinā* ac Thomā *Sinaj*, Vti Actor[es]” (uo. 508) | 1598: „Nagj Sebestienne *Simaj Margjt*” (uo. 469); „Jnter *Margaretham* et *Catherinā* ac Thomā *Simaj*, Vti Actor[es] (uo. 508) | 1572: „kýröl Jlliē foliassal adott az *Simon Margit* kötes leuelet Zabo dauidnak”; „fassio *Margarethe Simon*, qua obligauit se dno Daidj Zabo. En Margit Azoni Czebi Jstuā felesege” (Debr. TanJk. III, 291) | 1588: „az mj mostoha Anyanknak, *Soos Kata* Azzonnak Jegh ruhanak le teteleyert” (Csicsery: Csicsery cs. lt.) | 1576: „az en kegielmes Aszoniō *suliok Sara* aszonj” (Kapos: Barkóczy cs. lt.).

1590: „En kazmeri Balas es Felesegem *Zabo Anna*” (Uray cs. lt.) | 1580: „Octaua Testis honesta Mulier *Cather[ina]* *zabo* Relicta prouidi q[uo]nd [am] Caspar[is] olah de Magyarkeczel, Jobagio p[re]fati Augustini Makaj Actoris” (Becky cs. lt.) | 1598: „Jnter Consortem Joannis Kaka *Margaritam Zabo* Retam Vti Actricem” (Debr. TanJk. V, 433) | 1580: „*Zakalj Anna* leankaia Anna” (Jászó: Bugarin—Horváth cs. lt.) | 1580: *Zakalj Margith* (uo.) | 1598: „Az en szerelmes attiáfianak *szakolj Borbalanak* adaszek” (Kállay cs. lt.) | 1589: „Baranchj Jmrehnek, es az eó felesegenek *Zalaj Durkonak* neuekre”; „Baranchj Jmrehteól, es az eó felesegeteól *Zalaj durko* azzontol” (Nagyvárad: Becky cs. lt.) | 1596: „hatuani Janosne *zantaj Ersebet* azzon” (Szántó: Becky cs. lt.; vö. *g* alatt *Gávai!*) | 1592: „*szarudj piroska* azonitul” (Uray cs. lt.) | 1567: „Bornemisza Boldisarne *Szechi Anna* az aruaknak nagi Annjok”; „az mi nagi Anyank Bornemisza Boldisarne, *Zechi Annazon*” (Csenger: Barkóczy cs. lt.) | 1563: „Az meg mondot *zele Annazonnak* lejanja[t]... kj wolt wolna az Njhaý Majos Matetol walo”; „mel Jozagh wolt wolna *zele annazonje* Jndnochkj andras felesjge kj wolt wolna” (Magyarkecel: Becky cs. lt.);

1570: „zele Anna Azzon Az Nehaj Majws Matene” (Kecel: uo.) | 1570: „zele Magdalnanakis Jllýes deaknenak”; 1571: „Jllýes deakkal es felesegeuel zele magdolnaual”; 1574: „lttmusp[ro]cur[ator] generose dnę Magdalene zele, Egregy helie Irati olim Relicte”; „zele Magdalna Azzony az Nehaj Jllies deakne”; 1589: „az Nehaj Vytezleo Jllies deaknak Relictaia, Zeleh Magdalna azzoni” (Becky cs. lt.) | 1568: „zeleh orsolija azzon”; „zele orsolija Azzonnak”; „zele orsolija Azzon Az vytezlew Nagy Myhalne”; 1571: „Nobilis Michael Nagy de kechel . . . in persona Consortis sue Vrsule zele”; „Nagy Myhaltwl kechelitwl es felesegetwl zele orsollija azzontwl”; 1587: „az en felesegemnek, Szelie Orsolia azzonnak”; 1588: „En Zele Orsolija Azzony, nehaj Maroty Nagy Mihalyne” (Becky cs. lt.) | 1571: „Az Nemes kemerj Jstuant felessege Zenas Catalin Azzon Altal hazanal meg kenalok”; „zenas katalin Azzon” (Kémer: Becky cs. lt.) | 1595: „Eödenphi Andras es felessege Zenthmarjaj Barbara azzony” (Csicsery: Csicsery cs. lt.) | 1595: „az nemes Chepregi Gaspar Vrunk az felessege Zepessy Sara”; „az w kegue felesegenek Zepessy Sara Azzonnak” (Debr. TanJk. V, 134) | 1595: Zigiarto Dorko (uo. 167) | 1568: „Kende peterne zolthan Jloná Assony” (Kölcsey cs. lt.) | 1588: „Vöttwnk kölchón, az my= attyankfyatul, Budahazj Bernattul, es Ztropkajj borbala Azzontul, Harmyncz= egh Aranjat, es neguen magyar penzt” (Csicsery: Csicsery cs. lt.) | 1594: „Zaty Gergelne zwcz Anna Azzony fell peoreos” (Debr. TanJk. V, 62).

1595: „Tarczia dorko Azzony” (Debr. TanJk. V, 147) | 1595: Tarczia Jloná (uo.) | 1595: Tarczia Sophia (uo.) | 1564: „En feleg hazj ferenczne Tegzes dorko Azzony” (Barkoczy cs. lt.) | 1569: „ez Nemes thelegdj Sophia azzont”; „Thelegdj Sophia azzony Nehaj chyakj myklosne” (Csaky cs. közp. lt. Fasc. 10. N. 24.) | 1588: „felesegemnek es az keth leanianak Thenki Chatanak es Thenkj Annanak” (Csoma cs. lt.) | 1585: „Saram Tott rletam Georgy dragna” (Karánsebes: Gámán cs. lt. 28. sz.) | 1582: „bika tamás felessegett az teoche annat” (Kecel: Becky cs. lt.) | 1572: „Vizaly Mathias procatorokdwan Thuros Anna az Santha lean kepeben” (Debr. TanJk. III, 318) | 1576: „Sem Tirinchenj Azzoniomak [!] se kiralnak azok dezmat Ne adnak” (Mezötúr: Kállay cs. lt.)

1572: „generose dnę Clare Wardaj”; „procurator]es generose dnę Clare Wardaj, Relicte Egr: Sthani Seredy” (Becky cs. lt.) | 1592: „Ottjsz az Vekey Ana aszonj joszaga kj uolna” (Sárospatak: Dobos cs. lt.).

1581: „Supan Dorka Tiukoj Andrasne” (Szirma: Desseffy cs. margonyai ág lt.) | 1581: „Süpan Eörsebet komlosy peterne” (uo.) | 1581: „Supan kata, Bikj Ferenczne” (uo.).

Vö. még 1564: „[. . .] sophj azzonyom” (Becky cs. lt.).

III. Családtaghoz való viszonyt feltüntető nevek

A vizsgált korban azonban nem az eddig bemutatott típusok teszik ki a nők megnevezésének nagy többségét, hanem az olyanok, amelyekben az azonosíthatóság lényeges eleme vagy éppen alapja a férfi (ritkán női) családtaghoz való viszony feltüntetése. Ilyenekkel már találkoztunk a II. fejezetben is (az ott bemutatott adatokat ebben a fejezetben nem is sorolom fel újból), de egész adattáram legnagyobb részét ezután s éppen ebben a fejezetben közölhetem. Találkozunk ebben a nagy fejezetben olyan megnevezési típusokkal, amelyekből a szóban forgó nő egyéni nevét egyáltalán nem tudjuk meg, és olyanokkal, amelyek azt is feltüntetik. Sőt — mint előbb láttuk — a férjes

asszonyok és özvegyek gyakran szerepelnek saját családi nevükön akkor is, ha egyébként (néhai) férjük neve is lényeges eleme megnevezésüknek.

A) Anya

A nőnek a fiához (esetleg még más családtagjához) való viszonyát tüntetik fel — egyéni név nélkül — a következő adatok: 1555: „ha Az Jllýes dýak *Annija* Ellent Nem tarth Az zerysben es chiereben” (Becsky cs. lt.) | 1571: „Jnter georgium Iratum, Nepotem georgý kerekes, Vnacū *sua Mre, filia* dicti kerekes veluti Actores”; „En giörgh deak, kerekes giörgh Vnokaia, teszek Jllien vallast, az *en Aniā* kepeben, ki kerekes giörgh *leania*” (Debr. TanJk. III, 149) | 1595: „az Zwcz Thamas *Annia*” (uo. V, 133) | 1595: „Fassio Michlis pap et *mrís eiusd[em]*” (uo. 134) | 1597: „Janchinak az edes *Anniat*” (uo. 394) | 1598: „kozorus Benedek *Annia*” (uo. 527) | 1598: „Vargha Matias felperes . . . Az Vargha lazlo feleseghet az az *Anniat*” (uo. 532) | 1598: [Kis Mátyásnak] „Az *Anniatýs* penigh ki Jmar Megh holt” (uo. 533) | 1598: „Thott Balas *Anniostul*” (uo. 552) | 1599: „Nagj Balas *Annia*” (uo. 622) | 1599: „Zabo pal feleseghe es az *Annia*” (uo. 694) | 1599: „kerekes Janos az *Annia-wal* . . .” (uo. 700) | 1599: „az parlaghi *Annianak*” (uo. 746).

Vannak persze olyan adatok is, amelyek feltüntetik a megnevezett nő egyéni nevét (keresztnevét), sőt további családi kapcsolatait is: 1552: „kemerý kristoff *anjanak Jlona* azzonýnak” (Becsky cs. lt.) | 1577 körül: „az en *Anyam kata* aszonj gamā ferenczel es gamā georgel Atjauual aniaual egy volt” (Gámán cs. lt. 19. sz.) | 1595: „poti Gergely *Annia Margit* Azzony Dereczkey Tanu” (Debr. TanJk. V, 126) | 1595: „En pap Mihaly . . . az en *Aniammal Ersebet* Azzonnal pap Janosnák meg hagiattatot felesegeuel Eózuegieuel egemben” (uo. 134) | 1595: „az w Edes *Annia Eserebet* Azzony” (uo. 181) | 1599: „Bezer meny fias Istuanne Orsebet azzonnak az edes *Anniaual Anghaljitt* azzonniall” (uo. 685) | 1599: „Chiala Gasparnak . . . az edes *Anniaual* . . . *Agotha* azzonniall” (uo. 687); „az *Anniaual Agotha* azzonniall” (uo. 699).

B) Gyermek

1570: „*Dorkonak* es peternek Az Anna Aszontol Valo *giemekekeknek*” (Debr. TanJk. III, 51) | 1598: „az kouach ferencz *gjermekei Anna s katus* kepeben” (uo. V, 491) | 1599: „az leankae az Daroczi borrobasne *gjermekeje*” (uo. 590) || 1567: „Az Nehaj Zabo Sýmon *Arwaj* keozeth, . . . es az leany keozeth *kathws* keozeth” (Debr. TanJk. II, 162) | 1596: „az Nehaj Vitezlő Miskolczj Ambrus Deak ket *aruajanak Clara* Azonnak es *Margith* Azzonnak” (Bónis cs. lt.) | 1598: „Jnter *orphanos* [!] quondam francisci kowach Tyrnauien[sis] *Annā* et *Catherinam*, Vti Actrices et Contradicentes” (Debr. TanJk. V, 495).

Legtöbb adattal van képviselve ebben a csoportban a *valakinek a leánya* (*filia cuiusdam*) elemet tartalmazó megnevezés.

a) Néhány példa itt sem tünteti fel a leány egyéni nevét: 1564: „hatodjk sarga Tafota, azt hagiom az feleghaszý orbane *leanyanak*” (Barkóczy cs. lt.) | 1598: „hagjo Jstuanis az w *leania* valchiagara” (Debr. TanJk. V, 547) | 1599: „az zabo peter *leaniay*s”; „dnam Job Balasne tutricem puellę *filie* quond[am] petri zabo” (uo. 746) | 1599: „tutricem *puellar[um]* olim Joan[nis] kovach” (uo. 757). Itt kell újból emlékeztetnem a már idézett debreceni adatra, György deák anyjára, aki Kerekes György leánya (fentebb, . . .).

b) Az adatok többsége azonban közli a leányok keresztnévét is, sőt több esetben más családi kapcsolatra is utal:

1532: *Vrsulam filiam meā*; „Item *Vrsule filie mee* lego *Vnā subā*” (Kállay cs. lt.) | 1560: „fyammak gyergnek es *lyanyomnak Annanak*” (Szántó: Becszy cs. lt.) | 1560: *katherinanak Borbaranak az Ew lyanoknak* (Butka: Dessewffy cs. margonyai ág lt.) | 1563: *anna leaniomnak* (Kende Mihály leánya: Kende cs. lt.) | 1563: *petro leanom, petro azzon leaniom* (uo.) | 1564: „en zenas gal *leanij arvija* [!] *Margith* Sent Myklosy Miklosnak felesége” (Kölsey cs. lt.) | 1568: „Maÿos Mathe gyermekének. Janosnak es *leÿanyjanak Susannanak*” (Horvát: Becszy cs. lt.) | 1575: „Annak öregbik *leaniat kowacz Jlyyesnet*” (Debr. TanJk. III, 614) | 1580: „Zakalj Anna *leankaia Anna*”; „Zakalj Annatul walo Maradoth *leankanak Annanak*” (Jászó: Bugarin—Horváth cs. lt.) | 1580: „*kathalina* azonÿ gaman giergÿne Bertha gaspar *lianía*” (Gámán cs. lt.) | 1587: „Gellaÿ Vrban *leanj* Chicheri katta azzonnak *leānij Sophia, azzoni* es *Eórsebett azzonÿ*” (Kisaszar: Csicsery cs. lt.) | 1587: „En *Eórsebett Azzoni* Gellaÿ Orban Ispannak es Checherj kata Azzonnak megh maradott arua *leania*” (uo.) | 1590: „Dienes pal *Leania Nagy Jstuanne*” (Debr. TanJk. IV, 233) | 1594: „az en kett *leanimnak Bely Marthonnenak es Annoknak*”; *katha leanjomnak* [= Bely Marthonne] (Eger: Csoma cs. lt.) | 1594: „az en *leaniõ Margit* Azzony” (Debr. TanJk. V, 35) | 1595: „Azary Barbara azzonÿ . . . kj Naturalis Tutrixa *leanijnak, Sophyanak Annanak* Balogh Janostul valoknak” (Csicser: Csicsery cs. lt.) | 1595: „Rusa Georgy *leania Anna* Azzony” (Debr. TanJk. V, 142) | 1595: „Lazlo Kowacz *mostoha leania* penzet *dorkoet*” (uo.) | 1595: „Palcza Jstua az meg holt palcza Georgy fia az nehaÿ Sebestiē deak *leaniatul anna* Azzontul valo, ky annak utanna Geonezy Georgy debni p[re]dicator felesége volt” (uo. 164) | 1596: „Czapo Caspar *leania Jloná* Azzony Baniaz Mathiasne” (uo. 224) | 1598: „Dienesnekjs vagjon kett fia Jmre es Janos, es ket *leania Margyt s Anna*” (uo. 436) | 1598: „Muel hogj thot Janos es *Cathalin* dus Benedek *leania* Jnnē el Menuē hiteket Megh tagadu Oroz pap által eskwttenek eozue az hazassagra . . .” (uo. 451) | 1598: „Joannem kowach Curator[em] *Anne et Catherine filiar[um]* quond[am] francis[ci] kowach Thyrnauien[is]” (uo. 510) | 1598: „petrum chirik Curator[em] puellę *Sophie filię* quond[am] Mathię Jsa” (uo. 512) | 1599: „petrum Nagj Veluti Jncametum, ac etiā eius *filiam helenā*”; „Nagyj peter *leaniaje Jlonae* az hazak” (uo. 651) | 1599: „Sthanum Balog tutor[em] liberorum suor[om] ex dna olim *Chatherina filia* quondam petri hagjo”; „Balogh Istuanne *Catus* azzonj az hagyo peter *leania*” (uo. 703) | 1599: „*Elizabet filiam* quond[am] Anthonÿ zabo” (uo. 737) | XVI. sz.: „petronellā Serÿenyÿ, pauli simil[ite]r Daruas Tutricē Naturalē et legitimā nobiliū puellarū, *Margarete, Barbare et Anne filiarū suor[um]*, ex p[rae]fato quondā paulo daruas priore dno et marito suo genitarum” (Hanvay cs. lt.).

Vö. még 1594: „Egj *Onokam* wagjon *Suska*” (Eger: Csoma cs. lt.).

C) Testvér

1532: *Barbare sororij mee; hegwige sorori mee* (Kállay cs. lt.) | 1563: „a *piroska* azion *hűgűnk* hazasitasara” (Kende cs. lt.) | 1574: „*kristijnazzonij hogomnak* (Kállay cs. lt.) | 1584/1586: „kadas peter *Nenie Cathalin* Azzony” (Debr. TanJk. IV, 37) | 1595: „az zokniatis az Azzony az Jstua *huga* le vonta rola” (uo. V, 143) | 1595: „En Zabo Janos Tarczalj . . . az en *Nenemtul* az

Varga Jstuanetul” (uo. 163) | 1595: „*Nenietul* Somogi Balasnetul *margit* Azzontul” (uo. 176) | 1597: „Thott Gjorg *nenje* Thott Janosne kathonak kurwaja” (uo. 330) | 1597: „az hayadon *hugoknak* rezere” (Kállay testvérek: Kállay cs. lt.).

D) Feleség

Az iratokban szereplő nők legnagyobb része azonban férjezett vagy özvegy. Így a nők megjelölésére szolgáló névtípusok legnagyobb része is a férj megnevezésével, a férj nevének valamilyen formájával alakult; „Az forgacz Benedek *Napa*” (1572: Debr. TanJk. III, 330) típusú megnevezés nagyon ritka (az idézetten kívül mindössze még két ilyen adatom van, szintén Debrecenből).

A férj nevével alakult női nevek két csoportra, azon belül kisebb csoportokra oszthatók. Első nagy csoport a *feleség* szót (*coniunx*, *uxor*) vagy valamelyik szinonímáját (házastárs, atyafi) használja fel a név megalkotásában, a másik a *-né* képzővel alakult neveket foglalja magában. E két csoport között oszlanak meg megnevezési típus tekintetében az özvegyek nevei is.

1. Férfinevből és a *feleség* stb. szóból alakult megnevezések

a) Egyéni női név nélkül: 1547: *coniugē petri mezaras* (Debr. TanJk. I, 35) | 1549: *Coniūx Thome kal[má]r* (uo. 153) | 1549: *cōiugē Jacobi olah* (uo.) | 1569: *az pap Janos felesege* (Debr. TanJk. II, 311) | 1571: „a mýtt meg Jelentett horwath györg, ez Chýcherý hozott Aszonnak *felesegenek* éhnyaltatott, wag hazwl wele kith hozott wona” (Imreg: Barkóczy cs. lt.) | 1576: „*az veres miklosnak* penig *felesege* [és] gyermeke kolcheý Casparnak maragon Jobagul” (Kölçse: Kölçsey cs. lt.) | 1584: *az pap lazlo felesegeth* (Kállay cs. lt.) | 1592: *az markos sebestien felesege* (Uray cs. lt.) | 1593: „Abrany Andrasnak *az felesege* ellē” (uo. 369) | 1593: „Orban Janos es *az w felesege*” (uo. 392) | 1594: „Zabo Tham[ás] es *felesege*” (uo. V, 47) | 1594: *Zilagi Miklos felesegeth* (uo. 73) | 1595: „Kabay Ferencznek mind *felesegenek* es mind fianak” (uo. 108) | 1596: *Bako Jstuā felesege* (uo. 268) | 1597: *Cheoregh Anthal felesegenek* (uo. 293) | 1598: *az Adam peter feleseghe* (uo. 468) | 1598: *az kolossi felesegenek* (uo. 471) | 1598: *az Eottweos Gaspar feleseghe* (uo. 488) | 1598: *Consor[tem] franci Jso* (uo. 494) | 1598: *az kowach ferencz felesege* (uo. 495) | 1598: *Thobias Jstuā feleseghe* (uo. 517) | 1598: *Consor[tem] Geor, gii]kjs* (uo. 533) | 1598: *Zabo Balintnak es Zabo Miklosnak az feleseghej* (uo. 546) | 1599: „*az Hajdu Mihal felesegenekjs* az ki Rab” (uo. 624) | 1599: *zekel Moises felesegenek* (uo. 631) | 1599: *czegledi Jeremjas feleseghet* (uo. 655) | 1599: *Zabo pal feleseghe* (uo. 694) | 1599: „kerekas Janos . . . *felesegeuel*” (uo. 700) | 1599: *consor[tem] Mathiē Kouach* (uo. 757).

b) A nő keresztnevével: 1532: „*dome katherine coniugi Michaelis Somlai*” (Kállay cs. lt.) | 1551: „In rebus *Elizabet coniugis gregorii karchalas*” (Debr. TanJk. I, 300) | 1560: „az meg mondoth Anarchý peternek es *felesiginek Anna Azzonnak*”; „Anarchý peternek, vagý *az v felesigitul Anna Azzontul*” (Beesky cs. lt.) | 1560: „*Bwthkaj peternek az Ew felesegenek Jloná Azzonnak*” (Butka: Dessewffy cs. margonyai ág lt.) | 1562: „En Zakach Janos, Es *Agotha Azzon az eo felesege*” (Körösszeg: Csáky cs. közp. lt. Fasc. 158. N. 1.) | 1563: *susanna felesigē* (Kende Mihály végrendelete: Kende cs. lt.) | 1569:

„*Anna Azzony Nymeth Josa felesége*” (Debr. TanJk. II, 312) | 1570: „*Az Czorba gergel, felesége Anna Aszon*” (uo. III, 51) | 1571: „*porciõem Totallem done Magdalene consortis Elie lrati*” (Becksky cs. lt.) | 1572: „*Anna Consors dicti Benedicti Thoth, Anthoný thegzes [ti. Jobagio] Jn Anarch commorás*” (Barkóczy cs. lt.) | 1572: „*Anna Consors georgý ur, Jobagio Anthoný Thegzes Jn Anarch . . . Commorans*” (uo.) | 1572: „*Chatherina Consors petri Santha Jobagio Anthoný Thegzes Jn Anarch*” (uo.) | 1572: „*En Margit Aszoni Czebi Jstua felesége*” (Debr. TanJk. III, 291) | 1572: „*Az Rusa lorinch felesegere Dorko Aszonra*” (uo. 318) | 1573: „*Inter Petrum lratum Makai, et sã Consortem, dnam Elyzabetham, inter sese talis Concordia est inita*” (uo. 348) | 1574: „*Az Nemes Zemeljekert az Simon ferenczert es az õ feleségejert az Saara aszonjert valo leuel*” (Szendrõ: Hanvay cs. lt.) | 1574: „*petronella azzon Ellen ky az vitezlo es Nemes Zemelnek Daruas palnak felesége*” (uo.) | 1575: „*Somogi peter kozott, . . . Es az Wnnon felesége Veronica aszon kozott*” (Debr. TanJk. III, 614) | 1577: „*Nobilis dna Sophia Consors Ambrosý pap, in Ciutte Varadien[si] in Vico welenceze nuncupato in Comitatu Býhorien[si] existen[te] commorans*” (Becksky cs. lt.) | 1577: „*Nobilis dna Catherina Consors Sthni Makai, Varadini in Vico Wýbecz nuncupato commorans*” (uo.) | 1580: „*az megh mondot Gaman gýeorgý felesegenek Cathalin Azsonnak*” (Gámán cs. lt. 22. sz.) | 1580: „*Kassay Zabo Martonnak Es, az eõ felesegenek Soffy azzonnak*”; „*Zabo Martonnal es az Eó hazas tarsauál Sofia azzonnyál*” (Ibrányi cs. lt.) | 1580: „*az Zakalj Bartalom felesége Dorko azzon ellen*” (Jászó: Bugarin—Horváth cs. lt.) | 1586: *Anna consors Blasy Zabo* (Debr. TanJk. IV, 73) | 1589: „*Baranchý Jmreh az eó felesegeuel durko azzonniál egietemben*” (Nagyvárad: Becksky cs. lt.) | 1593: „*Orban Janos felesége Cathalin azzony*” (Debr. TanJk. IV, 391) | 1595: „*Debni Kadas Balas felesegeuel Borbala azzonniál egemben*” (uo. V, 110) | 1595: „*barat pall felesége Anna Azzony*” (uo. 142) | 1595: „*Nagy Thamas es az w felesége Sophi Azzony*” (uo. 147) | 1596: „*nagy Thamasnak az elebi felesegeuel Cathalin Azzonniál*” (uo. 234) | 1596: „*Nagy Janostul es felesegetul Calara Azzontul*” (uo. 245) | 1596: „*Santa Mihaly . . . az w felesége Margit*” (uo. 271) | 1597: „*Gerghoch Gergelnek az elebbi felesegeuel kathalinnal*” (uo. 387); „*Gergoch Gergell az w Attiafiauál Catul azzonnal*” (uo. 388) | 1598: „*dnam Margaritham Consor[tem] Michlis Nagj A*” (uo. 441) | 1598: „*Catherinã Consor[tem] Ambrosý zabo veluti Jncamctam*” (uo.) | 1598: *Annã Consor[tem] Gaspar[is] Nagj* (uo. 504) | 1598: „*Thar Matias az w elebbely Jambor hites feleseghet Eorsebet azzont*” (uo. 513) | 1598: *Vrsula Consors lauren[ci] Mezaros* (uo. 526) | 1598: *az zabo Gjörg felesegenek Anghalítnak* (uo. 550) | 1598: „*kjs Gergell feleseghe Jlona azzonj*” (uo. 561) | 1599: „*dominã Margaritham Consor[tem] ladslaj Vargha, Vti Actricem*” (uo. 601) | 1599: „*Nagj Mathe es feleseghe Anna azzonj*” (uo. 610) | 1599: *Catherina consors Georgii Zigjartho* (uo. 615) | 1599: „*Sydo Benedeknel es az felesegenel Jlona azzonnal*” (uo. 642) | 1599: „*Nagj peter . . . az feleseghe Inghaüal es gyermekeiüel*” (uo. 651) | 1599: „*Mezaros lukach . . . Cathalin az feleseghejs*” (uo. 661); „*Ego Catherina Consors Luce Mezaros Vallom . . .*” (uo. 670) | 1599: „*dnam Elizabetham Consor[tem] Valen[tini] hatthazi veluti Jncamctam*” (uo. 745) | 1599: „*kaka Janos es az feleseghe Margit azzonj*” (uo. 759).

c) A nő teljes nevével: Az idetartozó adatokat a második fejezetben felsoroltam.

d) A házassági kapcsolaton kívül más családi vonatkozást is feltüntetõ megnevezések: 1532: „*cathe-*

rine sorori mee coniugi domini michaelis Somlai” (Kállay cs. lt.) | 1562: „az Eñ *felesegemeth* az kÿs Mathe *lyanjath katha* azzonth” (Csicsery cs. lt.) | 1580: „az wÿtezteo zeomely Gaman Gÿeorgÿ az eo *felesegenek Cathalin* azsonnak az Nehaÿ wÿtezteo Berta Caspar *leanjanak* kepeben” (Gámán cs. lt. 22. sz.); 1585: „*katalijn* Asszonÿ Berta Gaspar *leanja*. az wÿtezteo kalowaj Gaman Gÿeorgÿ *felesesge*” (uo. 27. sz.) | 1597: „Pethes Chaias *feleseghe* . . . Vitalius Mathe *leania*” (Debr. TanJk. V, 298) | 1598: „Jnter franciscu kowach, Vti Jncamctum, ac *Consortem* Georgii Zabo *soror[em] eius Carnalē, Veluti Actricem*” (uo. 438) | 1598: „Vargha Matias felperes . . . Az Vargha lazlo *feleseghet* az az *Anniat*” (uo. 532) | 1599: „Hagjo peter testamētum teuē 125 fnthot hagjot az *leanianak* ez fel peres *felesegenek*” (uo. 681) | 1599: „*filiam* Geor[gii] Villas *Conсор[tem]* Vero Ambrosÿ kiral” (uo. 725).

2. A -né képzővel alakult megnevezések

A családtagokhoz való viszonyt feltüntető nevek legnagyobb részét ez a csoport tartalmazza.

a) A -né képző a férfi családnevéhez járul: 1562: „Az *Tharnoczÿne* Azzonyom panazza Ew felesegenek” (Csicsery cs. lt.) | 1566: *swgonet* (Debr. TanJk. II, 138—9) | 1571: „az *haidunera*”, „az *haidunet*” (uo. III, 196) | 1572: „az *Seredÿne* Azzonÿom Jobbagÿa” (Becsky cs. lt.) | 1572: „az Tizteletes *Ezekine* Azzonÿom Jobbagÿa Elött ludas pether Elött” (Kölcsey cs. lt.) | 1580: „es egÿ hazhelybeol kÿ wag[ion] *Maczowane* haza es Belcz dorko haza keozeot” (Karánsebes: Gámán cs. lt. 22. sz.) | 1581: „*gulafÿjne* azzoniom Jobbagia” (Becsky cs. lt.) | 1591: *zongone* (Debr. TanJk. IV, 269) | 1594: „*Barthakewÿttne* iozaga ueget” (Gámán cs. lt.) | 1594: *Mogiorodine* (Debr. TanJk. V, 84; 1595: uo. 110, 165) | 1595: *Eokreosnet* (uo. 137) | 1595: *Jzapne* (uo.) | 1595: „Zabo Janosnak *Kantorne* veÿnek” (uo. 145) | 1595: *Zatine* (uo. 146) | 1595: *Seresne, Seresnenek* (uo. 147) | 1597: *Thott falussine* (uo. 397) | 1598: *Baknenak*, „*Bakne* Azon” (uo. 555) | 1599: „Miuel hogj az *daroczine* testamētum leuelebeol Megh tecczik hogj daroczi Barrabas halala Vthan, *daroczinena*k három Vra volt, es sokaigh elt” (uo. 590) | 1599: *fejrwarijne, Fejrwarijne* (uo. 606) | 1599: *Barattne* (uo. 726) | 1599: *Randane* (uo. 742) | 1599: *zalankemenine* (uo. 753) | 1599: *gazdagne, Gazdagne* (uo. 759) | XVI. sz.: „Ezis *tatajne* dolga” (Barkóczy cs. lt.) | XVI. sz.: „*Barkoczine* Azzonjónak” (uo.).

b) A -né képző a férfi teljes nevéhez járul: Ebbe a csoportba olyan sok adat tartozik, hogy az egyszerű időrendi felsorolás áttekinthetetlen volna. Éppen ezért — az időrendet is figyelembe véve — a férfinevek betűrendjében mutatom be az ebbe a csoportba tartozó adatokat.

1599: *Albert Ambrusné* (Debr. TanJk. V, 619) | 1597: „Miuel hogj az feo gond viseleo *Allo Gergelnē* Volt” (uo. 306); 1599: *Allo Gergelnenel* (uo. 635) | 1594: „*Apathy Boldisarneūal* egygywt halt es űgy elte mint hites felesesget” (uo. 32) | 1595: *Arany Janosne* (uo. 111, 119) | 1591: „*Arpas Balintnenak* illiē teoruenie leót” (uo. IV, 269) | 1594: *Azalos lazlone* (uo. V, 62) | 1597: *Aztalgjartho mihalne* (uo. 382).

1574: „Jrattatoth butkan *baczÿ megÿjey Barrobasne* azzonÿ (ky beteg vala) hazan[al]” (Dessewffy cs. margonyai ág lt.) | 1574: „*baczÿ megÿjey peterne* menÿem dolgarol” (uo.) | 1598: „*Bak Balasnenak* es az fiajnak” (Debr. TanJk.

V, 555) | 1598: *Bakoczi Mihalne* (uo. 521) | 1578: *Balik Andrasnenal* (Kölcsey cs. lt.) | 1594: „*Balog Andrasneiert*, kiuel en peorleottē az vra adassagaiert” (Debr. TanJk. V, 92) | 1596: *Balog Balasne* (uo. 254) | 1598: *Balogh Janosne* (uo. 471) | 1599: *Balogh Mathene* (uo. 607) | 1595: *Ban lazlone* (uo. 164) | 1598: *Bangho Janosne* (uo. 456) | 1596: *Baniaz Mathiasne* (uo. 224) | 1598: *Barat Balasne* (uo. 518) | 1595: *Barat palne* (uo. 143) | 1595: *Barati Janosne* (uo. 144); *Barathy Janosne* (uo. 159) | 1597: „*Barcza Benedekne* Madarassi” (uo. 400; 401; 1598: uo. 488) | XVI. sz.: „*Barkoczj lazlone* azzonjō” (Barkóczy cs. lt.) | 1584/1586: *Basaj Lazlone* (Debr. TanJk. IV, 39) | 1594: *Belj Marthonnenak* (Eger: Csoma cs. lt.) | 1576: *betlehem Jstwannetwljjs, betlehen Jstwannewal* (Kállay cs. lt.) | 1596: *Bihari Mihalne* (Debr. TanJk. V, 254) | 1595: *Beri Mathene, Biri Mathene, byri mathene* (uo. 129); 1597: *Bjrij Mathene* (uo. 326) | 1598: „*Janos birone* keriteo” (vö.: „*Janos biro* az Vra” uo. 456) | 1598: *Bolghar mihalne* (uo. 564) | 1594: *Bonnar Jstuanne* (uo. 71, 73) | 1599: *Bontha Benedekne* (uo. 682, 691) | 1599: *Bontha Marthonne* (uo. 691) | 1597: *Borbel Benedekne* (uo. 400); *Borbely Benedekne* (uo. 403) | 1586: „az tizeteles es beoczwltes zeomelynek *Borbely peterenek*, nekē mindenbē bizodalmas Azzoniōnak” (uo. IV, 61) | 1594: *Bori Mathene* (uo. V, 96) | 1575: „*Borothj peterne* Azzonjōmottjjs” (Deregnjō: Csicsery cs. lt.) | 1594: *Borsofsj Bertalanne, Borsos Bertalānenak* (Debr. TanJk. V, 42) | 1580: „*borsos Geörgyne zōleie*” (Tarcál: Ibrányi cs. lt.) | 1599: *Borsos peterne* (Debr. TanJk. V, 740, 745) | 1597: *Beor Marthonne* (uo. 399) | 1597: *Bwr[gyűjtő?] Mathene* (uo. 280) | 1560: *Bwtkaj petherne*; 1581: *Bűtkaj Peterne* (Dessewffy cs. margonyai ág lt.) | 1594: *Buza Miklosne* (Debr. TanJk. V, 74).

1578: „korlath demeter *Chjyaholy ferenchne* Jobbagia” (Kölcse: Kölcsey cs. lt.) | 1569: „*Chjajakj mjkklosne* Azzonjōm zolgaĵ” (Csáky cs. közp. lt. Fasc. 10. N. 24.) | 1594: *CZanak Casparne* (Debr. TanJk. V, 96); 1598: *Chianak Gasparne* (uo. 471, 538) | 1598: *Czeller Balintne* (uo. 559) | 1595: „Nagy Mathias *Cende Benedekne* zolgaia” (uo. 203) | 1595: *Czergi mathene* (uo. 174) | 1598: „*Warady Chizar farkasne*” (uo. 449) | 1596: *Czizar Mihalne* (uo. 248) | 1595: *Czizar Thamasne* (uo. 110) | 1595: „az edes Annia es az sZwleie *chioka Ambrusne* akarattiabol” (uo. 142) | 1595: *Chioka Andrasnenak* (uo. 136) | 1595: *Chioka Gergelne* (uo. 175) | 1595: *Czionka Demeterne* (uo. 148) | 1597: *Czeoreg Jonasne* (uo. 281) | 1596: *Czurka Gergelne* (uo. 258).

1595: *Damacis Andrasne* (Debr. TanJk. V, 190) | 1577: *Danchj Miklosne* (Beesky cs. lt.) | 1599: „*Daroczj Andrasne* Nenē Asszonnak űagjok ados öt forintal” (Kisrát: Csicsery cs. lt.) | 1598: *Daroczj Barrabasne* (Debr. TanJk. V, 560); 1599: *daroczj Borrobasne* (uo. 582) | 1580: „*Maĵor Jmre Darwas Gergelne* űobbagĵa, *Jgo Janos Darwas Gergelne* űobbagĵa” (Szendrő: Hanvay cs. lt.) | 1571: „*Es Az mitt Vallott azis erötelen, balas deakne* ellen” (Debr. TanJk. III, 196) | 1598: *Gjorĵ deakne* (uo. V, 457) | 1575: „*Jllies deakne* Azzonjōm” (Beesky cs. lt.) stb. | 1598: *Janos deakne* (Debr. TanJk. V, 521) | 1596: *Marton deakne* (uo. 267) | 1595: *Thamas deakne* (uo. 186) | 1568: *delj Palne* (uo. II, 232—3) | 1576: „*Farkas Miklos, Dereghniej Mihalne* Jobagia Pannochia geĵeoczi” (Barkóczy cs. lt.) | XVI. sz.: „*Azt meljyt pal vrā eō k: adatta Doczj kelemēnenek*” (uo.) | 1597: *Doka Gasparne* (Debr. TanJk. V, 405) | 1599: *Doctor Jstuanne* (uo. 650) | 1587: „asz en Jobagiom Aszonial tudni Jllik *Domokos Jstuannewal*” (Bulgarin—Horváth cs. lt.) | 1599: *Domokos peterne* (Debr. TanJk. V, 584) | 1595: *Dora Janosne* (uo. 110) | 1599: *Duczj Anthalne*, „*Dűczi Anthalnejjs*” (uo. 607) | 1599: *Duna palne* (uo.).

1574: „*esziki gergelne* azszoniom” (Barkóczy cs. lt.); 1576: „*Jszíkj gergeljne* Jobbagia” (Kölcsey cs. lt.).

1599: *fazekas Gasparne* (Debr. TanJk. V, 726) | 1581: „*kolcheben fejjes demeternet*” (jobbágy; Kölcsey cs. lt.) | 1599: *fejjes peterne* (Debr. TanJk. V, 692, 721, 723) | 1596: *fekete Miklosne* (uo. 247); 1597: *fekethe Miklosnenak* (uo. 385) | 1599: *fekethe peterne* (uo. 580) | 1564: *feleghaszj orbane* (Barkóczy cs. lt.) | 1599: „Vargha Andras megh weotte az Mesterseget *felfeoldi Janosnetul*” (Debr. TanJk. V, 717) | 1597: *Ferenczj Janosne* (uo. 344) | 1580: „*Ferenczj peterne Zöleie*” (Tarcal: Ibrányi cs. lt.) | 1598: *forgho Gasparne* (Debr. TanJk. V, 503) | 1598: *Forgho Mihalne* (uo. 470) | 1599: *fwzi Gasparne* (uo. 635).

1595: *Gabi Jstuanne* (Debr. TanJk. V, 111) | 1588: *Garay Farkasnenak* (Csoma cs. lt.) | 1599: *Gargochi Janosnenak* (Debr. TanJk. V, 621); *Gargochj Zabo Janosne* (uo. 626) | 1599: *Gazdagh Janosne*; „az Vasarhely *Gazdagh Janosne*” (uo. 759) | 1595: *Caspar Andrasne* (uo. 198) | 1598: *Gezteredi Jstuanne* (uo. 474) | 1595: *Gezteredi lukaczne* (uo. 121, 129) | 1598: *Gezteredi palne* (uo. 467) | 1595: *Gof●j Thamasne* (uo. 174) | 1566: *Gencj Tamasne* (uo. II; 138—9) | 1597: *Gubaczy peterne* (uo. V, 281) | 1595: *Giarfas lukaczne* (uo. 143) | 1581: „*gulafj lazlone* azszoniom Jobbagia” (Becszy cs. lt.).

1599: *Hagjo Jstuanne* (Debr. TanJk. V, 640), *hagjo Jstuanne* (uo. 643; továbbá: 703, 704) | 1596: *Hagio Miklosne* (uo. 269) | 1599: *hagjo peternenek* (uo. 704) | 1571: „Ezen Maradott Nielűen az *haidu ferenchne*” (uo. III, 196) | 1595: *Haidu Gergelne* (uo. V, 205, 225) | 1599: *Hangjas Istuanne* (uo. 741, 751) | 1599: *Hathazi Balintne* (uo. 745) | 1596: *hatuani Janosne* (Szántó: Becsly cs. lt.) | 1599: „Az Hentes Janos Mostoha Annja *Hentes Benedekne*” (Debr. TanJk. V, 731) | 1596: *Hentes Janosne* (uo. 256) | 1595: *Hentes lazlone* (uo. 153; 1599: uo. 578, 586, 587) | 1562: „*homonnaj Gabrielne* Azzonyom” (Csicsery cs. lt.) | 1586: „*Horűat Gasparne* nemes sze[mé]l” (Bugarin—Horváth cs. lt.) | 1594: *Huzar Andrasne* (Debr. TanJk. V, 50).

1576: „Mihaly kouach Pannochia geieoczi *Jlosuai mihalne* Jobbagia”; „Vegi Balas *Jlosuaj Mihalne* iobbagia, Pannochia geieoczi” (Barkóczy cs. lt.) | 1599: *Jlűjessi Thamasne* (Debr. TanJk. V, 756) | 1568: „az zegenj meg nyomorodoth hugomoth *Vrbű Jspannet* az ew aruajual egetembű” (Csicsery: Csicsery cs. lt.) | 1595: *Jzap mihalne* (Debr. TanJk. V, 111) | 1599: „dnan *Job Balasne* tutricem puellű filű quond[am] petri zabo” (uo. 746) | 1597: *Jo lowo Gjorűne* (uo. 341) | 1570: „*Johaz palne* fűajual” (Dohtelekibe valű jobbágy: Becsly cs. lt.) | 1595: *Juhos Janosne* (Debr. TanJk. V, 129) | 1595: *Juhos mathene* (uo. 183) | 1575: *Jozajj peterne* (Deregnű: Csicsery cs. lt.).

1594: *Kabai ferenczne* (Debr. TanJk. V, 96, 103; 1595: uo. 119, 120, 132; 1599: uo. 614) | 1595: *Kabai Leorinczne* (uo. 120) | 1597: *Kadas Balasne* (uo. 355; 1599: uo. 587) | 1597: *Kadas Thamasne* (uo. 355) | 1598: *Kaka Janosne* (uo. 435) | 1570: „*Kalloj Ferenczne* azzoniűnak es kalloj Ferencz wramnak” (Kállay cs. lt.) | 1566: *kalmar Antalne* (Debr. TanJk. II, 136—7) | 1566: „*kalmar baljnthne* Zalachy” (uo.) | 1566: *kalmar Benedekne* (uo.) | 1581: „kertez lukac Dragj *kamutj balasne* Jobaga”; „*kamutj balasne* azzoniom Jobagj” (Becsly cs. lt.) | 1595: *Kanthor bertalűne* (Debr. TanJk. V, 121); *Canthor Bertalűne* (uo. 129); *Kanthor Bertane* (uo.) | 1595: *Kasa Mihalne* (uo. 210) | 1594: *Kemendi Martonne* (uo. 96) | 1599: *Kerekes ferenczne* (uo. 691, 700) | 1599: *kerekes Jstuanne* (uo. 632) | 1599: „Juter *kerekes Janosne* Actricem, et *kerekes ferenczne* Incamctam” (uo. 700) | 1597: *kerekj: Albertne* (uo. 395) | 1595: *Kerekgiarto mihalne* (uo. 113) | 1594: „az Napanak *Kereztes*

Janosnenak'' (uo. 89) | 1599: *kjralj Ambrusne* (uo. 756) | 1599: *kjral Balasne* (uo. 689) | 1597: *Kjralj Janosne* (uo. 296, 298) | 1578: „*Kjralj Mihaljne gonaios feolde Mellet*'' (Kölcsy cs. lt.) | 1591: *kys Casparnenak* (Debr. TanJk. IV, 270) | 1594: *kis Georgyne* (uo. V, 46) | 1598: *kjs Gjorg Janosne* (uo. 533) | 1597: *kjs Kadar Benedekne* (uo. 390) | 1598: *kjs leorinczne* (uo. 556) | 1599: *kjs Matiasneial* (uo. 722) | 1580: „*piacson valo hazbol ky wacion kis peterne es Berta Janos haza kezeot*'' (Karánsebes: Gámán cs. lt. 22. sz.) | 1595: *kys peter Balasne* (Debr. TanJk. V, 144) | 1598: *kochis Janosne* (uo. 553) | 1595: *Koczis peterne* (uo. 119) | 1599: *Koh Mihalne* (uo. 706, 709, 710) | 1596: *Komor Andrasne* (uo. 233) | 1597: *Konia Gasparne* (uo. 381) | 1595: *Corlat Jstuanne* (uo. 126) | 1595: *Korlath Janosne* (uo. 118) | 1575: *kowacz Illjesnet* (uo. III, 614) | 1598: *kowach peterne* (uo. V, 461) | 1598: *Albert kowachne* (uo. 529) | 1599: „*Lazlo koñaczinak uagjok ados ket forintal*'' (Kisrád: Csicsery cs. lt.) | 1595: *Lazlo Kowaczne* (Debr. TanJk. V, 111) | 1595: „*zobozloj lazlo kowaczne*'' (uo. 120) | 1599: *Matias kowachne* (uo. 757) | 1595: *Thamas kowaczne* (uo. 111) | 1599: *kotha Gjorgne* (uo. 681) | 1599: *keolchej Janosne* (uo. 717) | 1570: *kórosi Mattiasne* (ippi jobbágy: Beesky cs. lt.) | 1599: *Körözkönj Görjgne* (Kisrád: Csicsery cs. lt.) | 1597: *Keozeghi Janosne* (Debr. TanJk. V, 399) | 1598: *keower Alberttne* (uo. 475) | 1596: *kulcziar leorinczne* (uo. 246) | XVI. sz.: „*kun Gasparne Azzonjő Replicatioia*'' (Barkóczy cs. lt.) | 1592: *kiwn lasslone* (Kérsemjén: Kállay cs. lt.) | 1592: „*kiwn mikloszne assoniö*'' (uo.) | 1596: *Kwrteos Janosne* (Debr. TanJk. 266, 268, 269; 1597: uo. 326, 352; 1599: uo. 641).

1594: *Magi Jstuanne* (Debr. TanJk. V, 96; 1595: uo. 192) | 1597. „*Magjar Thamasne Veluti A*''; *Magjar Thamasnenak* (uo. 383) | 1572: „*ha Az majos matene Atta Jozagert hjuot. Az En Nalam bono Jure vagion*'' (Beesky cs. lt.); 1574: „*melly týz Jobbagyott Majos Matene adott wolt Majos Myhalnak*'' (uo.) | 1597: *Markus Jmrehne* (Debr. TanJk. V, 351) | 1592: *Matthe Mattenet* (jobbágy Gáván: Dessewffy cs. margonyai ág lt.) | 1575: *matjssj Jmrehne* (Deregnyő: Csicsery cs. lt.) | XVI. sz.: „*Che peter Balasj Matuznaj Georgne Jobagia*'' (Barkóczy cs. lt.) | 1595: *merges Gaborne* (Debr. TanJk. V, 119) | 1595: *Mezaros Bertalanne* (uo. 110) | 1598: *Mezaros Dienesne* (uo. 489) | 1599: *Mezaros Miklosne* (uo. 659) | 1598: *Mezaros Thamasnetul* (uo. 443) | 1599: „*Mezey lukaczneis*'' (uo. 122) | 1595: *Mod Mathene* (uo. 111).

1599: *Nagy Ambrusne* (Debr. TanJk. V, 691) | 1595: *Nagy dienesne* (uo. 146; 1599: uo. 685) | 1595: *Nagy Casparne* (uo. 145; 1598: uo. 504, 507) | 1599: *Nagy Jmrehne* (uo. 742) | 1582: „*En Kolbasan lakoza Nagi Jstuanne*'' (Dobos cs. lt.) | 1590: „*Dienes pal Leania Nagy Jstuanne*'' (Debr. TanJk. IV, 233) | 1595: „*Vyurasy nagy Jstuanne*'' (uo. V, 163) | 1575: „*Somogi peter az oregh Aszont Nagj Janosnet megh köwette*'' (uo. III, 614) | 1599: *Nagy Janosne* (uo. V, 657, 749) | 1595: *nagy Kelemenne* (uo. 143, 147) | 1595: *Nagy leorinczne* (uo. 143, 146, 151; 1597: uo. 388) | 1595: *Nagy lukaczne* (uo. 144; 1596: uo. 240, 254) | 1577: *Nagy Mihalnenak* (Beesky cs. lt.) | 1595: *Nagy Miklosne* (Debr. TanJk. V, 133) | 1576: „*nagj palnenakys ados wagjok az bor arraban*'' (Panyola: Kállay cs. lt.) | 1594: *Nagy Peterne* (Debr. TanJk. V, 95, 97, 142) | 1576: „*az mely Jobagot felesden nagj tamasnet*'' (Kölcsy cs. lt.) | 1595: *Nagy Thamasne* (Debr. TanJk. V, 183; 1598: uo. 553; 1599: uo. 737) | 1594: *Nagy Gal Jstuanne* (uo. 88, 96; 1599: uo. 584) | 1599: *Nagy pal ferenczne* (uo. 758) | 1599: *Njreß Gasparne* (uo. 726, 731) | 1596: *Nyreo mihalne* (uo. 234).

1576: „*Vajda Myhalj ochuari Miklosne iobbagia, Pannochia Gejeoczi*'' (Barkóczy cs. lt.) | 1595: *olah Andrasne* (Debr. TanJk. V, 142) | 1595: *Olah*

Balintne (uo. 162) | 1598: *olajos ferenczne* (uo. 512) | 1599: *Orwos Mihálne* (uo. 726, 731) | 1595: *Eotueos Ambrusnenal* (uo. 129) | 1598: *Eottweos Gasparne* (uo. 514).

1566: *pais giarto peterne* (Debr. TanJk. II, 138—9) | 1580: „az mý Resz feold Retth *palagj Janosnenel* [1] vagiö” (Kapos: Bónis cs. lt.) | 1580: „az *palagj Mjkklosne* Jegj Ruhájanak fizetesýben” (uo.) | 1580: „az mell’ hazban most *palagj Simonne* lakýk” (uo.) | 1595: *Paller Vincene* (Debr. TanJk. V, 124) | 1598: *Palj Thamasne* (uo. 503, 539) | 1584: „az .k. Jobbagya feleseget akkoron kazapereken lakozo *pap lazlonet*” (Kállay cs. lt.) | 1599: *pap palne* (Debr. TanJk. V, 630) | 1597: *Gergel papne* (uo. 344) | 1599: *parraghi Jmrehne* (uo. 745) | 1598: „Jnter *pattko Jstuanne* et aliam a” (uo. 436) | 1568: *pereny Gabrielne* (csekei jobbagyai szerepelnek tanúkként: Barkóczy cs. lt.) | 1567: „*peres Gasparne* Azzonyomýs” (Becsky cs. lt.); 1568: „*peres gasparne* wagý gyermekey awagý attýafýay” (uo.) | 1595: *permas Andrasne* (Debr. TanJk. V, 145, 153) | 1579: „*pesti Ferenczne* azoniónak” (Becsky cs. lt.) | 1596: „*Pethö Palne* Azzoniö” (Sárospatak: Bónis cs. lt.) | 1595: *Piroska Andrasne* (Debr. TanJk. V, 136) | 1591: *pochy Gergelne* (uo. IV, 268, 270) | 1597: *pongor Balintne* (uo. V, 369); 1599: „*ponghor Balintne* Jncamctam” (uo. 675) | 1595: *Porteoreo Janosne* (uo. 142) | 1597: *pozthometheo Marthon deakne* (uo. 396) | 1596: *poty Gergelne* (uo. 225).

1596: *Racz Janosne* (Debr. TanJk. V, 226) | 1598: *Racz Orbanne* (uo. 536, 537, 538) | 1563: „*rapolti matene* hűgomnak” (Kende cs. lt.) | 1568: „mýkor *Raskaj myhalne* Cheken lakozo, megh holth volth” (Barkóczy cs. lt.) | 1572: *Rusa lorinchne* (Debr. TanJk. III, 318) | 1598: *Reott peterne* (uo. V, 559; 1599: uo. 641, 649) | 1594: „*Reotj Orbanne* Azzoniomat”; „Jsmet *Reotj Orbanne* nak hatt keobleos Jrmes bortth teolchenek” (Eger: Csoma cs. lt.).

1594: *Saigaj Janosne* (Debr. TanJk. V, 96, 97; 1595: uo. 110) | 1598: *Sajo Gjorgne* (uo. 427) | 1595: *Sáta mihalne* (uo. 143) | 1596: *Seres Demeterne* (uo. 267, 269) | 1595: *Seres Gergelne* (uo. 143) | 1599: *Siklosi Janosne* (uo. 606) | 1595: *Syle lukaczne* (uo. 145) | 1598: *Simaj Christophne* (uo. 508) | XVI. sz.: „leorýncz Jakab perkopan *synj boldýssarne* Jobagia” (Hanvay cs. lt.) | 1572: *Solýmossy Janos djakne* (Nagyvárad: Becsky cs. lt.) | 1572: „az masik fele *siýtö fabjannenak* Jutot” (Kölcsey cs. lt.).

1598: *zabo Ambrusnenak* (Debr. TanJk. V, 441) | 1594: *Zabo Balasne* (uo. 91, 1595: uo. 145; 1596: uo. 225) | 1594: *Zabo Balintne* (uo. 71; 1598: uo. 469) | 1591: *Zabo Boldisarne* (uo. IV, 269, 1595: uo. V, 143) | 1598: *Zabo Bodisarne* (uo. V, 435, 442); „Gjulaj *zabo Bodisarne*” (uo. 518) | 1599: *Zabo Esajasne* (uo. 740) | 1595: „*Kabay Zabo ferenczne*” (uo. 109, 111, 119) | 1580: „Az *zabo Gasparne* hazanal” (jobbagy; Bozzás: Becsky cs. lt.) | 1598: *zabo Gergelne* (Debr. TanJk. V, 456) | 1595: *Zabo Jstuanne* (uo. 172; 1597: uo. 344, 358) | 1586: „az en tiztelédeo Azzoniönak hatuanj *Zabo Janosnenak*” (uo. IV, 72; 1595: uo. V, 151) | 1599: *Zabo Janosne* (uo. V, 621) | 1594: *Zabo Mihálne* (uo. 17, 96, 103; 1595: uo. 108, 119; 1596: uo. 270; 1599: uo. 629, 647, 648, 659, 674, 757) | 1596: „azt bizonycziaak meg hogý *Kozorius Zabo Mihálne* parazna zemely” (uo. 225) | 1594: „*Zabo auagy Borsos Peterne*” (uo. 42) | 1599: *Zabo peterne* (uo. 720) | 1594: *zalaj Antalne* (uo. 96; 1598: uo. 454, 519) | 1598: *zalaj Mihálne* (uo. 519) | 1599: *Zappanos Jstuanne* (uo. 630) | 1598: *zappanos Janosnenak* (uo. 437) | 1595: *Zathy Gergelne* (uo. 130, 144, 146) | 1595: *Zegeny Balasne* (uo. 119, 120; 1598: uo. 456); 1598: „Mas parazna azzonnjal *szeghenj Balasne*ual paraznalkodot” (uo. 520) | 1595: *Zegi Casparne* (uo. 109, 110,

113) | 1598: *Zekel Gasparne* (uo. 561) | 1572: „En Nagy Andras Szekeresy *Szekelj Lazlone Jobbagia*” (Kölcsey cs. lt.); 1592: *szekelj lazlonethül* (Uray cs. lt.) | 1599: *Zekel Moisesneuel* (Debr. TanJk. V, 622) | 1599: *zekeres Gellertnet* (uo. 758) | 1596: *Zekeris Georgne* (uo. 243) | 1584: „*SZElemeri Miklosne Jobagja*” (Lök: Kállay cs. lt.) | 1598: *Zent Jwani Gasparne* (Debr. TanJk. V, 551) | 1564: „*szepesj lazlone Aszóniom*” (Barkóczy cs. lt.) | 1597: *Zyggjartho And[rá]sne* (Debr. TanJk. V, 383) | 1566: *Zygiarto Martõne* (uo. II, 138—9) | 1599: *zikotha palne* (uo. V, 758) | 1599: *Zijw Mihalne* (uo. 742) | 1594: *zywos leorinczne* (uo. 42; 1599: uo. 596, 657) | 1596: *Zombat Celemêne* (uo. 256, 258; 1599: 748) | 1590: „*szoit Andrasne folde mellet*” (Lasztóc: Dobos cs. lt.) | 1599: *Zeoch Albertne* (Debr. TanJk. V, 750, 754) | 1595: *Zwcz demeterne* (uo. 180) | 1599: *zeoch ferenczne* (uo. 736) | 1599: *Zeoch Gergelne* (uo. 607) | 1595: „*az pall az Zwcz Thamasne fia*” (uo. 146).

1597: *Takach And[rá]sne* (Debr. TanJk. V, 354) | 1595: „*Takacz Deme-terneis*” (uo. 128) | 1595: *Thakacz Casparne* (uo. 168) | 1597: *Thakach Mihalnetul* (uo. 392) | 1597: *Thakaro Mjhalne* (uo. 303) | 1599: „*Bÿro uram Bizonichia megh, Thar And[rá]sne ellen, Hogj Thar And[rá]sne paraznasagban elt es parazna*” (uo. 747) | 1595: *Tarczia mathene* (uo. 147, 158) | 1595: *Tarcza peterne* (uo. 129) | 1599: *Thardj Anthalne* (uo. 628) | 1595: *Tarhos Jstuanne* (uo. 145) | 1599: *Taskon Demeterne* (uo. 765) | 1595: *Thassy palne* (uo. 171) | 1564: *Thegenÿej Tamasne* (Sárospatak: Csicsery cs. lt.) | 1595: *Tizta mathene* (Debr. TanJk. V, 145, 147) | 1599: *Thobias Janosne* (uo. 756) | 1554: „*torkos Janosnak Ez meg mondot torkos ferenczne fianak*” (uo. I, 527) | 1599: *Thot And[rá]sne* (uo. V, 749) | 1595: *Thot Benedekne* (uo. 143, 151) | 1594: *Toth Casparne* (uo. 32) | 1597: „*Thott Janosne kathonak kurwaja*” (uo. 330) | 1597: *Thott Mathene* (uo. 402) | 1599: *Thot Mihalne* (uo. 745) | 1597: *Thott falussi Bodisarnenak* (uo. 397) | 1594: *Thotfalussj Jstuanne* (uo. 43, 47, 71, 73, 86) | 1598: *Thorok Miklosne* (zsellér; uo. 549) | 1594: *Theóreos Mihalne* (uo. 90) | 1597: *Thurj Gjorgne* (uo. 90); 1597: *Thury Gjorgne* (uo. 390; 1599: uo. 619) | 1595: *Turos Janosne* (uo. 145).

1597: *Wadaz Benedekne* (Debr. TanJk. V, 330) | 1576: „*Waj Anthalne azonÿomnak*” (Vaja: Ibrányi cs. lt.) | 1599: *Vanjaj peterne* (Debr. TanJk. V, 734) | 1595: „*En zabo Janos Tarczalj . . . az en Nenemtwl az Varga Jstuãnetul meg maradot haz feleól*” (uo. 163) | 1599: *Vargha Janosne* (uo. 621) | 1597: *Vargha lazlone* (uo. 403; 1599: uo. 601) | 1574: *warga lukach peterne* (jobbágy; Szilágysomlyó: Beesky cs. lt.) | 1599: *Vas lukachne* (Debr. TanJk. V, 706) | 1599: *Vegh Jstuanne* (uo. 748) | 1598: *Vegh Mihalne* (uo. 544); „*Jnter Vegh Mihalne Actricem*” (uo. 552; 553) | 1599: *Vegh peterne* (uo. 577) | 1595: „*Thurj veres Balasne*” (uo. 146); 1596: *Veóreos Balasne* (uo. 226) | 1595: *Veoreos Fabianne* (uo. 130) | 1595: *Veoreos Janosne* (uo. 130) | 1596: *Veoreos Thamasne* (uo. 220) | 1599: *veztegienj Balasne* (uo. 662) | 1581: „*Zador Antal Vichmãdi Mattiasne Iobbagia*” (Butka: Dessewffy cs. margonyai ág lt.).

1599: *zalankemenj B[á]ll[in]tne* (Debr. TanJk. V, 753, 754) | 1598: *zãguas Benedeknenek* (uo. 436) | 1594: *zolithay Palne* (uo. 96, 97; 1595: uo. 143) | 1591: *Zongo Jstuãne* (uo. IV, 269).

c) A né képzõs alakulat és a nõ keresztneve: Minthogy ez a csoport is számos adattal van képviselve, szükségesnek láttam az idõrendet megtõrni. A keresztnevek betûrendjében sorolom fel tehát az idetartozó adatokat.

1568: „*Bossasj Andrasnenak Adwiga Assonnak*” (Kölcsey cs. lt.).

1567: „En kÿ wagÿok *Agotha Azzonÿ Balogh Imrehnÿ Debreczenÿ*” (Debr. TanJk. II, 190) | 1595: „Zobozloj *Lazlo Kowaczne Agota Azzony*” (uo. V, 119) | 1595: *Thot Benedekne Agotha* (uo. 143) | 1595: „*Sapi Janosne Agota Azzony*” (uo. 168) | 1595: „*Thar Ambrusnenak Agota Azzonnak*” (uo. 168) | 1596: „*kwn mathene Agota Azzony*” (uo. 223) | 1597: „*hajdu Janosne Agota azzonj*” (uo. 395) | 1598: „*Agotha azzonj Mezaros Dienesne*” (uo. 496).

1564: „*Annazon Vza Jmrene*” (Pelsóc: Hanvay cs. lt.) | 1567: „*peres gasparne Azzonÿom Anna Azzonÿ*” (Beesky cs. lt.) | 1570: „*az En atÿamfia Egri bertalanne Anna azzon*” (Csicsery cs. lt.) | 1570: „*Anna Aszonnak Czorba gergelne*” (Debr. TanJk. III, 51) | 1575: „*En kj Vagiok Vadas Jstuanne Anna azzon*” (Kraszna: Beesky cs. lt.) | 1584/1586: „*Beorguteo Jmrehne Anna Azzony*” (Debr. TanJk. IV, 37, 39) | 1584/1586: „*Chako Benedekne Anna Azzony*” (uo. 37) | 1584/1586: „*Zilagi Antalne Anna Azzony*” (uo. 38) | 1594: „*Zabo Balintne Anna Azzony*” (uo. V, 25, 46) | 1594: „*Gellert Mihalne Anna Azzony*” (uo. 85) | 1595: „*Kabaj Ferenczne Anna Azzony*” (uo. 109, 113); „*Kabaj Zabo ferenczne Anna Azzony*” (uo. 120) | 1595: „*biri mathene Anna Azzony*” (uo. 119) | 1595: „*Takacz Demeterne Anna Azzony*” (uo. 128) | 1595: *Nagy leorinczne Anna* (uo. 143, 151) | 1595: *Barat palne Anna* (uo.) | 1595: „*Theoreosdi mihalne Anna Azzony*” (uo. 146) | 1595: „*Gienge Illiesnenek Anna Azzonnak*” (uo. 147) | 1595: „*Zathy Gergelne Anna Azzony*” (uo.) | 1595: „*Zabo Martonne Anna Azzony*” (uo. 172) | 1596: „*Pap Gergelyne Anna Azzony Bathory*” (uo. 233) | 1596: „*Juhos ferencznet Anna Azzont*” (uo. 243) | 1598: „*Zabo Benedekne Anna azzonj*” (uo. 440) | 1598: „*Bachia peterne Anna azzonj*” (uo. 441) | 1598: *pinthes Jstuanne Anna* (uo. 450) | 1598: „*Nagj Gasparne Anna azzoni*” (uo. 491) | 1598: „*Sebessi Janosne Anna Azzonj*” (uo. 520) | 1599: *Balogh Janosne Anna* (uo. 621) | 1599: „*Kerekes Janosne Anna azzonj*” (uo. 69).

1595: „*Zwez Casparne Bediria Azzony*” (Debr. TanJk. V, 182).

1577 körül: „*Barbara aszonÿ Varkoni Janosne*”, „*Barbaraszonÿ varkonj Janosne*” (Gámán cs. lt. 19. sz.) | 1591: „*Zobozlaj Ban Balintne Borbala Azzonnak*” (Debr. TanJk. IV, 270) | 1596: „*Fazakas Casparne Borbala Azzony*” (uo. V, 240) | 1599: „*Thuri Gjorgne azzonjõ Borbala azzoni*” (uo. 619) | 1599: „*Vitez Gergelne Borbala azzonj*” (uo. 630).

1568/1572: „*En dorko Aszonj pentes Ambrusne*” (Debr. TanJk. III, 296) | 1580: „*korontar Gÿeordnehoz dorko aszonhoz*” (Jászó: Bugarin—Horváth cs. lt.) | 1580: „*Zakalj Barthalomne Dorko azzon*” (uo.) | 1584/1586: „*Zabo Leorinczne Dorko Azzony*” (uo. . . zikzon lakozok” (Debr. TanJk. IV, 38) | 1595: „*Kassa Jstuanne dorko Azzonÿ giapolj*” (uo. V, 147) | 1595: „*Hentes lazlone dorko Azzony*” (uo. 153) | 1596: „*Czene Jstuanne Dorko Azzony*” (uo. 235) | 1597: „*Dorko azzonj Pattko Jstuanne*” (uo. 337) | 1599: „*Duna palne Dorko azzonj*” (uo. 607) | 1599: „*zappanos Istuanne Dorko azzonj*” (uo. 674) | 1599: „*Bontha Benedekne Dorko azzonj*” (uo. 682) | 1599: „*Demsedj Marthonnenak Dorko azzonnak*” (uo. 696).

1573: *Makai peter deakne Ersebet* (Debr. TanJk. III, 348) | 1591: „*Nagÿ Mathiasne Ersebet Azzonnak*” (uo. IV, 275) | 1594: „*Jttas Jstuãne Ersebet Azzony*” (uo. V, 62) | 1595: *Somogi ferenczne Ersebet* (uo. 144) | 1595: *Kerecz Balintne Ersebet* (uo. 146) | 1595: „*Bihari p[rae]dicatorne Ersebet Azzon*” (uo.) | 1595: „*Tizta Antalnenak Ersebet Azzonnak*” (uo. 147) | 1595: „*Zurke Janosnenak Ersebet Azzonnak*” (uo. 151) | 1595: „*Fodor lukaczne Ersebet Azzony*” (uo. 153) | 1595: „*Kadas Menyhartne Ersebet Azzonÿ*” (uo. 171; 1596: uo. 245) | 1595: „*Thotfalussy Mihalne Ersebeth Azzony*” (uo. 199, 202) |

1595: „*Zabo Balasne Ersebet Azzony*” (uo. 204, 220) | 1596: „*Czapo Casparne Ersebet Azzony*” (uo. 224) | 1596: „*Guthon lakozo Kulczar leorinczne Ersebet Azzony*” (uo. 234) | 1596: „*Beke Lazlone Ersebet Azzony*” (uo. 235) | 1596: „*Nagy Jmrehne Ersebet Azzonnak*” (uo. 245) | 1596: „*Nagy Kelemenne Ersebet Azzony*” (uo. 255) | 1596: „*Bako Miklosne Ersebet Azzony*” (uo. 268) | 1597: „*Barchija Benedekne Ersebet azzonj*” (uo. 319) | 1598: „*Matias kouachne Ersebet Azzoni*” (uo. 469) | 1598: „*Thar Matiasne Ersebet azzonj*” (uo. 513) | 1598: „*kjs Gjorg Janosne Ersebet azzonj*” (uo. 532) | 1599: „*Zeghenj palne Orsebet azzonj*” (uo. 607) | 1599: „*Zappanos Mihalne Alias Vamos Mihalne Orsebet azzonj*” (uo. 682) | 1599: „*ez fel peres edes Annianak Bezermenj fias Jstuanne Orsebet azzonnak*” (uo. 684).

1552: „*kemery krighthoffal, es kemery thamasnewal Jlona azzonyal, vegeztewn k Jlen keppen*” (Beesky cs. lt.) | 1584/1586: „*Zabo Gergelne Jlona Azzony Totiba lakozo*” (Debr. TanJk. IV, 38) | 1594: „*Somogy ferenczne Jlona Azzony*” (uo. V, 62) | 1595: „*chioba Mathiasne Jlona Azzony*” (uo. 122) | 1595: „*zege Casparne Jlona Azzony*” (uo. 123) | 1595: „*Nagy Jstuanne Jlona Azzony*” (uo. 156) | 1596: „*Bartha Thamasne Jlona Azzony*” (uo. 222, 237) | 1596: „*Zabo Jstuanne Jlona Azzony*” (uo. 234) | 1596: „*Nadhazy Jstuanne Jlona azzony*” (uo. 268) | 1597: „*Adam lazlone Jlona Azzony*” (uo. 279) | 1597: „*Jlona azzonj Nagj Benedekne*” (uo. 337) | 1597: „*Pongor Balintne Jlona azzonj*” (uo. 369) | 1599: „*Vargha Marthonne Jlona Azzonj*” (uo. 586) | 1599: „*Thar Janosne Jlona azzonj*” (uo. 610) | 1599: *Bodisar Mathene Jlona* (uo. 621) | 1599: „*Sido Benedekneuel Jlona azzonnal*” (uo. 642) | 1599: „*kerekes ferenczne Jlona azzonj*” (uo. 691) | 1599: „*Kjral Janosne Jlona azzonj*” (uo. 709) | 1599: „*Jadanj Gerg[e]lne Jlona azzonnak*” (uo. 734).

1584/1586: „*Nagy palne Chatalin Azzony*” (Debr. TanJk. IV, 37); „*Cathalin Azzony Nagy palne*” (uo. 38) | 1584/1586: „*Moricz Andrasne Cathalin Azzony Zikzon*” (uo.) | 1595: „*mezey lukaczne Cathalin Azzony*” (uo. V, 122) | 1595: *Janos kouaczne Cathalin* (uo. 145) | 1595: „*Dienes Casparne Cathalin Azzony*” (uo. 165) | 1595: „*Chioka Ambrusne Cathalin Azzony*” (uo. 166) | 1596: „*Nagy lukaczne Cathalin Azzony*” (uo. 240, 251) | 1596: „*Nyereó ferenczne Cathalin Azzony*” (uo. 245) | 1596: „*Baikodi Andrasne Cathalin Azzony*” (uo. 248) | 1597: „*Racz Janosne Kathalin azzonj*” (uo. 334) | 1597: „*Zappanos Janosne Kathalin Azzonj*” (uo. 337; 1599: uo. 687); 1599: „*zappanos Janosne Chiapo vezaj, Cathalin azzonj*” (uo. 714) | 1597: „*Mezaros ferenczne Cathalin azzonj*” (uo. 351) | 1597: *Markus Jmrehne Cathalin* (uo.) | 1597: „*Konia Gasparne Cathalin azzonj*” (uo. 381) | 1598: „*Nagj Gasparne Catalin azzonj*” (uo. 499) | 1599: *Thot Thamasne Cathalin* (uo. 621) | 1599: „*Cathalin azzonj czegledi Jeremiasne*” (uo. 625) | 1599: „*Nag Janosne Cathalin azzonj*” (uo. 633) | 1599: „*Vajo Istuanne Kathalin azzontul*” (uo. 708) | 1599: „*Randa Matiasne Cathalin azzonj*” (uo. 749) || 1580 körül: „*kathalina azonj gaman giergjnye*” (Gámán cs. lt.) || 1574: „*kjs ambrosnenak, kata azzonnak*” (Butka: Desseffy cs. margonyai ág lt.) | 1577: „*kata azonj Eoz lazlone*” (Gámán cs. lt. 19. sz.) | 1599: „*czegledi Jeremiasne Katha azzonj*” (Debr. TanJk. V, 655; l. fentebb) || 1594: „*Zabo Peterne Cathus Azzony*” (uo. 36) | 1594: „*Zyvos leorinczne Cathus Azzony*” (uo.) | 1595: „*Gabi Jstuanne Cathus Azzony*” (uo. 111) | 1595: „*Zabo Jeremiasne Cathus Azzon*” (uo. 128) | 1596: „*Gapiun lakozo Macziaj Jakabne Cathus Azzony*” (uo. 237) | 1596: „*Giulaj Casparne Cathus Azzony*” (uo. 255) | 1598: „*Simay Christophne Catus Azzonj*” (uo. 469, 499) | 1598: „*zappanos Mathene Katus azzon*” (uo. 512) | 1598: „*Olajos Jstuanne*

Catus azzoni" (uo.) | 1598: „*Tamas kowachne katus azzonj*" (uo. 518) | 1599: „*Foris Balintne Catus azzonj*" (uo. 633) | 1599: „*Balogh Istuanne Catus azzonj*" (uo. 703) | 1599: „*En fuzi Gasparne Cathus azzonj*" (uo. 716).

1570: „*En Debrecheny Nyjro Janosne Clara Aszonj, mostan Zekelyhydon lakozo*" (Debr. TanJk. III, 65).

1594: „*Varga Mathiasne Magdolna azzony*" (Debr. TanJk. V, 94).

1595: „*Zegeny Balasne Margit azzony*" (Debr. TanJk. V, 118, 126) | 1595: „*Somogi Balasnetul margit Azzontul*" (uo. 176) | 1594: „*Nagy Peterne Margit Azzonie*" (uo. 35) | 1595: „*Hatuanj Janosne Margit azzony*" (uo. 143); *Hatuanj Zabo Janosne Margit* (uo. 151) | 1595: „*pothy Gergelne margit Azzonj*" (uo. 204, 220) | 1597: „*Baratt Mijhalne Margjt Azzonj*" (uo. 296) | 1597: „*Bor Marthonne Margjt azzonj*" (uo. 395) | 1598: „*Nagj Mihalne Margit azzonj*" (uo. 430) | 1598: „*Kaka Janosne Margit Azzonj*" (uo. 442) | 1598: „*Erdelyj Jstuanne Margitt Azzonj*" (uo. 491) | 1598: „*Nagj Sebestienne Margitt azzonj*" (uo. 499) | 1598: „*Baratt Balasne Margjt Azzonj*" (uo. 517) | 1599: „*Vargha lazlone Margjt Azzonj*" (uo. 596).

1595: „*Zabo Demeterne Orsolia Azzony*" (Debr. TanJk. V, 210) | 1598: „*Mezaros Thamasne Orsolia azzonj*" (uo. 441).

1564: „*prutencza Azzon Ghjzjy mijhalne*" (Pelsóc: Hanvay cs. lt.).

1595: *Zabo lazlone Sara* (Debr. TanJk. V, 180) | 1597: „*Magjar Thamasne sara azzony*" (uo. 381).

1598: „*Geztheredi Jstuanne Veröjk azzoni*" (Debr. TanJk. V, 461).

1576: „*En ki Vagjok Bekesen lakozo Andras deakne Sophi aszo*" (Debr. TanJk. III, 659) | 1584/1586: „*kerek giarto Boldisarne Sophi Azzony*" (uo. IV, 38) | 1585: „*Berta Miklosnenall Sofiazonnall*" (Karánsebes: Gámán cs. lt. 28. sz.) | 1595: *Nagy Gergelyne Sophi* (Debr. TanJk. V, 145) | 1595: „*Eotueos Ambrusne Sophi Azzony*" (uo. 147) | 1595: „*Nagy Thamasne Sophia Azzony*" (uo. 154); „*Nagy Thamasne Sophi Azzony*" (uo. 176, 234) | 1595: „*Juhos mathene Sophia Azzony*" (uo. 176) | 1596: „*Cassaj Nitray Mathene Sophy Azzonyj*" (uo. 243) | 1596: *Zekeres Bonane Sophi* (uo. 247) | 1596: „*Kery zeles palne Sophy Azzonyj*" (uo. 252) | 1598: „*Geztheredi palne sophi azzonj*" (uo. 461) | 1598: „*Jso Ferenczne sophi Azzonj*" (uo. 480) | 1599: „*Prjnj Marthonne Sophi azzonj*" (uo. 624) | 1599: „*Ottweos Bodisarne Sophi azzonj*" (uo. 631) | 1599: „*Doctor Jstuanne sophi azzoni*" (uo. 646) | 1599: „*Kaptalan Matiasne Sophi Azzonj*" (uo. 684) | 1599: „*Zeoch Albertne sophi azzonj*" (uo. 755).

1596: „*Bihari Mihalne Susanna Azzony*" (Debr. TanJk. V, 240, 251) | 1597: „*Az Hagjo Miklosne susannara*" (uo. 395) | 1599: *Nagj Sebestienne Susanna* (uo. 607).

d) A -né képzős alakulat és a nő teljes neve: A vonatkozó adatokat felsoroltam a második fejezetben.

3. Özvegyek megnevezése

Ebbe n a csoportban csak azokat a neveket, megnevezéseket sorolom fel, amelyek a nő özvegy voltát nyelvileg is kifejezik. Az eddig bemutatott megnevezéstípusok között is vannak olyanok, amelyek özvegyet jelölnek, sőt a harmadik fejezetben olyanok is, amelyek nyelvileg is utalnak arra, hogy a megnevezett nő özvegy. Ezeket azonban mégsem ismétlem most meg, mert az itt bemutatandó típusoktól eltérő típus nincs közöttük.

Nem tekinthető megnevezéstípusnak a következő, csupán példaképpen idézett három adat: 1568: „az zegeny meg nyomorodoth hugomat Vrbā Jspannet az ew aruajual egetembē” (Csicsér: Csicsery cs. lt.) | 1586: „az en vram ky volt Zabo Balas” (Debr. TanJk. IV, 73) | 1595: „az meg holt pap Janos ky nekem hites vram vala Ersebet Azzonnak” (uo. V, 134). Ezekben ugyanis csupán a nyelvi környezetből tudjuk meg, hogy a szóban forgó nő özvegy. Nem megnevezéstípus még ez sem: 1555: „Jllýes dýak . . . Erezette egý *Eozwegý Azzoný Jobbagýat zowan Gasparnet*, . . . Výda Imrehnek hazos tarsul” (Becky cs. lt.), mert ritka, nem szokásos. A szokásos típusok két csoportra oszlanak. Az egyik birtokos jelzős szerkezet, a másik a -né képzős alakulathoz járuló *néhai* jelzővel bővített szerkezet. Egy közbülső típust vagy inkább a későbbi *özvegy Nagy Andrásné* típust képviseli ez az adat: 1551: *Barbara Rlcta Nagh Al[ber]thne* (Debr. TanJk. I, 300).

a) Birtokos jelzős szerkezet (a férj neve birtokos jelző). Ez a megnevezéstípus főleg latin nyelvű szövegben fordul elő. A birtokszó a (főnevesült) *relicta* (de vö. 1599: „Jnter Consor[tem] Blasý fwle Catherinā *Rctam*, Vti Aetricem” Debr. TanJk. V, 745).

1599: *Rctam Gregor[í]Allo* (Debr. TanJk. V, 634) | 1597: *Rctam quond[am] Martini Aztalgjartho* (uo. 389) | 1597: *Rctam Michlis Aztalgjartho* (uo. 382) | 1598: *Rcta petri Bachia* (uo. 443) | 1547: *Rlcta Nicolai Bako* (uo. I, 4) | 1598: *Rctam Anthoný Bolgar* (uo. V, 546) | 1586: *Rctae petri borbely* (uo. IV, 61) | 1532: *Relicta domína Thome chýre* (Kállay cs. lt.) | 1547: „*Rlcta Andree fodor* Jnhíbet Res *Rlct quodā michaelis deli*” (Debr. TanJk. I, 1) | 1598: *Rcta Sthani Gezteredj* (uo. V, 474) | 1547: *Rlctam mathei gjenghe* (uo. I, 2) | 1599: „dnam *Rctam olim Sthani* similiter *hagjo*” (uo. V, 703) | 1572: „contra p[ro]curatricē dnę *Rctę Casparis Helta*” (uo. III, 524) | 1590: „*Relicta Emericj Juhaz* in Bodolyo” (Barkóczy cs. lt.) | 1599: *Rctam olim Joan[nis] kalmar* (Debr. TanJk. V, 712) | 1599: *Rctam olim Blasý kiral* (uo. 688) | 1590: „*relicta mathej Condor* in Barkazo” (Barkóczy cs. lt.) | 1597: *Rctam quond[am] Gaspar[is] konja* (Debr. TanJk. V, 383) | 1597: „dnam *Rctam quond[am] Martini* simi- l[ite]r *kouach*” (uo. 360) | 1599: *Rctam olim Joannis keolchej* (uo. 716) | 1599: *Rctam olim Joan[nis] kwrtheos* (uo. 641) | 1597: *Rctam quond[am] Emer[ici] Markus* (uo. 366) | 1597: *Rctam francisci Mezaros* (uo.) | 1597: *Rcta olim petri Nagj* (uo. 324) | 1598: *Rctam quond[am] Thomę palý* (uo. 539) | 1575: „Blasius Barbel’ de krazna, Jobagio dnę *Rctę Caspar[is] peres*” (Becky cs. lt.) | 1598: *Rctam quond[am] Vrbani Racz* (Debr. TanJk. V, 538) | 1598: *Rctam christophori Simaj* (uo. 508) | 1599: *Rctam Valen[tini] Zabo* (uo. 757) | 1598: „dnam *Rctam olim Balthasar[is] zabo*” (uo. 433) | 1599: „*Rctam olim Joannis zabo* al[ia]s *Gargoch*” (uo. 621; vö. uo. 629) | 1599: *Rcta Michlis zabo* (uo. 674) | 1598: *Rctam Joannis Zappanos* (uo. 436) | 1599: „tutor[em] liberor[um] *Rctae quond[am] franci[sci] Zeoch* de Konjar” (uo. 736) | 1597: *Rctam quond[am] Andr[e]ę Thakach* (uo. 380) | 1599: *Rctam quond[am] Michlis Thott* (uo. 745) | 1591: „res o[mn]es *Rctae q[uon]d[am] Sthani Zongo*” (uo. IV, 269).

A nő egyéni nevének feltüntetésével alakult megnevezések ebből a csoportból sem hiányoznak. Ismétlések elkerülése végett csak azokat az adatokat közlöm itt, amelyekben a női *keresztnev* szerepel:

1597: „dnam *Annā Rctam olim Michlis takaro*” (Debr. TanJk. V, 303) | 1575: „*Dna Rcta qdam Thomę kalmar* de Colosvar, *Barbara*” (uo. III, 520) | 1568/1572: „dnam *Dorotheā Rlctam quodā Ambrosý pentes*” (uo. 296) | 1572: „*Recta Nicolai chepke Dorothea Jobagionis dicti Anthoný thegzes*, Jn Anarch”

(Barkóczy cs. lt.) | 1575: „de domo quadam Dnē *Eljzabeth, Rlctae* Reueren[di] *petri Melj*, pastoris Ecclae Debrece[n]ien[is] (Debr. TanJk. III, 513) | 1599: „dnas *Margaretham Thome Gelsej, Elizabetham Benedicti farkas* olim Monostor palien[is] *Rctas*” (uo. V, 679) | 1547: „*Domina Catherina Rlcta Michaelis Erzengjarto*” (uo. I, 4) | 1571: „dnam *Catherinā, Rlctam quondā franciscō haidū*” (uo. III, 196) | 1599: „dnam *Catherinam Rctam olim Joan[is] zappanos*” (uo. V, 699) | 1570: „dnam *Clarā, Relctam olim Johannis Nyro*” (uo. III, 65) | 1547: „*Domina Cristiana Rlcta petri Simon*” (uo. I, 2) | 1598: „Honesta matrona *Vrsula Rcta quondam Vrbani Racz koniariensis*” (uo. V, 535) | 1569: „post obitum generosē domine *Sophie Rctę q[uo]n[ia]m] dominj Nicolai chjajkj*” (Csáky cs. közp. lt. Fasc. 10. N. 24.) | 1575: „a Dna *Sophia Rlcta q[uo]n[ia]m] Casparis heltaj de Coloswar*” (Debr. TanJk. III, 520) | 1599: *Rctam olim Sthani doctor sophiam* (uo. V, 650).

Ez a megnevezéstípus azonban nemcsak latin szövegben marad meg. Vannak adatok arra, hogy magyar szövegben is megmarad a latin *relicta*: 1598: *Sajo Gjorgj Rctaja* (Debr. TanJk. V, 427) | 1598: „*Buzas Janos Rctaja Jlona* azzonj” (uo. 488) | 1598: „az *palj Thamas Rctaja*” (uo. 539) | 1599: „*kaptalā Jstuā Rctaja dorko* azzonj” (uo. 684). — S vannak olyan adatok is, amelyekben a *relicta* le van fordítva: 1571: „Az kj mwlt, Jmregen lako, *howath gjörj* germekj, es *meg hagott felesege* között walo ozlasra”; „Az Aszonnak, twdnj az meg holt *horwath görj meg hagott felesegenek*” (Barkóczy cs. lt.) | 1591: „az *Nehaj Kwn Mathenak meg hagiattatot felesege Cathalin* Azzony” (Debr. TanJk. IV, 274) | 1591: „az *meg hagiattatot felesege Medj Andrasnak*” (uo. 275) | 1595: „*Ersebet Azzonnial pap Janosnak meg hagiattatot felesegeuel Eózuégieuel* egemben” (uo. V, 134) | 1597: „Az *kalmar Thamas eozuegj felesegenek*” (uo. 358) | 1598: „En *Margit zeghenj Balas eozuegj feleseghe*” (uo. 461).

b) A *n é h a i* jelzővel bővített *-né* képzős alakulat. 1595: „az *nehaj Buza miklosneual margit* Azzonnial” (Debr. TanJk. V, 181) | 1570: „adom menedikwl ezt ez lewelet az *nehaj chjcerj andrasnenak*” (Csicsery cs. lt.) | 1570: „Az *Anna aszonj Nehaj Czorba gergelne* reszere” (Debr. TanJk. III, 51) | 1584: „az *Nehaj Darwas Palne* Azzonnak chierelt volt” (Szendrő: Hanvay cs. lt.) | 1598: „*Nehai ferenczi Gergelne, Contra Michl farkas*” (Debr. TanJk. V, 503) | 1596: „*Nehaj Hangias Jstuāne Magdolna* Azzony fell peóreos” (uo. 264) | 1595: „Az *nehaj Kabaj ferenczne Anna* Azzony” (uo. 112) | 1599: „*Nehaj Catha Gjorgne Marghjt* azzonj fel peres” (uo. 648) | 1569: „*melj keowetes Jdeyēn Jelen walanak klara* Azzony *Nehaj kjs palne*” (uo. II, 312) | 1576: „*Nehaj kowacz Jlljesne dorko* aszō” (uo. III, 614) | 1596: „*Nihai keouer Jstuanne Chater[ina]* Azzonnial” (uo. V, 245) | 1596: „*Nehaj Nagy Jmrehne Ersebet* Azzony” (uo.) | 1575: „Somogi peter kozott, Es az Napa *Nehaj Nagy Janosne*, között” (uo. III, 614) | 1567: „Mj Jllies dejak kechelj es *Anna* Azzony *Az Nehaj peres Gasparne*, Aggyuk mindeneknek tuttara” (Becszy cs. lt.) | 1568: „Az *Nyhaj Raskaj myhalne* Cheken lako” (Barkóczy cs. lt.) | 1598: „az *Nehai Sebessj Janosne Anna* azzonj Al peres” (Debr. TanJk. V, 501) | 1587: „az *njhaj wijtezleo zjrmaj lajosnerwl*” (Salánk: Dessewffy cs. margonyai ág lt.) | 1596: „*Nehaj Zwcz Miklosne Anna* Azzony” (Debr. TanJk. V, 269) | 1595: „Az *nehaj szwrke Thamasne* ellē” (uo. 146) | 1596: „Az *nehaj Thwry Marton deakne* fell peor[ös]” (uo. 269) | 1595: „Az *nehaj veoreos Thamasne Sophi* Azzony fell peor[ös]” (uo. 204).

c) Ű j b ó l f é r j h e z m e n t ö z v e g y e k. Ha túlságosan mereven ragaszkodnám felosztási, csoportosítási szempontjaimhoz, ezt a csoportot el

is hagyhatnám, sőt fel se vehetném a többiekkel azonos módon. Az itt felsorolt adatok ugyanis nem képviselnek külön megnevezéstípust. Ékes példái viszont ezek a többszörösen összetett nevek vagy megnevezések annak, hogy a hivatalos iratokban milyen gondosan ügyeltek — ha szükség volt rá — a személyazonosság pontos megállapítására és megállapíthatóságára. Ez a pontosság, sőt óvatosság nem új keletű, nem a XVI. század vívmánya: vö. pl. 1282: „Margareta, filia Crachini de Watha, relicta Omondus, filij Bolfanch” (Mon-Strig. II, 158). Arra vonatkozóan pedig, hogy milyen óvatosan jártak el a hivatalos iratok kiállítói a személyazonosság megállapításában, idézem a pozsonyi káptalan 1282. augusztus 9-én kelt okleveléből a következő részletet: „Ad vniuersorum noticiam tenore presencium uolumus peruenire, quod constitutis coram nobis personaliter Luca filio Jovan de Corcha, ex una parte, et ex altera quidam [!], qui se dixit uocari Chene filium Chugut de Luche, cuius persona nobis non fuit bene nota; sed postmodum certificati sumus de eiusdem persona per Belid filium Buzad et Turcha de Corcha nobiles de comitatu Poson, ac per Mathiam filium Hyrchul iobagionem castri Poson.” (Mon-Strig. II, 154).

A következő adatokat tehát úgy tekintjük inkább, mint a pontos azonosíthatóságra való törekvést, nem pedig úgy, mint az özvegyek megnevezésének egyik tipikus példáját. Annál is inkább, mert — úgy látszik — az özvegyiség nyelvi eszközökkel való kifejezését nem mindig tartották szükségesnek, illetőleg ha egy irat bevezetőjében már egyszer kifejezték, a továbbiakban gyakran elhagyták. Ebből következik, hogy az előző csoportokban is lehetnek — sőt néhány pozitív adat alapján vannak is — özvegyasszonyokra vonatkozó megnevezések is.

E kis kitérő után lássuk végre az újból férjhez ment özvegyek megnevezéseit:

1564: „Az Azzon zechj demeterne petronia Azzon mostan darwas palne” (Pelsőc: Hanvay cs. lt.) | 1578: „Bak peterne Assonyomnak, Most Bilkey Ferenchne” (Kölcsey cs. lt.) | 1580: „Quarta Testis honesta Mulier dorothea al[ia]s Relicta qnd prouidi Valen[tini] zabo, Nunc vero consors prouidi Czjnye karachjyon de Sereden, Jobagio Egregy Augustini Makaj Actoris” (Beesky cs. lt.) | 1594: „Kozma Casparne Margith Azzony mostan Toth Casparne” (Debr. TanJk. V, 32) | 1594: „az nehaj Cacza Andrasne most kis Georgyne” (uo. 46) | 1594: „Alfeoldi Martonne Margit Azzony mostan Buza Miklosne All peoros” (uo. 74) | 1595: „Zwrke Thamasne Agotha mostan Thot Benedekne fell peor[ös]” (uo. 151) | 1595: „Chioka Andrasne mosta lazlo Kowaczne Agota Azzony” (uo. 166; vö. még uo. 175) | 1596: „az nehaj Zabo Janosne Nagy martõ Anna Azzony mosta Nagy Casparne fell peoreos” (uo. 227) | 1596: „Az nehaj feier Jmrehne Zekeres Georgne” (uo. 243); „Nehaj feier Jmrehne Jlona Azzony az utã Zekeres Gyeorgyne fell peor[ös]” (uo. 269) | 1597: *Theoroes Gergelne* mostã *Gubaczy peterne* (uo. 281) | 1598: „Jnter alias *Rctam quondam Pauli Gezteredj*, nunc uero *Sthani fejjes Bezermenien[is] Consor[tem]*” (uo. 474) | 1598: „Erdelj Jstuanne Margitt Azzonj, ki az eleott *Bodisar Simonne* volt” (uo. 491) | 1598: „Az Nehaj olajos Jstuanne Most zappanos *Mathene Katus* azzon” (uo. 512) | 1598: „Czako Jstuã Rctaja, ki most *Simõ Jstuã feleseghe* es az fel peresnek [Cakó Balázsnak] edes Annia” (uo. 547) | 1599: „*dnam Annã alias quond[am] Benedicti Angjal Rctam*, Nunc Vero *Joannis Heocz Consor[tem]*” (uo. 683).

Vö. még 1554: „Nagy Jstwan kozma palnenak Mostani Vra” (Debr. TanJk. I, 506) | 1580: „korontar ferencztwl az dorko aszonnak eleobi wratul” (Jászó: Bugarin—Horváth es. lt.).

Néhány tanulság

I. A keresztnévek

Minthogy adattáram névtani szempontból nem rendszeres gyűjtés eredménye, hanem csupán más célból kijegyzett vagy átolvasott levéltári források kicédulázása által jött létre, érdemes lesz összehasonlítani az én adattáramban előforduló keresztnéveket KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMONDNak rendszeres, névtani célú gyűjtéséből származó adataival (MNY. L, 379—87; vö. még BÁRCZI: MNY. LII, 144—157). Utalok ezenkívül BERRÁR idézett tanulmányára (a MNY. XLVII-ben megjelent szöveget használom), továbbá WERTNER (NyF. LXVII) és KALLÓS EDE (Nevek és napok, Bp., 1943) munkáira. Mint fentebb jeleztem, ezt a részt is további feldolgozásra váró adattárnak tekintem, ezért a neveket egyszerű betűrendben közlöm.

A dolgozat főrészében felsorolt nők közül 457 személy visel 28 nevet (a különböző módon előállt változatokat nem tekintve külön névnek). Érdemes felidézni, hogy KARÁCSONY 1500-tól 1600-ig terjedő gyűjtése szerint 46 nevet visel 802 személy (i. h. 383).

Ágota 12 személy (2,6232%). Ezek közül egy, Tatay Istvánné Ibrányi Ágota, két nevű, a másik, igazi neve (vö. adattár 61. l.) *Kata*. 1562-ben Szakács János feleségét nevezik Ágotának, aki jobbágy stalan a körösszegi vár *szakácsa* (vö. „Jurametalis Joannjs Cocj” — annak az iratnak a külső lapján, amelyből az adattári részben idéztem a nevet). A többi 10 személy a debreceni jegyzőkönyvekben szerepel. Alakváltozat nincs, és csak magyar szövegben fordul elő az én gyűjtésemben. — Vö. KARÁCSONY: MNY. L, 383; BERRÁR: MNY. XLVII, 185—6; KALLÓS i. m. 21.

Angalit 2 személy (0,4372%). Mindkettő a debreceni jegyzőkönyvekben szerepel ugyan, de vö. 1599: „*Bezermenij* fias Jstuanne Örsebet azzonnak az edes Anniaual *Anghalijtt* azzonniall”. Ez a név is csak magyar szövegben fordul elő és csak ebben a változatban. — Vö. WERTNER: NyF. LXXVII, 9; ? BERRÁR MNY. XLVII. 194.

Anna 87 személy (19,6182%). A társadalom minden rétege-képviselve van. Két személy *Annók* (1594: Eger és 1598: Debrecen); mindkettő kiskorú hajadon, így valószínű, hogy mindkettőnek valóban beceneve az *Annók* névforma. — Vö. KARÁCSONY: MNY. L, 384 és 386; BERRÁR: MNY. XLVII, 178; 204 és 205; WERTNER NyF. LXXVII, 11; KALLÓS i. m. 39.

Bediria 1 személy (0,2184%), Debrecen 1599.

Borbála 25 személy (5,4650%). A latin *Barbara* alak magyar szövegben is jelentkezik; 4 személyt jelölnek ezzel a változattal magyarul is. Leggyakoribb alakváltozat a *Borbála*. Az Eger 1593: *Borballia* adat írásváltozat lehet. *Borbara* alak jelöl három személyt, de ezek közül az egyik *Borbála* néven is szerepel. — Vö. KARÁCSONY: MNY. L, 383; BERRÁR: MNY. XLVII, 187; 204; WERTNER: NyF. LXXVII, 13; KALLÓS i. m. 76.

Dorottya 27 személy (5,9022%). Ez az alak egyáltalán nem fordul elő. Latin szövegben van *Dorothea*, magyar szövegben *Dorkó* az általános forma.

Egy személy *Dorka* és egy személy *Durkó*. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; BERRÁR: MNy. XLVII, 187; 204; KALLÓS i. m. 96.

Erzsébet 45 személy (9,8370%). A latin szövegben előfordul *Elizabeth* típusú alakoktól a Jászórol való *Elsebeth* (egy személy) az átmenet az *Erzsébet*-hez. Ez adja az adatok túlnyomó többségét. Az *Örsébet* változat 8 személyt jelöl; Ecsed, Debrecen, Kisaszar, Szirma az *ő-ző* adatok keltezési helye. A debreceni 1595: „Bolond *Erse*” egyedül áll, de valódiságában nincs okunk kételkedni. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 384; BERRÁR: MNy. XLVII, 180; 204 és 205; WERTNER: NyF. LXXVII, 31; KALLÓS i. m. 115.

Fruzsina 5 személy (1,0930%), mindegyik a nagybirtokos nemesek közül. A címül írt alak csak magyar szövegben; latin szövegben *Eufrosina* és *Eufrosine* (dat.). — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; BERRÁR: MNy. XLVII, 187; KALLÓS i. m. 136.

Hedvig 2 személy (0,4372%). 1532: *hegwige* (dat.); magyar szövegben 1568: *Adwiga*. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; BERRÁR: MNy. XLVII, 192; WERTNER: NyF. LXXVII, 29; KALLÓS i. m. 158.

Ilona 34 személy (7,4324%). Latin szövegben *Helena*, magyar szövegben *Ilona*. Más alakváltozat nincs; legfeljebb elisio (*Ilon asszony*) fordul elő. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; BERRÁR: MNy. XLVII, 181; 204 és 205; KALLÓS i. m. 169.

Inga 1 személy (0,2184%), Debrecen 1599.

Judit 1 személy (0,2184%), Debrecen 1955. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; BERRÁR: MNy. XLVII, 177; 204; WERTNER: NyF. LXXVII, 37; KALLÓS i. m. 202.

Juliana 1 személy (0,2184%) 1574: „En ky wagyok butkay frank *Jwlyana* azzoný az Nyhay Baczy megyey barobasne”. — Vö. WERTNER: NyF. LXXVII, 38; KALLÓS i. m. 205; KARÁCSONYnál (MNy. L, 384) *Júlia*.

Katalin 98 személy (21,4228%). A legtöbb személy viseli ezt a nevet, ennek megfelelően a legtöbb változata is van. Latin szövegben *Catherina*. Két személy magyar szövegben is így szerepel (1560: Butka és 1596: Debrecen). Egy személy (Kölcey) *Katarin* (1575); de őt *Katalin*-nak is írják. Egyszer előfordul a *Katalina* névváltozat is (Gámán Györgyné 1580 körül); egyébként ő is *Katalin*. Ez a legáltalánosabb alak magyar szövegben. Özvegy Ráskay Györgyné Pálóczy Katalin neve 1568-ban előfordul „palochý *taljnnak*” alakban, azonban ő is ugyanebben az iratban és egyébként általában *Katalin!* (A *Talin* változatra — ha ugyan nem íráshiba — vö. BERRÁR: MNy. XLVII, 173, 179, 183, 184, 185, 187, 205 stb.). A *Kata* névváltozat szintén gyakori, elisioval is (*Kat asszony*). A *Kató* nevet viszont csak két személy viseli (1597: Debrecen), de mindkettő asszony. A *Katus* éppen olyan gyakori, mint a *Kata*.

Néhány esetben előfordul, hogy ugyanaz a személy két névváltozattal van jelölve magyar szövegben is; ez azonban ritka. A névváltozatok társadalmi megoszlásával kapcsolatban csak annyit jegyzek meg, hogy van szolgáló *Katalin* és gazdag nemesasszony *Kata*. A *Katus* névváltozat — éppen mint a *Kató* is — csak Debrecenben fordul elő. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; 386; BERRÁR: MNy. XLVII, 183—4; 204 és 205; WERTNER: NyF. LXXVII, 38—9; KALLÓS i. m. 212.

Klára 5 személy (1,0930%), közülük három debreceni, egy Várday Klára, Serédy István felesége, egy pedig vitézlő Miskolczy Ambrus deák egyik árvája. *Kalára* változat: Debrecen 1596. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; BERRÁR: MNy. XLVII, 185; 204; KALLÓS i. m. 220.

Krisztina 4 személy (0,8744%), három közülük a nagybirtokos nemesség közé tartozik; van egy korai debreceni adat is: 1547: „*Domina Cristiana Rlcta petri Simon.*” — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; BERRÁR: MNy. XLVII, 183; 205; KALLÓS i. m. 229.

Magdolna 9 személy (1,9674%). Latin szövegben *Magdalena*, magyar szövegben *Magdolna*. Ilyés deákné Szele Magdolna asszony neve gyakran *Magdolna*. Elisiós alakok gyakran előfordulnak (*Magdoln asszony*). — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 384; BERRÁR: MNy. XLVII, 179; 199 és 205; WERTNER: NyF. LXXVII, 45; KALLÓS i. m. 258.

Margit 31 személy (6,7766%). Noha aránylag gyakori név, magyar szövegben csak a *Margit* alak fordul elő. Latin szövegben általában *Margareta*, de Debrecenből van három *Margarita* is (1598-ból kettő, 1559-ből egy). — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; 386; BERRÁR: MNy. XLVII, 168, 182, 199; 204 és 205; KALLÓS i. m. 266.

Márta 1 személy (0,2184%) Debrecenben 1598-ból; mint kerítő kerül vád alá. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 384; 386; BERRÁR: MNy. XLVII, 181; 204; KALLÓS i. m. 273.

Orsolya 8 személy (1,7488%). Latin szövegben *Ursula*, magyar szövegben csak *Orsolya*. Maróti Nagy Mihály feleségének, Szele Orsolyának a nevét 1572: *Zeie Orsollja, zeie orsollja*; 1574: *zeie Orsollja* alakban is találjuk; ez valószínűleg csak írásváltozat. Szolgáló is, nagybirtokos nemesasszony is előfordul ezen a néven. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; 386; BERRÁR: MNy. XLVII, 186; 204; WERTNER: NyF. LXXVII, 53; KALLÓS i. m. 309.

Petronella 3 személy (0,6558%). Kettő közülük a nagybirtokos nemességhez tartozik. 1556-tól: Serjény *Petronella* és *Petronia*, 1563-ban Kende Mihály leánya *petro*. A harmadik debreceni 1597-ből *petronia* alakban. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; BERRÁR: MNy. XLVII, 181; WERTNER: NyF. LXXVII, 55.

Piroska 2 személy (0,4372%), mindkettő nemes. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; 386; WERTNER: NyF. LXXVII, 58; KALLÓS i. m. 314.

Potencia 1 személy (0,2184%), nemes. Egy alkalommal *Potjñcza* alakban fordul elő a neve, egyébként *Potencia*. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; BERRÁR: MNy. XLVII, 188; WERTNER: NyF. LXXVII, 56—7.

Prudencia 1 személy (0,2184%), nemes. *Prutenca* alakban. Vö. *Sapiencia* BERRÁR: MNy. XLVII, 190.

Sára 9 személy (1,9674%). — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; 386; BERRÁR: MNy. XLVII, 177; 204; WERTNER: NyF. LXXVII, 60; KALLÓS i. m. 340.

Veronika 3 személy (0,6558%), kettő debreceni, egy karánsebesi; Debrecen: *Veronika* és *Veronik azzoni*, Karánsebes: *Veronkazonit*. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; 386; BERRÁR: MNy. XLVII, 187; KALLÓS i. m. 362.

Zsófia 31 személy (6,7766%). Latin szövegben *Sophia*. Magyar szövegben leggyakoribb a *Zsófi asszony* alak. Arra gondolhatnánk, hogy ez egyszerű elisio. Minthogy azonban van *Zsófia* mellett *Zsófia asszony* is, és van *Zsófi* is, a *Zsófi asszony*-beli *Zsófi* „becéző” rövidülése lehet. Minden társadalmi osztály képviselve van e nevek viselői között. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; 386; KALLÓS i. m. 373.

Zsuzsánna 7 személy (1,5302%). Egyetlen eltérő névváltozat: Eger 1594: *Suska*, egy végrendelkező asszony unokája. — Vö. KARÁCSONY: MNy. L, 383; 386; BERRÁR: MNy. XLVII, 177; KALLÓS i. m. 377.

Ezen a helyen szólani kívánok még a keresztnévek átöröklésének, a névválasztásnak a kérdéséről (vö. KARÁCSONY: MNy. L, 386).

Névtani irodalmunkban, de a nemzetközi névtani irodalomban is közhelynek számít az a megállapítás, hogy a gyermekek szüleiik vagy nagyszüleiik nevét öröklik. Ennek a megállapításnak természetesen ténybeli alapjai vannak. Arra is számosan rámutattak azonban, hogy a névválasztást nagyon sok más tényező is befolyásolja, és hogy a szülők vagy a nagyszülők nevének az újszülöttre való átruházása csak egy e sok más tényező közül.

Ha az én adataimat nézzük meg ilyen szempontból, csupán egy-egy példát találunk az anya, illetőleg a nagyanya nevének a leányra, illetőleg az unokára való átszármaztatására: 1580: „Zakalj *Anna* leankaia *Anna*”; Csenger 1567: „Bornemisza Boldisarne Szechi *Anna*” két leányunokája *Kata* és *Anna*. Ezzel szemben sokkal több példát tudok idézni arra, hogy a leányutódok más nevet viselnek, mint az anya vagy a nagyanya. Ide vonatkozó adataim nagyobb számmal a nemességre, kisebb számmal a debreceni lakosokra vonatkoznak; nincs példám a jobbágyokra vonatkozóan.

Lássuk először a nemesekre vonatkozó adatokat! 1532: Lőkös (Kállay) Jánosné Nadányi *Krisztina* leánya *Orsolya* | 1560: Butkay Péter felesége *Ilona*, két leánya *Borbara* és *Katerina* | 1560: Beesky István felesége Károly *Katalin*, leánya *Anna* | 1563: Kende Mihály felesége *Zsuzsanna*, leányai *Erzsébet*, *Petro[nella]*, *Anna* | 1574: Illyés deák felesége *Magdolna*, leánya *Erzsébet* | 1575: Kölcsey *Katarin* leánya Bak *Borbála* | 1577 körül: Eoz Lászlóné *Kata* asszony leánya *Barbara* | 1587: Csicseri *Kata* leányai *Zsófia* és *Erzsébet* | 1590: Kölcsey János felesége Makó *Anna*, leánya *Fruzsina* | 1595: Aszary *Barbara* Balogh Jánosné két leánya *Zsófia* és *Anna* | 1596: Berta Miklósné Dorka *Zsófia* leánya *Anna* | XVI. sz.: Serjeny *Petronella* leányai *Margit*, *Borbála*, *Anna* | XVI. sz.: Korlát *Katának* az anyja Eördek *Borbála*.

Jóval kevesebb számú adatom van a debreceni jegyzőkönyvek anyagából: 1570: *Anna* asszony leánya *Dorkó* | 1596: „Nagy Jmrehne *Érsebet* Azzonak az Edes Annia Nyreó ferenczne *Cathalin* Azzony” | 1599: Böszörményi Fias Istvánné *Erzsébet* asszonynak az édesanyja *Angalit* asszony.

Ezekkel az adatokkal csupán azt akartam illusztrálni, hogy a névválasztás kérdésére több figyelmet kell fordítanunk jövő kutatásainkban, ha fel akarjuk deríteni azt a sok más tényezőt, amely eldönti, hogy mi legyen a neve az újszülöttnak. Példáimból az tűnik ki, hogy — legalábbis a vizsgált korban, a XVI. század második felében, női nevekkal kapcsolatban — a szülők, nagyszülők nevének átruházása a gyermekekre, unokára nem általános. Viszont azt a sok más tényezőt kibogozni inkább az élő névanyag összegyűjtése során állhat módunkban.

Mindazt, amit adataimból a keresztnévek gyakoriságára, társadalmi megoszlására és az egyes névváltozatok funkciójára vonatkozóan megtudhatunk, a betűrendes felsorolásban elmondtam. Itt csupán az összesítő statisztikát mutatom be.

A két leggyakoribb keresztnév a *Katalin* (98 személy 21,4228%) és az *Anna* (87 személy, 19,0182%). Legtöbb változata is a *Katalin*-nak van. Ezek a változatok már önállósultak is. Bizonyítják ezt az olyan adatok, amelyek latin és magyar szövegben egyaránt megnevezett nőkre vonatkoznak: a latin *Catherina* magyar megfelelője — személyenként eltérően — *Katalin*, *Kata*, *Katus*, *Kató* stb. A *Katalin* és az *Anna* név példája egyúttal azt is szemlélteti, hogy a névváltozatok önállósulása nem feltétlenül függ attól, hogy milyen

gyakori az illető keresztnév. Az *Anna* ugyanis csaknem olyan gyakori, mint a *Katalin*, önállóvá lett változatával mégsem találkozunk; (a két *Annók* nevű személy kiskorú hajadon, így valószínűleg igazi becező alaknak tekinthetjük az *Annók* névformát). *Erzsébet* (45 személy, 9,8370%), *Ilona* (34 személy, 7,4324%), *Margit* és *Zsófia* (31—31 személy, 6,7766%) következnek gyakorisági sorrendben. A latin *Dorothea*-nak megfelelő magyar *Dorottya* nem fordul elő; csupán az eredetileg nyilván kicsinyítő-becező *Dorkó* és változatai (27 személy, 5,9022%) szerepelnek. A *Borbála* nevet 25 személy viseli (5,4650)%. Ez a nyolc név összesen 378 személynek a neve, vagyis a keresztnévvel megjelölt 457 személy 82,5552%-ának. A többi 20 név így következik: *Ágota* (12 személy, 2,6232%), *Magdolna* és *Sára* (9—9 személy, 1,9674%), *Orsolya* (8 személy, 1,7488%), *Zsuzsanna* (7 személy, 1,5302%), *Fruzsina* és *Klára* (5—5 személy, 1,0930%), *Krisztina* (4 személy, 0,8744%), *Petronia* és *Veronika* (3—3 személy, 0,6558%), *Angalit*, *Hedvig* és *Piroska* (2—2 személy, 0,4372%), *Bediria*, *Inga*, *Judit*, *Julianna*, *Márta*, *Potencia* és *Prudencia* (1—1 személy, 0,2184%).

A világi eredetű nevek használaton kívül kerülésével tehát erősen csökken a névanyag száma. Ezen úgy igyekszik segíteni a névadó közösség, hogy az eredetileg kicsinyítő-becező névformákat új névváltozatokká alakítja. Ezek az új névváltozatok azonban a hivatalos használatba viszonylag nehezen hatolnak be.

II. A -né képzős alakulatok

A -né képzők eredetével és történetével legutóbb PAIS DEZSŐ foglalkozott (MNY. XLVII, 1—12). Tanulmányában elválasztja a foglalkozásnév-képzőt a feleségnév-képzőtől. Minket ebben az összefüggésben csak a feleségnév-képző problémája érint; erről a képzőről PAIS azt írja, hogy „minden valószínűség szerint a *nő* szónak birtokos személyragos tartozékából lett” (i. h. 9). Eredetileg tehát a -né képzős alakulatok birtokos jelzős szerkezetek voltak (Nagy Jánosné = Nagy János neje). Ezek a birtokos jelzős szerkezetek azonban — mint erre PAIS is rámutat (i. h. 5) — lehettek jelöletlenek is.

Egy beszélgetés során O. NAGY GÁBOR vetette fel azt a gondolatot, hogy — eredetében — nem tekinthetjük-e a *Nagy Jánosné* típusú megnevezést ugyanúgy kijelölő-jelzős szerkezetnek, mint magát a *Nagy János*-t. Ebben az esetben a *Nagyné*, *Nagy Jánosné* így volna elemezhető: 'Nagyhoz tartozó nő', 'Nagy Jánoshoz tartozó nő'. Támogatná ezt az ötletként felvetett gondolatot a -né elemmel bővült alakulatok XVI. századi viselkedése, illetőleg a szószervezetként viselkedő, -né elemmel bővült megnevezéseknek mai nyelvérzékünk számára szokatlan volta. Jelöletlen birtokos jelzős szerkezet az is nyelvünkben nincs, csak jelöletlen birtokos jelzős összetétel. Viszont az is kétségtelen, hogy a magyar megnevezéstípusok kialakításában nemcsak kijelölő, hanem birtokos jelzős szerkezetek is szerepeltek és szerepelnek (l. alább a *Nagy János felesége* stb. típust és a Tiszántúl gyakori a *Tótek Janija*, a *keresztanyámék Ilusa*-féléket; vö. még, hogy a mai debreceni *Péterfia utca* a XVI. században *Péterfia Jakab utcája*; stb.). A kérdés még tüzetes vizsgálatot igényel. Pillanatnyilag — PAIS adatai és fejtegetései alapján — valószínűbbnek tartom ezeknek az alakulatoknak birtokos jelzős szerkezetből való származtatását.

A felsorolt adatok között számtalan -né képzős alakulat van. Ezek azt mutatják, hogy a XVI. század második felében még nem történt meg a (birtokos) jelzős szerkezetből lett összetételnek egyértelműen képzett alakulattá

válása: *Nagy Jánosné* még annyi, mint *Nagy János neje* (vagy *Nagy Jánoshoz tartozó nő*), hiszen a *néhai*, *vitézlő* stb. jelzők világosan csak a férfira vonatkoznak. A *vitézlő Nagy Jánosné* típus magáért beszél, a *néhai Nagy Jánosné*-féléről az adatok igazolják, hogy a *néhai* csak a férfinév jelzője, mert az így megnevezett nő „personaliter” szerepel valamely jogügyletben, valamely hatóság előtt.

Vagyis a jelzői bővítmény után úgy viselkednek a *-né* képzős alakulatok, mint szószerkezetek. Ezzel szemben a ragokat ugyanúgy veszik magukra, mint a képzett szók; tehát mintegy átugorják azt a fokot, amely az összetételekre jellemző. Hogy például az 1576: „betlehem Jstwanetwlyš” adatban a *-twl*-elem csak *ú*-val olvasható (és nem *ü*-vel), bizonyítja az ugyanott található „betlehem Jstwanewal” adat (Kállay cs. lt.). Az 1592: „szekelj lazlonethüll”-beli *ű* szintén inkább az *ú* jele (Uray cs. lt.). Egyetlen kétségtelen adatom van arra, hogy a *-né* „képzős” alakulat úgy viselkedik a rag előtt, mint összetétel: 1580: „palagj Janosnenel” (Bónis cs. lt.). A Debrecenből való 1599: „Zekel Moisesneuel” (TanJk. V, 622) már nem annyira egyértelmű, mint az előbbi. Ezzel az adattal kapcsolatban ugyanis az is feltehető, hogy az *ë > e* változás egyik tetten ért esete, és akkor ugyanúgy ítéltető meg, mint a tiszántúli *októberben*, *Albertnek*.

Ezzel az egy biztos és egy másképpen is magyarázható példával szemben általános az, hogy a toldalék a *-né* előtti névelemhez igazodik hangrend tekintetében, tehát a *-né* elem teljesen elvesztette önállóságát, és képzőként viselkedik. (Számítalan példa az adattárban.)

Az adatoknak ebből a rövidre fogott vallomásából a következő tanulságot vonhatjuk le: a mai nyelvben képzőnek tekinthető *-né* elemmel alakult megnevezések a XVI. század második felében nem sorolhatók sem a szószerkezet, sem az összetétel, sem a képzett szó kategóriájába. A jelzői bővítmény után úgy viselkednek, mint szószerkezetek, ragok előtt általában úgy, mint képzett szók. Egy biztos példa van arra adataim között, hogy a *-né* úgy viselkedik rag előtt, mint összetétel utótagja. E hármasság viselkedés alapján a *-né* elemmel alakult megnevezéseket a XVI. század második felében átmeneti kategóriának tekinthetjük e három nyelvi alakulat (szószerkezet, összetétel, képzett szó) között.

III. A megnevezéstípusok áttekintése

Mint hogy dolgozatom fő tárgya a megnevezéstípusok bemutatása volt, szükségesnek látom, hogy az összefoglalásban is külön fejezetet kapjon ezek áttekintése.

Pusztá keresztnévén jelentkezik 7 személy, mégpedig végrendeleti szövegekben, ahol az azonosítás könnyű. Egyeleműnek tekinthetjük az olyan megnevezéseket is, amelyekben a keresztnév „bővítménye” az *asszony*, *leány* vagy a jogügyletben betöltött szerepet kifejező szó (21 személy). De már a foglalkozás, tulajdonság vagy valahova tartozás feltüntetésével bővült megnevezéseket — 12 személy van ilyen megnevezések mögött — szűkebb értelemben több elemű megnevezéseknek kell tekintenünk.

152 személyt családnévből és keresztnévből álló megnevezés jelöl. Ezek közül 62 nő csak a saját család- és keresztnévén szerepel, 90 nő megnevezésében a férj neve is szerepet játszik. Nem szabad azonban azt gondolnunk, hogy a saját család- és keresztnévén szereplő 62 személy mind leány; ellenkezőleg:

e 62 nő közül is több az asszony, mint a leány. Abban a tényben, hogy a nők a házasságban is megtartják és használják saját családi nevüket, nem kereshetjük a nők teljes egyenjogúságának és egyenrangúságának bizonyítékát. Igaz ugyan, hogy magánjogi vonatkozásban — az adattárban számos példa van erre — ugyanolyan szerepet tölthetnek és töltenek be a nők, mint a férfiak: végrendeletet tehetnek, gyámok lehetnek, kereshetik igazukat a törvény előtt stb., mégis a megnevezéstípusok messze túlnyomó többségében a nők a férfi-családtaghoz való viszonyuk feltüntetésével, saját családnevük, sokszor saját egyéni nevük (keresztnevük) elhallgatásával szerepelnek. A megnevezéstípusokból tehát a nők jogi helyzetére nemigen következtethetünk. Hogy magyarázzuk akkor azt a tényt, hogy igen sok nő saját családi nevén jelenik meg előttünk házassága után is? Ennek valószínűleg több oka is van. Egyik a nő családjának ismertebb, nevezetesebb volta. Főleg a nemesség és a főnemesség körében fordulhat ez elő, de a városi polgárság (l. a debreceni adatokat) és a jobbágytság között is (vö. pl. 1574: „egi Mathias New polgar az meg mondott Dancz Anna azzon vra'!) találunk rá példákat. A városi polgárság és a jobbágytság között valószínűleg olyankor fordul elő, amikor az illető közösségben a nő családja bennszülött, a férj pedig jövevény. Egy másik ok lehet a pontos azonosíthatóságra való törekvés. Ne felejtjük, hogy adataim nagyobb része hivatalos iratokból való. Ahogy ma is feltüntetik a hivatalos iratok a férjzett nők leánykori nevét, ugyanúgy feltüntették a régi hivatalos iratok is, ha szükségesnek tartották, különösen ha még nevezetes, ismeretes is volt a nő családja. Pusztán a pontos azonosíthatóságra való törekvés ugyanis nem okolja meg a nő családnevének feltüntetését, hiszen azt más eszközzel is el lehetett érni.

A megnevezéstípusok III. főcsoportjában (a családtaghoz való viszonyt feltüntető megnevezések között) — mint láttuk — több esetben sikkad el a nő egyéni neve, mint ahány esetben szerepel. Egy kis csoportot tesz ki ebben a főcsoportban az a megnevezéstípus, amely *anyai* szerepében mutatja be a nőt. 20 személyt mutat be adattáram, közülük csak hétnek van feltüntetve a keresztnéve is. Valakinek a *gyermek*e, *árvája* megjelöléssel lép elénk 6 személy, valakinek a *leánya*-ként 39 személy. Részt kér a megnevezéstípusok kialakításában a *testvéri viszony* is (10 személy), de a legnagyobb csoport mégis a *házastársi viszony* feltüntetésével alakult, minthogy — erre újból rá kívánok mutatni — adataim legnagyobb része hivatalos iratokból való, a hivatalos ügyekben pedig természetesen nagyobb számban szerepeltek férjes vagy özvegyasszonyok, mint hajadonok.

A házastársi viszonyt feltüntető neveket három részben — ezen belül több kisebb csoportban — mutattam be. Az első részbe kerültek az olyan megnevezések, amelyekben a *feleség* szó vagy valamelyik szinonimája szerepel (esetenként ezek latin megfelelője). Adataim között egyéni név (keresztnév) nélkül 42 személy, keresztnévvel 48 személy található ebben a részben. 8 személy megnevezése a házastársi viszonyon kívül más családi kapcsolatot is feltüntet.

A házastársi viszonyt feltüntető nevek legnagyobb csoportját a *-né* képzős alakulatok alkotják. Ezekkel az előző fejezetben részletesen foglalkoztam. Így most csupán a számszerű megoszlásról számolok be. A *-né* elem (mint láttuk, ebben a korban még nem tekinthető egyértelműen képzőnek) a férfi családnevéhez járul 25 személy megnevezésében (*Nagyné* típus). 367 nő megnevezése képviseli a *Nagy Jánosné* típust. A „*Nagy Jánosné Katalin* asszony” típus 178 személy megnevezésében található az adattári részben. Itt emlékeztetek arra, hogy a nő családi és keresztnévvel alakult megnevezések a házasság-

társi viszonyt feltüntető nevek között — ismétlések elkerülése végett — nem szerepelnek sem adatszerűen, sem a most közölt statisztikában.

Az özvegyek megnevezése két csoportba sorolható nyelvi szempontból: 1. birtokos jelzős szerkezet, amelyben a néhai férj neve a birtokos jelző, a birtokszó pedig — latin szövegben — a (főnevesült) *relicta*, illetőleg — magyar szövegben — *relictája*, *özvegye*, *özvegy felesége*, *meghagyotta* stb. Ezzel a megnevezéstípussal van jelölve összesen 62 személy. Ebből 37 személy megnevezése képviseli a *relicta Michaelis Szabó* típust; 15 személynek a keresztnéve is fel van tüntetve; magyar szövegben alkalmazott *relicta* van 4 nő nevében, ennek magyar megfelelői 6 nő megnevezésében.

A birtokos jelzős szerkezet tehát magyar szövegben csupán 10 nő megjelölésére használtatott fel; magyar szövegben ugyanis a 2. típus, a *néhai* jelzővel bővült *-né* képzős alakulat a szokásosabb (20 személy). Erről az előző fejezetben elmondtam, amit az összefoglalásban szükségesnek láttam elmondani.

Az újból férjhez ment özvegyek (18 személy) megnevezése nem képvisel az előbbiektől eltérő típust. Ezeket az adatokat főként mint a pontos azonosíthatóságra való törekvés példáit soroltam külön csoportba.

PAPP LÁSZLÓ

Les noms des femmes dans la seconde moitié du XVIe siècle. Données et quelques conclusions

Dans l'index des noms, les données sont classées en trois types constituant chacun un chapitre à part, dont le dernier (le plus long) se divise encore en plusieurs groupes et sous-groupes:

I. *Nom de baptême pourvu d'une épithète ou d'une apposition.* Dans la période étudiée, les noms qu'on peut considérer comme noms simples (ayant un seul élément) se rencontrent rarement. C'est que les appellations indiquant le métier, l'appartenance ou une qualité, ne peuvent pas entrer dans la catégorie des noms simples.

II. *Nom de famille et nom de baptême.* Si le nom de famille de certaines femmes mariées se maintient même après leur mariage, c'est qu'elles appartiennent à quelque famille illustre; s'il figure à côté du nom de famille de l'époux, c'est pour en faciliter l'identification.

III. *Appellations désignant des rapports de parenté entre la femme et les différents membres de sa famille.* La femme en tant que mère, enfant, soeur et épouse, exerce une influence sur la formation des types d'appellations. Puisque les données figurant dans l'index sont tirées pour la plupart de documents administratifs où, naturellement, les femmes mariées ou veuves sont en majorité, par conséquent, les appellations indiquant des liens conjugaux sont également les plus nombreuses. Les données se divisent en trois groupes:

1. Les appellations contenant le mot „asszony” (femme) ou un de ses synonymes.

2. Ce sont les formes suffixales *-né* (Madame) qui constituent le groupe le plus nombreux des appellations indiquant le lien de mariage. Cette question est traitée particulièrement dans la conclusion.

3. Dénomination des veuves. Du point de vue grammatical, on distingue ici deux catégories: a) syntagmes possessifs; b) formes munies d'un complément épithète comme par exemple *néhai* (feu) etc.

Dans l'index, ces trois groupes sont répartis en plusieurs sous-groupes.

Dans la conclusion, il y a tout d'abord une analyse des noms de baptême qui figurent parmi les données. Dans l'index, on trouve 28 noms de baptême sur 457 personnes, et il reste à peu près 600 personnes dont le nom individuel n'est pas indiqué. Les noms de baptême — avec les diverses données qui s'y rapportent — se trouvent à l'ordre alphabétique d'abord, puis rangés selon la fréquence de leur emploi. En ce qui concerne le choix des noms de baptême et leur conservation de génération en génération, ces problèmes sont également abordés. Le peu de données que nous possédons, ne soutient

pas nécessairement l'opinion de ceux qui prétendent que les enfants héritent leur nom de baptême de leurs parents ou grands-parents. Dans la seconde moitié du XVIe siècle, la tradition familiale est seulement un des facteurs parmi tant d'autres qui entrent en jeu pour déterminer le choix.

C'est dans la seconde partie de la conclusion que sont examinées les appellations faites avec l'élément *-né* (Madame), considéré aujourd'hui comme élément formatif. A l'époque, ces appellations n'appartiennent ni à la catégorie des syntagmes, ni à celle des mots composés ou dérivés. Après un complément épithète, elles ont un caractère de syntagme, tandis qu'elles se comportent en mots dérivés si elles précèdent une désinence. Parmi les données, il n'y a qu'un seul exemple où, devant une désinence, l'élément *-né* semble être évidemment le membre postérieur d'un composé. Ainsi, dans la seconde moitié du XVIe siècle, les appellations munies de l'élément *-né* peuvent être considérées comme faisant partie d'une catégorie intermédiaire.

Enfin, on trouve un tableau récapitulatif des types d'appellations, complété de données statistiques.

L. PAPP

A nyelvjárási igeképzők tanulmányozásának szempontjairól

A magyar nyelvjárások hangtani és szótani vizsgálata mellett halaszthatatlan feladat az alaktani természetű jelenségek kutatásának kellő mértékben való kiszélesítése is. A nyelvjárások hangrendszerének tanulmányozását irányító kikristályosított szempontok gazdagsága mellett azonban nagyon szegényesek és távolról sem tekinthetők kidolgozottnak az alaktani jelenségek közöttük az igeképzők vizsgálatának módszeres alapelvei. Ezeknek hiánya jelentette a legnagyobb nehézséget „A kalotaszegi nyelvjárás igeképzőrendszere” c. dolgozatom megírásában, és ezek kiérlelésével, megfogalmazásával való próbálkozást kellett legfontosabb feladatommak tekintenem.

A szempontok kidolgozásának alapjául a táj- és tájnyelvi szótárak, valamint a nyelvjárási monográfiák szolgáltak. Ez utóbbiaknak nem annyira minősítései, mint inkább adatanyaga volt hasznosítható. Értékes forrásként és eligazító segítségként kell megemlítenem az utóbbi évtizedekben megjelent képzőkkel foglalkozó terjedelmesebb és átfogóbb munkák közül D. BARTHA KATALIN,¹ A. KÖVESI MAGDA,² SÁMSON EDGÁR³ dolgozatait és nyelvjárási képzőtanulmányait, valamint SZABÓ T. ATTILA képzőmonográfiáját.⁴ Segítségemre voltak ezeken kívül a nyelvjárási jelenségek tanulmányozását, valamint a monográfiák készítését közelebbről megszabó, újabban megvitatott általános követelmények is.⁵

Fentebb jelzett dolgozatomnak részben módosított, bővített, itt közlésre kerülő részletében nem törekedhettem arra, hogy a vizsgálódás alapjául szolgáló szempontokat mind kimerítsem. Egyáltalán nem érintem például a következő fontos kérdéseket: az irodalmi és köznyelv mint viszonyítási alap; a vizsgált nyelvjárás igeképző-állományának önálló rendszer volta, de ugyanakkor alárendelt részrendszer jellege; a szinkronia és diakronia szerencsés egyeztetése; más nyelvjárásokhoz való viszonyítás és nyelvjáráson belül való megoszlás; az eddig általában mellőzött, valójában azonban nélkülözhetetlen stilisztikai szempont; az irodalmi nyelv és köznyelv hatásának megnyilvánulása; a vizsgált nyelvjárás társadalmi és gazdasági viszonyainak múltja és jelene. Ezek a

¹ A szlavóniai nyelvjárás szóképzése. MNyj. I, 34—50.

² Képzőtanulmányok a Sopron megyei nyelvjárásokból. MNyj. II, 71—106.

³ A magyar nyelv egyszerű gyakorító igeképzői. Pannonhalma, 1936; *Dős* képzős gyakorító igéink. Pannonhalma, 1943; *Fejezetek a z képzős gyakorító igéinkből*. Pannonhalma, 1942; A magyar nyelv *-dez* végű gyakorító képzős igéi. NYK. LIII, 184—210; *-das, -des, -dos* összetett gyakorító képzős igéink. MNy. XXXVII, 306—20; *-des* összetett gyakorító képzős igéink. MNy. XXXIX, 104—11; Az *érdék*-féle igék nyelvtörténeti tanulságai. Pais-Eml. 160—5.

⁴ A kicsinyítő-beecző képzők a moldvai csángó nyelvjárásban. A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1956. 445—91.

⁵ DEME LÁSZLÓ, A magyar nyelvjárások néhány kérdése. Bp., 1953. 22—30, 83—5, 167—9; BÁRCZI: I. OK. VI, 78—9; D. BARTHA: uo. 98—9; DEME: uo. 103—5; VÉGH: MNyj. II, 46—52; DEME LÁSZLÓ, Nyelvatlaszunk funkciója és további problémái. Bp., 1956. 283—313; BENKŐ LORÁND, Magyar nyelvjárástörténet. Bp., 1957. 35—57, 105—108.

szempontok mind általános jellegűek, bármelyik nyelvjárási jelenség vizsgálatában kötelező érvényűek, éppen ezért ezekről itt most nem szólok, ehelyett inkább szükségesnek látszik azokat a kérdéseket felvetni, amelyek többé-kevésbé sajátosak, csak az igeképzőkre vonatkoznak. Ezek közül is elsősorban arra kell feleletet adnunk, hogy egy nyelvjárás igeképzőrendszere miben mutat-hat eltérést az irodalmi nyelvihez vagy más nyelvjárásokéhoz viszonyítva. Meg kell tehát neveznünk azokat a lehetőségeket, amelyekből igeképzésbeli nyelvjá-rási sajátosság fakadhat. Eddig ugyanis ezekről a sajátosságokról igen szegé-nyes ismereteink voltak, a nyelvjárások igeképzőinek vizsgálója nem tudhatta, hogy tulajdonképpen mit kell megfigyelnie.

A kérdéses alaktani elemek tanulmányozása során az volt megállapítható, hogy a nyelvjárási igeképzők sajátos vonásai természetük szerint ötfélék. A sajátosság megnyilvánulhat a képző 1. hangalakjában, 2. funkciójában, 3. for-galmában, 4. természetességében és 5. a képzőállomány rendszerében: az iro-dalmi nyelvben vagy más nyelvjárásban ismeretlen képzők használata, másutt járatos képzők hiánya.

1. A legfeltűnőbb, leghamarabb szembeötlő különbség a képzők hang-alakjában jelentkezik. E hangalaki eltérések nagy része magától értetődően a vizsgált nyelvjárás általános hangtani sajátágaiból fakad. Közismert például az *-ít* képzőnek a mezőségi nyelvjárásokban hallható *-it*: *látító*, *nyerít*, *penderít* (NyF. XXXIII, 53—6) vagy a székelyföldiek beszédében megfigyelhető *-itt*: *tanított*, *fordított* (HORGER, MNyj. 142) változata. A mezőségi *a*-zó vidékeken á *-dos* helyén *-das* szerepel: *csapdas*, *kapdas*⁶ (NyF. XXXII, 24), *dugdas* (uo. 46), a *-kodik* helyén pedig *-kazik*: *hagyakazik* (uo. 48). *Ó*-zó nyelvjárásokban nincs *-dés* vagy *-kodik*, hanem helyette *-dös*, *-kodik* hallható: *csipdös*, *csipeszkodik* (OrmSz.). Az *i*-zó nyelvjárásokban pedig az *-ész* néha *-isz* alakban jelentkezik: *verebiszni* (NyF. XXXVIII, 12), *eprisz*, *böngisz* (Nyr. XLII, 214).

Némely nyelvjárási származékban a képző régies hangalakot őriz. Ilyen például az *-ól*, *-öl* (D. BARTHA, A magyar szóképzés tört. Bp. 1958, 48): *gyara-pól*, *telepől* (NyF. XIII, 38), *repől* (MTSz.) vagy a *-gal*, *-gel* formansváltozat (SIMONYI: Nyr. XXXIX, 65; SZINNYEI: Berz. Eml. 221): *elkezdegel*, *kivonogal*, *menegel*, *vergel* (MTsz.).

Az ilyen esetek mellett sokkal figyelemre méltóbbak a különböző alakulás-módok (pl. alakvegyülés, halmozás, hangátvetés, hangbetoldás) következté-ben létrejövő hangalaki módosulások. Pl. az *-ít* képző hangtestének analógiá-jára a szlavóniai nyelvjárásban az *-ul*, *-ül* képzőnek *-il* hangalakja járatos: *ámil* 'ámul', *szoril* 'szorul' (MNyj. I, 46).

Az analógias hatás mellett az alakvegyülés is érdekes módosításokat végez. A *fullaszt* 'fullaszt', *szakaszt* 'szakaszt' (MTsz.) az azonos alapszavú *-ajt* (pl. *szakajt*) és *-aszt* (pl. *szakaszt*) képzős származékok kontaminációjával magyarázható meg. A *fájdal* 'fájdít' (MTsz.) igét minden bizonnyal a *fájdít* és *fájdal* keveredése hozhatta létre.

Néha többé-kevésbé nehezen felderíthető okok miatt hangátvetés változ-tatja meg a képző hangalakját és az egész származék felépítését: *maricskáz* 'összefogdos' a *marék* főnévből, *mocsolkodik* 'mocskolódik' a *mocsok* főnévből (MTSz.).

⁶ Mithogy a különböző, felhasznált forrásokból merített adatok fonetikus jelölése (vagy nem jelölése) nagyon eltérő természetű, a közlés egységességének kedvéért az adatokat, példákat átirtam, köznyelvi címszóérté-küknek megfelelő módon közlöm.

Az ilyen és ehhez hasonló alakulásmódok számbavétele azért fontos a képzők vizsgálatában, mert működésük eredményeképpen létrejövő hangalaki változás könnyen állandósul és általánosul, és így új képző keletkezhetik. Némelykor azonban nagyon nehéz eldönteni, hogy új képzővel van-e dolgunk vagy pedig csak módosult hangalakú formánssal. Pl. a *lépdeget* 'lépeget', *nyomdogat* 'nyomogat', *tördöget* 'töröget' (kalotaszegi tájszók, saját gyűjtésemből) felfogható úgy is, mint kontamináció következtében bővült hangtestű *-gat*, *-get* képzős származék (pl. *lépdeget* < *lépeget* × *lépdes*), valószínűbb azonban, hogy a *-dogat* képzők összeolvasásából (*-d* + *-gat*) keletkezett kevés származékban fellépő önálló értékű képzőbokor (l. MNy. LV, 112—3).

Legtöbbször az alapszó és a képző között található hang vagy hangcsoport elemzése, minősítése okoz nehézséget. Pl. *kérencsel* 'kéreget' (MNy. I, 151), *megfogidózik* 'megkapaszkodik' (OrmSz.), *csuszkorondik* 'csuszkál' (MTSz.), *mérsekél* 'méreget' (MTSz.). Ilyen esetekben meg kell állapítani a beékelődött hang vagy hangcsoport eredetét (képzőelem-e, puszta hangalaknyújtás eredménye-e!), és el kell dönteni, hogy az így bővült hangtestű formánst új, önálló képzőnek kell-e tekintenünk. Kérdéses tehát, és elegendő adat hiányában rendszerint nem dönthető el, hogy — a jelzett példánál maradva — beszélhetünk-e külön, önálló értékű *-encsel*, *-idózik*, *-korondik*, *-sekél* képzőről. Ez a kérdés különben már egy másik vizsgálódási szempont felé hajlik, összefügg ugyanis a képzőállománnyal, hiszen ha egy hangalakbeli változatról sikerül megnyugtató módon igazolnunk, hogy önálló képzőértéke van, akkor egyúttal kimutattunk egy olyan képzőt, amely az irodalmi nyelvben vagy más nyelvjárásban nem él.

2. A képző funkcióját érintő eltérések világosabb taglalása érdekében szükségesnek látszik tisztázni, közelebbről meghatározni a képző funkciójának a fogalmát.

A képző funkciója tág körű, átfogó jellegű fogalom. Rajta lényegében a képzőnek azt a szerepét értjük, hogy új szót alkot.⁷ A funkció tág körén belül két egymásnak nem mellé-, hanem alárendelt részfogalmat kell megkülönböztetnünk: 1. a képző szófajalkotó szerepe, 2. a képző jelentésmódosító szerepe.⁸ E két részlet természetesen szorosan összefügg egymással, inkább csak megkülönböztetésük lehetséges, nem pedig elkülönítésük. A kettő összefüggése olyanszerűnek látszik, mintha a jelentésmódosítás alá volna rendelve a képző szófajalkotó szerepének. Ez természetes is, hiszen a jelentés kötve van a képzésmód szófaji természetéhez, a deverbális és denominális csoporton belül sajátos, csak az egyik csoportra jellemző jelentések különíthetők el, olyanok, amelyek a másik csoportban ismeretlenek (pl. a cselekvés tételése jellegzetesen deverbális jelentésmódosítás). Az idevágó fogalmak tisztázásával való próbálkozás után áttérve a nyelvjárási vonatkozásokra, előlegezésképpen megállapíthatjuk, hogy az igeképzők funkciójának mindkét részletében találkoztunk tájnyelvi eltérésekkel.

⁷ Vö. azonban pl. SZABÓ DÉNES: „A képző funkciója tulajdonképpen szintén a képző jelentése, — tágabb értelemben vett jelentése”. (A mai magyar nyelv. Bp., 1955. 201); másképpen RUTSICZKY ÉVA: „A képzőnek ilyen vagy olyan szófajú szó létrehozására való alkalmassága: szűkebb értelemben vett funkciója . . .” (Nyr. LXXXII, 202). A képző szerepének szűkebb értelmezése mellett „tágabb értelemben véve az a szerepe, hogy új szót produkáljon”. (Uo. 201.) A kiemelések tőlem.

⁸ A képző funkciójának és jelentésének viszonyáról némileg mást valló korábbi felfogásomat (A kalotaszegi nyelvjárás igeképzőrendszere. Kandidátusi értekezés tételei. Kolozsvár, 1957. 5—6) módosítva helyesebbnek, inkább elfogadhatónak tartom D. BARTHA KATALINnak disszertációm vitájára küldött levélbeli megjegyzését. Szerinte a képző funkciója = a) jelentésmódosító szerep, b) szófajalkotó szerep. Képlete a kettő közötti viszonyt azonos értékűkkel, mellérendelőnek tünteti fel.

a) A képző szófajalkotó szerepén az új szó létrehozásában azt a módosulást (vagy nem módosulást, hanem megőrzést) értjük, amely az alapszó és a származék szófaji viszonyát érinti. Eszerint beszélhetünk deverbális és denominális képzésekről. E két nagy csoport között nem ritka az átesapás, jellegzetesen deverbális formáns is alkothat denominális származékot. Pl. *zajong*, *édesget*, *büntet*. A nyelvjárási képzőhasználatban a szófajalkotó szerepet érintő eltérés főleg abban mutatkozik, hogy a nominális alapszóból kimondottan deverbális igeképzővel alkotott származékok száma nagyobb, mint az irodalmi nyelvben, több olyant is hallhatunk, amely nem általánosan ismert. Pl. *kopárog* 'kopár földön legel, éhezik' (SzamSz.), *habadoz* 'habzik' (MTsz.), *egercsél* 'egerészget' (MTsz.; egyéb jelentéseit l. uo.), *lyukdal* 'lyuggat' (NyF. LXIX, 26), *csókgat* 'csókolgat' (MTsz.), *mázgol* 'mázol' (MTsz.), *csecstet* 'szoptat' (Wichmann, Wörterbuch), *hirtet* 'hirdet' (uo.), *kíntat* 'kínoz' (NyF. XXXIV, 39), *szertet* 'szerte-szét barangol' (NyF. XL, 66).

Ugyancsak az igeképzés szófaji természetéből fakadó nyelvjárási sajátosság az olyan származék is, amelynek alapszavából (pl. ragos főnév) az irodalmi nyelv normái szerint nem szokás igét alkotni. Pl. *fejbész*, 'fejbe ver' (MTsz.). És itt kell megemlítenünk mint nyelvjárási sajátosságokat azokat a származékokat is, amelyekben az a feltűnő, hogy az irodalmi nyelv vagy más nyelvjárárs képzett melléknévi alapszava helyett főnévit találunk: *elmérged* 'elgennyeseedik . . .' (OrmSz.; vö. *elmérgesedik*), *láppad* 'láposodik . . .' (SzamSz.), *megkérge* 'megkérgecsedik' (MTsz.), *világodik* 'világosodik' (MTsz.).

b) A képző jelentésén azt a jelentésmódosító szerepet értjük, amelyet az alapszóhoz járulva betölt. Ez a jelentésmódosítás pontosabb, gazdagabb tartalmú, és a képző szerepéről többet mond, mint a képző szófajalkotó vagy még inkább új szót létrehozó szerepe. Igazolja ezt az is, hogy a képző általános funkcióját, az új szó alkotását az alapszó csak nagy általánosságban, mint nélkülözhetetlen alap határozza meg, szófajalkotó szerepe már az alapszó szófajiságától is függ, jelentésmódosító szerepét azonban az alapszó értelme is megszabja (vö. ZSIRAI: MNy. LI, 1—11), ez pedig a szófajiságnál sokkal gazdagabb tartalmú.

Az igeképzők alapvető jelentésében nyelvjárási különbséget nem észlelhetünk. Nincs nyelvjárási eltérés olyan értelemben, hogy egyik képző sem fejlesztett ki olyan jelentést, amely a szóban⁴ forgó képző csoportjának (pl. gyakorító, műveltető, denominális) ne volna sajátja. E határon belül azonban lehetséges nyelvjárási eltérés, egy képzőnek lehet olyan jelentésű származéka, amely nem mindegyik tájnyelvi egységben ismert. Ennek a lehetőségnek oka abban rejlik, hogy egyik-másik formáns a képzők élénkebb, kötetlenebb forgalma következtében olyan szavakhoz is járul, amelyekből az irodalmi nyelvben vagy más nyelvjárásban a kérdéses formánssal nem keletkezik származék. Minthogy a képző jelentését az alapszó értelme is meghatározza, érthető, hogy az olyan jelentést sugároz, amelyet nyelvjárási sajátágként kell elkönyvelnünk. Pl. a denominális *-ód* 'valamit tesz', az *-ul* 'valamiként viselkedik' jelentése feltűnő eltérés; *ladikódik* 'csónakázik' (NyF. XX, 16), *mesterkül* 'mesterkedik' (MTsz., kontamináció).

Az eltérő jelentés archaizmus is lehet. A denominális *-kodik* képzős származékok 'valamivé válik' jelentése például megőrzött régiség, minthogy a mai irodalmi nyelvben és a nyelvjárások egy részében már ismeretlen: *éheskedik* 'éhessé válik . . .' (SzegSz.), *elkanászcodik* 'rossz, illetlen lesz' (NyF. XXXIV, 88), *meghitványkodik* 'hitványá lesz' (NyF. XLVIII, 23).

Mint némileg problematikus eseteket kell megemlítenünk azokat az igéket, amelyekben a jelentésmódosulás magában a származékban mehetett végbe, s éppen ezért a képző jelentésével közvetlenül nem függ össze. Ilyen az a származék-ige, amelynek jelentésköre megszűkült, specializálódott: *nevezget* 'csúf névvel illet . . .' (SzamSz.), *evél* 'szokott enni' (Nyr. XXII, 216); vagy pedig még őrzi az eredetibb, konkrétabb, rendszerint gyakorító vagy műveltető jelentést, amely az irodalmi nyelvben és más nyelvjárásban teljesen elvonttá lett: *érdekel* 'érintget' (NyF. XXVI, 28; SzamSz.; SzegSz.), *folytat* 'folyat, folyni hagy' (MTsz.), *kereskedik* 'keresgél . . .' (SzamSz.). Azért mondhatjuk ezeket az igéket problematikusnak, mert bennük a jelentésváltozást nem a képző váltotta ki. Megemlítésük talán mégsem fölösleges, hiszen számolnunk kell azzal, hogy ilyen igékből vonva el a kérdéses képzőt, esetleg más alapszóhoz járulva, képes lesz az új jelentést sugározni. Éppen ezért a nyelvjárási képzők jelentésmódosító szerepének tanulmányozása során tanácsos számba venni az ilyen természetű eseteket is.

3. A legtöbb és legérdekesebb eltérést a képzők forgalmában találjuk. Ennek a szempontnak az érvényesítése biztosítja azt, hogy egy nyelvjárás igeképzésének legpezsgőbb oldalát láthassuk. A képzők forgalmának két fő megnyilvánulási formája: a képzők megterheltsége és a párhuzamos származékok felhasználási foka.

a) Valamely képző megterheltsége az irodalmi nyelvhez viszonyítva lehet nagyobb, kisebb vagy azonos fokú.

Egy képző nagyobb fokú megterheltségéről akkor beszélünk, ha többkevesebb olyan származéka is van, amely az irodalmi nyelvben ismeretlen. Pl. néhány palóc nyelvjárásban az irodalmi nyelvinél több származékban lép fel az *-ál, -él* gyakorító igeképző: *csinálál, hálál, hordál, mondál, tüzelél* (KÁLMÁN: MNy. LI, 478). Nagyobb fokú a megterheltsége a székely nyelvjárásokban a mozzanatos *-int* képzőnek: *forralint, húzint, körmölint, tátint, ütint, vartyint* (MTsz.). Az irodalmi nyelvi használathoz viszonyított nagyobb fokú megterheltség alapján egy-egy képzőről megállapíthatjuk, hogy a vizsgált nyelvjárás divatos, kedvelt igeképzője. Az *-ál, -él* tehát viszonylag nagyobb népszerűségnek örvend a palóc nyelvjárásokban, az *-int* pedig a székely nyelvjárásokban. Nagyobb a megterheltsége, divatos képző a szamosháti nyelvjárásban a gyakorító *-gál, -gél*: *éregél, fonogál, hagyogál, húzgál, irogál, mosogál, vájogál* (SzamSz.)

Valamely képző kisebb fokú megterheltségéről akkor beszélhetünk, ha a vele alkotott irodalmi nyelvi származékok egy része a vizsgált nyelvjárásban nincs meg. A gyakorító *-kod, -ked, -köd* például a szlavóniai nyelvjárásban alig ismert formáns, minthogy ott kevesebb származékból mutatható ki, mint az irodalmi nyelvben (BARTHA: MNyj. I, 40).

Ha egy képzőnek a vizsgált nyelvjárásban nincs olyan származéka, amelyet az irodalmi nyelv ne ismerne, vagy nincs olyan irodalmi nyelvi származéka amely a szóban forgó nyelvjárásban ne volna járatos, akkor a képző megterheltsége azonos fokot mutat az irodalmi nyelvvel.

A képzők különböző fokú megterheltségében jelentkező eltéréseknek többféle megnyilvánulási formája lehet. Legáltalánosabb a képzőcserének látszó eset. Ilyen volna a fentebb tárgyaltak közül majdnem mindegyik, hiszen a *mondál* a *mondogat*, a *fonogál* a *fonogat* helyén áll. Valójában azonban nem tanácsos úgy szemlélni az ilyen igéket, hogy bennük nem az irodalmi nyelvben megszokott képző, hanem más, hasonló szerepű áll, mert ezzel meghamisítanók

a nyelvi valóságot, azt ti., hogy az irodalmi nyelvinél is élénkebb nyelvjárási képzőforgalom több párhuzamos származékot is életben tart (l. Nyr. LXXXIII, 93—4). A Szamosháton például a *fonogál* mellett a *fonogat* is él (SzamSz.). Képzésmódbeli eltérést kell az ilyen esetekben látnunk: az irodalmi nyelvben is élő alapszó (*fon*), az irodalmi nyelvben is használt képző (*-gál*) olyan származékot alkot (*fonogál*), amelyet az irodalmi nyelv nem ismer. A képzésmódbeli sajátosság lehet archaizmus is: *ballagdogál* (MTsz.; l. NySz.), *értet 'érlel'* (MNYj. II, 80; l. NySz. *érlel* c. a.), *futos 'futkos'* (MTsz.; l. NySz.).

Nagyobb fokú megterheltsége lehet valamely képzőnek olyankor is, amikor a vele alkotott nyelvjárási származékot nem állíthatjuk szembe megfelelő jelentésű és értékű irodalmi nyelvű képzett igével, minthogy vagy maga az alapszó ismeretlen ott, vagy pedig a származék-igének körülírás felel meg. Alapszavuk miatt nyelvjárási értékű származékok például a nem általános hangutánzó és hangfestő tájszók: *bínyol* 'nyaggat, gyötör, zaklat', *mohog* 1. 'elhalóan dörög, morajlik' (távoli zivatar) 2. 'dohog, dúl-fúl', *zűbörög* 'buborékoló hangot ad' (SzamSz.). Irodalmi nyelvi megfelelője nem képzett ige, hanem körülírás vagy igekötős ige, és éppen ezért minősítendő tájszónak: *húzint* (MTsz.) 'egyet húz, meghúz, hirtelen meghúz'. Kétségtelen, hogy az ilyen esetek is a vizsgált képző nagyobb megterheltségi fokáról tanúskodnak.

b) A képző megterheltsége mellett szükségesnek látszik tekintetbe venni a párhuzamos származékok felhasználási fokát is. Meg kell tehát figyelni, hogy egy származék (pl. *csúszkál*, *érlel*, *fonogat*, *kapkod*) az ugyanazon alapszóból más, hasonló értelmű képzővel alkotott igehez (pl. *csúszkorál*, *érel*, *fonogál*, *kapdos*) viszonyítva gyakrabban vagy ritkábban használatos-e. A párhuzamos származékok szociális értéke ugyanis rendszerint nem egyforma. Egyfelől lehetnek ritkán és kevés embertől használt, másfelől meg közismert, gyakran hallható igei származékok. De a mindenkitől ismert származékok felhasználási fokában is lehet különbség.

E szempont valóságosságát az átvizsgált nyelvjárási anyagból vett példával nem tudom igazolni. Nem található ugyanis olyan párhuzamos származékokat, amelyeket felhasználási fokuk szerint értékelnek. A magam kalotaszegi gyűjtő munkája során azonban módomban volt megfigyelni, hogy ott a *-kod* (pl. *csipked*, *kapkod*) és *-dos* (pl. *csipdes*, *kapdos*) képzős származékok közül a *-dos*-sal alkotott igeiket gyakrabban használják.

A párhuzamos származékok felhasználási fokának megfigyeléséből értékes következtetéseket lehet levonni. Az előbb említett kalotaszegi tapasztalat alapján, és annak ismeretében, hogy a *-kod* fiatal képző (SZILY: MNY. VIII, 328), az archaikusabb nyelvjárásokban alig szerepel néhány származékban (l. pl. BARTHA: MNYj. I, 40), arra gondolhatunk, hogy Kalotaszegen valószínűleg éppen az irodalmi nyelv hatására, most van elterjedőben. Már ugyanannyi származékban szerepel, mint a *-dos*, csak éppen nem annyira közkedveltek a vele alkotott igeik, mint a *-dos* képzősök. Megtörténhetik, hogy idővel elérik versenytársuk forgalmát, esetleg felül is múlják, hacsak nem történik jelentésmegoszlás vagy valamilyen stiláris értékű elkülönülés. Ez esetben ugyanis már nem azonos értékű származékként állanak egymással szemben.

E fontos vizsgálódási szempontról szólva, nem mulaszthatjuk el megjegyezni, hogy érvényesítése igen sok nehézségbe ütközik. A képzők természete, a kötetlen képzőhasználat, az igeképzős adatoknak kérdező módszerrel való gyűjtése (e módszer nehézségei) sokszor nem engedi meg, hogy egy származék-szó felhasználási fokát közelebbről meg lehessen állapítani. Fogódzó lehet

esetleg — és ez némileg csökkentheti a nehézséget — annak megfigyelése, hogy a párhuzamos származékok közül melyik milyen mértékben használatos továbbképzésre. Az, amelyikből több új igét vagy névszót alkotnak, feltehetőleg nagyobb népszerűségnek örvend. Ha tehát van (és több van) *csapdoshat*, *csapdosó*, *csapdosás*, de nincs (vagy kevesebb van) *csapkodhat*, *csapkodó*, *csapkodás*, akkor a *csapdos* divatosabb lehet, mint a *csapkod*.

4. A képzők termékenységében szintén tapasztalható nyelvjárási eltérés. E nyelvjárási sajátosság lényege az, hogy az irodalmi nyelv valamely improduktív, új származék alkotására nem alkalmas képzője egy-egy nyelvjárásban termékeny (produktív) lehet.⁹ Pl. a reflexív *-ul* a háromszéki nyelvjárásban termékeny; új igéket lehet vele létrehozni: *húzul* 'húzódik' (MTsz.); „A falu körül hegyek *húzulnak*”; „A legyek *béhúzulnak* a szobába” (Sepsiszentgyörgy környéki tájszók, saját gyűjtésemből); l. még *fonul* 'fonódik', *mosul* 'mosódik', *tépel* 'tépődik', *vájul* 'vájódik' (MTsz.).

Az ilyen sajátosságot a képzők története szempontjából rendszerint úgy értelmezhetjük, hogy valamelyik képző a közhasználatban már improduktívvá lett, egy nyelvjárásban azonban megmaradt továbbra is produktívnak (vö. KÖRÖSI: Nyr. XI, 17).

Egy nyelvjárás képzőinek produktív vagy improduktív voltát meglehetősen nehéz meghatározni. Nehéz, mert az irodalmi nyelv képzőinek ilyen természetű, ilyen szempontú minősítése sem történt még meg teljes mértékben és kielégítő módon, és a vizsgálódás szempontjai is csak részben ismertek (l. BUDENZ: Nyr. I, 7—8; KÖRÖSI: Nyr. XI, 16—7; RUZSICZKY: Nyr. LXXXII, 200—8). Útmutatás és összehasonlító alap tehát csak részben áll a kutató rendelkezésére.

A nyelvjárási igeképzők termékeny voltának meghatározásában a következő általános szempontokat vehetjük figyelembe: termékeny formáns az a képző, amely új szót alkot. Rendszerint azonban az új szó alkotásának lehetőségei nem korlátlanok. Tapasztalhatjuk ugyanis, hogy az alapszó értelme vagy esetleg hangalakja bizonyos képzők illeszkedését nem engedi meg, illetőleg csak bizonyos hangalakú és értelmű származékok létrehozására nyújt lehetőséget. A képzők termékenysége tehát korlátozott; mindegyik formáns esetében pontosan meg kell nevezni azokat a lehetőségeket, amelyekben produktívnak mutatkozik.¹⁰ Megállapítható például, hogy a gyakorító *-g* csak hangutánzó és hangfestő igék alkotásában termékeny (pl. *bög*, *kacag*, *zuhog*), a *-dogál* csak egytagú és duratív értelmű szavakból alkot származékot (*álldogál*, *mendegél*, *üldögél*), a gyakorító *-z* termékenysége szinte abban merül ki, hogy a *-t* és *-d* végű, illetőleg képzőjű szavakhoz csatlakozik (*kiáltoz*, *kötöz*, *öntöz*, *akadoz*, *maradoz*, *szakadoz*), a denominális *-kod* csak 'valamiként viselkedik' jelentésű igék alkotásában termékeny (*bátorkodik*, *gyerekeskedik*, *hívtványkodik*). E képzési típusok pontos, részletes leírása mind az irodalmi nyelvi, mind pedig a nyelvjárási igeképzőrendszer tanulmányozása során elengedhetetlen feladat.

Ugyanazon formáns produktív vagy improduktív képzési típusai az irodalmi nyelvben vagy valamelyik nyelvjárásban nem mindig azonosak,

⁹ Egyetértésben az újabb idevágó irodalom (RUZSICZKY: Nyr. LXXXII, 200—1; К. Е. Майтинская, Венгерский язык II, Ак. наук СССР, Москва, 1959, 19—20) műszóhasználatával, *élő* képző helyett *termékeny* (*produktív*), *elavult* helyett *nem termékeny* (*improduktív*) képzőről beszélnek, fenntartva az *élő* megnevezést a felismerhető, az *elavult* pedig a fel nem ismerhető képző megnevezésére.

¹⁰ A szovjet leíró nyelvtanokban általános azoknak a képzési típusoknak a bemutatása, amelyekben a produktívitas megnyilvánul. L. pl. Современный русский язык. Морфология. Московск. Унив. 1952. Ред. В. В. Виноградов, 51—2 i. m. 19—20 és az egész szóképzést tárgyaló részt, 21—146,

ebből az eltérésből nyelvjárási sajátosság fakadhat. Pl. a denominális -l 'valamilyennek tart' jelentésben (pl. *kevesell, rosszall, sokall*) az irodalmi nyelvben improduktív (MAJTYINSZKAJA, Veng. Jaz. 123), az apátfalvi nyelvjárásban ellenben termékenynek tartható: *alacsonyoll, apróll, hamaroll, öregell, savanyoll* (TAKÁCS LAJOS, Az apátfalvi nyelvjárás. Makó, 1926. 28).

A képzők termékenysége összefügg forgalmukkal, megterheltségükkel. Erre az összefüggésre mint a képzők produktív vagy improduktív voltának minősítését megkönnyítő szempontra kellő figyelmet kell fordítani. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy ha az irodalmi nyelv valamelyik termékeny képzője a vizsgált nyelvjárásban az irodalmi nyelvvel azonos megterheltséget mutat, akkor a kérdéses formánst produktívna nyilváníthatjuk. Ugyanúgy, ha az irodalmi nyelv egy nem termékeny képzőjének megterheltsége a köznyelvinél nagyobb fokú, akkor lehetséges, hogy produktivitása is van. A legvitathatóbb kérdés e tekintetben a következő: hány, az irodalmi nyelvben ismeretlen származék szükséges ahhoz, hogy egy képzőt az irodalmi nyelvénél nagyobb fokú megterheltség alapján megnyugtató módon termékenynek lehessen nyilvánítani. Az irodalmi nyelv termékeny képzőire (gyakorító *-g, -gat*; mozzanatos *-n*; műveltető *-at, -tat*; visszaható *-ód*; denominális *-z, -ít, -ul, -od, -kod*) gondolva, sok és széles körben ismert származékot kell ehhez megkövetelnünk. Mégis két ok miatt a származékok számát nem feltétlenül kell perdöntő értékűnek tartanunk.

a) A termékenység korlátozottsága (l. fentebb) némely képző esetében nem engedi meg nagyobb számú ige létrehozását. Ha a megszabott határon belül nincs lehetőség arra, hogy — mondjuk — tíz-husz igénél többet alkosson, akkor talán két-három új, másutt ismeretlen származék is hirdetője lehet produktivitásának. A származékok száma tehát nem annyira abszolút értékben, mint inkább a meglévő képzett igékhez mért viszonylagosságban sejteti azt, hogy képzőjüknek van új szót alkotó ereje. Pl. a szamosháti nyelvjárásban a SzamSz. tanúsága szerint 18 *-dos* képzős ige él. Ehhez viszonyítva a *-dos*-nak az irodalmi nyelvben nem ismert négy származékát, a *nyeldes, nyilalldosik, öldös, tördes* igét elegendőnek tarthatjuk annak igazolására, hogy a *-dos* a Szamosháton produktív képző lehet.

b) Megtörténhetik, hogy valamely improduktív képző egy adott pillanatban produktívna bizonyul, hosszabb szünet után új igét alkot. Valóban, amíg egy formáns élő, felismerhető, világosan értelmezhető, a nyelvérzék számára nyilvánvaló képző volta, addig megvan a lehetőség arra, hogy alkalmyszerűen új származékban lépjen fel.¹¹ Ez az alkalmyszerű produktivitás az irodalmi nyelvben sem elképzelhetetlen, a nyelvjárások színes, élénk, kötetlen képzőhasználatában még több lehetőség kínálkozik rá. Erre volna példa a szlavóniai *megdőglös*, amely a gyakorító *-s* produktív szerepéről tesz vallomást (MNYj. I, 37). Éppen ezért helyesnek találjuk azt a nézetet, hogy termékeny lehet egy képző, „ha nem állandó velejárója ugyanannak a szónak, hanem — bár csak elvétve is — újabb és újabb szavakhoz kapcsolódhat” (BARTHA uo.).

Mindezt azért kellett részleteznünk, hogy lássék: a származékok száma valamely képző termékenységének minősítésében nem lehet perdöntő jelentőségű. Nem lényeges ez azért sem, mert a származékok száma, beleértve az irodalmi nyelvben nem élő igéket is, nem feltétlenül tanúskodik produktivi-

¹¹ Erre a lehetőségre TAMÁS LAJOSnak disszertációm vitájára küldött levélbeli megjegyzése hívta fel figyelmemet.

tásról. A SzamSz. tekintélyes számú gyakorító *-l* képzős igéi¹² nem bizonyítják az *-l* termékeny voltát, hanem csak arról világosítanak fel, hogy képzőjük az irodalmi nyelvvel több származékban maradt fent kövületként.

Az eltérő, nem közismert származékok száma, a képző nagyobb fokú megterheltsége tehát kiinduló pont lehet a produktivitás megítélésében, de önmagában nem bizonyíték. Az ilyen célú vizsgálódás számára van néhány más természetű követelmény és szempont, amelyekkel feltétlenül élnünk kell, ha a kérdéses képzőt néhány, az irodalmi nyelvben ismeretlen származék alapján minősíteni akarjuk. Ezek a következők: az ilyen származékok alapszava csakis élő, önállóan előforduló szó lehet (nem számítva természetesen a hangutánzó és hangfestő igéket), pl. *viszeget* (SzamSz.), de *támgáll* 'támogat' (uo.; SZÉPÉ: MNy. LII, 364); a képző jelentésének világosan felismerhetőnek kell lennie, pl. *kaszálódik* 'kaszáltatik': „Mikor *kaszálódik* a sarjú?” (SzamSz.), de *lesel* 'les', csak ebben a szólátsban „Orsót *lesel*” (uo.); a régi, az irodalmi nyelvben már elavult származékok, amely éppen archaikus jellege miatt szokatlan, a vizsgálatból ki kell rekeszteni, pl. *ugros* 'ugrál' (MTsz.; I. NySz.); az erős expresszivitású képzett ige, amelynek stílárius értéke éppen képzésmódjából fakad, feltehetőleg új származék, pl. *hívócskál* 'gyakran hí...': „Sose *hívócskál*d, látod, hogy nem jön” (SzamSz.).

A képzők termékenységében mutatkozó nyelvjárási sajátosságok feltárásában a kellőképpen kikristályosított szempontok hiánya fokozott óvatosságra figyelmeztet, a produktivitás természetének nem szilárd volta szintén arra int, hogy nagyon körültekintően kell eljárjunk.

5. Érdekes és számottevő fontosságú nyelvjárási sajátosságokat találhatunk egy nyelvjárás igeképző-állományában mint rendszerben. Ezeket úgy fedhetjük fel, ha egybevetjük a vizsgált nyelvjárás igeképzőrendszerét az irodalmi nyelvvel vagy más nyelvjárásokéval. Az egybevetés alapján felszínre kerülnek a két nyelvváltozat igeképző-állományában jelentkező eltérések, nevezetesen az, hogy 1. melyek az irodalmi nyelvben vagy más tájnyelvi egységben ismeretlen igeképzők és 2. melyek a nyelvjárásból hiányzó igeképzők.

a) Az irodalmi nyelvben ismeretlen, kizárólagosan nyelvjárási értékű igeképző rendszerint a vizsgált nyelvjárás nyelvi különfejlődésének az eredménye. Ilyen például a nagyszalontai gyakorító *-kos*, *-kes*, *-kös*, pl. *kapkos*, *lépkés*, *köpkös* (SÁMSON: MNy. XL, 98—100); a székelyföldi *-logat*, *-leget*, pl. *illogat* 'iszogat', *velleget* 'veszeget...' (MTsz.); a Kalotaszegen és a vele szomszédos nyelvjárások több pontján feljegyzett *-góz*, *-gőz*, *nyilallgózik* 'nyilalldoz', *törölgőzik* 'törölközik' (I. MNy. LIV, 145—6). Ez utóbbi képzőt igazoló eddig előkerült legrégebbi adatunk *kulcsolgódzik* 'sich klammern': Gvad: Hist. 52: „Karjaival lábaira *kótsolgódzott*” (NySz.) szintén nyelvjárási értékűnek ítélnélhető, mint nyelvjárási elem szerepel Gvadányi idézett munkájában.¹³

Az itt bemutatott három tájnyelvi igeképző mellett jó néhány adat alapján ma még csak inkább sejtjük, mint tudjuk, hogy igen-igen nagy lehet a száma a csak egy vagy több nyelvjárásban élő igeképzőknek. Tájékoztatásul hadd említsek meg a *-g* gyakorító formánssal mint előtaggal összetett képző-

¹² Körülbelül 130 származéka van, ezek között több világos képzésű, pl. *csápod* 'csapkod', *hímzel* 'hímez', *meqlábol* 'durchwaten', nagy része azonban az irodalmi nyelvben ismeretlen hangutánzó és hangfestő ige, pl. *berhel* 'zillál, szétszór, fölraz', *csatál* 'riadtan kotkodácsol...', *kecel* 1. 'üzekedik, petélódik' 2. 'ugrándozik...'

¹³ Köz tudomású ugyanis, hogy Gvadányi mintegy három évet töltött Szatmár vidékén. Nem meglepő tehát, hogy e vidék nyelvjárása ilyen vonatkozásban is hatással volt rá. Huzamosabb ideig élt ezenkívül olyan helyeken is, amelyek az északkeleti nyelvjárásterülethez tartoznak, vagyis mind olyan vidékeken, amelyek ma is ismerik a *-göz* igeképzőt (I. PRINTÉR JENŐ Magyar Irodalomtörténete. Bp., 1931. IV, 412).

bokrok közül néhányat: *-gáz*, pl. *meglyuggáz* 'meglyukaszt' (székelyföldi tájszó, Zsemlyei János gyűjtéséből); *-ginál*, pl. *virginál* '...sirogat' (MTsz.; vö. *virđít* 'ordít'); *-gőd*, pl. *keresgődik* 'per útján követel' (NyF. XVII, 40); *-gérez*, pl. *nevetgérez* 'nevetgél' (SzegSz.; l. még NyF. XVI, 15); *-gitál* pl. *mázgitál* 'mázolgat' (MTsz.). Az ilyen és ehhez hasonló jellegű formánsok számbavétele, alakulásmódjuk leírása egyik legsürgetőbb feladat.

A kizárólagosan nyelvjárási igeképző lehet archaizmus is. Az irodalmi nyelvben ma már teljesen szokatlan és ismeretlen gyakorító *-dok* a szlavóniai nyelvjárásban még kimutatható egy ma is élő származékból: *nyomdok* (MNyj. I, 39; l. NySz.). Megőrzött régiségnek tekinthetjük a denominális *-het* képzőt is, *megvérhet* 'vért ereszt valakin' (MTsz.; l. NySz.).

b) Olyan esetről is tudunk, hogy az irodalmi nyelv valamelyik képzője egy nyelvjárásban nincs meg, hiányzó formáns. A SzamSz. vallomása szerint például a gyakorító *-kod*, *-ked*, *-kőd* képző a szóban forgó nyelvjárásban teljesen ismeretlen (legalábbis a szótár készítésének évtizedeiben nem élt), egy származéka sem szerepel a szótárban. A Dunántúl nyugati nyelvjárásaiban pedig a másutt közismert gyakorító *-dos*, *-des*, *-dös* származékai hiányoznak (SÁMSON: MNy. XXXVII, 319—20).

*

A felsorolt igeképzésbeli sajátosságok mint vizsgálódási szempontok, természetesen, további gazdagításra várnak. Felhasználásuk még inkább hozzájárulhat ahhoz, hogy tovább érlelődjének. Kikristályosításuk nagymértékben függ attól is, hogy a történeti, de még inkább a leíró nyelvtanok mennyire bővítik igeképzésről szóló ismereteinket, és hogy a még megoldásra váró feladatok közül mennyit old meg a képzők diakronikus és szinkronikus vizsgálata.

SZABÓ ZOLTÁN

Concerning the criteria of studying the verbal suffixes of the Hungarian dialects

One of the most important task of the Hungarian dialectology, that suffers no delay, is the widening of the study of morphological phenomena. The accomplishment of such a task requires first of all the elaboration of the criteria that is necessary for the study of the linguistic fact in question. That was the problem I had to grapple with in my work „The system of verbal suffixes of the Kalotaszeg dialect”. The present essay, which constitutes one of the chapters of this work, deals with the following problem: what are the characteristics of the verbal suffixes in the Hungarian dialects?

Summarising the cases which were observed during the preliminary research, it may be ascertained, that differences in the use of verbal suffixes may be found in the following aspects of the suffixes: 1. phonetic structure, 2. function, 3. circulation, 4. productivity, 5. system of suffixes: existence of suffixes which are not customary in the standard language, absence of suffixes which are used in the standard language.

Z. SZABÓ

Az igekötők használata Kórógyon

Az igekötők a szlavóniai nyelvújrásban is éppen olyan fontosak az igék jelentésének kialakításában, mint az irodalmi nyelvben. Itt is hozzájárulnak a nyelvi kifejezés pontosabbá, színesebbé, gazdagabbá tételéhez. Az igekötők használatában, megterheltségi fokukban van azonban némi eltérés.

Kórógyon az *el-* és a *meg-* igekötőt használják leggyakrabban. Ezek még őrzik az ősi, eredeti irányjelölési funkciót: *há szépön emänném; megjütt az arátóbul.*

Az irányjelölés mellett mindkét igekötő fő funkciója a cselekvés befejezettségének, a célhoz érésnek jelölése: *ehált a bácsim Franciaországba; apusztított¹ mindént; erontottáők egyöm a kicsi gyerköt; acsáptá a tízet; arozsdaősodott; ahírdették a fálubá a bájikát; a vőfény eláöldottá az ételt; e vån gáštollál a víz; e vótám káqbíllál; há mēkfejtk a fejtöt, vīhetik a laönt; mindig öregēgygōnk, oszt mēkhájjonk; mēkötték a páörtáőzöt; mēktánílhátítok; mēgmutásszok a kebelcsét; mēgráköggyonk, oszt mēhessōnk; mēkhílik, oszt nēm mēn.*

Átvitt jelentésben használatosak a következő esetekben:

a) bizonyos cselekvés mértéken túli elvégzését fejezik ki: *etekerí a fágy a hordót és edurrán; néty kilá is vót ēty káláp, há a zsír everte; elérött a gáboná; enyomí a málacot a zánnyik; ebetegettēm; mēgrészēgētték;*

b) a cselekvés tartósan, huzamosan történik, többször megismétlődik: *eláprózik a húst; mēgáőrendáőlt tíz hód földet; mēgvész a búbánát; mēgmossok estére az ábroszt; Várgá Laci eszurkáőltá a kocsmáőrosnét;*

c) pillanatnyi cselekvést jelentenek: *elízleli az ételt; emárkolík a lisztikét; mēkhalol; mēgjēlentík az esküvöt; mēkondíl a háráng;*

d) jelentéssűrítés, illetve két cselekvés összevonása történik az igébe az igekötő segítségével: *ellütel mint egy nyulát* (meglöttél + elestem); *nēm köpték el az ódálás csontot, este szopogáttáők* (kiköpték + eldobták).

A két igekötő közül az *el-* a megterheltebb, azt használják szívesebben, gyakrabban. Különösen az idősebbek ragaszkodnak az *el-* igekötőhöz. A fiatalabbak az iskola, a város hatására már inkább a köznyelvi használatot tanulják el, sőt még otthon is ragaszkodnak hozzá, minden alkalommal, nemcsak akkor, mikor „írás szerint” beszélnek. Így keletkeznek a generációs eltérést mutató, egymás mellett élő azonos jelentésű alakok.

Az idősek nyelvében:

*elhált
elköpték*

A fiatalok nyelvében:

*meghált
kiköpték*

¹ A szókezdő magánhangzó D. BARTHA KATALIN véleménye és emlékei szerint egy nagyon nyílt e-féle hang, tehát, *ä*, ill. *ę*.

*elbetegedtem
elszurkálta
elrozsdásodott
elízlel*

*megbetegedtem
megsurkálta
össze- vagy megrozsdásodott
megkóstol stb.*

Kórógyon egyáltalán nem szokatlan és fülsértő ilyen régi kapcsolatokat hallani: megmosni a ruhát, elhalni = meghalni, elízlelni, megvasalni a ruhát, eláldani valamit stb.²

A *fel-, le-* ellentétpár legelőször

a) irányt segít kifejezni: *föntájmásztotáók á seprüt; nēm érhetēm fön; fēnkőtik* (a kebel felső részéhez varrják a szoknyáját); *mikó á szoknyáót léeriszto-tem, vót tíz óra is; há á káláppál megverte á gyerköt, rōiktōn lētérült; lēáosztátáók á culáót* (szennyes ruhát); *lēaláózi mágáót á csilid; hutyan nēm záboláózik lē á nyelvit, hucs ányit kápromkodik; lētēmt egy áógást á szírō közepibe;*

b) a *fel-* kifejezi a cselekvés fokának növekedését, valamivel ellátást, a *le-* pedig valamitől való megfosztást, a cselekvés fokának csökkenését jelöli: *fössűt vóná tisztáóra á vetés; fēnfrisítētték á maradékot; fēnháraguttám, oszt megűttem; lēnyírte á bájúszt; lēvessōk á ruváót;*

c) jelentéssűritést tapasztalunk a következő adatokban: *lētēstáóltá* (testált + leírta); *fēnkőtik* (keltik + felkél); *fön vān biztosittāl* (be van biztosítva + fel van írva).

A *ki-, bē-* ellentétpár hasonlóképpen elsődlegesen

a) irányt jelentett: *leskelōdōbe jűtt ki á bika; kinyittá az ájtót; kiűvōtōznek válákit; jól kiverēgették ütöt; bēfogom á lovákát; jól bēfűszērēzik á rövid lēvre fžōt bāpcsaót; nēm ittásodik bé* (átvitt értelemben irány!);

b) célhoz érést segítenek kifejezni ezek az igekötők: *há jól ki vān készittel az étel; kiűntam én máō ábbұл; piros véri kifojt; há kifogyik á páólinkáóm, mēk-tōccsük á kulácsot;*

c) sűrités van néhány igében: *ōccōr is kimáórtotáók á vápsznōt* (bemártot-ták + kiöblítették); *bēsűgik nekik, há nēm fejtik még á kérdēsēket* (bemondják + sűgik); *bélestik á tēmetist* (belestek a kerítésen + meglesték);

d) valaminek az elfedését, befedését jelentik: *bēfōtosztá az imōgöt; bētekerték gátyamázággal á vápnkost; bēköpte az áblákszōmōt á légy.*

Megtartották eredeti irány jelentésüket a *belé-, ede-, ráó-* igekötők is: *belétér; belētēszi; edádi* (< ede ádi) *á lāpnýáót; Érzsiike ájcsá de* (< adj csak ide) *ety kést; ráócsápott á háptámrá; ráó-ráó máósz á tojóra.*

Az *össze-* igekötővel a cselekvés nagyobb fokát lehet kifejezni, a cselekvés mértéken túl menő voltát: *összērēgyesztōk az imōgit; összērēgyesōdōtt az orcáójik.*

A tárgyalt igekötők idegen szavakból magyar igeképzővel képzett igékhez is hozzájárulnak; ezzel előkészítik a jövevényszóvá válást: *eltrosұл* (elhasznál), *ebányisodik* (elbetegesedik), *eplénizik* (elkobozzák), *kikúpáól* (kivakarodik), *mēgrézáól* (megráz, felszeletel), *lēfotográfōz*, *emuntáól* (elárverez), *mēgűbáó-sodik* (megpenészedik) stb.

Az igekötők használata szabadabb Kórógyon, mint az irodalmi nyelvben, mert a nyelvhasználatot csak a helyi megszokás szabályozza, az irodalmi nyelv szempontjából elavult vagy szokatlan igekötőkapcsolások is lehetségesek, sőt nemcsak megengedettek, hanem teljes értékűek.

(Novi Sad—Újvidék)

PENAVIN OLGA

² A párhuzamos oszlopokban és az utána következő bekezdésben az adatok irodalmi nyelvi átírásban szerepelnek.

L'emploi des préfixes verbaux à Kórógy

Le rôle sémantique des préfixes verbaux a la même importance à Kórógy en Slavonie (Yougoslavie) que dans la langue littéraire. (Dans cette région, il y a un groupe isolé parlant le hongrois.) On peut, cependant, remarquer une certaine différence dans l'emploi des préfixes verbaux et dans leur fréquence.

L'emploi des préfixes verbaux *el-* et *meg-* est assez fréquent; c'est le préfixe *el-* qui est employé le plus souvent, surtout par les gens plus âgés. Ainsi les formes avec *el-* et *meg-*, quoiqu'elles aient la même signification, marquent une différence de génération.

Les deux préfixes servent à marquer la direction, ou bien, ils marquent l'accomplissement de l'action. Au figuré, ils expriment: *a)* l'intensité de l'action; *b)* sa durée et son itération; *c)* son caractère momentané; *d)* une signification condensée.

Les préfixes adversatifs *fel-* et *le-* expriment: *a)* la direction; *b)* l'intensité de l'action (*fel-*) ou la privation (*le-*); *c)* une signification condensée.

Les préfixes adversatifs *ki-* et *be-* marquent: *a)* principalement la direction; *b)* l'arrivée au but; *c)* une signification condensée; *d)* l'action de couvrir quelque chose. Les préfixes verbaux ont gardé leur sens primitif marquant la direction. Le préfixe verbal *össze-* exprime l'intensité de l'action. Les verbes empruntés aux langues étrangères peuvent être munis de ces préfixes et s'insérer ainsi dans le vocabulaire du hongrois. Il y a certains emplois de préfixes verbaux qui ne sont plus en usage dans la langue littéraire, mais qui sont assez fréquents à Kórógy.

O. PENAVIN

A nyelvjárási anyaggyűjtés időszerű feladatai

A Magyar Nyelvőr c. folyóirat LXXXI. évfolyama (1957. évi) 4. számában felhívás jelent meg „Pályázat nyelvjárási anyag gyűjtésére” címmel (ismertetése elhangzott a rádió „Édes anyanyelvünk” című műsorában is). A kezdeményezés szép eredménnyel zárult: 64 gyűjtő 77 dolgozatot küldött be. A gyűjtőkről, a dolgozatokról, az elbírálás szempontjairól részletes ismertetés jelent meg: „Tájékoztató a Magyar Nyelvőr nyelvjárási anyaggyűjtő pályázatáról” címmel (Nyr. LXXXIII, 210—221 és kny.).

„A pályázat teljes mértékben elérte a célját, sikerült a nyelvjárási anyag gyűjtése iránt az érdeklődést országszerte felkelteni. A beküldött dolgozatok nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontból is többet nyújtottak, mint amire a pályázat kiírásakor számítottunk” (i. h. 219).

Fölösleges volna a Tájékoztatóban megírt összefoglalást bővebben ismertetni, hiszen a Magyar Nyelvjárások olvasói úgyis ismerik; inkább azokra a körülményekre utalnék, amelyek a pályázat kiírását szükségessé tették, és azokkal az elvi tanulságokkal foglalkoznék, amelyek a pályázattal kapcsolatban leszűrhetők.

I. Nyelvtudományunknak a felszabadulás után bekövetkezett nagyarányú fellendülésében részt vett a nyelvjáráskutatás is. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében jó ütemben folyó magyar nyelvatlasz-munkálatokon kívül sor került az Új Magyar Tájszótár anyagának gyűjtésére is. HEGEDŰS LAJOS-nak 1946-ban megjelent az ormánysági, 1952-ben pedig a moldvai csángó nyelvjárási szöveggyűjteménye. 1952-ben kiadták KISS—KERESZTES Ormánysági Szótárát, 1957-ben pedig BÁLINT SÁNDOR Szegedi Szótárát. 1959-ben elhagyta a sajtót VÉGH JÓZSEF Őrségi és hetési nyelvatlasz c. munkája. De nemcsak új források és adatközlések kerültek így be a magyar nyelvtudomány vérkeringésébe, hanem a magyar nyelvjáráskutatás elvi kérdései is nagyban tisztázódtak.

Ez utóbbiban nagy szerepet játszott DEME LÁSZLÓ két munkája: „A magyar nyelvjárások néhány kérdése” (Bp., 1953; a róla folyó vitát l. BENKŐ: I. OK. VII, 500—23; DEME: uo. 523—35) és „Nyelvatlaszunk funkciója és további problémái” (Bp., 1956), továbbá A Magyar Nyelvatlasz munkamódszere (Bp., 1955; BÁRCZI GÉZA szerk.). A magyar dialektológiának nagy nyeresége BENKŐ LORÁND egyetemi tankönyve, a „Magyar nyelvjárástörténet” (Bp., 1957). E könyv nemcsak nyelvjárástörténeti kérdésekkel foglalkozik, hanem a dialektológiával általában. A magyar nyelvjáráskutatás összes időszerű tudományos és szervezési kérdését tárgyalja, de egyben már a történeti nyelvjáráskutatás problematikáját is ismerteti BÁRCZI GÉZA akadémiai elő-

adása: „A magyar nyelvjáráskutatás időszerű kérdései” (I. OK. VI, 59—87 és hozzászólások). A történeti nyelvjáráskutatás megindítása BÁRCZI GÉZA nagy érdeme (vö. MNy. XLIII, 81—91, uo. XLV, 244 jegyzet, III. Orsz. Nyelvészkongr. 303—24). Bárczi tanítványai közül kiemelendő ABAFFY ERZSÉBET (MNy. XLIX, 28—35, uo. XLIX, 335—41; Pais-Eml. 441—6) és PAPP LÁSZLÓ (MNy. LI, 370—7, uo. LIII. 165—75, MNyj. IV, 3—24, Pais-Eml. 466—72) munkássága. A magyar történeti nyelvjáráskutatásnak az 1959. év végén két kiváló terméke jelent meg. Az egyik PAPP LÁSZLÓ „XVI. század végi nyelvjárásaink tanulmányozása”. A másik DEME LÁSZLÓ „A XVI. század végi nyelvi norma kérdéséhez”. Az említett szerzőkön kívül még sok más kutató is foglalkozik történeti nyelvjáráskutatással.

A most említett kiadványokból, cikkekből, tanulmányokból, előadásokból is látható, hogy a magyar dialektológia az utóbbi években jelentőségéhez és súlyához méltó helyet foglal el a magyar nyelvtudományban. De ugyanakkor nem hallgathatjuk el azt az aggodalmunkat, hogy a mai magyar nyelvjárások rendszeres tanulmányozására a kétségtelenül legfontosabb magyar nyelv-atlasz-munkálatokon kívül pillanatnyilag nem tudunk sem anyagi fedezetet, sem munkaerőt biztosítani. Megjelenése után a Magyar Nyelvatlasz nagyban fel fogja majd lendíteni a magyar nyelvtörténeti és szófejtési kutatásokat, de nem pótolja majd a jelenségek beható, monografikus feldolgozását. A XX. században a magyar nyelvtudósok kiváló teljesítményeikkel nagy megbecsülést szereztek a nyelvtudománynak idehaza és külföldön egyaránt, de századunkban nem folytatódtott a XIX. század végének nagy gyűjtő, adatfeltáró munkája. A legutóbbi időkig nem voltak meg erre a társadalmi feltételek. „Tudjuk, hogy nyelvtörténeti kutatásainknak, ha valóban fejlődésre, pontosabb eredményekre törekszik, s nem elégszik meg az eddigi ismeretek újrakérdésével, bőséges, friss, eddig ki nem lúgozott anyagra van szüksége. Azt, hogy ilyen friss anyagot ezután fölfedezendő nyelvméleink fognak kellő gazdagságban szállítani, remélnünk persze szabad, de számítani nem számíthatunk rá. Két olyan forrásunk van azonban, melytől újat, nyelvünk történetére vonatkozó nézeteink módosítását, helyesbítését várhatjuk: mégpedig nyelvméleink tüzetesebb kiaknázása és nyelvjárásaink alaposabb feltárása” (BÁRCZI: I. OK. VI, 61).

Anyaggyűjtésre tehát a magyar történeti nyelvtudománynak is nagy szüksége van. De mindenki előtt világos, hogy korunk nagy politikai, gazdasági, társadalmi átalakulása közepette, az egyre jobban győzedelmeskedő művelődési forradalom idején nyelvjárásaink értékeinek a tudomány számára való megmentése egyik legsürgősebb nyelvészeti feladatunk (vö. PAIS: I. OK. III, 27; BÁRCZI: uo. VI, 61). Erre a gyűjtésre nemcsak azért van szükség, hogy pótoljuk a külfölddel szemben való nagy elmaradásunkat, hanem azért is, mert nyelvjárásaink tanulmányozása terén nem tettünk annyit, mint a néprajz és a népzene kutatói.

A gyűjtés sürgősségét és fontosságát mindenki hangoztatja, aki egy kicsit is törődik nyelvtudományunk jövőjével. A kérdés az, hogyan tudjuk ezt a „fájdalmasan megoldatlan feladat”-ot — ahogy BÁRCZI írja — a kívánalmaknak megfelelően megoldani.

Legelőször is számolni kell anyagi és személyi korlátainkkal. Tudomásul kell vennünk, hogy a nyelvészeti munkát hivatásszerűen végző kutatók, az egyetemi és főiskolai előadók e feladatnak csak kisebb részét tudják elvégezni. A munka dandárját az önkéntes gyűjtőkre, vidéken élő pedagógusokra, muzeo-

lógusokra, könyvtárosokra és a magyar nyelv minden más barátjára kell bízni, akik felelősséget éreznek anyanyelvi művelődésünk ügyéért, és hajlandók is érte áldozatot vállalni. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy vidéken élő, önkéntes gyűjtőinktől nem lehet olyan magas színvonalú gyűjtő munkát elvárni, mint a képzett szakemberektől. Eleve le kell mondanunk arról, hogy kellő hangtani képzettséggel nem rendelkező gyűjtőink — habár az egyetemen és a főiskolán nyertek is valamelyes kiképzést — a bonyolultabb hangtani kérdéseket (mint: hangsínárnyalatok, kettőshangzók) helyesen elemezzék és feljegyezzék. (Az ilyen kutatásokat továbbra is a jól képzettek kis gárdájára kell bízni.) Nem szabad elfelednünk, hogy a nyelvjárási adatokat nemcsak a hangtörténet kutatói használják majd fel. Többet ér, ha célkitűzéseinkben szerényebbek vagyunk, de az így megkívánt munka megbízhatóbb és tökéletesebb lesz. Hangtani téren elégedjünk meg tehát kezdeti fokozattal azzal, hogy önkéntes gyűjtőink feljegyzése fonematikus szempontból pontos (tehát feljegyzik a zárt *ē* hangot, palóc területen az *ly-et*), továbbá jelzik a magán- és mássalhangzók hosszúságát, illetőleg rövidségét, és a mássalhangzók hasonulását. Kívánatos volna továbbá, hogy a vidéki gyűjtők is jelezzék, hogy területiük diftongáló-e vagy nem, tehát írjanak fel *ou*, *öü*, *ēi* vagy *uo*, *üö*, *iē* típusú kettőshangzókat. A nyomaték helyének, az elemek hosszúságának jelölését nem kívánjuk meg tőlük. Ha a gyűjtő úgy érzi, hogy többre is vállalkozhat, ennek nem mondunk ellene; de semmiképpen sem tartható az az álláspont, hogy ha egy gyűjtemény a hangtani finomságokat nem jelzi, akkor az már nyelvészeti szempontból nem értékesíthető. Ellenben nagyobb gondot vessenek az önkéntes gyűjtők a szavak alkalmi és állandó jelentésének feltüntetésére, a néprajzi és a tárgyi háttér pontos megadására.

Az MTA Nyelvművelő Bizottságának tagjai ilyen megfontolások alapján javasolták 1957 májusában a nyelvjárási anyaggyűjtő pályázat meghirdetését. Persze akadt olyan vélemény is, hogy kockázatos egy ilyen verseny meghirdetése, nem lesz elegendő jelentkező, és féltő, hogy nem lesz meg a dolgozatoknak a kellő színvonala sem.

2. A dolgozatok megmutatták, hogy a meglehetősen csendben meghirdetett (pl. egyetlen napilap vagy folyóirat sem tett róla említést) pályázat iránt megvolt a kellő érdeklődés, amint általában az utolsó fél évszázadban mindig is megvolt a kedv a nyelvjárási anyag gyűjtésére, de a munkatársakat első gyűjtéseik után nem tudták kellően foglalkoztatni. A jó dolgozatok és szójegyzékek kiadásáról nem gondoskodtak. A gyűjtők névtelenek maradtak. Munkájukért nemcsak az anyagi jutalmazás maradt el, hanem még az erkölcsi elismerés is késett. Igen megszívtelendők PÉTER LÁSZLÓnak a Magyar Nyelvtudományi Társaság század eleji nyelvjárásgyűjtéséről írt igen értékes beszámolójából levonható tanulságok (MNy. LV, 279—84). Nem szabad az eddig elkövetett hibákat megismételni, mert legközelebbi gyűjtőfelhívásunk esetleg eredménytelen maradhat.

a) Vannak szervezési és tudományos feladataink. A szervezési feladatok közé tartozik az, hogy a jó munkát végzett vidéki munkatársaink, elsősorban a pedagógusok számára bizonyos könnyítést próbáljunk biztosítani. A legnehezebb szervezési feladat — bár ez sem megoldhatatlan, hiszen a néprajzosok szinte évenként megcsinálják — a jó dolgozatok és gyűjtések megjelentetése. Nagy kár, hogy a magyar nyelvjárás-kutatás mai leghivatottabb fóruma, a Magyar Nyelvjárások kevés teret tud biztosítani az önkéntes gyűjtők dolgozatainak, tanulmányainak közlésére.

A szervezési feladatokhoz tartozik az eddigieken kívül valamelyes anyagi alap megteremtése a gyűjtők munkájának némiképpen jutalmazására.

Nem egyszerű szervezési feladat, annál jóval több a gyűjtőkkel, a munkatársakkal való állandó foglalkozás, munkájuk irányítása, hibáik kijavítása. A Nyr. 1958. évi pályázata sikerének egyik oka az volt, hogy a pályázók bátran fordulhattak az MTA Nyelvtudományi Intézetéhez. A pályázat gondozói ellátták őket tanácsokkal, sőt könyvekkel is. Pályázóink legtöbbször személyesen is felkeresett bennünket, sőt még most, a pályázat után egy évvel is tartja velünk a kapcsolatot. Az MTA Nyelvtudományi Intézete a nyelv-művelő közönségszolgálat mellett elvállalja ezt a „közönségszolgálat”-ot is.

b) A következő feladatok immár tudományos jellegűek: Hogyan tudjuk gyűjtőink munkáját megkönnyíteni, az érdeklődőket elinduláskor olyan témák kiválasztásával, olyan szakirodalommal segíteni, hogy a gyűjtést el tudják végezni. Tapasztalataink szerint a legnehezebb az újonnan munkába álló kutató számára a megfelelő téma kiválasztása.

A Nyr. 1958. évi pályázata megmutatta, hogy legnagyobb érdeklődés a földrajzi- és személynévgyűjtés iránt van. Ezt örömmel vesszük tudomásul, és ezt a kedvet a jövőben fokozni is akarjuk. Ezen érdeklődésnek megvan a maga oka is. Jó gyűjtések, minták irányítják a kezdő kutatót (vö. LŐRINCZE, Földrajzi neveink élete; SZABÓ T. ATTILA, A helynévgyűjtés jelentősége és módszere: MNy. XXX, 160 kk.; LŐRINCZE, Szempontok és adatok személynéveink újkori történetéhez, MNyj. I, 64—95; MARKÓ IMRE LEHEL, Kiskanisai ragadványnevek, Nyr. LXXIX, 113—24). Jó példákat, mintákat találnak a gyűjtők a félig-meddig néprajzi jellegű, egy-egy foglalkozást, munkamenetet leíró szókincstanulmányokra is (irodalmuk I. Útmutató a tanulók nyelvjáráskutató munkájához. Szakköri füzetek, 1954). Sokáig időszzerű feladat lesz még a szókincs terén a tájszógyűjtés. A tájszók közlésére talál a gyűjtő jó mintákat a MNy., MNyj. és a Nyr. legújabb évfolyamaiban is, főleg pedig a Szamosháti, az Ormánsági és a Szegedi Szótárban.

Érdekes, bár nem kezdőnek való feladat volna, de csak falun élő munkatársaink tudják megoldani, egy nyelvjárásban annak a vizsgálata, hogy a nyelvújítás szavai és a szocializmusnak ma elterjedő szókincse hogyan, milyen mértékben, milyen alakban vannak meg, illetőleg ha nincsenek meg, mi van helyettük, régi latin vagy német kifejezés (pl. *kontraktus, árënda, summás, kontó* stb.). E téren sok passzív megfigyelés volna kívánatos.

A szókincsgyűjtés területén természetesen a legszebb feladat egy-egy regionális szótár elkészítése volna. A Nyr. 1958. évi pályázatán az egyik megosztott I. és II. pályadíjat nyerte el MARKÓ IMRE LEHEL a 12 000 címszót tartalmazó Kiskanisai Szótár c. művével. MARKÓ IMRE a gyűjtését tovább folytatja. Örömmel számolunk be, hogy indulóban van a palóc szótár készítése. Fülöp Lajos gyöngyösi kollégánk vállalkozott rá. De szeretnénk göcseji vagy őrségi, somogyi, dél-tiszántúli szótártervekről is hallani.

A szókincsgyűjtés területén tehát a gyűjtőt megfelelően irányítani tudjuk. Megoldandó feladat volna viszont a nyelvtani gyűjtés megfelelő tudományos támogatása. A nyelvtani anyag gyűjtéséhez nagyobb felkészültség és több türelem szükséges, mint a szókincsgyűjtéshez. E téren kevesebb a mintánk is. Illetőleg, ha vannak is jó jelenségmonográfiák, a nyelvészeti munkákban még kevésbé járatos gyűjtő más hasonló tárgyú nyelvtani jelenség tanulmányozására nem tudja leszűrni a monográfiák tanulságait. Nem tudja, hogy az egyes jelenségeket mely példaszókon érdemes tanulmányozni. Eddigi

tapasztalataink szerint az eddig adott tanács, hogy ti. a gyűjtő a kérdés irodalma és a szótárak segítségével állítsa össze a vizsgálandó jelenség példatárát, nem vált be. A gyűjtők nehezen tudják elvégezni ezt a feladatot. Nem látják elég jól a kérdések szempontjait, vidéken a szakkönyvekhez sem jutnak hozzá könnyen. Az 1958. évi Nyr.-pályázat tájékoztatójában közöltünk az egyes nyelvtani jelenségek vizsgálatára minimális példatárát. De ez nem volt elegendő. Maguk a pályázók is elmondták — de hasonlóan vélekednek az egyetemeken tanító kollégáink is —, hogy jó volna, ha a nyelvtani kérdésekhez nagyobb segítséget kapnának a gyűjtők. Így azok felszabaduló munkaidejüket a gyűjtés gondosabb, alaposabb elvégzésére tudnák fordítani. A nyelvjáráskutatás eddigi művelőinek kellene tehát ilyen kalauzokat, útmutatókat készíteni. Mindenekelőtt kívánatos volna azon témák kijelölése, amelyekhez az anyagot vidéki, külső munkatársakkal gyűjtethetnénk. E témák a helyi adottságoktól, a fontosabb hangtani és alaktani jelenségek földrajzi elterjedésétől függenek.

A hangtan terén ilyen téma volna az *i*-zés, az *ë*-zés, *ö*-zés, az *á* utáni *o*-zás, az *á* előtti és utáni *a* viselkedése, a *gy*-zés, a *v* hasonulásával kapcsolatos kérdések, a mássalhangzók ikerítődése. A zárt *i*-zés kérdését érdemes volna vizsgálni Dunántúlon kb. a Balaton vonaláig Győr-Sopron, Vas és Zala megyékben, Fehér és Tolna megye egy részén, továbbá a Tiszántúlon, Békés, Bihar megyében és Szolnok megye egy részén. Az *i*-zés vizsgálatára vannak már jó mintáink: SZABÓ ISTVÁN, Az *i*-zés esetei a békési népnyelvben. MNy. III, 273—304; SULÁN BÉLA, Szempontok az *i*-zés vizsgálatához, MNyj. I, 3—32; SZATHMÁRI ISTVÁN, Az *i* hang állapota Kisújszállás nyelvjárásában: Pais-Eml. 472—9.

A hangtan terén másik olyan téma, amelyet legalább 20—30 helyen érdemes volna tanulmányozni: a zárt *ë* használatának kérdése, különösen pedig az, hogyan jelentkezik ez toldalékos helyzetekben. E kérdést a Tiszántúl egy részének, továbbá az északi nyelvjárásnak a kivételével — ez utóbbi helyeken ui. a zárt *ë* ha megvan is, nincs funkcionális szerepe — az egész magyar nyelvterületen érdemes volna vizsgálni. Sajnos, olyan mintát, amely az egész kérdést tárgyalja, nem tudunk egyelőre a gyűjtők kezébe adni. Magam szándékozom a kérdés bő példatárát összeállítani. Az így elkészített példatár alkalmas volna a másik fontos hangtani jelenség, az *ö*-zés tanulmányozására is. Az *ö*-zéshez Szeged környékén, Baranya és Somogy megyében, a Duna középső szakaszának vonalánál, továbbá a Dráva mentén kellene anyagot gyűjtenünk. Az *ö*-zésre már van valamelyes irodalmunk (l. PÉTER LÁSZLÓ, Az *ö*-zés kérdéséhez, MNyj. I, 118—35). Az *á* utáni *o*-zás, az *á* előtti *a* viselkedése Nyugat-Dunántúlon vizsgálandó. A *j*-nek megfelelő *gy*-zés, *ty*-zés szintén e területen. Mindkét kérdéstről írtak már (l. DEME, Nyelvatlaszunk funkciója stb. 252—60; BENKÓ, Magyar nyelvjárástörténet, Bp. 1957. 100), de monográfiászerűen kidolgozva egyik sincs. Így vidéki munkatársainknak ezt egyelőre nem ajánlhatjuk. Annnyival inkább kívánatos volna, hogy nagyobb gyakorlattal rendelkező kutatóink foglalkozzanak vele. A hangtan területén nyugat-dunántúli feladat volna a *v*-vel kapcsolatos mássalhangzóhasonulás. Ez sincs még kidolgozva monografikus módszerrel.

Az alaktan területén kevesebb központi téma volna, mint a hangtan területén. Ilyenek volnának az ikes ragozás és az ún. *-suk*, *-sük* nyelv problémája. (Az utóbbi jelenség a palóc terület egy részén egészen szabályszerű.) De mindkét témakör vizsgálata nagy türelmet, sok passzív megfigyelést

igényel. Ezért inkább csak fejlettebb kutatóknak ajánlható. Van azonban néhány alaktani kérdés, ami ugyan részletesen kidolgozva még nincs, de az eddigi irodalom (pl. az Őrségi és hetési nyelvatlasz) alapján már kezdő kutatók is gyűjthetik hozzá az anyagot. Ilyen kérdés Nyugat-Dunántúlon (de talán másutt is) a bonyolult birtokviszony (egy birtokos több birtok, több birtokos, több birtok) kifejezése, továbbá Zala megye déli részén és Szabolcs-Szatmár megye egy részén a feltételes mód tárgyas ragozásának kérdése. Nincs még rá minta, de viszonylag nem nehéz feladat volna Baranya és Somogy megye megfelelő részeiben az alanyi és a tárgyas ragozás keveredésének kérdéseit tanulmányozni. Nagyon elkélne egy jó leírás az északkeleti részeken — ahol mégvan — a *-nott*, *-nól*, *-ni* (pl. *bírónott*, *bírónól*, *bíróni*) szerepköréről.

Magam a fenti feladatokat látom. Korántsem akarám a magyar nyelvjárás kutatás kérdéskörét ilyen kevés témára leszűkíteni. De a kezdő gyűjtőkkel foglalkozván és a magam tapasztalatából is látom, hogy melyek azok a kérdések, amelyeket vidéki munkatársaink, a külső gyűjtők, főiskolai és egyetemi hallgatók sikerrel megoldhatnak. Az utóbbiakat sokszor nehéz az első percben meggyőzni egy szerénynek tűnő téma kidolgozásának fontosságáról, továbbá arról is, hogy egy-egy kérdéshez az ország több helyén érdemes anyagot gyűjteni, mert sem az *i*-zés, sem az *ē*-zés, sem az *ő*-zés nem jelentkezik egyformán. Az egyetemi és főiskolai hallgatók hajlamosak volnának arra, hogy egyszerre nagy témába kezdjenek bele. Nem könnyű nekik megmagyarázni, hogy a dialektológiában a szépen körülhatárolt kis témában jó munkát végezhetnek, a nagy témákból pedig a kellő dokumentáció híján csak riportszerű leírások születnek, amelyek semmivel sem gazdagítják eddigi ismereteinket. Rá kell nevelnünk a kutatókat arra is, hogy mi nyelvtani archívumokat is akarunk. Így tehát ha nem jelenhet is meg egy gyűjtés nyomtatásban, a tudomány számára nem haszontalan.

3. Talán kicsit többet foglalkoztam a kelleténél az egyetemi és főiskolai hallgatók kérdésével, de ezt azért tettem, mert tőlük várjuk az utánpótlást. A magyar nyelvjárás kutatás ügyének nagy hasznot hajtanak az egyetemeken és a főiskolákon folyó, a nyelvjárási gyűjtésre előkészítő tanfolyamok és fonetikai elemző gyakorlatok, még ha nem népesek is, továbbá az az újabban ismét bevett gyakorlat, hogy tanári szakdolgozatnak adnak nyelvjárási gyűjtéssel kapcsolatos témát is a vizsgáztatók.

Összegezve az eddigieket: szervezési, tudományos feladataink és pedagógiai gondjaink is vannak a nyelvjárási anyaggyűjtés területén.

A gyűjtő versenyeket egyelőre a néprajzosokkal közösen hirdetjük meg. E közös pályázaton elsősorban szókinccs gyűjtést várunk, beleértve a földrajzi és a személyneveket is. A sajátosan nyelvtani jellegű pályázatokat 4—5 évenként hirdetjük majd meg. A legközelebbi nyelvtani pályázat kiírásáig elkészül még néhány útmutató. A szókinccs gyűjtésre, a névgyűjtésre, szólás-gyűjtésre vonatkozó útmutató már el is készült B. LŐRINCZY ÉVA, O. NAGY GÁBOR, PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF munkájával.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetében van már — bár egyelőre nem túlzottan gazdag — nyelvjárási archívum, ami a kutatóknak rendelkezésére áll. De még ennél is fontosabb, hogy van már egy lelkes munkatársi táborunk, amelyet a Nyr. 1958. évi pályázata hozott össze. Eljutunk rövidesen oda, hogy ha egy nyelvi jelenség helyi megfelelése érdekli a kutatókat, akkor már a magyar nyelvterület minden fontos helyén van vidéki levelezőnk, aki szívesen

segítségünkre siet. Ennek már a közeljövőben nagy hasznát vehetjük az Új Magyar Tájszótár szerkesztése közben.

Hogy ez a kis gárda együtt maradhasson és a jövőben növekedhessen, ehhez kérjük a magyar nyelvtudomány minden irányítójának és munkásának a segítségét.

VÉGH JÓZSEF

Aktuelle Fragen der Materialsammlung ungarischer Mundarten

An dem grossen Aufschwung der ung. Sprachwissenschaft nach der Befreiung (1945) nahm auch die ung. Dialektologie teil. Im Sprachwissenschaftlichen Institut der Ung. Akademie der Wiss. setzten die Arbeiten des Sprachatlasses der ung. Mundarten und die des neuen ung. Dialektwörterbuches gleich im J. 1949 ein und diese Arbeiten werden auch jetzt mit schönem Erfolg fortgesetzt. Der erste ung. Regionalatlas ist bereits im J. 1959 erschienen. Es erschienen weiter zwei regionale Dialektwörterbücher. Auch bedeutende theoretische Werke bereicherten in den letzten Jahren die ung. Dialektologie. Aber ausser den Sammlungen des Sprachatlasses fehlt die planmässige Materialsammlung der ung. Mundarten. Um neuen Stoff und neue Mitarbeiter für die ung. Dialektologie zu gewinnen, schrieb die ung. linguistische Zeitschrift Magyar Nyelvőr (Ung. Sprachwart) am Ende des Jahres 1957 einen Wettbewerb aus. Dieser hatte einen durchschlagenden Erfolg. Der Verfasser beschäftigt sich im jetzigen Artikel mit den organisatorischen und wissenschaftlichen Aufgaben, die zur Verbesserung der Arbeit der neuen Mitarbeiter beitragen sollen.

J. VÉGH

Ismertetések, bírálatok

VÉGH JÓZSEF: *Őrségi és hetési nyelvatlasz*

Bp., Akadémiai Kiadó, 1959, 189 l. + 219 térkép

A magyar tájatlások szükségessége már régebben fölmerült az országos, sőt az egész nyelvterületre kiterjedő nyelvatlaszok mellett. A nagy nyelvatlasz ugyanis szükségszerűen csak ritka hálózattal dolgozik, és így a jelenség-határok gyakran nem pontosak, sőt egyes jelenségek, tájszavak, fontos hangtani vagy alaktani sajátosságok el is sikkadhatnak.

Ilyen tájatlász-kísérletnek tekinthetők bizonyos fokig az 1942—43-ban gyűjtött és 1947-ben megjelent próbagyűjtések (BÁRCZI szerk. Mutatvány a Magyar Nyelvatlasz próbagyűjtéseiből. Bp., 1947) és a GÁLFFY—MÁRTON—SZABÓ gyűjtötte Kolozsvár környéki 25 lap. Az említett térképek azonban inkább csak mutatványok, semmint tájatlások. Az első valódi magyar tájatlász Végh József Őrségi és hetési nyelvatlasza, amelynek bevezető tanulmánya nemcsak tárgyi és nyelvi magyarázatokat ad az atlaszhoz, hanem számos érdekes elvi kérdéssel is foglalkozik a nyelvföldrajz, sőt a nyelvjárások alapkérdéseinek tárgyköréből is. A bevezetés széles látókörű, bőven felhasználja a körébe vágó hazai és külföldi irodalmat, igyekszik a sok ellentétes nézet körül kialakítani a magyar és a sajátosan Őrségi viszonyokra leginkább alkalmazható álláspontot.

A kötetet BÁRCZI GÉZA előszava nyitja meg, amelyben meghatározza a nagy nyelvatlaszok és a tájnyelvi atlaszok feladatait.

Az első fejezetben a szerző foglalkozik az egész nyelvterületre kiterjedő és a kisebb vidéket felölelő nyelvatlasz feladataival. Említi a magyar kísérleteket és terveket. A szerző főleg Jaberg és Bárczi alapján arra a megállapításra jut, hogy a tájatlász fő eltérései a nagyatlasztól a kutatópontok sűrűségében, valamint a pontosabb jegyzésmódban van, továbbá abban, hogy a nagyatlasznál jobban érzékelteti a nemzedékek és nemek nyelvhasználatában meglévő különbségeket, a köznyelv és a környező nyelvjárások hatását stb. Ehhez még nagyon helyesen hozzáteszi, hogy különbség van a kérdezett anyagban is, mert a nagyatlaszt az egész nyelvterületre szóló különbségek érdeklik, a tájatlászt pedig a helyi vonatkozásúak.

A második fejezetben ismerteti a múlt század végén lezajlott vitát a nyelvjárások meglétéről vagy nemlétéről, valamint a nyelvjáráshatárokról. A szerző a kellő óvatossággal ugyan, de a nyelvjárások valóságos léte mellett nyilatkozik. Nagyon érdekes és igaz a helyi nyelvjárási tudatról szóló eredeti fejtegetése (37). Valóban, a helyi nyelvjárás nem változik szükségképpen községenként, hanem két-három község együtt is alkothat helyi nyelvjárást. Helyesen állapítja meg, hogy a helyi nyelvjárás valóság, mégpedig saját szókinccsel, nyelvtani rendszerrel és nyelvi tudattal rendelkező valóság. Az alnyelvjárás azonban (pl. a göcseji, hetési) végeredményben logikai elvonás,

de megvan a reális alapja. Érdekes és hasznos az őrségi és hetési nyelvjárásról szóló rövid összefoglalása. A második fejezet talán a bevezető tanulmány legönállóbb, legszínesebb, legszebben kidolgozott része.

A harmadik fejezet a kutatóterülettel: Órséggel és Hetéssel foglalkozik. Szól a kutatópontokról, a lakosság életkörülményeiről. A bevezető tanulmányt ízlésesen élénkítik az ebben a részben közölt fényképek az őrségi és hetési tájakról, községekről és épületekről.

A negyedik fejezet tárgyalja a gyűjtés anyagát, vagyis azokat a sajátos szempontokat, amelyeket a gyűjtőnek figyelembe kellett vennie, hogy a nagy összefüggések mellett kidomborodjanak az erre a vidékre jellemző nyelvi sajátosságok is. Meggyőzően fejt ki, hogy a sajátosan táji anyagnak nagyobbak kell lennie egy-egy tájatlaszban, mint az országosban. Az ötödik fejezet a nyelv életének sajátosságait boncolgatja, foglalkozik a köznyelvi hatással, a nemzedékek és nemek közti nyelvi különbségekkel.

A hatodik fejezet bírálja a merev impresszionista és a túlzottan sematizáló följegyzési rendszert. Indokolja egyben a Magyar Nyelvjárások Atlaszában gyakorlatában kialakult — mindkét módszer előnyeit kihasználó — följegyzési módot. Gyakorlati áttekintést is ad a hangjelölés kérdéseiről.

A VII. fejezetben indokolja az adatok közlésének elvi és technikai gyakorlatát, majd a VIII-ban leírja gyűjtésének és az atlasz elkészítésének történetét.

A IX. legtestesebb fejezet a kommentár, a térképlapok használatát megkönnyítő jegyzetek. Ebben a kérdéseket nyelvészeti tematika szerint csoportosítja, rávilágít azokra a hangtani, alaktani, szóföldrajzi jelenségekre, amelyeknek szolgálatában kérdőívét összeállította. A fejezetet néprajzi érdekességű rajzok, fényképek, valamint hangtani összesítő táblázatok egészítik ki.

Ezután bő német nyelvű kivonat következik (ennek meglétét jó lett volna a címlapon is feltüntetni).

A függelékben közli a 47 kutatópont lakóinak számát, a gyűjtés és ellenőrzés időpontját, valamint az adatközlők nevét és korát. Ezután következik a kutatópontok hivatalos és belső elnevezése, a kérdések (kérdő mondatok) felsorolása, a térképek és a nem közölt térképek jegyzéke és a kihagyás indokolása, szó- és tárgymutató.

A gyűjtés tulajdonképpeni célja és eredménye maga az atlasz, a térképlapok. Az első segédterkép egyszínű térkép, amely a kutatótáj domborzatáról, vízrajzáról, fontosabb vasúti és közúti hálózatáról tájékoztat. A második segédterkép már csak az országhatárt és a legfontosabb három folyót (Rába, Zala, Kerka) tünteti fel, megadja a kutatópontok nevét és számát. E térkép hátlapja tartalmazza a jelmagyarazatot is. Ezután következik 207 szótérkép, 7 hangszíntérkép, valamint 3 összesítő hangtani, ill. alaktani térkép.

A térképek technikája általában kombinált: leíró és szemléltető. Minden kutatópontról kiírhatjuk tehát a fonetikus nyelvjárási alakot (vagy alakokat), de egyszermind egy pillantást vetve a térképre, tájékozódhatunk az illető szó vagy hangalak elterjedéséről is. Nagyon szerencsés eljárásnak tartom, hogy előző gyakorlatával szemben (pl. MNy. LI, 370) a szerző nem akar minden jelenséget szemléltetni, hanem csak a fontosabbakat mutatja be, pl. *ümök*, *üng*, *ing* (1), és nem jelezi külön a szóvégi mássalhangzó zöngésségi fokát (ezt a beírt adatokból úgyszintén meg lehet látni). A telt ábrák jelzik rendszerint a nyelvjárási, az üresek a köznyelvi vagy a köznyelvhez közelebb álló alakokat. Néhány térképen (pl. 5, 9, 12, 27, 32, 45, 49, 53, 56—9, 61, 68, 85, 90, 99 stb.)

a szemléltetés el is marad, mert semmitmondó lett volna vagy a túlságos egyöntetűség, vagy a túlságos tarkaság miatt. Az is előfordul, hogy csak az egyik jelenséget jelöli, a másik (a köznyelviesebb) jelöletlen marad (pl. 6, 13—4, 18, 23, 26 stb.). Ahol túlságosan sok (5 vagy több) jel van, azok a térképek már gyakran zavarosak, nem sokat mondanak (pl. 15, 30, 34, 38, 65, 78 stb.). A térképek ízlésesek, áttekinthetők, az adatok általában jól olvashatók. A szemléltető ábrák feketék vagy pirosak, néhol átlátszó ráhajtólappal vannak megoldva.

A térképek általában jól vannak kiválasztva, fontos hangtani, alaktani és szókincsbeli sajátosságokat szemléltetnek. Megmutatják néhány szóban az *ü*-zés, *ö*-zés, az Őrségre annyira jellemző szóvégi *u*-zás, *ü*-zés (*hordu*, *üdü* stb.) határait, a *v* zöngétlenülését (*beretfa*, *hatfan*, *kötfő* stb.) és más hangtani jelenségeket. Nagyon érdekes az alaktani kérdések között egyes határozóragok illeszkedés nélküli alakja (*tavassze*, *Feriho*, *Feriná* stb.). Sok példát hoz az Őrséget nagyon jellemző, köznyelvtől eltérő birtokos ragozásra, valamint a hosszabb feltételes igealakokra (*várnája*, *jövennéje* stb.). Érdekes, hogy az igeragozás szabályos, régies formái közül milyen sok él még a nyelvterület é délnyugati csücskén. Nagy örömmel nézegethetjük a szóföldrajzi lapokat is.

Néhány kisebb megjegyzésem volna a bevezető tanulmányhoz:

74—8. l. Amikor a nyelvjárásnak a köznyelv hatására elhalványuló sajátosságait jellemzi, nem ártott volna rámutatni, mi a maradandó (szerintem pl. a rövid *i*, *u*, *ü*, a magánhangzóközi ikerítés stb.).

129. l. Alig hinném, hogy a *kusza* (a keresztrakás után a tarlón összekapart gabona) „fogalom és neve is ritkán fordul elő a parasztember életében”. Magam mintegy 120 faluban kérdeztem több adatközlőtől, de a legtöbbször habozás és gondolkodás nélkül vágták rá a nevét.

166—73. l. A kérdező mondatok előtti jelzésekbe több tévedés csúszott be: a *szú*, *átmennének*, *uborka* szavak nem a MNyA, II., hanem az I. részében fordulnak elő. A II. részben nem a *favágó hely*, hanem a *favágó tőke* van meg.

177. l. A szerző szerint 18 kihagyott térképlap még közlésre kívánczik. Reméljük, hogy ez hamarosan meg is fog történni.

VÉGH JÓZSEF Őrségi és hetési nyelvátlasza nyelvjárási irodalmunk kiemelkedő alkotása. A fáradságos utazások, a gyűjtés és ellenőrzés nehéz munkája becsületére válik a szerzőnek, aki a magyar nyelvtudománynak már több mint két évtizedes érdemes munkása. Magyarányú anyaggyűjtésével (a MNyA. I. részét is több mint száz kutatópontra kérdezte végig), számos nyelvjárási és nyelvtörténeti tárgyú kisebb-nagyobb dolgozatával már eddig is fontos helyet vívott ki magának a magyar nyelvtudomány, különösen pedig a nyelvjáráskutatás terén. Most ismertetett tájatlásával, amely az első ilyenmű alkotás, teljes mértékben meg lehetünk elégedve. Remélhetőleg egy hosszabb magyar atlasz-sorozatnak lesz első tagja. Elismerésünket fejezzük ki munkatársainak és az Akadémiai Kiadónak is a könyv és a térképek szép, ízléses kiállításáért.

KÁLMÁN BÉLA

PAPP LÁSZLÓ: XVI. század végi nyelvjárásaink tanulmányozása

Budapest, 1959. Nyelvtud. Ért. 19. sz. 78 l.

Egy újonnan meginduló, és már eddig is szép eredményeket elért nyelvészeti tudományágnak, a nyelvjárástörténetnek újabb terméke ez a könyv. A dolgozat célja kettős: módszertani szempontokat ad, másrészt bemutatja Kölcese község nyelvállapotát a XVI. század végén.

Bevezetésében Papp László a nyelvjárástörténet elvi kérdéseivel foglalkozik. Az első fejezet a levéltárakban feltárt anyag nyelvjárástörténeti értékesítéséről szól. Először a Nagyváradon kelt iratokat mutatja be, néhányat közülük teljes terjedelmében le is közöl. Az iratok ún. menedéklevelek, azaz nyugták bizonyos pénzösszeg átvételéről, fassio-levelek, azaz valamely kötelezettség írásba foglalása, feljegyzések, tanúvallomások stb. Összesen tíz ilyen magyar nyelvű iratot vizsgál a XVI. sz. utolsó harmadából. Az iratok alapján próbál bizonyos nyelvjárási vonásokat tisztázni Nagyvárad XVI. századi nyelvében. Majd ugyanezzel az eljárással öt Mezőtúron és nyolc Butkán (Zemplén m.) keltezett iratot fog vallatóra nagyjából ugyanebből az időszakból. A következő fejezet az egyéni nyelvhasználat és nyelvjárás kérdéseivel foglalkozik. Megvizsgálja három nemes: Ecsedi Báthori István, Tatay István és Daróczi Sérafin nyelvjárását, illetőleg nyelvhasználatát.

A dolgozat utolsó és legterjedelmesebb fejezete Kölcese Szatmár megyei község XVI. századi nyelvjárásával foglalkozik 25 irat alapján. Részletesen elemzi a nyelvemlékek helyesírását és hangtanát, és ezek alapján jellemzi a község akkori, az egykorú iratokból kibontakozó nyelvjárási sajátosságait.

Tudvalevő, hogy a nyomdász mennyire megváltoztathatja a szerző nyelvjárási sajátosságait a könyvnyomtatás korai szakaszában is. Nyomtatott könyvek nyelvjárási vizsgálatakor nem elég tudni a szerző nyelvjárását, születési helyét és életkörülményeit, mert nyelvjárási szempontból gyakran ugyanolyan fontos, vagy hangtani szempontból még fontosabb is lehet a nyomdász nyelvjárása, illetőleg nyelvi tudata.

Egy-egy kódex nyelvjárását nemcsak azért nehéz megállapítani, mert gyakran több kéz írása, szerzőjéről, illetve másolójáról a legtöbbször semmit sem tudunk, hanem azért is, mert a kódexek általában másolatok. Egyes másolók igyekeztek híven: „filológus” módon másolni, mások pedig átídomították a másolt szöveget saját nyelvjárásukhoz. A legtöbbször pedig szinte kompromisszum született: részben megtartották a másolt szöveg nyelvjárási sajátosságait, másrészt viszont átírták.

Így tehát éppen a nyomda és a másolás „zavaró” hatásaitól független, többé-kevésbé helyhez és személyhez köthető misszilis levelek és hivatalos iratok szerzőitől várhattunk volna kézzelfogható eredményeket.

Papp László dolgozatának elolvasása arról győzött meg, hogy itt is rengeteg „zavaró” körülménnyel kell számolnunk. Maga az a tény, hogy a nagyobb mérvű írásbeliség megindulása a XVI. században éppen a török hódoltság idejére esik, mikor a népmozgalmak minden addigi időszaknál hevesebben mozgatták és keverték meg az ország lakosságát, maga ez a tény is némi magyarázatul szolgálhat a keveréknyelvjárások, sőt bizonyos „köznyelvnek” a kialakulására. Ugyanekkor bizonyos „irodalmi” nyelvi normák is ekkor kezdenek kialakulni, amelyek az írástudó réteget egységesebb nyelvhasználatra szorították, és a kirívóbb nyelvjárási sajátságok lecsiszolásához vezettek. A franciában a központi, Párizs környéki nyelvjárás már korán vezető rangra emelkedett ugyan, de a más történelmi viszonyok, a hosszan tartó feudális elkülönülés provinciális művelődési központokat is létrehozott. Így a picard, a gascogne-i, burgund stb. nyelvjárások szinte külön nyelvek voltak, a francien-t, az Ile de France nyelvét külön meg kellett tanulni. Hasonló volt a helyzet az olasz, a spanyol és a német nyelvjárások területén is. A középkori társadalomtörténeti viszonyok hatása még ma is érződik. A magyar nyelvjárások még legdifferenciáltabb korukban, a XVIII—XIX. sz. fordulóján sem mutattak egymástól jelentős eltéréseket.

Mivel a XVI. sz. végén nem voltak jelentős, a párizsival vetekedő tekintélyű nyelvjárásaink, a nyelvi normák kialakulásakor ez olyasféle „koiné”-ra vezetett, amely a leginkább közös elemekből tevődött össze, de a peremnyelvjárásokon kívül mindegyik adott bele valamilyen — nem kirívó — színt. Ennek a „köznyelvi” egységnek a hatása a szerzőtől tárgyalt levéltári anyagon is megmutatkozik, tehát már a XVI. sz. második felében is csak a vizsgált községek vagy városok „köznyelvies” nyelvjárását tanulmányozhatjuk ezekből az iratokból. A nehézségek mellett azonban mégis ez a módszer több eredménnyel kecsegtethet, mint egy-egy személy nyelvallapotának vizsgálata: „Ha ugyanis több kéz írásából sikerül kihámoznunk egy bizonyos időben ugyanazt a nyelvallapotot ugyanazon a helyen, kétségtelenül valószínűbb, hogy valóban az akkori — a vizsgált korbéli — és az ottani — a vizsgált helyen, földrajzi ponton való — nyelvallapotot tártuk fel az emlékekben, mintha csupán egyetlen kéz alapján — egyetlen kéznek bármily nagy tömegű írása alapján — kíséreljük meg egy múltbeli kor egy adott földrajzi ponton való nyelvi viszonyainak rekonstruálását. A lokalizálhatóság nehézségeinek — talán halmozott — felsorolása egyrészt nem túlzás, másrészt nem azt jelenti, hogy lehetetlennek tartom a történeti nyelvjáráskutatás ilyenfajta művelését. Éppen ellenkezőleg: a nehézségek leküzdése vagy — ha ez nem mindenkor sikerül — a nehézségek világos felismerése, állandó számomartartásuk olyan izgalmas feladattá teszi ezt a munkát, amilyen nem sok van a problémákban különben is gazdag történeti nyelvtudományban” (39).

Három egyén nyelvallapotát is megvizsgálja a szerző, egy — a politikai életben is jelentős szerepet vivő — főúrért (Ecsedi Báthori István), egy másik nemesét (Tatay István), aki családi körülményei miatt több helyen megfordult, és egy olyan nemesét (Daróczi Sérafin), aki alig mozdult ki birtokáról. Még az egyéneknél is sok ingadozás fordul elő.

Még hogy a nagyon óvatos fogalmazáson is túlmenjek óvatosságban, én nem vagyok olyan biztos abban, hogy a váradi iratok olyan következetesen megkülönböztették a palatalis labialis magánhangzókat, és hogy *Zeóch* László nevét okvetlenül *Szócs*-nek, *Zeuch* György nevét pedig *Szücs*-nek kell olvasnunk. Ez természetesen lehetséges, de az is meglehetően, hogy gyakran a kétféle

írasmód ugyanazt a hangot jelöli. Ehhez az állításhoz persze számomra is nagyobb anyag vizsgálata volna szükséges. Mikor még ezt a viszonylag biztos deszkát is kirántom a vizsgálódás alól, ugyanakkor nem osztom teljes mértékben a szerzőnek azt az óvatos véleményét, amelyet az írásbeli tények előtt meghajolva megfogalmazott: „nem lehetetlen az sem, hogy Daróczi Sérafin ingadozó nyelvhasználat — az írásbeliség hatásától függetlenül — ingadozó nyelvállapotnak, a daróci nyelvjárásban akkor megvolt variánsgazdagságnak a vetülete” (50). A 20. lapon is azt fejtegeti, hogy a rendszer állandó változása jellemzi a nyelvet, és hogy az ingadozó nyelvhasználat a valóság tükröződése, a valóságé, amely sohasem statikus, hanem mindig éppen változásában mutatja meg a nyelvet. Természetes dolog, hogy a nyelvtörténész és így a nyelvjárás-történész is elsősorban az írott anyagra támaszkodhatik. Én azonban elképzelhetetlennek tartom, hogy ne lett volna kevésbé kevert, mondhatnám „rendszeresebb” nyelvjárás a XVI. században. Az írástudók csak egy vékonyka réteget alkották az egész lakosságnak, és éppen ezek voltak a legkevésbé helyhez kötött, vándor elemek, akik akár azért, mert sokfelé megfordulván maguk is kevert nyelvjárást beszéltek, akár egy bármilyen kezdetleges, de mégiscsak meglevő köznyelvi norma hatására „köznyelviesítették” írásukat. A rendszerszerűbb — ha tetszik statikusabb — nyelvjárási állapotot nem Ecsedi Báthori István, de még csak Tatay István vagy Daróczi Sérafin sem képviselték, sem ezek íródeákjai, még a végvári katonák sem, hanem az írástudatlan jobbágyok és természetesen a nők. Sajnos, ezek nyelvéről nemcsak hogy nincsenek följegyzéseink, de nem is remélhetjük, hogy előkerülnek, hiszen a jobbágyleveleket is nagyrészt íródeákok írták. Az írásban fennmaradt levelekből és okmányokból tehát csak egy egész vékony réteg nyelvi állapotára lehet következtetni, amely éppen a hivatalos cél miatt ösztönösen vagy tudatosan kerülte a provincializmusokat. Ha ezekből az írásokból óhajtanánk a nyelvjárás XVI. századi állapotára következtetni, az olyan volna, mintha a mai nyelvjárásokat többszörösen bírósívelt és sokfelé katonáskodott tudálékoskodó ember beszéde alapján jegyeznénk föl. Több évtizedes nyelvjárás-gyűjtő tapasztalataim alapján úgy látom, hogy most, a XX. század közepén vannak ugyan bomlófélben levő tájszólások, ahol variánsok nagy számban fordulnak elő, ahol a nyelvjárás már alig megfogható valami, mert „így is mondják, úgy is mondják, amúgy is mondják”. Ugyanakkor elég szép számban akadnak ma is ha nem is „statikus”, de eléggé rendszerszerű nyelvjárások, ahol a párhuzamos variánsok száma igen csekély, és ha egy-két jó adatközlővel gyűjtöttünk, az ellenőrzések során alig kell új adatot beírunk. Persze ilyen faluban is lehet rossz adatközlőt találni. A hiba ott van, hogy egy rossz nyelvjárási adatközlő ma is teljesen hamis képet adhat egy-egy nyelvjárásról, a múltban pedig nem válogathatunk adatközlők között, legalábbis legtöbbször nem. És a fentiek alapján biztosak lehetünk benne, hogy a XVI. századi „nyelvjárási adatközlők” főleg a „rossz adatközlők” kategóriájába tartoznak, mert rendszerint tudatosan vagy öntudatlanul kerülnek a nyelvjárásiasságot.

Az írásos emlékek alapján levont és levonható következtetések tehát tényekből indulnak ki, és így igazak is, de félrevezetőek lehetnek, ha nem tipikusak. Ha ma egy tarnalelesi palóc ember labiális *a*-kat mond, az nyelvi tény, de nemcsak hogy nem jellemző Tarnaleesz nyelvjárására, de még csak variánsnak sem vehető, mert a község több ezer lakosából csak 1—2 ezreléknél található meg. Bazsó Lidi néni önéletrajzában a nyelve viszont rendszerűen *i*-ző és *ë*-ző (MNYelvj. IV, 115—53). Az utólagos nyelvjárási

gyűjtés igazolta, hogy Lidi néni írása szinte teljes hűséggel adja vissza Martos nyelvjárását a századfordulóról és a XX. sz. első feléből. Ma is még szinte azonos a martos nyelvjárás ezzel a XX. századi „nyelvemlékkel”. Alig hiszem, hogy a XVI. századból is kerülne elő hasonlóan tipikus nyelvemlék.

Elég hosszasan időztem ennél a kérdésnél. Nem azt akartam mindezzel mondani, hogy a nyelvjárástörténet művelése lehetetlen vagy illuzorikus, hanem mindössze azt, hogy a nyelvi valóság a XVI. században is a nyelvterület számos pontján sokkal egységesebb és „sematikusabb” volt vagy lehetett, mint azt az írástudóktól származó nyelvemlékek mutatják.

A Kölcse és környékére lokalizálható XVI. sz. végi nyelvjárási kép azért eléggé megbízható, mert sikerült viszonylag nagy nyelvi anyag alapján fölvázolni. A főttebb elmondottak szerintem Kölcse-re is vonatkoznak, mert a kép itt is szükségszerűen „köznyelviesebb” és kevésbé egységes, mint a XVI. századi Kölcse többségének nyelve lehetett, de itt a sok szerző nyelve többé-kevésbé semlegesíti az írásbeliség hatását, és a „nagy számok törvénye” alapján sokkal hitelesebben kirajzolódhatik az illető kor és hely nyelvállapota, mint kevés és kevés kéztől származó írás alapján, amikor ugyanis a tévedési lehetőség igen nagy.

Igaza van a szerzőnek, hogy nyelvtörténetet és így nyelvjárástörténetet is csak a dialektikus materializmus segítségével lehet eredményesen művelni, az adatokat sokoldalúan kell mérlegelni, belehelyezni a kor gazdasági és társadalmi viszonyaiba. Az adatok így válhatnak beszélő adatokká. De abban is igaza van, hogy sok buktatón és nehézségen kell átjutnunk, sok részlettanulmányra lesz még szükségünk, amíg csak nagy vonalakban is kibontakozik előttünk egy-egy kor nyelvi állapota a maga földrajzi tagozottságában is.

KÁLMÁN BÉLA

Magyar hangtani dolgozatok (tanulmánygyűjtemény)

Szerkesztette: BENKŐ LORÁND Bp., 1958,

161 l. Nyelvtudományi Értekezések 17. sz.

A fiatalon elhunyt Hegedűs Lajos emlékének szentelik a szerzők ezt a kötetet, amely BÁRCZI GÉZÁNAK Hegedűs Lajos ravatalánál elmondott búcsúztatójával kezdődik.

A kötet első értekezése HEGEDŰS LAJOS posthumus cikke: Újabb vizsgálatok a magyar affrikáták köréből. Felújítja a 30-as években indult vitát az affrikátákról. Újabb kísérleti fonetikai eljárások bemutatásával arra az eredményre jut, hogy az affrikáták összetett hangok, amelyekben a zárelem és a réselem világosan megkülönböztethető: „Bemutatott vizsgálódásaim alapján úgy látom, hogy a magyar *c*, *dz*, *cs*, *dzs*, *ty* és *gy* hangok egyikét sem vehetjük az egyszerű zárhangok vagy réshangok csoportjába, mert azoktól mind artikulációs, mind pedig akusztikai szempontból élesen különböznek, hiszen határozottan összetett jellegűek. Úgy vélem, leghelyesebb, ha a hagyományos affrikáta vagy zárréshang csoportba soroljuk őket, amelyek alapvető jellegzetessége éppen a zár- és homorgán résképzés sajátos intim kapcsolata.

Nem kétséges azonban, hogy a sorozat első négy tagjának réseleme valószínű affrikáció, az utóbbi kettőé pedig a nyelvhát és a szájpaddlás nagy felületén történő érintkezés, azaz palatalizáció eredményeképpen keletkezik. Affrikáció és palatalizáció tehát a jelen esetben hasonló akusztikai képletet eredményez. Ez az oka annak, hogy a *ty* és *gy* hangot hol ide, hol oda sorolják.” (19.) Jelölés tekintetében azt javasolja: „Mivel a fonetikus írás a beszédhangoknak fonetikai természetét van hivatva tükrözni, úgy véljük, hogy az affrikátákat feltétlenül két betűvel kell visszaadnunk. Csakis ez tükrözi helyesen az artikuláció kettősségét.” (21.)

FÓNAGY IVÁN és HERMANN IMRE cikke: A hangerő önvezérlése. A szerzők egészséges és idegbeteg egyéneken vizsgálták azt a jelenséget, hogy fölemelik, erősítik hangjukat, ha egy készülék következtében nem hallják, amit mondanak vagy olvasnak.

MAGDICS KLÁRA a bukovinai magyar telepések hanglejtését tanulmányozta. A hanglejtésvizsgálat 12 beszélőnek 20 hanglemezre fölvelt anyagán alapul. Az észlelt 23 dallamformát 9 típusba sorolja a szerző, és meghatározza, hogy az egyszerű és összetett mondatok különböző mondatkategorióira mely típusok jellemzők leginkább. A dallamformák közül számos megtalálható a köznyelvben is, de számos közülük csakis erre a nyelvjárásra jellemző.

BENKŐ LORÁND erdélyi nyelvatlaszgyűjtései anyagának alapján a hangsúly hangmódosító hatásáról ír a keleti magyar nyelvjárásokban. Eredményeit a következőkben foglalja össze: „A keleti magyar nyelvjárástípusok nyelvallapotából világosan kihámozható, hogy a h a n g s ú l y v i s z o n y o k

a mai magyar nyelv életében is nem kis mértékben hatnak a hangképzésre, s mind mennyiségi, mind minőségi szempontból többféleképpen módosítják az artikulációt. A hangsúly, a nagyobb nyomaték kedvez a magánhangzók hosszú időtartamának, diftongálásának, nyílt és illabialis hangszíneinek: ezeket egyrészt megtartja, másrészt előidézi. A hangsúlytalanság, a kisebb nyomaték kedvez a magánhangzó rövid időtartamának, monoftongusos jellegének, zárt és labialis hangszíneinek: ezeket egyrészt megtartja, másrészt előidézi. Mindezek nemcsak szinkron, hanem egyúttal diakron jelenségek is, s nemcsak a leíró fonetika, hanem a hangtörténet számára is általános jelentőségük van.” (84—5.)

IMRE SAMU beszámol arról az 1957. évi közös kiszállásról, amelyet a Magyar Nyelvjárások Atlaszának munkaközössége a Vas megyei Tanakajd községben hajtott végre. A gyűjtők közül egy kérdezett, a válaszokat mindnyájan jegyezték. A följegyzések összehasonlításáról IMRE SAMU táblázatokat készített. Nagyon érdekes és tanulságos a diftongusok feljegyzéséről szóló rész. Bizonyosodott, hogy a magyar nyelvjárások diftongusai igen sok változatot mutatnak, ha a hangszint, időtartamot és nyomatékot is tekintetbe vesszük. Ugyanabban a faluban gyakran ugyanattól az egyéntől egy-egy gyűjtő 15—20 vagy ennél is több változatot jegyzett. Megvizsgálta a szerző még az *á*, az *á* utáni *o*, valamint a nyílt *e* hangszínét a kilenc gyűjtő jegyzése alapján. Rámutat arra, melyik hangok följegyzésében mutatkozik a sematizálás veszélye, és összefoglalja a tanulságokat az elkövetkezendő gyűjtések és az ellenőrzés számára.

TÖRÖK GÁBOR a köznyelv hangtani benyomulását tanulmányozza a Cserhát palóc nyelvjárásában az iskolásgyerekek nyelve alapján.

SZÉPE GYÖRGY vegyes hangrendű szavaink toldalékolásával foglalkozik. Azokat a főleg idegen szavakat vizsgálja, amelyeknek második, ill. utolsó tagjában palatalis magánhangzó van (pl. *bankett*, *mágnés*, *püder*, *klarinet*). Azt állapítja meg, hogy a magyar nyelvben újabban ezeket a szavakat általában az utolsó szótag magánhangzója szerint toldalékolják, tehát a magashangú (palatalis) toldalékolás van többségben. Szerinte tehát a „szóvégi illeszkedés” győzött a „hangrendi” illeszkedésen. Nyelvhelyességi szempontból nem foglal állást, példáit sem célzatosan válogatja ki, de érződik cikkéből, hogy a jövőt az ilyen típusú szavak magashangú toldalékolásában látja, ez számára az „urbánusabb”, „finomabb” (127). Hogy a szerző is ezen a párton van, ezt mutatja szóhasználata is: *modelljének* (128). Én magam nem föltétel nélkül, de inkább DEME ismertetett véleményéhez (112—3) állok közelebb, aki hangesztétikai okokból a mélyhangú toldalékolás híve. Mivel a zárt és nyílt *e*-t beszédemben megkülönböztetem, általában a mélyhangú toldalékokat alkalmazom ott, ahol a szóban nincs nyílt *e*, magashangúakat akkor, ha van benne nyílt *e* (akkor is természetesen, ha *ü* vagy *ö* van az utolsó szótagban). Az én ejtésem tehát *banketton*, *Ágnéssal*, *Albértot*, *Baselből* (olv. *Bázélből*), *Alfrédnak*, *szamojédok*, *kolibrikat*, *Voltaire-nál* (*Voltjérnál*), *püderoz* stb. Ez a szabály nem kivétel nélküli, mert *mágnésség*-et mondok, de *mágnésokat*. Ahol viszont nyílt *e*-t ejtek a szóban (nem föltétlenül csak az utolsó szótagban), ott palatalis toldalékokat ejtek: *Józsefét*, *novembërben*, *parfümből*. Az *i* utótagú vegyes hangrendű szavak túlnyomó többségében meg éppen hibásnak, vagy

legalábbis szokatlannak érzem a palatalis toldalékolást: *piramisek, violinen* (114). Ebben a típusban egyébként a szerző is elismeri, hogy a mélyhangú illeszkedés az általános (114 és 123 jegyz.). A szerző tárgyilagos fejtegetéseivel egyetértek, csak avval nem, hogy az ingadozó toldalékokban a magashangú volna a „finomabb” változat.

VÉRTES O. ANDRÁS a hangkapcsolatok osztályozásáról ír, DEME LÁSZLÓ pedig a hang négy tulajdonságának (hangerő, hangmagasság, időtartam, hangszín) fonológiai felhasználásáról. LAZICZIUSSAL, TROUBETZKOY-jal és JONES-szal vitázik éles logikával, és figyelemre méltó megállapításokat tesz a fonéma lényegére vonatkozólag. Megállapítja többek közt, hogy a fonémának a szó jelentéséhez közvetlenül nincsen köze. „Funkciója nem a jelentés hordozása és differenciálása, hanem a jelentést hordozó és differenciáló hangtest felépítésében és elkülönítésében való részvétel” (154). Kijelöli az emfatikum szerepét is a fonológiában.

ANTAL LÁSZLÓ „A fonológiai gondolkozás egyik korai dokumentuma” címen SECHEHAYE munkáiban mutatja be a fonológia csiráit.

A Magyar Hangtani Dolgozatok c. tanulmánygyűjtemény színes, sokoldalú és érdekes tartalmával méltán számíthat figyelmünkre.

KÁLMÁN BÉLA

H. FEKETE PÉTER: **Hajdúböszörmény helyneveinek adattára**

Budapest, 1959. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai; 102. szám. 124 l.

H. Fekete Péter könyvében több mint három évtizedes gyűjtőmunkájának eredményét adja közre. A mű több fejezetre oszlik. Az Előszót (3—5) A város neve című fejezet követi (6—7). A tulajdonképpeni adattár két részre oszlik: *a*) a belterület helynevei (13—34) és *b*) a város határának helynevei (38—121). Mindkét részt rövid bevezető fejezetek előzik meg: A város belterületéről általában (9—10), A belterület felosztása: a tizedek (11—2); A város határának kialakulása (35) címmel.

A szerző adatait egyedül gyűjtötte, bár igénybe vette tanítványai segítségét is, de — nagyon helyesen — a középiskolások által közölt adatokat csak figyelemfelkeltőnek tekintette. Az élőnyelvi anyagot levéltári kutatásokkal és a kérdés irodalmában található adatokkal is kiegészítette. Felhasználta a város régi térképeit s a katonai térképeket is. A térképekről általában megállapította, hogy főképp azok, amelyeket idegen mérnökök készítettek, hibásak. Ebből azt a helyeselhető következtetést vonta le, hogy „a helynevek gyűjtéséhez csak olyan ember fogjon, aki a tájat, a helyi elnevezéseket, a családi neveket, a nyelvjárást stb. a mindennapi használatból is jól ismeri” (4).

A város neve című fejezetben a *Böszörmény* szó eredetére nézve az EtSz. véleményét teszi magáévá, s a város nevének különféle változatait, előfordulásait közli időrendben (6—7). Az adattárat bevezető fejezetekben a város mai településformájának történetéről, a belterület felosztásáról, valamint a határ alakulásáról olvashatunk a megfelelő irodalom alapján készült rövid összefoglalást (9—12; 35). Ezeket a kérdéseket részletesebben tárgyalni nem volt célja a kötetnek.

H. Fekete Péter Hajdúböszörmény teljes helynévanyagának felgyűjtésére törekedett. Azokat a tanya- és dűlőneveket, amelyeknek nincs állandó nevük, hanem egyszerűen a tulajdonos nevével jelölik meg őket, nem vette fel adattárába. A tulajdonos megváltozásával ezeknek a tanyáknak a neve is megváltozik, az új gazda nevét veszik fel. Az ilyen nevek valóban nem sokat mondanak a helynévgyűjtőnek.

Az adatokat megpróbálta a szerző „előre meghatározott szempontok szerint” csoportosítani, de mivel a csoportok egymástól való elhatárolása nehézségekbe ütközött, letett erről a szándékáról (5). Így csupán a város belső és külső területeinek elnevezéseit választotta szét egy-egy fejezetbe. A fejezeteken belül az adatokat szótárszerűen közli. Ez a közlési mód kétségkívül egyszerűbb, és sok felesleges ismétléstől menti meg a szerzőt, az adattár használóira viszont nagyobb feladatot ró, mert pl. ha valakit a vízrajzi nevek érdekelnek, végig kell futnia az egész kötetet.

Az adattár mintegy 1350 címnevet tartalmaz. Ebből kb. 370 a belterület neve, kb. 980 pedig a határból való név. A szócikkeket, helyesebben névcikkeket a vastagon szedett címnév vezeti be, ezek mindig élő nevek. A kihalt neveket „ma ismeretlen” (26), „ismeretlen helynév” (38), „ma már nem ismert” (38, 49) stb. megjegyzések jelzik. A címnév után zárójelben dőlt betűvel a tájnyelvi kiejtést is közli a szerző ott, ahol az „lényegesnek látszott” (5). Ezt a felfogást nem helyeselhetjük, adnia kellett volna minden élő név tájnyelvi kiejtésének fonetikus lejegyzését. Ez nagyobb nehézséget nemigen jelentett volna, s feltétlenül használhatóbbá tette volna az adattárat a különféle nyelvészeti kutatások számára. A „lényeges” jelenségek átírásában is következetlen a közlő. Például az *-l* kiesését és az előtte levő magánhangzó megnyúlását többször jelöli: *Bēső erdő* (43), *Orosz ódal* (27) stb., máskor viszont elhagyja: *Horpasz-oldal* (21). Magyarázható ez az eljárás akkor, ha egymás után következnek ugyanaz a szó, s csak az első előforduláskor jelöli a nyelvjárási kiejtést: *Földvár*; *Földvár-domb*, *Földvár ere*, *Földvár-fok* stb. (60—1). Máskor viszont ilyen esetben kiteszi a népnyelvi kiejtést: *Mívögy* 'Mélyvölgy', *Mívögyi* (csapszék), *Mívögyi* (lapos) (84—5). Hasonlóképpen egyszer jelöli, máskor nem jelöli a *-dn-* *-nn-* ejtésbeli változást: *Bonnár düllő* (45); *Bodnár utca* (15). Az *-ly-*t is egyszer átírja, máskor nem: *Fojó utca*; ez így maga is nagyon furcsa, mert bár az *utca* dőlt betűvel van szedve, még sincs fonetikusan írva (19), *Fēső gujakút* (59); *Hatlyukú-híd* (65), *Királyhágó utca* (23). Az átírt adatok is kétségben hagyják olykor a használót. Ugyanazon oldalon előforduló *kút* szót például egyszer hosszú máskor rövid *u-*val találjuk: *Ásó csikóskút*, *Ásó kut* (38). Nem hisszük azt sem, hogy az *U jfejirtai út* (31) adatban valóban hosszú *j-*t ejtenének a böszörményiek.

A szócikkekben a tájnyelvi kiejtést — ahol ez jelölve van — a hely fekvésére, elhelyezkedésére vonatkozó megjegyzések követik, amelyek a helyi ismerettel nem rendelkezőknek szólnak. A tájékozódást különben három nem túlságosan részletező térkép is elősegíti (12, 36, 37), amelyeknek számát nem ártott volna növelni. Azután az elnevezés eredetére, keletkezésére vonatkozó magyarázatokat tartalmaznak a névcikkek. Néhol a szó etimológiájára is, valamint alakváltozatainak alakulásáról is ejt néhány szót a szerző (43—44, 47—48), majd a névre vonatkozó adatokat közli megfelelő bibliográfiai pontossággal. Megjegyezzük azonban, hogy az egyes cikkek felépítését nem kezeli mereven.

H. Fekete Péter különösen a határ még meglevő vízrajzi elnevezéseinek pontos összegyűjtésére törekedett. Szerinte a vízrajzi neveket még akkor össze kellett volna gyűjteni, „mikor a Rét nemcsak nevében, hanem valóban is rét volt”, mert a határ gazdag vízi világának ma már csak csökevényei maradtak meg, s a régi neveket már csak az idősebb nemzedék ismeri (3). Korunkban ismét nagy változásban vannak a városok, falvak határai, s ez a változás nyilván hatással lesz névanyagukra is. Éppen ezért örömmel üdvözljük H. Fekete Péter értékes helynévanyagának megjelenését, s reméljük, hogy tovább folytatja munkáját más helységek névanyagának felgyűjtésével. Ezáltal értékes adatokat tesz hozzáférhetővé nemcsak a névtudomány, nyelv-tudomány, hanem más tudományágak részére is.

JAKAB LÁSZLÓ

D. R. FOKOS-FUCHS: *Syrjänisches Wörterbuch I—II.*

Akadémiai Kiadó, 1959, 1564 l.

Nem lehet meghatottság nélkül elolvasni ennek a reprezentatív műnek szerény előszavát. A 75 éves tudós mondja el benne a szótár anyagának és kéziratának viszontagságos történetét. Fokos Dávid életművét nem kell bemutatnom, hiszen munkássága már régóta kijelölte előkelő helyét a finnugor nyelvtudományban. Csak örülni tudunk annak, hogy ez a szótár is megjelent, és szerencsekívánatainkat fejezzük ki a most is fiatalos lendülettel dolgozó fáradhatatlan kutatónak az elég gazdag és színvonalas finnugor szótárirodalmában is kimagasló alkotásáért.

A kisebb finnugor nyelvek közül szótári szempontból a zürjén nem áll rosszul, hiszen — a gyakorlati szótárakat nem is számítva — rendelkezésünkre áll Wiedemann 1880-ban megjelent zürjén—német szótára, valamint az 1942-ben kiadott Wichmann—Uotila-féle *Syrjänischer Wortschatz*. Fokos szótára azonban minden eddiginél teljesebb, felbecsülhetetlen értékű munka. A munka használatakor abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy itt nem teljesedett be a finnugor kutatók végzetes átká, hogy gyűjtésüket másnak kellett sajtó alá rendezni (pl. Reguly, Castrén, Ahlqvist, Kannisto, Karjalainen, Pápay, Paasonen, Wichmann).

Fokos ebben a szótárban csak a saját maga gyűjtötte anyagot teszi közzé, amit 1911-ben és 1913-ban zürjén földön, valamint 1916—17-ben itthon zürjén hadifoglyoktól gyűjtött. Anyaga így időben is homogén, a XX. sz. második évtizedének nyelvi állapotát tükrözi. A tanulmányozott nyelvjárások mind a zürjén nyelvterület nyugati—délnyugati ágához tartoznak, de a legjellemzőbb $l > v$ hangváltásnak több fokozatát találjuk meg bennük. Ha összehasonlítjuk térképre vetítve a Wichmann-tól és Fokostól gyűjtött anyag területi eloszlását, akkor meglátjuk, hogy a gyűjtött anyag jelentékeny része fedí egymást (V, VU, Vd, S, Lu, Le, Vm), még akkor is, ha a kutatópontok nem teljesen azonosak. Wichmannnál többlet az izmai, pecsorai és a permjaki nyelvjárás, Fokosnál pedig a mezenyi, felső-vicsegdai és a prupi. Ebből az összehasonlításból is kiderül, hogy továbbra is nélkülözzük a zürjén nyelvterület északi—északkeleti nyelvjárásairól való lexikális anyagot, az Ural vidékének és a szibériai zürjéneknek a nyelvről szóló részletes tudósításokat (általános képet kapunk valamennyi zürjén nyelvjárásról В. И. Лыткин: *Диалектологическая хрестоматия по пермским языкам*. Moszkva, 1955. munkájából).

Bevezetésében röviden jellemzi a tanulmányozott nyelvjárásokat, értesít adatközlőiről, indokolja szótára fölépítését, tájékoztat fonetikai átírásáról és egyszerűs mind a zürjén nyelvjárások fonetikai sajátságairól.

Hogy a szótár szókincsbeli gazdagságáról számot adhassunk, közlöm a 15. lapról a statisztikai összeállítást. FOKOS szótára mintegy 7000 szócikket tartalmaz, ezen belül 5400 összetélt és 9600 képzett szót, tehát együttvéve körülbelül 22 000 szót. Az eddigi szótárak közül WIEDEMANN szótára 20 000, a WICHMANN—UOTILA szótár 10 000, a gyakorlati szótárak pedig 7—13 000 szót tartalmaznak. Figyelembe véve még, hogy WIEDEMANN szótára minden érdeme mellett is már több szempontból elavult (írása elnagyolt, nyelvjárási különbségeket nem közöl, frazeológiája minimális), beláthatjuk, milyen nagy segítséget jelent további finnugor kutatásainkban Fokos szótára.

Hasonlítsuk össze az egyetlen hasonló tudományos igénnyel készült WICHMANN—UOTILA szótárral egy találmra kiragadott részletét (i-)! Többlet-szócikk Fokosnál: *iľeb* 'Menge', *in-ju* Flussname, *ip munnĭ* 'auflodern', *iremlĭ* 'ein Versteckenspiel', *irjednĭ* 'zwingen', *irska kivnĭ* 'weinen', *irskĭnĭ* 'stechen', *irtut* 'Quecksilber', *iřķes* 'weit'. Az i-vel kezdődő szótározott szavak (nem szócikk!) száma FOKOS szótárában 184, WICHMANN—UOTILÁNÁL 118.

A szótár használójának nagy segítséget jelent, hogy nagyszámú orosz jövevényszóra utal a szerző az illető szócikkben.

FOKOS DÁVID zürjén szótára minden eddigi zürjén szótárnál lényegesen gazdagabb anyagával felbecsülhetetlen segítséget nyújt minden finnugor tudományág művelőjének. Nemcsak további finnugor etimológiáknak válhatik kiindulópontjává, hanem a zürjén szóképzésről való ismereteinket is nagymértékben gyarapítja. Ezenkívül alap a zürjén szókincs jövevény-elemeinek további feldolgozására, valamint a környező nyelvek zürjén eredetű szavainak felderítésére. Fokos Dávid zürjén szótára már megjelenése pillanatában elérte azt a legnagyobb megtiszteltetést, amit tudományos munka elérhet: bevonult ugyanis nélkülözhetetlen finnugor kézikönyveink sorába.

KÁLMÁN BÉLA

Nyelvjárási adatok

Beszámoló szlovákiai nyelvatlasz-gyűjtésünkről

Szakszövegeinkben az elmúlt évek során folyamatosan közzétettük Szlovákia magyarlakta területein végzett nyelvatlasz-gyűjtésünk legfontosabb nyelvészeti tanulságait, illetőleg közzétettük a gyűjtések igen értékes tájszóanyagát (vö. MNy. XLIX, 514—23, L, 212—21, 501—6, LI, 503—11; MNyj. IV, 173—199). Ezek a közlések három — 1952 őszén, 1954 tavaszán és őszén végzett — gyűjtésünknek, összesen 17 kutatópontnak az anyagát ölelik fel. E közlemények megjelenése óta újabb két alkalommal — 1958 és 1959 őszén — jártunk nyelvatlasz-gyűjtő úton Szlovákiában, s ez alkalommal összesen 9 községben gyűjtöttük össze a Magyar Nyelvjárások Atlasza kérdőívének mindkét részét. Ez a kilenc község a következő: Bolyk—Bol'kovce (losonci járás), Gice—Hucin (rócei járás), Tornagörgő—Hrhov (szepesi járás), Réte—Réca (szenci járás), Sókszelőce—Selice (vágsellyei járás), Zsip (rimaszombati járás), Palást—Plašťovce (ipolysági járás), Ebed—Obid (párkányi járás) és Martos—Martovce (ógyallai járás). Első három gyűjtésünk alkalmával a kutatópontokat úgy válogattuk ki, hogy azok Dél-Szlovákia egész magyarlakta területét behálózzák, illetőleg minél nagyobb számban öleljék fel a peremnyelvjárásokat, esetleges nyelvjárási szigeteket. Ennek megfelelően anyagunk meglehetősen színes volt, számos eddig ismeretlen vagy alig ismert nyelvjárás, nyelvjárási jelenség került felszínre. Negyedik és ötödik utunk céljaul a gyűjtési hálózat sűrítését tűztük ki, következésképpen ez az anyag már kevésbé színes, sokkal kevesebb újat nyújt, mint az előbbi, bár tájszóanyag szempontjából ezeken a kutatópontokon is sok érdekes és értékes adatot jegyezhetünk fel.

1959. évi utunkkal a szlovákiai nyelvatlasz-gyűjtést — 26 községgel — be is fejeztük. A kutatópontok sűrűsége nem éri el ugyan a hazait, de véleményünk szerint mégis elégséges ahhoz, hogy a szlovákiai magyar nyelvjárásokról megfelelő áttekintést nyújtsanak, és szervesen kiegészítsék a hazai gyűjtésekből kirajzolódó képet.

Most, amikor szlovákiai nyelvatlasz-gyűjtésünket már befejeztük, ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy gyűjtésünk nagyon kedvező körülmények között folyt. A Szlovák Tudományos Akadémia illetékes szervei mindent megtettek, hogy munkánk zavartalanul és eredményesen folyhasson. Külön is meg kell emlékeznünk Štefan Peciarnak, a Szlovák Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete igazgatójának készséges támogatásáról, aki munkánkat végig érdeklődéssel kísérte, s elsősorban az ő intézkedéseinek köszönhető, hogy munkánk az egyes kutatópontokon szinte kivétel nélkül megfelelően elő volt készítve, s így időnként a leggazdaságosabban tudtuk felhasználni. Nagy megértést és érdeklődést tapasztaltunk munkánkkal kapcsolatban az egyes községek vezetői és a helybeli magyar iskolák igazgatói, illetőleg

tantestületei részéről is. Amikor ezért köszönetünket fejezzük ki, külön is meg kell köszönnünk Zsittnyan István martosi, Pál Sándor palásti igazgatónak, Oroszlány József palásti tanítónak és az ebedi Helyi Nemzeti Bizottságnak fáradságot nem kímélő, készséges segítségüket.

Jelen beszámolóink első felében egészen vázlatosan megrajzoljuk a fentebb felsorolt kilenc község nyelvjárásának képét, elsősorban a legfontosabb, legjellemzőbb hangtani jellegzetességeket sorolva fel, majd a beszámoló második felében tájsoányagukat tesszük közzé. Az egyes községek nyelvi képeinek megrajzolásakor nem célunk még csak megközelítően is teljes képet adni. Erre nem is törekedhetnénk, hisz az egyes községekben eltöltött idő — átlagosan három nap — nem is volna elegendő, hanem általában azt adjuk, ami gyűjtő füzetünk anyaga, illetőleg a helyszínen készített egyéb feljegyzéseink alapján eléggé határozottan megrajzolható. A tárgyalandó kilenc község közül ötből (Bolyk, Gice, Zsip, Palást, Ebed) eddig semmiféle nyelvészeti jellegű közlés nem jelent meg nyomtatásban, sőt a másik négy közül is mindössze Martosról vannak tudományos szempontból is értékesnek mondható fel dolgozások, így adataink a nyelvtudomány számára még értékesebbek.

1. B o l y k — B o l' k o v c e. Losonctól kb. 8 km-re északra fekszik. A község nyelve „palócos” jellegű; megvan benne az *á* és az *ā* fonéma, az utóbbi *ā*, *ā̄* variánsokban realizálódik. Az *ē* : *e* megkülönböztetése megtalálható, de az *e* hangszíne általában egy kissé zártabb (*ɛ*). A középső nyelvállású hosszú magánhangzók (*ó*, *ő*, *é*) monoftongusok, elsősorban szóvégen azonban gyakran zártabbak (*ő̄*, *ő̄̄*, *é̄*), szóvégen kivételesen ritkán — mindössze kétféle adatban — nagyon gyenge *ou*, *öü* diftongust is hallottunk. A *kéz*, *fél*, *két* típusú szavakban még eléggé gyakori a hosszú nyílt *ē* hang, de a rövid nyílt *e*-hez hasonlóan egy kissé zártabb változatban (*ē̄*). A birtokos személyrag egyes szám 3. személyének palatális változataként *-ē* mellett (*helyē*, *tetejē*) az *i* is előfordul (*gyükeri*, *tövi*, *bőri* stb.), hasonlóképpen a többes számban a *kertyük* ~ *kertyék* alakok mellett él a *kertyik* is. Az *ly* hang még általánosnak tekinthető, de jelentkezik mellette már a *j* is. A palatalizáció *-i* előtt a *szeretyi*, *gyinnye*, *mëkkëresztélyi* féle adatokban még erősen tartja magát, de a palatalizáció hiánya is gyakori már.

A *-val*, *-vel* rag *v*-je általában nem hasonul. A *meg* igekötő *g*-je gyakran hasonul az utána következő mássalhangzóhoz: *mëvver*, *mëppenészédik* stb., de a hasonulás nélküli alakok is gyakoriak. A felsőfokban a *leg*- szócska mellett használatos még a *let*- is. Családnevek, illetőleg keresztnévek mellett még él a *-nyi*, *-nó*, *-nyi* ragsor (*Sándornyi* 'Sándoréknál és Sándorékhoz', *Sándornó* 'Sándoréktól'), de már a *Sándorëknā*, *Sándorëktó*, *Sándorëkho* ~ *Sándorëkhoz* alakok a mindennaposak.

2. G i c e — H u c i n. Pelsőctől kb. 14 km-re északnyugatra fekszik Gömör megyében. A község nyelve szintén „palócos” jellegű, megvan az *á* és az *ā* fonéma (ez utóbbi *ā*, *ā̄* variánsokkal), megvan az *ē* : *e* megkülönböztetése, az *e* azonban gyakran zártabb (*ɛ*). Az *ó*, *ő*, *é* hang — különösen szóvégen — gyakran zártabb (*ő̄*, *ő̄̄*, *é̄*). Az *ly* fonéma nem él, helyét a *j* foglalta el. Az *i* előtti mássalhangzó palatalizációja egészen ritka. A *-val*, *-vel* rag *v*-jének hasonulása már eléggé általános, bár — ritkábban — a nem hasonult alakokkal is találkozunk. A *meg* igekötő *g*-jének hasonulása az utána következő mássalhangzóhoz is eltűnőfélben van már. Családnevek, illetőleg keresztnévek mellett a *-not*, *-nól*, *-nyi* (*Sándornot* ~ *Sándornot* 'Sándoréknál', *Sándornól* 'Sándoréktól', *Sándornyi* 'Sándorékhoz') ragos alakok váltakoznak a tulajdonnév *-ék*

képzős alakjához járuló *-nál, -tól, -hoz* stb. ragos alakokkal (*Sándoréknál, Sándoréktól, Sándorékhoz, Bözsijékhöz* stb.).

A község nyelvének egyik legérdekesebb sajátága a hosszú vagy kettőzött mássalhangzók szinte teljes hiánya: *táló ~ táló* 'tarló', *büköny, dinye, fátyú ~ fátyú, széb, méver* 'megver', *bejeb* 'beljebb', *étel* 'ettél', *ënë ~ ëně* 'enne', *lábál* 'lábbal' stb.

A község nyelvjárásáról egyébként általában az volt a benyomásunk, mintha az egyes jellegzetességek erősen bomlófélben volnának, s hogy a köznyelv hatása erősen érződik a község nyelvében. Ha ez a megfigyelésünk helyesnek bizonyulna, az annál is érdekesebb lenne, mivel a község művelődési központoktól eléggé távol esik, közeli város hatásával nem lehet számolni, értelmiségi emberek, iparosok jelentősebb számban nem laknak a községben, sőt magyar iskola is csak ötosztályos működik; nagyobb arányú beköltözés a legutóbbi évtizedek alatt a községbe nem történt, s a lakosság zöme ma is földműves.

3. T o r n a g ö r g ő — H r h o v. Az újonnan épült Rozsnyó—Torna közötti vasútvonal mellett fekszik, Tornától kb. 10 km-re nyugatra. A községből MANGA JÁNOS tett közzé néhány betleheemes éneket (Ethn. LI, 408) mai helyesírással, így nyelvészeti szempontból ez az anyag is igen csekély értékű.

Nyelve szintén „palócos” típusú. Az *ā* fonémának *ā, ǣ* mellett gyakori a kettőshangzós *ǣo*-féle variánsa is. A diftongus használata nem általános ugyan, de gyerekeknél, fiataloknál és öregeknél egyaránt megtalálható. Az *ē* : *e* megkülönböztetése megvan, de a nyílt *e* gyakran itt is zártabb némileg (*ę*). A szóvégi *e* — a *-be, -re* rag *e*-jének kivételével — gyakran, de nem általánosan és következetesen zárt vagy zártabb (pl. *repcē ~ repcę, dinnyę, estę, büszkē* 'egres', *fejsezę, vesę, kęvę, gerebję* stb.), ha azonban előtte *ē* van, akkor kevéssé zárt (*ę*) — mint az *e*-k gyakran egyébként is —, vagy pedig nyílt (pl.: *gęnge ~ gyęnge, lęncse, pęcsenye, kęmęnce* stb.). Zárt a személyrag a *heję, félvęttę, ęnnę* típusú alakokban is, s az *ę* (-*ję*) birtokos személyrag mellett él az *-i* is (*veję ~ veji, teteję ~ teteji, bęrę ~ bęri* stb.). A község nyelvében az *ly* fonéma nem él, helyét a *j* foglalta el, nem palatalizálódik az *i* előtti mássalhangzó sem. Tulajdonnevek mellett a *Sándornál, Sándornól ~ Sándornól, Sándornál* alakok — 'Sándoréknál', 'Sándoréktól', 'Sándorékhoz' jelentésben — váltakoznak a *Sándoréknál, Sándoréknól ~ Sándoréknól, Sándoréknál* ugyanilyen jelentésű alakokkal. Az *adi, mondi* féle alakok általánosak. A feltételes mód jelen idejének többes első személyében a tárgyas ragozásban a *-nánk, -nénk* rag mellett (*szinánk, kötnénk*) használatos a *-nuk, -nük* is (*szinuk, kötnük*).

4. R é t e — R é c a. A község közvetlenül Szenc szomszédságában fekszik. Számottevő nyelvészeti anyag a községből még nem jelent meg, mindössze a Nyelvőr közölt néhány helynevet (XXXI, 118), de a község nyelvének legfőbb jellegzetességeit ezek természetesen nem tükrözhetik. A község nyelvének legszembetűnőbb jellegzetessége az erős *ő*-zés, hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben egyaránt. Így Réte — Csütörtök mellett — nyelvatlásunk második kutatópontja a Duna bal oldalán levő, Pozsony környéki *ő*-ző területnek. Egyébként Réte nyelvjárása — természetszerűen — sok hasonlóságot mutat a Szigetköz és Nyugat-Csallóköz nyelvjárásával. Megtalálható itt is az *á* előtti *á*-zás, pl. *kálász ~ kálász, bárázdo, palánto, kápál* stb. Erős az *á* utáni *o*-zás: *sásso, szárod, bárázdo, kálho ~ kájho ~ kájha* stb., és igen erős az *l*-zés is: *Mihál, királ, foló, folik, bellebb, killebb* stb., bár természetesen a

ǰ-ző alakok is jelentkeznek már. Eltér viszont a környék nyelvétől abban, hogy elég gyakoriak az *uo*, *üö*, *ǰē* típusú diftongusok — különösen szóvégen és hangsúlytalan helyzetben. Ez a jellegzetesség különösen érdekes, hisz a környező területen diftongus egyáltalán nincs.

5. **S ó k s z e l ő c e** — **S e l i c e**. Sóksselőce nyelvéről már valamivel számottevőbb közléseink is vannak, mint az eddig tárgyaltakéről. GHIMESSY JÁNOS a Nyelvőrben (XXXI, 227—9) ír le néhány, szerinte Sók és Szelőce (akkor még két külön község volt) nyelvére jellemző sajátsgot, és közül néhány tájszót is. GHIMESSY megfigyelései közül az látszik a legérdekesebbnek, amely szerint „A kevésbé iskolázottak legtöbbje az *á*-t *uó*-nak hangoztatja”. Erre a szerző példákat is sorol fel, így megfigyelésének helytálló voltában aligha van okunk kételkedni. Mi azonban ennek a jellegzetességnek már a nyomait sem találtuk meg, a köznyelvi *á* megfelelője Sóksselőcén megfigyeléseink szerint mindig monoftongus: *ā*, ritkábban *ǰ*. A község nyelve sok szempontból „palócos” jellegű (*ā*, *ā*), de ugyanakkor a hozzá közel eső északkomáromi—dunántúli nyelvjárásnak is sok jellegzetessége tükröződik benne, így a meglehetősen erős *á* (*ā*) utáni *o*-zás, az *i*-zés, az *l*-ezés, a palatalizáció hiánya, a *-tól*, *-től*, *-ból*, *-ből*, *-ról*, *-ről* rag általában a *-tú*, *-tű*, *-bú*, *-bű*, *-rú*, *-rű* alakban, a *-hoz*, *-hez*, *-höz* pedig *-ho*, *-hő* alakban él.

Az egyes szám 3. személyű birtokos személyrag palatális változata nyílt: *veje*, *füle*, *hele* stb., ugyanígy: *fővette*, *enne* stb. A *-val*, *-vel* rag *v*-je hasonul (*lābbā* ~ *lābbǰ* stb.). Sőt — mint látni fogjuk — a szókinés területén is jelentős egyezés van a két terület között.

6. **Z s i p**. Régi nevén — mint ahogy a község lakói között szinte köztudomású — *Izsip*. Rimaszombattól keletre fekszik, kb. 15 km-re, a Balogpatak völgyében. A község nyelvjárása szintén „palócos” jellegű, de számos jellegzetessége — megfigyeléseink szerint — már bomlóban van, ami szintén érdekes, mert — Gicéhez hasonlóan — Zsip is meglehetősen elzárt kis község, lakossága teljesen homogén — csak földművesek —, s a közé a kevés szlovákiai község közé tartozik, amelynek még közvetlen autóbuszforgalma sincs. Zsip nyelvében is általános az *ā* fonéma, az *ā* viszont *ā*, *ǰ*, ritkábban *ǰ*, sőt *ǰo*-szerű változatokban jelentkezik. Az *ē* : *e* megkülönböztetése szintén általános, de az *e* gyakran zártabb (*ǰ*). A középső nyelvválású hosszú magánhangzók (*ó*, *ő*, *é*) gyakran egészen enyhe *ou*, *öü*, *ēi* típusú diftongusok. Megfigyeléseink szerint a diftongus két eleme között alig van némi nyelvalláskülönbség: *oo*, *oo*, *ǰǰ*, *ǰǰ*, *ǰē* stb. alakokat jelöltünk igen gyakran. Az *i* előtti mássalhangzó palatalizációja, illetőleg az *ly* hang használata még megtalálható ugyan, de már távolról sem tekinthető általánosnak. Az *ly*-et kezdi kiszorítani a *j*. A *mēvver*, *mēffokta* típusú alakok is kezdenek már háttérbe szorulni. A *-val*, *-vel* rag *v*-jének hasonulása már eléggé ingadozó (*lābbāl* ~ *lābvāl*). A felsőfokban a *letszēbb*-féle alakokra spontán beszélgetések során egy-két adatot hallottunk ugyan, de az atlaszkérdésekre kapott válaszok között már egy sem fordul elő. A *-nott*, *-nól*, *-nyi* rag használata (*Sāndornott*, *Sāndornó*, *Sāndornyi*) még élőnek tekinthető ugyan, de megítélésünk szerint már legalább annyira általános a tulajdonnév *-ék* képzős alakjához járuló *-nā*, *-tó*, *-ho* stb. ragas alak is.

7. **P a l á s t**. — **P l a š t o v c e**. Ipolyságtól északra fekszik, kb. 12 km-re. Nyelvjárása szintén palócos jellegű, s — megfigyeléseink szerint — még eléggé bomlatlan. Magánhangzó-rendszere ismeri az *ā* és az *ā* fonémát, ez utóbbinak van *ǰ*, sőt még zártabb (*ǰ*) variánsa is; megkülönböztetik az *ē*-t és az *e*-t, az utóbbi fonetikai helyzettől függetlenül itt is gyakran zártabb. Az *ly* hang

még általánosan használt, bár mellette jelentkeznek már a *j* is, ritkábban az *l* (pl. *selēm, hele*). Általánosnak mondható az *i* palatalizáló hatása is az előtte levő mássalhangzóra. A *měvver* típusú alakok használata még eléggé általános, éppúgy a *-val, -vel v*-je hasonulásának hiánya is. A *-nott, -nól, -nyi* ragsorból csak a *-nyi* van meg, de kettős *-nál, -nél* és *-hoz, -hez, -höz* funkcióban.

8. E b e d — O b i d. Párkány községtől kb. 5 km-re fekszik a Duna mellett. Nyelvjárása sok közös vonást mutat Északkelet-Dunántúl községeivel, pl. a hozzá közel eső Pilismaróttal, de még bizonyos „palócos” jellegzetességekkel is találkozunk benne. Így például az *a* gyakran egy kissé illabiálisabb (*á*), az *á* is gyakran magasabb nyelvéllású (*á*); erős az *i* előtti *-t, -d* palatalizációja is (*gyinnye, kifűzetyik* stb.). Az *ly* hang azonban nincs meg a község nyelvében, hanem erősen *l*-ező, bár természetesen behatoltak nyelvébe már a *j*-s alakok is. Erősen *i*-ző; *á* utáni *o*-zás azonban nincs, illetőleg az ilyen helyzetben levő *a* csak egészen ritkán zártabb egy kissé. A *-va, -ve* igenévképző még ma is inkább eredetibb *-val, -vel* alakra utal, s *v*-je hasonul a megelőző mássalhangzóhoz, magánhangzója pedig az *l* lekopása révén megnyúlt (*foggā, köttē, vāggā ~ vāggā*).

9. M a r t o s — M a r t o v c e. Ógyallától kb. 5 km-re nyugatra fekszik, a Nyitra és a Zsitva folyók összefolyásánál. Néprajzi, településtörténeti szempontból talán a legérdekesebb az általunk bejárt 26 szlovákiai magyar-ajkú község közül. Martos már nyelvészeti szempontból is alaposabban feldolgozott község (vö. BENKŐ—LŐRINCZE, Magyar nyelvjárási bibliográfia 108—9), sőt martosi anyagra épül az utóbbi évtizedeknek egyik legjelentősebb nyelvjárási jelenség-monográfiája, SULÁN BÉLÁNAK az *i*-zés vizsgálatáról írt elvi-módszertani jellegű tanulmánya is (MNYj. I, 3—33).

Martos nyelvének ma is egyik legjellemzőbb vonása az erős *i*-zés; megtalálható bene az *á* utáni eléggé erős *o*-zás és a magasabb nyelvéllású, úgynevezett dunántúli *á* (*á*). Megvan az *ē : e* megkülönböztetése. Számos adatot találtunk még az *l*-ezésre, de már a *j*-ző adatok száma sem ritka. A határozott névelő magánhangzó előtt is gyakran *a* (*a asztárú*), mint a közeli Csallóköz nyelvjárárásában is. Egyébként a nyelvjárás sok azonos vonást mutat a hazai, Komárom környéki nyelvjárással.

Tanulmányunk második felében gyűjtő utunk tájszóanyagát adjuk. A tájszóanyag közzétételében lényegében ugyanazokat a szempontokat alkalmaztuk, mint régebbi közléseinkben. Közöljük a gyűjtés során mellékesen előkerült és feljegyzett tájszóanyagot, az úgynevezett „orvanyag”-ot, de felvettük a nyelvátlasz-gyűjtés anyagába tartozó tájszavakat is, sőt anyagunk zöme ilyen. Az egyes címszavakhoz köznyelvi megfelelést nem adunk, azaz minden szót a maga nyelvjárási alakjával sorolunk be az ábécé-rendbe. Szükség esetén az egyes összetartozó címszavakra utalással hívjuk fel a figyelmet. Az egyes címszavaknak nem feltétlenül az az egy jelentésük van, amit megadunk, sőt esetleg nem is csak abban az egy alakváltozatban fordulnak elő. Adatközlésünk tehát csak azt dokumentálja, hogy egy-egy szó abban az alakban és jelentésben, amellyel közzétettük, az illető község nyelvében ma is él. A szócikkekben az egyes községek nevének rövidítése a következő: B. = Bolyk, E. = Ebed, G. = Gice, M. = Martos, P. = Palást, R. = Réte, S. = Sökszelőce, T. = Tornagörgő, Zs. = Zsip. Az egyes falunévek mellett található r. betű a kérdéses adat régies, kihalóban levő voltára mutat.

ábajdoc (T.): kétszeres
abálé (M.); *ábálé* (R.): abárlóalé
abla (R.), *ablavas* (E.), *ablávás* (S.): zabla;
áblá (S.): kantár
abrincs (E., M., R.), *ábrincs* ~ *ábrincs*
 (E.); *ábrincs* (S.): abroncs
ábrósz (T.): vászonlepedő
acsargat (M.): vicsořit (a kutya); *ácsárgát*
 (B.): csikorgat (fogat)
acskó ~ *acskóó* (R.): zacskó
ádámcsupka (R.), *ádgáncsupka* (M.), *ádám-*
csupká (S.): ádámcsutka
ágác ~ *ágác* (Zs.), *agács* (E.), *ágács* (P.),
agacs (M.), *ágács* (S.), *ágáci* (R.), *ágácská*
 (B.): akác
ágyácská (G., T.): veteményes ágy, ágyás
ájá ~ *ájárúd* (T.): kocsirúd
ájászarnya (T.): rúdszárnya
áják (B., G., P., S., T., Zs.), *ájik* (P., S.,
 T., Zs.), *ájik* (E., M., R.): állhegy
ájázó, *ájjázó* l. *álljázó*
ajdészka l. *aldészka*
ájig (Zs.): alig
ájjázó l. *álljázó*
ajtófél (T.): ajtófélfá
ajtómellék (P.): ajtófélfá
ákapca l. *álkapca*
akó (E., M.), *akó* (P.), *akój* (G., T., Zs.),
akol ~ *akoly* (Zs.): juhakol
ákszik (R.), *akugyik* (E.): alkuszik
alam (R.): alom
aldészka ~ *ajdészka* (M.), *aldészka* (P.,
 T., Zs.), *ajdészka* (G.): járom alsó fája
álkapca (M.), *ákapca* ~ *álkapca* (E.),
álkapca (P., Zs.), *álkapca* (T.): állkapocs
allószár (M.): szarufa
álmátusá (P.): ádámcsutka
áloszalonna (R.): tokaszalonna
áluvát (P.): szokott aludni
álljázó (B., P.), *ájázó* (G.), *ájjázó* (T.):
 alom
amőre (E.): amerre
ánygi (R.), *ánygi* (M.), *ánygi* (E.), *ánygi*
 (P.), *ánygi* ~ *ánygi* (G.), *ánygi* (T.):
 a báty felesége; *ánygi* (B., S.): nagynéni
ánya (G., S., T.): anyarozs
ánygáboná (T.): anyarozs
ányamasszon (R.): 'az anyós megszólítása'
ányjokom (T.): anyósom
ápámuram (R.): 'az após megszólítása'
ápika (P.): nagyapa
ápjokom (T.): apósom
ápó (B.): nagyapa
aprólék ~ *aprólék* (R.), *aprólik* (M.),
aprólik (P.): kóstoló a disznótorból;
aprólik (G., T., Zs.): baromfi
áptojás (E.): záptojás
ársó (G., T., Zs.), *ársó* (B.): orsó
ásittik (S.): ásit
áslogozgyufa (E.): kénesgyufa
ássó l. *ársó*
ásszonyom (P.): 'az ánygi megszólítása'
asztáruha (M.): abrosz

atyus (R.): 'az após megszólítása'; *atyus*
 (G.): 'a nászok egymás közti megszólí-
 tása'; (G.): nagyapa, dédapa; (Zs.):
 nagyapa; *atyuská* (T.): nagyapa, dédapa
azóte (E.): azóta
azulén (S.): azután
azsag (R.): piszkafa
bábvavirág (E.): kamilla
bábu (Á.): baba; (G., Zs.): pupilla, szem-
 bogár
bácsiká (P.): 'a báty megszólítása a fiata-
 labb testvérek részéről'
bacskor (E.): bocskor
bácsó (G.): juhász; (T.): sajtkészítő juhász
bádok, *bádog* l. *bátok*
bágér (R.): kikutort tó
bagjas (E., M.), *baglos* (S.), *baglyás* (B.),
bagjos (G., T., Zs.), *baglyos* (Zs.), *bugjos*
 (G.): kócos
bagla (R.), *bugja*, ritk. *buglya* (E.), *bugja*,
 ritk. *bugla* (M.), *buglá* (S.): boglya
baglos, *baglyás* l. *bagjas*
bagóca (P.): nagyszemű, sárgaszínű borsó-
 fajta
bagólggy (P.): bögöly
bajucc (R.), *bajc* (M.), *bajuc* [*bajuccá* ~
bajcá] (S.): bajusz
bákánc ~ *bokánc* (Zs.): bakancs
báket (T.): tejeskanna
bakk (M.): kecskebak
báklevel (T.): fonalgombolyító
báklós (T.): csökönyös (ló)
bákó (T.): kalapács
bádog (B.): dadog
báksá (G.): szendergombolyító
báld (M.), *báld* (B.): bál
bályika (P.): balta
bandzsa (E., M., R.), *bándzsa* (S.), *bándzsál*
 (B., P.): kancsal
bapka (E., M.), *bápká* (B.): lánctartó szeg
 (a kocsirúdon); (B. r.): kaszaüllő
bárász (G., P., T.), *bárász* (G.): barack
barazdabillegető (E., M.), *bárzadábillegető*
 (P., Zs.), *bárzadábillegető* (T.), *bárzadá-*
billegető (G.), *bárzadábillencs* (Zs.), *bo-*
rozdábillegető (B.): barazdabillegető
bárzadzás ~ *bárzadzás* (T.): jobboldali
 ökor (szántáskor)
barbóka (Zs.): katicabogár
barbulá (B.): tarlógerelye
bárd (E.), *bárd* (P., Zs.), *bārd* (T.): ács-
 szekerce
barná (B.): sötét színű (lehet kék és zöld is)
barona (R.), *baroná* (S.): túskeborona;
bərənā (T.): vashorona
bátok (M.): bádog; *bádok* (Zs.), *bádog* ~
bádog (T.): vízmerő zománcos bögre
baukóll, ritk. *bavúgat* (M.): vonít (kutya)
báza (B.): fehér vászonkötény
becsukaskodik (R.): bezárkózik
bédėrd l. *bėgyėrd*
bėja ~ *bőfa* (R.): belfá (a jármon)

befősz (G., T., Zs.): befőtt
bégre (G., P., Zs.): bögre
begyérő (B.), **bédérő** ~ **bédérő** (Zs.): angyal-
 bögyörő (tészta)
békalepedő (R.): békanyál
bekasókó (G.): folyami kavics
bekég (Zs.): béget, mekeg
béldézska (G., T., Zs.), **bédézska** (P.),
bédézska (B.), **bidézska** (M.), **bidézska**
 (S.), **bödézska** ~ **büdézska** (E.): bélfá
 (a jármon)
belső (B., G., P., R., Zs.): a jobboldali
 ökör
béle (P.): harmadkender
béllő (Zs.): fölfüggesztett bölcső
bélpoklos (T., Zs.), **bépoklos** (M.): nagybélű
bélus (G.): nyoszolyólány, koszorúslány
béng (E., M.): biling (néhány szemből
 álló szőlőfűrt)
bépoklos l. **bélpoklos**
bérená l. **barona**
béretvás (E.): borbély
bétyék l. **bütyök**
bicsak (E., R.), **bicsák** (P., S.): bicska
bidézska l. **béldézska**
bi jopka (E.): nyári női blúz
bikó (M.): béklyó
bilinc ~ **bilicskő** (S.): bige
bimbó (B., M., P., S.): rügy
bindérég (P.): fintorog
bindérgyet (P.): fintorgat
bankó (Zs.): bunkó
birke (M.): 1. birka, juh, 2. (a szekér)
 juha; (E.): birka, juh
bisálmá (P., T.), **bízalmá** (B., G.), **bűsálmá**
 (Zs.), **bűszálmá** (G.), **brisálmá** (P.), **bízómá**
 (B.), **bisóma** ~ **brisóma** (E.), **visálmá**
 (P.): birsalma
bító (B.), **bitaó** (Zs.): lábbal működő
 kendertörő
bütykő l. **bütyök**
bízalmá, **bízómá** l. **bisálmá**
bobák (G.): a bojtortján termése
bofá (B., G., Zs.), **boefa** ~ **foefa** (E.),
bócfá (P.): bodzafa
boci (R.): húnycó (a bujósckában)
bocskor (G., Zs.): eketalp
bócsó (B.): búcsú
bocsora (E., R.): vacsora
boddzá (S.): orgona
bóg (R.): mozgó főrhéc
bógáncs (R.), **bógáncs** (S.), **bógáncs** (E., M.),
bógáncs ~ **bógáncs** (P.): bojtortján
bogjos, **boglyos** l. **bagjas**
bokáncs l. **bakáncs**
bagoj [bagjot, bagjok] (T.): bagoly
bagyó (R.): kisfiú penise
bagyócsukmák (R.): angyalbögyörő
bojnyik (B.): rabló, gazember
bókol l. **bükköll**
bokrétája ~ **bukrétája** ~ **bukrétája** (E.):
 a kukorica címere

bolyvány (P.): a tarlón összegereblyélt
 gabonaszálak
bonc (G., P., T., Zs.): comb
bordél (G.): rendetlenség, fejetlenség,
 zúrzaivar
borozdabillétkető l. **barazdabillétkető**
borsókás (M.), **borsókás** (S.): libabőrös
borzatt (R.): kócos; **borzátt** (B.): libabőrös
boss (Zs.): bors
bossó (B., Zs.), **bossó** (B.), **bossó?** (Zs.):
 borsó
bóta (M.): balta
botos (B.): papucs; (G.): szőröcsizma
botul (R.): ágat, vesszőt vág az erdőben
bödézska l. **béldézska**
bőfa l. **béfa**
bőregér (M.), **bőreger** (B., Zs.): denevér
bőrmadár (E.), **bőrmadár** (P., S.): denevér
bréblyog (P.): fecseg
bricscsénadrág (P.), **pricscsénadrág** (B., G.,
 S., T., Zs.), **pricscsénadrág** (R.): bricsesz-
 nadrág
brisálmá, **brisóma** l. **bisálmá**
brúg (B., G., T., Zs.): tarlógereblye
brúgól (G.), **brúgól** (T.), **brúgózik** (B.):
 dorombol (a macska)
brüng (P., Zs.): döng (méh)
buborka l. **iborka**
bübozik (E.): ciccerél (a kakas)
buckó (R.): pufók; (E., M., S.): bütyök
 (a nagy lábujjon)
bucok; (P.): pufók
bucok (P.): egres. Vö. **bűszke**, **godojá**,
piszke
buják l. **pujós**
bügik (G., P., T., Zs.): bűg, párosodni
 kíván (a nőstény disznó)
bugla l. **bagla**
buglakemence (E.): boglyakemence
bugjos l. **bagjas**
bugyéráz ~ **bugyog** (M.): bugyborékolva
 élelmet keres a vízben (a kacsa)
bugyogó (R., S.): alul elköött hosszúnadrág
bujdoska (R.): bűjóska
bükköll (M.), **bükó** (P.), **bókol** (Zs.): bóbiskol
buktató (G., Zs.): a legelső kéve a keresztben
bukrétája, **bukrétája** l. **bokrétája**
bumbus (E.): torzonborz
burcsák (M.): murci, erjedő must
burgondija, r. **burgundija** (R.), **burgondija**
 (G., T., Zs.), **burgongyija** (B., S.): takar-
 mányrépa
burnyá (B.): bojtortján; (Zs.): gaz
buró (P.): felhő
burolás (B.): felhő
bursti (R.): taligavezér; (S.): disznósajt
bustyó ~ **bustyolló** (M.): henger alakú
 nyeles szerszám, amellyel a kenderszálat
 kövön puhítják
buzdér ~ **buzdérboggyó** (T.): a bojtortján
 termése
büccök l. **bütyök**
büdézska l. **béldézska**

büdözsabuka (R.), *büdözsabák* (G.),
büdözsduka (B., S.): búbosbanka. Vö.
duka
bürge (R.): gebe
büszálmá l. *bisálmá*
büszke ~ *büszke* (G., Zs.), *büszké* (T.):
 egres. Vö. *bucok*, *godojá*, *piszke*
bütyök ~ *büccök* (E.), *bütykő* (B., G., P.),
bütykő ~ *bütykő* (Zs.), *bütyék* ~ *bütyök*
 (T.): *bütyök* (a nagy lábujjon)
büzsálmá l. *bisálmá*
cajk (E. r., R. r.), *cájk* (S. r.), *cajt* (M.):
 élesztő
cak l. *szak*
cálstok l. *colostok*
cárák (T.): száraz gally
celler (E., M.), *celler* (E.), *cäller* (E., S.),
cäller (S.), *célér* (G.): zeller
céplős l. *széplős*
cérha (E.): vesszőfal
céttér (E., M.), *cvéttér* (E., M., Zs.), *széttér*
 (M.): szvetter
cibák (T.): meztelen
cibe (B., G., T., Zs.), *cibé* (B., T.), *cibi*
 (B.): csirke; *cibi-cibi* (T.): csirkehívatógató
cica (R.): hajfonat
cickánd (P.): cickány
cigámbögyörő (G.), *cigámbödör* (Zs.): angyal-
 bögyörő
cigámbolhá (T.): koldustetű (egy dudva
 apró tapadós termése)
cigányhál ~ *cigihál* (T.): ebihal
cigánymogyoró (T.): egy szúrós növény
cikkád (S.): szikkad, szárad
cikrá (G.): szikra
ciklender (E.): lámpaüveg
cinadónia (E.): egy sárga virágú, csipkés
 levelű növény (daganat ellen használják)
cincimbogár (T.): cincér
cinke (M., T.): cinke
cipó (B., E., M., S.): vakarcs; (S., T.):
 gyürke, domó (a kenyér kiforrott része)
cirókja (R.): a kukorica címere
colostok (B., M., P., S.), *csolosztok* (M., P.),
csolosztok (G., T.), *cálstok* ~ *csósztok*
 (Zs.): mérőléc, collstok
cúkor, *cúkrot* (E., M., S.), *cukkor* (T.):
 cukor
cukri (P.): vadgalamb
cviklyá ~ *cviklyá* (P.): cékla
csacsog (E.), *csácsog* (G.): fecseg
csácsogó (P., S.), *csácsoktató* (G., T.): gébics
csákiya (P.): lánctartó szeg (a kocsiúdon)
csális (M.), *csálés* ~ *csálés* (E.), *cselő* (P.):
 baloldali ökör
csámcsog, *csáncsog* l. *csömcsög*
csánál (G., T., Zs.), *csánál* (G., T.), *csáná*
 (G., Zs.), *csáná* (B.), *csóvány* (P., S.),
csóvány (S.), *csóvő* (P.), *csóvány* (E.,
 M., R.), *csóvány* (E.), *csóvő* ~ *csóvő*
 (M., R.): csalán

csapka (R.): sapka
csápos (B.): nedves, latyakos
csáló (P.): nyomtató rúd (szénásszekéren)
csavilka (M.): összekotyvasztott, rossz bor
csavító ~ *csavító* (E.): fecseg
cselő l. *csális*
csécsét ad (M.): megszóptat
csémbő (P.): a fülcimpa puha, alsó része
csemcsög, *csémcsög* l. *csömcsög*
cséme l. *csömény*
csená l. *csiná*
csená (M.): csinál
cséngér l. *csingér*
csépegető (P.), *csépegő* ~ *csépegés* (B.),
csöpödék (T.): eresz; *csépegő* (M.): 1. eresz,
 2. korlát és oszlop nélküli tornác
cséptetyűg (B.), *cséptetyűgály* ~ *cséptetyű-*
gáj ~ *cséptetyűg* (Zs.), *cséptetőg* (G.):
 rúd szárnya (széken, kocsin)
csérbá (B.): csorba
csérbóka (G., T.): pitypang
csérdül (S.): csattan (a villám)
csérbogar ~ *cséri* (B.), *cserebó* (R.): csere-
 bogár
cserepesik (M.): kenderátatáskor használt
 fa, amely a kendercsomókat tartja
csérepoz (P.): cserepez (háztetőt)
csérészlá (Zs.): csoroszlá
cséríp (E.): cserép
csétérték l. *csütérték*
csétrés (S.): sáros, csatakos
csötté l. *csött*
csév ~ *csív* (P.): kukoricacső
csévő (B.): sóska
csévice (B.): szénsavas savanyúvíz
csibésztük (P.): fiastyúk (csillagkép)
csicsiká (B.): csec
csigaliga (S.), *csigébugá* (P.): csiga
csige (P.): lőre, csiger
csik (B., G., Zs.): metélt tészta
csikár (B., G., Zs.): karmol
csikász (T.): sovány (ló)
csikmák (R.), *csikmák* ~ *csikmák* (M.),
csikmák (S.): metélt tészta
csiná (B., P., T.), *csená* (G., Zs.), *csinó*
 (E., M.), *csiró ne* (S.): 'csikóhivatógató szó'
csinál (B.): gerebenel
csinálaltam (P.): szoktam csinálni
csingér (R., S.), *csingér* (M., S.), *cséngér*
 (E., S.): lőre, csiger
csíp (P.): csipő
csipákás (E.): összeragadt (föld)
csipicsusza (M.): csipetke
csipfa (M.), *csiplofa* (E., M.): csép
csirípöll (M.), *csirípő* (E., M., S.): fecseg
csiró ne l. *csiná*
csütérték (P. r.), *csütérték* (B.): csütörtök
csív l. *csév*
csivájog (Zs.): fecseg
csizma (E., R.), *csizma* (B., G., P., S.,
 T., Zs.): csizma
csavító l. *csavító*
csolosztok, *csolosztok*, *csósztok* l. *colbstok*

csomó (B., Zs.), *csomadó* (Zs.): 13 kévéből álló gabonakereszt
csónak (R.): vetelő a szövőszéken
csóré (R.): csupaszból, meztelen; (B.): friss savóból, tejfölből, tojásból készült leves
csorkolya (B.): korcsolya
csóvány l. *csánál*
csökenős (G.): csökönyös
csömbök (M.): szólfűrt
csömeség (R., S.), *csamcsG* ~ *csemcséG* ~ *csémcség* (M.), *csemcséG* ~ *csemcséG* (E.), *csemcség* (P.), *csámcsog* (B.), *csámcsog* (G., T., Zs.): csámcsog; *csémcség* (M.): cuppog (a sár)
csömény (R.), *csömi* (S.), *cséme* (B.): darázs
csöpödék l. *csépegető*
csörge (P.): kisebb pataknak olyan része, ahol a víz a kövek között alig csörgedezik
csörög (R.): fecseg
csött (B., E.), *csötté* (B.): 'csikókergető szó'
csőz (M., R., S.): csősz
csuklik (E., M.): csuklik
csukibicska (B.): bugylibicska
csukó (T.): tolózár
csúnyá nyáválya járja (Zs.): töri a nyavalya
csupász csigá (T.): meztelen csiga
csupka (R.): csutka
csurgás (R.), *csurgás* (S.): eresz
csusza (M.): kockatészta
csuszkorál (R.): csúszkál
csücsörke (M., S.): pacsirta
csücsös (E., M.): boroskancsó
csüg (S.): csüd (a ló lábán)
csügő (T.): lebernyeg (a tehén nyakán)
csülök (E., M., R.), *csüörök* (B., G., P., T., Zs.), *csürcsi* (3. sz. birt. szragos alak): csüd (a ló lábán)
dándóor (T.): bögöly
danóll (M.), *dánol* (G., Zs.), *dánol* (T.)
danó (E.): dalol
darázs (R.), *darázs* (S.): poszméh
darázókő (T.): mésztufa (lyukacsos kő házépítésre)
débény l. *döbény*
dédelle (E., P., S.): derelye
déréje (G., T.), *dérélye* (Zs.), *déréglye* (B.), *dörög* (R.): derelye, barátfüle
dérékál (P.): derékálj
dérék ~ *derek* (Zs.), *dérik* ~ *dérék* (T.): szekérodal
derzett (S.): hegyes, serteszerű
dikó (B.), *dikaő* (Zs.): deszkaágy
dísznéláb (M.), *dísznéláb* (E.): sonka
dohányzescsó (S.): dohányzacsó
dolka (R.): talkelli (egy fánkforma, kerek sült tészta)
dómány (E.): félcombig érő kabát
domó (B., G., Zs.): a kenyér kiforrása
dong (E.), *donog* (S.): zümmög, döng
dongó (G., T., Zs.): bögöly
donyha (R.): dunyha
dorozsbá (S.), *druzsba* (R., Zs.): vőfély

dorzos l. *duruzsol*
döbény (R., S., P.), *débény* (E., P.): zsíros-bödön
döme (M.): tömzsi, köpcös, zömök
döncöszekér ~ *döncöszekere* (E.): göncöl-szekér
dörög l. *déréje*
dragacs l. *tragacs*
dremál ~ *dremá* (G.): bóbiskol, szundikál
drombó ~ *drombol* (P.): dorombol
drung (P.): döng (méh)
druzsba l. *dorozsbá*
dudál (B.), *dudál* (P.): dorombol
dudvá (T.): gaz, gyom
düg ~ *dúg* (R., S.): zümmög, döng
dunna (M.), *duná* ~ *dunácska* (G.), *dunná* (T.): pólya
dunyog ~ *dünyög* (G.): döng (méh, bogár repülés közben)
duruzsol (G., T., Zs.), *duruzsol* ~ *dorzos* (P.): dorombol
dutka (E., M.), *dutká* (P.): búbosbanka
dűf (R.): szűr
dűnyög l. *dunyog*
dzsindzsa ~ *dzsindzsás* (E.): vizenyős terület, ingovány

ebég (P.): hebeg, dadog
ébolog (R., S.): eltéved
ébont (E., M., R., S.), *elbont* (Zs.): megvet (ágyat)
écsel (T.): gerebenel
écset (G.), *écset* (T.): gereben
edény ~ *zsirosedény* (T.): zsírosbödön
egész kaci (M.): meleg téli női blúz
égényes (P.), *igényes* (E., P., S.), *igenyes* (M.), *igényös* (R.): egyenes
egerfa (E.), *egérfa* (S.), *egőrfá* (R.), *jégérfa* (G., P.), *jégérfa* (B.): égerfa
egris (P.): egres
égyenlítő (S.): kútkölönc
égyezik (M., S.), *égyezik* (G.), *égyez* (Zs.), *égyeskedik* (S.), *égyeskedik* (G.): alkuszik
ehendér (T.): nagybélű
ekészánár (T.): ekeszarv
elálszik (T.): elszibbad
elbodász (Zs.): elcsavarog
elbont l. *ébont*
élet (T.): gabona. *Horgyuk az életet.*
elevengát (M.): élősvény
elindul (B.): úzakedik (tehén)
előhasóka (R.): első borjas tehén
elsóház (B., G., P., Zs.), *elsőház* (T.), *elsőház* ~ *ésóház* (E.), *ésóház* (M.): utcai szoba
első onoká (P.): unokatestvér
elütál (P.): megún
emé ~ *eme* (B.): 1. nősténydisznó, 2. nősténykutya; *emékutyá* (B.): nősténykutya
emiőnk (B.): mieink
emmama (M.): nagyanya
én (E.): én
enyű ~ *enyv* (P., Zs.), *enyv* (P.), *enyű*

(Zs.): mézga. Vö.: macskacúkor, macskaméz, szlomá
enyvesvászón (T.): viaszos vászon
epérnye (P.): eper
éphal (E., M., R.), *éphál* (S.): ebihal
eppapa (M.): nagyapa
ércé l. *jérece*
érégnyik (G.): érik
ereszték (R.): eresz
eriszkégyik (P.): ereszkedik
ésmer (G.): ismer
ésőágos (R.): rúdszárny
ésőház l. *elsőház*
észtráng l. *istranc*
estve (G.): este
ész (B., G., M., P., T., Zs.): agyvelő (állatés is)
észtre (E., M.), *észtri* (P.): eresz
fájfi (Zs.): a rokka orsója
fájik l. *fálík*
fákadás (S.): rügy
fákopoktató (G., T., Zs.): harkály
falalla (R.), *fálallá* (S.), *falajja* (M.), *fálállýá* (P.), *fálál* (G.): tornác (korlát és oszlopok nélkül)
faldos (G.): harap (a kutya); (T.): kapkod az ember után (kutya); *fados* (E.): fal, habzsol
fálík (Zs.), *fájik* (G.): fal (ige)
fálmélyéki (Zs.), *fálméjék* (G.): tornác (korlát és oszlop nélkül)
fállýik (B.): farol
fandli (R.): tejeslábas
fánk (R.), *fánk* (E., M.), *fánk* (S.): forgács-fánk
fáragó (G., S., T., Zs.), *fáragófejse* (R.), *fáragófejse* (B.), *fáragóbóta* (M.): ácsbárd
fáragókés (E.), *fáragókés* (P.): vonókés
fáráspó (M.), *fáráspó* (P.): fareszelő
fárázat (B.): eresz
farka (M.), *fárká* (S.): a kukorica címere
fávágató (P.): favágó hely
favágó (R.), *favágó* (E.), *fávágó* (S.), *favágító* (M.), *fávágács* (P.): harkály
fazécška (R.), *fázécška* (P.): bögre
fébruár (B.): február
féhaj (M.), *féháj* (S.): félszer
fejél (B., G., T., Zs.): vánkos
fejét széd (T.): tallóz
fejtok (T.): a rokka orsója
fej (B.), *fejé* (Zs.): szálakender
fejkető (T.), *féketo* (B., E., P., R.), *féketo* (G.), *fikető* (M., S.): fejkötő
fejke (M.): síremlék
fejő (M.): fejedény
fejrevaló (M.): fejkendő
félhanyát (G.): hanyatt
fén (B., G., P., T., Zs.): kaszakó
féntokos (T.): fenőtök, tokmány
fentő (S.): szőlőfürt; l. még *mākosfentő*
férgentyű (G.): fürgetyű (kocsialkatrés)
férhinc l. *fürhész*

fészoknya (M.), *fészoknyá* (S.): szoknya
fédel (M.): menyasszonyi csipkekendő
fiók (E.): ablak-, ajtófélfák
fióggérenda (M.): a mestergerenda fölött keresztbe fektetett gerenda
fikető l. *fejkető*
fül (G.): fül
fülkás l. *fülkás*
fülstok (B.), *fírstok* (G.): ajtófélfák
fincorgat (B.), *fincorog* (Zs.): fintorgat, félrehúzza orrát-száját
fíndza (M.), *fíndzá* (B., T.): csésze
fírdet (B., Zs.): fürdést, fürdet
fírgyik (Zs.): fürdik
fírstok l. *fílstok*
fiskáros (E. r.), *fiskāris* (Zs. r.), *fiskālis* (G.), *fiskārus* (T. r.): ügyvéd
físő (E., M., S.): fésű
físő (S.): fésűl
fítymákogyik (E.): finnyáskodik
fogágy (P.): fogmeder
foglalószög (R.): rúdszeg, tézslaszeg (a jármon)
fojka (R.): kaszakocs
fojat ~ *fojatyik* (E.), *fojatik* (M.), *folátik* (S.), *fojyát* (P.), *fojyáthátnék* (B.), *fojathátnék* (Zs.), *fojhatná* (S., T.): üzekedik (tehén); *folat* (R.): koslat (kutya)
fojó ~ *sárfojó* (T.): koszorúgerenda
fojó (B.): keréktalp
fonátám (P.): fonogattam
forcsik (B., Zs.), *forcsik* (G.): hajfonat
fososté (M.), *fosostéj* (E.): előtej
fojhő (M.): felhő
főlöstököm l. *fírstuk*
frécsköl ~ *frécskötöl* (E.): lubickol (kisgyerek fürdéskor)
frécskáz (T.): csettent (az ujjával)
fírstuk (R., S.), *fírstök* (B., E., G., P. S., T., Zs.), *főlöstököm* (M. r., R. r.): reggeli
frécszej ~ *frécszej* (T.): előtej
fírstök l. *fírstuk*
fújt (E.): fojt
fúlángja ~ *fúlángja* (R.): a szőlő bajusza
funtus (B.): telek
fúrik (B., G., P., Zs.), *fúrik* (T.): talicska
fut (P.): folyik
futosik (B.): üzekedik (tehén)
futra (R.): rossz, semmirekellő
fülgomba, *fülegombája* (E.), *fülgomba* (M.): a fülcimpa alsó, puha része
fülkás (G.), *fülkás* (P.): kosár
fürhész (G.), *fürhenc* ~ *fürhenc* ~ *férhinc* (P.), *fürhéc* (T., Zs.); fürhéc (kocsialkatrés)
fürüst (E., M., R., S.): fürdet
gáboná (G., T., Zs.): rozs
gáborszarka (R.): gébics
gádor (S.): kiugró tornác
gajmó (M.), *gajmó* (S.): 1 alakú fakampó
gajmóz (M.): kötelet ver

gámbá (G., P.): száj, ajak (pejoratív hangulatú szó)
 gámbács ~ gámbács (P.): cserépből készült boroskorsó
 gámbáz (T.): összevissza beszél
 gang (E., M.), gáng (P., T.): oszlopos tornác
 gángás (B.): lebernyeg (a marha nyakán)
 gárádics (R.), garádics (E., M.), garádics (B., G., P., S., Zs.), garádics (T.): lépcső
 gáikerítés (E.): élsővény
 gáz (G., T.): rözse, száraz gally
 gázda (T.): násznagya
 gázlás (B., Zs.): kusza (összegereblyélt gabonaszálak)
 gebed (R.): alszik, pihen, veszteg marad (rosszallóan): *Erigy má gebennyi a szurdigba!*
 gebics (T.): gébics
 gebre (T., E.): vízmerítő edény, kávéscsésze
 gēda (E., M.), gēda ~ gēdó (P.), gēdó (B., G., T., Zs.): kecskegida
 gégő (R., S.), gégő, gégőle (M.), gégá (P.), gégá (B., G., T., Zs.), gégá (T.): gége
 gégő (B.): gébics
 gēvā l. gēvā
 géneskút (P.): gémeskút
 gereblétt ~ gereblélek ~ gereblélés ~ gereblélés (P.): kusza (a tarlón összegereblyézett gabonaszálak)
 gērga (E.), grēgor (P.): ádámcsutka
 gērhnny, gērind, gēriny l. giriny
 geszkenye (P.): gesztenye
 géva (G., M.), gēvā ~ gēlvā (G.): golyva
 gező, gezü l. gőző
 gīgā l. gēgő
 girindő (R.): gerendely
 giriny (R.), gēriny (S.), gēriny (E., M.), gērind (P.), girind (B., Zs.), gērhnny (G.), girhnny (T.): görény
 girizd (G.): szőlőfűrt
 godojā (T.): egres. Vö. *bucok, büszke, piszke*
 gongyolā l. gūgyēlā
 gordony (G.): kóró
 góré (B.): kóró
 gortyog (S.): kortyol
 gömbörgő (T.): rögtörő henger
 gömböstű (P.): gombostű
 göncörszeker (M.), göncönszeker (T.): göncöl-szeker
 göndör (E., M., P.): mangalica
 görhőny (S.): kukoricaakása
 gőző (R., S.), gezü (G.), gőzűeger (T.): gűzü, cickány; gező (P.): háziegér
 grāszta (S.): gebe
 grēgor l. gērga
 grujā (T.): krumplici
 gūbās (P.): kócos
 gugā (B., G., P., T., Zs.): golyva
 gūgyēlā (P.), gongyolā (B., T., Zs.): kender-csomó a guzsalyon

gugyorodott (S.): göndör, gyűrűs (a disznó farka, szőre)
 gunyā (T.): kukorica-borítólevél
 guzsā (E., M.), guzsoj (T.): guzsaly
 gyállás (B., Zs.): gyaluforgács
 gyalokszék (M.): kisszék, fejszék
 gyártyány ~ gyártyámfa (B.), gyurtyámfa (B., G.), gyurtyán (Zs.): gyertyánfa
 gyerecske (P.): kislány
 gyerek (R.), gyerek (B., E., M., P., S.): fiúgyerek
 gyíjjó ~ gyíjjó (P.): dió
 gyinyge (R. r.): dinnye
 gyovon l. gyúnyik
 gyóp (P.): élsővény
 gyűnyik (R.), gyűn (S.), gyovon (P.), gyuvonyik ~ gyovonyik (B.), gyuhon ~ gyuvon (G.), gyuhon (T.): gyónik
 gyurtyán, gyurtyámfa l. gyártyány
 gyűke (P.): gyökere
 gyűkör (M., S., Zs.): tükör
 gyűle (E.): kusza (összegereblyélt gabonaszálak); (P.): zilált
 hādgerincs (P.), hādgerindzs ~ hādgerindzs (P.), hādgerics ~ hādgerics (M.): hátgerinc
 hadnagy (R. r.): a község vezetője, bírója (nemesi községben)
 hajlok (M.): borospince
 hālāl (G., P.): hál
 hālāndék (R.), hālāndék (B., P.): halánték
 hālcsik (G.): csik (egy iszapban élő halfajta)
 hālidos (S.): halidok
 hālā (P.): többször hall
 hālom (G., T.): krumplicsüveg
 hāluskā (B.): kockatésztá
 hambalka (R.): kakasülő (a szarufákat összekötő gerenda a padláson)
 hāmbūt (B., S.) hāmbūt (M.): oszlopos tornác
 hāmpācā (P.): hāmfā
 hāmvās (Zs.): fűhordó ruha
 hāmszol, hāmszó l. hapsóll
 hānkalék ~ hānkalék ~ hānkarek (R.), hānkālīk (S.): a gémeskút sudara
 hānyātāst (Zs.): hanyatt
 hapsóll (M.), hapsul (E.), hāmszol (B., G., P., T., Zs.), hāmszó (P.): fal, habzsol
 hārānkā (S.): aranka. Vö. *kosz, koszfű, rüh, pippány, kukucsinā*
 hārāpāt (P.): falat, harapás
 hārgos (Zs.): horgos, kampós
 hārītō (S.): lőgereblye
 hārītās (R.), hārōdik (S.): kusza (összegereblyélt gabonaszálak)
 hārmadēbd (R.): uzsonna
 hārmādos (T.): marokszedő
 hārmic (E., M.): harminc
 hārog (G.): horog
 hārsfā (Zs.): hársfa
 hāsīgat (E., M.): hasogat
 hātrusō (Zs.): hátulsó

hátso ház (E.), *hātōház* (P.), *hātrósóház* (B.): udvari szoba
háztalan csiga (E.): meztelen csiga
heblég (M.): hadar
héhő (E., P.), *héhély* (B.): sűrű fogú gereben
héhő ~ *héhöl* (E., P.): gerebenel
hékül (R.), *hejköl* ~ *hejkül* (S.), *hükköll* (M.), *hükköl* (E.), *hököl* (B., T., P.), *hő köl* (Zs.): hátrál (a befogott ökör)
hengérgő (B.), *hendérgő* ~ *hendörgő* (Zs.): rögtörő henger
hentörög (R.): lebzsel
herél (R.), *hericő* ~ *hericöl* (S.), *hericöll* (M.): cicerél, hág (a kakas, gúnár); *hericskél* ~ *hericské* (E.): gúnárizik; *hericöll* ~ *hergicsöll* (M.), *hergē* ~ *hergel* (B.), *hergél* (Zs.), *hergézik* (G.): cicerél (a kakas)
herőke ~ *herőke* (P.), *herőce* (B., G., Zs.), *herőcē* (T.): forgácsfánk
hésig (M.): hőség
hetős (E., P.): hetes (időre vonatkoztatva)
hetypásztor (E.): szőlőcsösz
hever (B., E., M., P., S.): kotlik (tyúk)
heverő (P.): alacsony deszkaágy
heverős (M., S.), *heverős* (E.), *heverős* ~ *heverős* (B.): kotlós
heves (E.): olyan rész, ahol nem fagy be a Duna
hibáz (B.): öblöget
hidegácý (M.): ravatal
hidek fogja ~ *hidek töri* (P., Zs.), *hideg lēlyi* (Zs.): kileli a hideg
hidekfogás (B., S.): hideglelés
hideglövís (E., M.): hideglelés
hímkácsó (R., S.), *hímkácsa* (E.): gácsér
himpér (M.), *himpör* (R.): málna
hímzik (E.): gúnárizik
híváták (P.): szokták hívni
hódas (R.): hóka (lő)
hókás (S.): hóka (lő)
hollyán (P.): milyen
horokfa (E., M.), *horokfa* (S.): szarufa
horsog (M., P., S.), *horsog* (E.): hortyog
hosszúszék (M.): támlás pad; *hosszúszék* (B.): pad
hököl l. *hékül*
hömbölgē (S.): rögtörő henger
hörcsik (T.): hörcsög
hörsz (Zs.): mulatság a menyasszonyos háznál a lagzi után
huborká l. *iborká*
hugy (P.): hogy
humlok (P.): homlok
humok (P.): homok
hunycská (S.), *hünycská* (B., P.): bujóska
hüpká (G.): ostortelek
huszká (B., P.): tojó (lúd)
huzakogyik (Zs.): nyújtózkodik
huzog (G.): húzgál
hükköl l. *hékül*
hüss (R.): hűvös
hüvejkiuj (G.): gyűrűs ujj

hüvök (R. r.): 1. kukoricacső, 2. bab, borsó hüvelyé

iborká (G., T., Zs.), *buborka* (R.), *huborká* (B.), *uhorka* (P.): uborka
icsár (Zs.): vicsorgat (kutya)
idi (Zs.): ide
idő (M.): zivatar, rossz idő
idzád (G., T.), *iddzád* (Zs.): izzad
idzácság (G.), *idzáccsóg* (T.), *idzáccsög* (Zs.): izzadság, verejték
igén ~ *igénőregapa* ~ *igénapa* ~ *igénőrek-papa* (M.): dédapa
igénszüle (M.): dédanya
igenyēs l. *ēgēnyēs*
iglicá ~ *ikticá* (P.): iglicetüske (ononis spinosa)
ikrengyik (Zs.): ökreendezik, hány
illánkázik (P.): korcsolyázik
illesztő (E., M.): élesztő
im (Zs.): most, azonnal, máris
in (E.): comb
in (G., T., Zs.): iny, foghús
inás (G., T.): fiúgyerek
ingát (E., M.): ringat
ingen (E.): ingyen
ingrehúzó (P.): házilag készített kiskabát
irombá (Zs.): kendermagos
iskatula (S.): skatulya
istenkebogárká ~ *isenkebogárkájá* (B.), *istenkebogárká* (G.): katicabogár; *istembu-gárkájá* (P.): bodobács
istenkesztyűje (R.): tavaszi kankalin
istenkúttya (B.): héjakút (egy magas, tüskés növény, amelynek összenőtt levéltöveiben az esővíz megáll)
istellová (P.): sáska
istentehene (E.): bodobács
istranc (E.), *ēstráng* (B., Zs.), *ēstráng* ~ *ēstránkötel* (T.): istráng
iszó (G.): üszó
ivédik (Zs.): megkásásodik (vadkörte, berkenye)
iz (Zs.): Az iz egyem meg! (szitkozódás)
izgó (S.), *izzó* (E., M.): parázs

jáncsibicská (B.): fanyelű bicska, bugylibicska
járomfej ~ *járomfej* (E.), *járomfő* (B., Zs.), *járomfej* (G.), *járomfej* (T.): a járom vállfája
jegőnye (R.), *jegőnyefa* (S.): nyárfa
jégérfá l. *egerfa*
jérce ~ *jércē* (Zs.): tojó (lúd, kacsa); *ércē* (P.), *jérci* (T.): jérce
jérke (T.): nőtény kecske és birka
jobbādán (Zs.): jobbára
jószág (E.), *jószág* (E., M.), *jószág* (S. r.): gabona
jufa (E., M.): (a szekér) juha
jussul (R.) *jussó* (S., M., E., P.), *jussol* (B., T., Zs.), *jusol* (G.): örököl

kábá (B.): sólyom
kábar l. *kapar*
kábóca (B., G., T., Zs.): szöcske
kacamaajka ~ *kacabajka* (R.): barhet-
 melegítő; *kaca* ~ *kacamaajka* (E.): kis-
 kabát, téli női blúz; *kaci* (M.): kiskabát
kácságúnár (B., G., Zs.): gácsér
kácsér ~ *kácsér* (P.): gácsér
kácsó (P.): az ellés után első tejből
 készült túró
káhog (B., T.): köhécsel. köhög
kajdászik ~ *kajdászik* ~ *kajdász* ~ *kajdász*
 (M.): kiabál
kájsztrony, *kájszrony* l. *kasztró*
kakarics l. *kikírics*
kakásüllő (P.), *kakásülő* (Zs.), *kokasüllő*
 (E., M.): a szarufákat összekötő gerenda
kákics (R.), *kákics* (M.), *kákics* (P.):
 pitypang, gyermekláncfű
káko (S.): gyékény, kaka
kálábina (B., Zs.), *kálábá* (G.): ekelő
kálámász l. *kolomász*
kálángyá (S.): szénakazal
kálás ~ *kálás* ~ *kálás* (M.), *kálás* ~
kálás (R.), *kálás* ~ *kálás* ~ *kálás* ~ *kálás*
 (S.): 1. gabonakálás, 2. kukoricaeső,
 3. bab, borsó hüvelye
kalatyóll (M.): fecseg
kálincs l. *kélcinc*
káloomista varjú (R.), *káloomista varjú* (S.):
 szürke varjú
kámella (T.): kamillavirág
kána (B.): kanál
káncsu ~ *káncsúr* (B.): kancsó
káncszal (Zs.): kancsal
kantár ~ *kantár* (E.): ostortelek
kantárfej (M.): kantár
kányaról (S.): a jégen patkósarokkal íveket
 ír le
kápáckogyik (Zs.): kapaszkodik
kapar (E.), *kábar* (P.), *kápar* ~ *kávár*
 (T.): karmol (macska)
káparás (G.), *káparék* (G., T.): kusza
 (összegereblyélt gabonaszálak)
káparószik (B.): vakarószik
káplásszeg (S.): laposszeg a tengely végén
kapoz (R.): kapdos
kapzli (R.): stészli (tengelyvégborítás)
kárány (T.): a disznó kifutója
káré (R.), *káré* (E., M.), *káré* (S.): kétkerekű
 taliga
karélábé (M.), *karéláb* ~ *kaléráb* ~ *karélábé*
 (R.), *karélábé* ~ *karélábé* (B., G., T., Zs.), *karélábé* ~
karélábé ~ *karéláb* (P.): karalábé
kárfá (B., G., P., Zs.): oldalzáp (a szeké-
 ren)
kárics (B.): a disznó kifutója
kármál (R.): karmol
kárméntő ~ *kárméntő* (T.), *kárméntő*
 (Zs.): lapos szög a tengelyen
károcská (T.): oldalzáp (a szekéren)
karzat (R.): karfa; (E.): hídkorlát
kás (T.): csibeberítő

kásávirág (G.), *kásávirág* ~ *kásávirág*
 (T.): tavaszi kankalin
kászáverő (G.), *kászáverő bákó* (T.): kasza-
 kalapács
kászma (T.): kártevő
kászmaľkodik (T.): 1. tilosba megy (állat),
 2. rendetlenül, összevissza csinál valamit
 (ember)
kasztró ~ *kasztró* (M.), *kásztrony* ~ *kájsz-
 trony* ~ *kájszrony* (T.): lábas
katalinka (E., M.), *kátálinká* ~ *kátálinká-
 bugirká* (P.), *kátobogár* ~ *kátobogár*
 (T.): katicabogár
kátóány (M.): kocsikenőcs
kávác (G., Zs.): kavics
kávár l. *kapar*
kázlákerti (G.): szérű
kecskekölök (R.): gida
kécskés (P.): kecskepásztor
kefőce ~ *keszőce* (M.): friss, híg szilva-
 lekvár
kehég (T.): köhög
kélcinc (P.), *kálincs* (B., G., Zs.): kilincs
kélls l. *kélls*
kelle! (R.): eredj, menj innen
kényérke (G.): kenyér
keménymág, *kemínymág* l. *kömimág*
kendő (M.): törilköző
kendőlakás (B.): eljegyzés
kengyel (M., R., S.): ostortelek
kényés masina (P.), *kénygyértás gyujtó*
 (M.): kénes gyufa
kerbenézó (M., P., R.): kancsal
kerekes (R.): ó-lábú
kerekezuguzsály (Zs.), *kerekezuguzsáj* ~ *ker-
 kezuguzsáj* (G.), *kerekezuguzsoj* ~ *ker-
 kezuguzsoj* (T.): rokka
kerepül (R.): fecseg
késájá (B.) l. *késefa*
kese (E., M.): angol (yorkshirei) disznó;
 (E., M., P., R., S.): kesely (ló)
készfogó (E.), *készfogó* ~ *készfogás* (P.),
készfogó (Zs.): eljegyzés
készfő (G.), *készfő* (Zs.): kezelő
keszkenyő (E., R., S.): fejkendő; (B.):
 zsebkendő
keszkenyős varjú (M.): szürke varjú
keszőce l. *kefőce*
készűső (R., S.), *készűs* (P.): a baloldali
 ökör
kétény (S.): kötény
kétkézonyó (M.): vonókés
kétnyelű kés (B., G., T., Zs.), *kétnyelű*
kés (Zs.): vonókés
kétréc (G., Zs.): csibekas
kéttestvérgyerék (T., Zs.), *kéttestvérgyerék*
 (G.): unokatestvér
kezdő (B., G., T., Zs.): a megszegett kenyér
 kisebb levágott darabja
kezes (B.), *kezes* (G., T., Zs.): a baloldali
 ökör
kézonyó (R., S.), *kézonyó* (B.): vonókés
kiblí (R.): vödör

kicsírzik (M.): kicsírázik
kiderül (B.): kiderül (az ég)
kifákít (G., Zs.): kifakaszt, felszúr (pl. vízhollyagot)
kificamlik (M.): kificamodik
kígyó ~ *kíjjó* ~ *kíjó* (P.), *kijó* (E., M.): kígyó
kígyóhagyma ~ *kígyóvirág* (T.): hagymás, fehérvirágú gyomnövény
kígyószolgáló (B.), *kígyólepe* (G.), *kijószolgálója* (P.): szitakötő
kühänto á száját (S.): kisebesedett a szája (csömörtől)
kiherel (E., P.): kiherél
kijó l. *kígyó*
kikény (B.): kökény
kikérics ~ *kikérics* (M.), *kikérics* (Zs.), *kikérics* ~ *kikérics* (G.), *kakarics* ~ *kikarics* (R.): őszi kikerics; *kükörics* (E.): pitypang, gyermekláncfű
kikérikúzik (B.): kukorékol
kikéström (S.), *kikéström* (R.): kikisérem
kikkonkó (S.): búzavirág
kilis (B., E., G., S., T., Zs.), *kilis* (M., R.), *kélis* ~ *kélis* (P.): kelés
küllő (E., M.): küllő
kiményűll (E., M., S.), *kiményül* (G.), *kiményül* (R.): kificamodik
kinygyertyás gyújtó l. *kényés másina*
kinyuklik (R.): kibicsaklik
kíráz (P.): öblöget (ruhát)
kisefa (E., M., R.), *kisáfa* (S.), *késáfa* (B.): hámfá
kisház (M.): udvari szoba
kislábi (T.): mellény
kiső (E.): külső
kisőbbet (M.): később, későbben
kisebbik uram (E.): 'igy szólítja az asszony az ura öccsét'
kivekázal (P.): asztag
kívül (Zs.): kívül
kivídul (T., Zs.): kiderül (az ég)
kiszduná (G.): pólya
klípog (G.): pislog
kloká (G.): a csibéit vezető kotlós
klotykál (G.): kotyog (tyúk a csibéinek)
kóbász (S.): a legelső kéve a keresztben, *kóbász* (P.), *kolbász* (Zs.): az első gereblyelés a tarlón
kóbor (R.): süttő a tűzhelyben
kocik (G.): kemencesut; *kucik* (P.), *kocik* (T.): főzőméltyedés a „pitár”-ban
koccs (P.): biling (néhány szemből álló szőlőfűrt); (E. M., P.), *kores* (G., T. Zs.): kaszakaccs
kocsikenyecs (E.): kocsikenőcs
kokasüllő l. *kákasüllő*
kokoská (T.): angyalbögyörő
kokotká (T.): kakatszég, gerendelyszég (az ekén)
kollát (R.), *kollát* (M.), *kollát* (S.): a disznó kifutója
kolomász (P.), *kálamász* (B.), *kolyimász* ~

kujimász (Zs.), *kolimász* (G.), *kojimász* ~ *kojimász* (T.): szekérkenőcs
komót (R.): lóiga
komp (S.), *kompó* (M.): kukoricacsutka (morzsolás után)
komrá (B., P., T., Zs.), *komrá* (B., G.), *komorá* (G.): kamra
koncsorog (Zs.): kószál
kondás (Zs.): kanász
kontigént ~ *kontigét* (B.): a beszolgáltatandó terménymennyiség
kopász (G.): meztelen
kopéc (P.): füstnyílás
korbács (G., P.), *korbács* (T.): kanászoszor
korcos (T.): batyuhordó lepedő négy madzaggal a négy sarkán
korcs l. *koccs*
korom (T.): kukoricaüszög (szárazon, mikor már porlik)
kosár (G.), *kosár* (T.): nyitott birkaszállás
kossó (B.): korsó
kosz (E.), *koszfű* (M.): aranka. Vö. *háránká*, *koszfű*, *kukucsina*, *pippany*, *rüh*
kosztros (P.): kócos
kötér (M.): az eresz alá épített galambház
kóthál (S.): falbemélyedés (a szennyes ruhát teszik bele)
kotkodákol (G.), *kotkodál* (T.): kotkodácsol (a tyúk, ha megtojt)
ködök (R., S., T.), *köldök* ~ *ködök* (Zs.), *köldök* (G.): ekefej
kömimág (M.), *kömimág* (E.), *keménymág* (P.), *keménymág* (B.), *keménymág* ~ *keménymág* (T., Zs.), *keménymág* ~ *keménymág* (G.): köménymág
könyű (T., Zs.): könnyű
könyv (S.r.), *künyű* (P.), *könyű* (B., G., T.), *könyű* (Zs.): könny
köpő (P.), *küpű* (B., G., T.), *köpű* (Zs.): méhkas; *köpű* (M.): a lócs alsó vasalása
köpöllő (P.): vajkőpülő
köpöz (R., S.): köpdős, köpköd
körfe l. *körtve*
köröglyá (P.): kőhalom
körös (S.), *körösfa* (T.): kőrísfa
körösztös (R.): gabonakereszt
körtve (Zs.), *körtve* (B., T.), *körfe* (G.): körte
kötény ~ *kötín* (E.): 1. kötény, 2. lebernyeg (a tehén nyakán)
kötődő (E., P., B.): csökönnyös (ló)
kövec (M.), *kövec* (P.): kavics
kövesztét szalonna (M.), *kövesztöt szalonna* (R.): abált szalonna
kráhog (P.): gyakran köhög
krápcsol (T.): fecseg
krápeg (P.): hápeg
krátyog (E.), *krípog* (P.), *krikog* (B.), *krityol* ~ *krityég* (Zs.), *krácsog* ~ *krácskél* (G.), *krátyog* (T.): haragos hangot ad (az üllő kotlós)
kröppőj (T.): fánk
krumpínyó (S.): csimasz
kucik l. *kocik*

kúdgén (B.): kútgém
kúdús (M.): koldus
kujmáz l. *kolomáz*
kukkurikul ~ *kukkërikul* (R.), *kukuritt* (S.), *kukoritt* (M.), *kukorit* (E.), *kukorikó* (P.), *kukorikól* (G., Zs.), *kukurikul* (T.): kukorékol
kukucsiná ~ *kukácsiná* (S.): aranka. Vö. *haranka*, *kosz*, *koszfű*, *pippany*, *rüh*
kurumpi (M. r.), *kumpír* ~ *kolompér* (P. r.), *kumpri* (B.): krumpli
kupá (G., T.): öntözőkanna
kuszká (T.): töpörtyű
kutács (R.), *kuács* (E.), *kuács* (B., P., S.), *kuács* (G., T., Zs.): piszkavas
kútrovás (M.), *kútroväs* (P.), *kútráväs* (B.), *kútrávát* (G.): kútkáva
kutyáhál (B., P., Zs.): ebihal
kutyiká (P.): forrás
kükény (T.): kökény
kükörics l. *kükirics*
küpü l. *köpu*
kürtö (M., P.): kémény
kürüslen kürü (E.): köröskörül
kvadráj (T.) lebernyeg (a marha nyakán)
kvattyog (R.): kotyog

lábokásája (E.), *lábokásájo* (M.), *lábokásájo* (R.), *lábokásájo* (S.): lábikrája
lábásól (E.), *lábosól* (M.): hidas
lácsuhá (P.): ekelő
lágos (Zs.): lakkos
lájbi (S., T.): kiskabát; (B., G., P., Zs.): mellény
lájhál (G., Zs.), *lájhákogyik* (P.): szítál (az eső)
lajtërja (R.): létra
lákás (P.): krumplis lángos
lámzás (P., Zs.): az orrán szélesen fehér (ló)
lámpa (B.), *lámipi* (M.), *lámipi* (S.): lámpa
lapicka (E., R.): lapocka
lâpis (T.): lapos
lâpocká (G.): kis lapát
lâpâ ~ *lâpâ* (T.): vizenyős völgy
lâtó (S.): komaebéd
lâvür (P.): mosdótál
lé (S.), *lê* (B.): leves
lebbentyű (M.), *leppentyű* (E., P.): lebernyeg (a tehén nyakán)
lëbont (P.): megvet (ágyat)
lecské (T.): kockatészta
lednék l. *lendék*
legncse (P.): kis legény
lehull (R.): leesik (ember is): *Lehulló a járú!*
lehül (R.), *lehë* (S.), *lehell* ~ *lehicseköll* (M.), *lehëg* ~ *lehëc* (E.), *lehëg* (B., G., P., T.): liheg, nyelvel (kutya)
lektováláb (T.): legtovább
lëlappan (E., M.): lelohad (daganat)
lëllebb (S.): lejjebb
léméc (E.): kézelő az ingen; *lémec* (S.), *lémöc* (R.): korc (szoknyán, gatyán)

lendék (E., M., S.), *lendök* ~ *lendök* (R.); *lednék* (Zs.), *lennék* (P.): bükköny
lepe (B., G.): lepke
lepecsik (S.): lepke
lepiny (E.), *lepiny* ~ *lepiny* (P.), *lepény* (B.), *lepény* (Zs.): kenyérlángos
lepő (M.): csibeberítő
lészá (P.): deszkapalánk
leterősebb (Zs.): legerősebb
letünyik (G.): lehuill (csillag)
level (E., M.), *level* (P.): oldalzáp (a szekér)
leves (R.): 1. leves, 2. lebernyeg (a marha nyakán)
lêvél (P.): szokott lenni. *Mingyig üthöl lêvél.*
lihá (T.): kukoricapelyva, kukoricáléha
lipike (T.): fülcimpa
lipityö (M.), *lipityin* ~ *lipityinke* (P.): nyári női blúz
locsátó (S.), *locsitöll* ~ *locsiköll* (M.): lubickol (kisgyerek fürdetéskor)
locska (M.): fecsegő
lögër (Zs.): kazalrakodó hely
lógordony ~ *lâgordony* (Zs.), *lógurdony* (T.): szamártövís
löhëra (R., S.): lucerna
lólgy (B.): bögöly
loncs (M.): izzadság
loncsos (M.): izzadt
loncsó (M.): sárt csinál (vizet önt ki valahová)
lopocskol (B.): lubickol (kisgyerek fürdetéskor)
löttye (M.): híg sár
lúdbörös (E., M., R., S.), *lúdbörös* (P.): libabörös
lúdmäk (Zs.): pipacs
lúgos (M.): szőlőlugas
lunt (R., S.): kötélből font ostor
lutërna (B.): lucerna
lútij (R.): kisliba

mácsik (P.): metélt tészta
macskacúkor (M.): mézga. Vö.: *enyű*, *macskaméz*, *szlomá*
macskaméz ~ *macskaméz* (R.), *macskamíz* (E., M.), *macskamíz* (S.): mézga. Vö. *enyű*, *macskacúkor*, *szlomá*
macskátövísk (B., G.), *macskátövís* (Zs.): iglice (ononis spinosa)
madár (S.): veréb
madibicsak (R.): bugylibicska
madírka (P.): madárka
madzsgá (S.): fogdos
mâgyártök (B.): takarmánytök
mâjër (B., E.), *máltá* (S.): malter
mâjfa (E.): jegenye
mâjúkol (Zs.), *mâjúkol* ~ *mijákol* ~ *mijákol* (T.): nyávog
mâjushurka (R.), *mâjushurká* (S.): májshurka
mâkódá (T.): másodkender
mâkos fentö (P.): csigaház alakú, mákkal töltött sült tészta

makkovász (E.): kenyérvósz
málna (P.), *málna* (Zs.): málna; *männä* (B.): savanykás ízű földiszeder fajta
máltá l. *májter*
mámiká (P., T.), *mámó* (B.), *mámi* ~ *mámá* (Zs.); *mámi* (G.): nagymama
mámusz (B., P.): papucs
mandszéta (R.), *mándzséta* (S., T.): kézelő
mángá (B., G., Zs.), *mángolicá* (P.): mangalica
mángóll (M.), *mángul* (R.), *mángó* (E., M.), *mángó* (P., S.): mángorol
mángulló (R.): rögtörő henger
männä, *männä* l. *málna*
mántli (P.): kiskabát
mányi (P.): nagymama
máránccsikozsbéka l. *varacsozsbéka*
markozó (E.), *márkozó* (P.): marokszedő
mártás (R.), *mártás* (S.): főzelék
mási (E.): nagyapa
másina (B., P., T.): takaréktűzhely; (B., P., Zs.): kénes gyufa; *masina* (E.): gyufa
mávog ~ *máog* (B.), *mávog* (Zs.): nyávgog
mégbornyázik (Zs.), *mégbornyádzik* (T.): megbornyázik
mecses l. *méncs*
méffákád (P., Zs.): kifakad (kelés)
mégétet (M.), *mégétet* (G.): megmérgez
mégindul (G., Zs.), *mégindú* (E.): üzekedik (tehen)
méksémérél (T.): megcsömörlik
mekcsikkad (R.): megkergül, megbolondul
mékfokaszt (E.), *méffákájt* (P.): kiszúr, kibők (vízhólyagot)
mékkotyogósogyik (P.): megkotlik (tyúk)
mékpéntsziédik ~ *mékpéntsziégnyik* (E.), *mékpiliszedik* ~ *mékpilisznyédik* ~ *mékpilisznyésedik* (M.), *mékpilisznyődik* (R.), *mékpilisznyédik* ~ *mékpilisznyédik* (S.): megpenészedik
méksérű (M.): sérvet kap
mékszákad (M.), *mékszákád* (G., T.), *mésszákád* (Zs.): sérvet kap
méllék ~ *mellék* (P.): másodkender
méllippen (Zs.): szétterjeszti a szárnyát (tyúk)
mellyessurc (Zs.), *mejjessurc* (T.): melleskötény
mémmeög (B.): ismét, újra
méncs (R.), *mecses* (Zs.): mécses
ménétke (E., P.), *ménétke* (E., T.), *ménétke* (B., G., Zs.): menyét
ményistráló (S.): ministráns
mereszködik (R.): nyújtózkodik
mérvagy (P.): mandula
meséz (S.): mesél
metélke (T.): metélt tészta
mettyikkád (B.): megavasodik
mező (R.): legelő, rét
mijákol l. *májfűkol*
mijöte ~ *müte* (R.), *möte* (E., M., P., S.): mióta
miskárol (R.), *miskárol* (B.): kiherél

mohotkás (Zs.): mohos
mokog (M.): motyog
mónártyúk (S.): pergettyű
mondál (P.): mondogat
monyas (M.): mén, csődör
mór ~ *mörtéglá* (R.): vályog
mórpáng (B.): koszorúgerenda
morzsál (T.): morzsol (kukoricát)
mostha l. *mustoha*
mozdó (S.): fejlődésény
mökög (R.): dadog
mönyegző (R.): lakodalom
möre (E., P.), *möte* (B.): merre
möte l. *mijöte*
mrávcso (P.): nyávgog
mucik (T.): fősvény
mucisipká (P.): ellenzős sapka
mucuká (G.): kákabuzogány
mumyorká (B.): angyalbögyörő (tészta)
murkuzsbot (P.): kákabuzogány
mustoha (E.), *mustohá* (P.), *mostha* (R., M.), *mosthá* (S.): mostoha
muzsika (M.): táncmulatság
muzsikáll ~ *muzsiká* (E.): dorombol
müte l. *mijöte*

nád (S.): az eke csúsója, talpa
nádaly ~ *nádáj* (Zs.): pióca
nagybél (P.), *nagybéló* (B.), *nagybélü* (Zs.), *nagybélü* (G.): telhetetlen
nagyúj (B., G., T., Zs.): hüvelykujj
nánó (G.): nagymama
nászpojá ~ *nászpojá* (T.): naspolya
natyhasú (R.): állapotos, várandós
naty szót hall (M.): nagyot hall
nehézítő (Zs.): kútkölcse
nehéznyavala (R.): nyavalyatörés
nénike (M.), *nenike* (P.): 'fiatalabb testvérek így szólítják nénjüket'
nevetlen új (B., G., M., T., Zs.), *nevetlen új* (G.): gyűrűs ujj
nézég (G.): nézeget
nudlicsusza ~ *nyudlicsusza* (M.): angyalbögyörő (tészta)

nyáj (G., T., Zs.): disznócsorda
nyákcsg (P.): nyakszirt
nyakleves (R.): lebernyeg (a marha nyakán)
nyákló (T.): ostortelek
nyákraváló (P.): taligavánkos (az eke taligán)
nyákszőg (P.): rúdszeg, tézslaszeg
nyárfófa (B.): nyárfa
nyávcso ~ *nyávgog* ~ *nyivávcso* (R.), *nyivávcso* (S.), *nyavikó* ~ *nyavikol* (E.), *nyávog* (Zs.), *nyávukol* ~ *nyivávkol* (T.): nyávgog; *nyavicskóll* (M.): nyávgog (a macska párzásakor)
nyél (R.): szőlőfűrt
nyess (Zs.): nyers
nyezsd (Zs.): nyest
nyí, *nyiv* l. *nyűv*

nyikorog (G.): 'a csődör hangja párzás előtt'
nyilámtlyik (B.): nyilal, nyilallik
nyíret (S.): 'a tyúk hangja, mikor kotlani kezd'
nyírhe (E.): csiklandós ló
nyivácskul, nyivog l. *nyívacsog*
nyojtó l. *nyúttó*
nyomdokló (E.), *nyomdokó*, (P.), *nyomgó* (Zs.), *nyomó* (G., T.): a szövőszék pedálja
nyomfá (P.), *nyomhá* (B.): (a kocsi) juha
nyoszolú (S. r.): menyasszony
nyoszolulédány (R.), *nyoszójúány* (M.), *nyoszorújány* (E.), *nyoszolyólány* ~ *nyoszolyúlány* (B., P., Zs.): koszorúslány
nyóll (M.): nyű (kendert)
nyővi (B.): nyelve
nyudlicsusza l. *nudlicsusza*
nyúttó (M.), *nyojtó* (P.) *nyúttó* ~ *nyúttó* (Zs.): nyújtó (a szekér egyik része)
nyűv (R.), *nyív* (E., S.), *nyí* (M.): 1. giliszta, 2. kukac

ódábërce (M.): oldalborda
ódádoronc (M.): a szekéroltal alsó és felső vastag fája
okullaré ~ *okullárium* (R.), *okullárium* ~ *okullár* (S.), *ókullár* (M.), *okullárium* ~ *okollár* (E.), *okollár* (P.), *ókulá* (T.): szemüveg
olasz (M., R.), *olasz* (E.), *olász* (S.): kelkáposzta
oláosztök (B.): sütötök
omboj (T.): szakadék, nagy lyuk
onrá (G., T., Zs.): gatyakorc
oróság (P.): orvosság
orsú (P.): orsó
ori (B., G., P., T., Zs.): irt
osztén (S.): azután
othonka (R.): régies női blúz
ovás (P.): avas
öbliget (G.): öblöget
öböj (T.): gabonarozda
öcsémasszo (R.): 'fiatalabb asszony megszólítása'
öklet (P.): erős oldalszúrás közben csuklik
ökörlábu (T.): x-lábú
ökörinó (T., Zs.): tinó
ület l. *ület*
ölö (E., M., P., R., S.) *ölj* (R.): hentes, böllér (aki a disznóclést irányítja)
ömē (M., S.): emel
ömelet (M.): emelet
öntöző (Zs.), *öntözőkupá* (B., T.): öntözőkanna
öregápiká (P.), *öregápó* (B.): dédapa
öregatya (R.), *öregátyus* ~ *öregátyus* (Zs.): dédapa; *öregátyuská* (T.): nagyapa, dédapa
öregbik urám (E.), *öregbik urám* (P.): 'igy szólítja az asszony az ura bátyját'
öregmámiká (P., T.), *öregmámá* (B.), *öregmámi* ~ *öregmámá* (Zs.): dédanya

öregmáji (E.): dédapa
öregúj (M., R., S.): hüvelykujj
örekejsze (R.): nagyfejsze
örekszüle (M.): nagyanya; (E.): dédanya
örü (G., T., Zs.): ürü
össző (Zs.): össze
összemandicskol (T.): (szőlőt) összetör, de nem préseli ki

pábugár (S.): bodobács (pirhocoris apterus)
pacúr (M.): bab
pácsit ~ *pási* (B.): vesszősövény
pád (B., P.): veteményes ágy; (G., T., Zs.): padlás
pádlás (T.), *palulás* (R.): gerendás menyegyzet
pájszikujj l. *pálszikujj*
pájod (B., G., Zs.), *pájat* (T.): csimasz (a cserebogár álcája)
páká (Zs.): kákabuzogány
pakróc (E., R.), *pákróc* (S.): pokróc
palacsinka (R.), *pálacsinka* (S.), *palacinka* (E.), *pálacinká* (E., S.): palacsinta
pálag (G.): parlag, műveletlen földdarab
páláng (S.), *palánc* (M.), *paláng* (E.), *pálánc* ~ *pálánc* (T.): deszkakerítés
palánnya (Zs.): a disznó vastagbele
pálszikujj ~ *pájszikujj* (P.): hüvelykujj
pállás (P.): padlás
pálmofa (M.), *pálmofa* (R.), *pálmofá* (S.): nyárfa
palulás l. *pádlás*
pámpuská (B., G., P., T., Zs.), *pomposka* (E.): fánk
pándál (P.): folyópart
páp (E., M., R.), *páp* (B., G., P., S., T. Zs.): a kereszt legfelső kénéje
papánnya (E.): falánk, telhetetlen
pápcsik (P.): pipacs
pápi (Zs.): kisliba (gyermeknyelvi)
papigén (M.): úkapa
pápirista varjú (S.): fekete varjú
pápmácská (S.), *papmacska* (E., M.): hernyó
pápo (G.): nagyapa
pápol (G.): fecseg
pápricská (P.): disznókoröm
páprikas (M.): pörkölt (húsétel)
pár (B., G., T., Zs.), *páor* (T.): korpából készült anyag kenyérkelesztéshez
páradicská (B., P.), *páragyicská* (P.): paradicsom
párás (G.), *párástüz* ~ *párázs* (T.): parázs
páripá (B.): herélt ló
párkány ~ *párkány* (P.): gatyakorc
párnog (M.): derékalj
pártágot (M.), *pártágot* (E.): gatyakorc
pásit l. *pácsit*
páskom (B.): legelő
pászták ~ *pásztáknýúl* (R.): üregi nyúl
pata (E., M.), *pátá* (S.): csimasz

patél (R.): mosófával ver
patellófa (R.): mosófa, sulyok
patikaszer (E.): orvosság
patinc (M.), *patyíng* (E.), *pátyíng* (B., T., Zs.): a gerendelyt a taligához erősítő kapocs
pátyolát (G., T.): gyoles
pázdérja, *pázdérnya* l. *pozdérja*
pécek (M.): bige (gyermekjáték)
péctej (B., G., Zs.): előtje
pécsénye (G., T., Zs.): pörkölt
pécs ~ *pécsilég* (G.): bögöly
pemecs (E.), *peneté* (B., T.): pemet
péniszlés (E.), *pilisznýs* (M., S.), *pilisznýs* (R.), *piliszés* (M.): penészes
péngő (B.): a fatengely borítása
péntő (E., R., S.), *péntő* (M., P.): pendely
pénye (B.): selyp
pérc (B., P., T., Zs.), *pérc* (G.): ujjízület
pénri (M.): derelye
pérköl ~ *pérkő* (P.), *porkol* (B.), *porgol* (Zs.), *pérszol* (G.): perzsel, pörkölt
pérkölt (P.): pörkölt
pésszéc (M.): sziszeg (gúnár)
petrezsilém (E.), *petrezsirom* (M.), *petreze* (R.), *pétrészín* ~ *pétrézi* ~ *pétrérszj* (P.): petrezselyem
petro (M.), *pétróliom* (E., P.), *pétróleom* ~ *pétrólyom* ~ *pétró* (B.), *pétraö* (Zs.), *pétróliom* (G.), *pétrólium* ~ *pétlóliom* ~ *pétróliom* (T.): petróleum
pige (B., P.), *pigé* (B.): bige (egy gyermekjáték)
pihég ~ *pihég* (G.): liheg, nyelvel (a kutya)
pilánc, *piláncs* l. *pisli*
pinlicke ~ *pilicke* ~ *pinlicke* (E.), *plincki* (R.): bige (egy gyermekjáték)
pilis (M., R., S.): penész
piliszés, *pilisznýs* l. *péniszlés*
pillangó (M.): kerek fémdisz (ruhán)
pillantýú (M.): szempilla
pille (E., M.): lepke; *pille* (P.), *pisle* (E.): a kenyér megszégésekor levágott kisebb darab
pillengő ~ *pillengő* (B.), *pilengő* (G.): 1. a fülcimpa puha, alsó része, 2. lebernyeg (a marha nyakán); *pillengő* ~ *pillengő* (Zs.): lebernyeg (a marha nyakán)
pimpimpáré (M.), *pimpimpálé* (S.): pity-pang, gyermekláncfű
pimpó (G., T., Zs.), *pimpáo* (Zs.), *pimpóka* (B.): pitypang
pipíske (B., E., G., T.), *pipiská* (P.), *pipiské* (Zs.): búbos pacsirta
pippany (R.): aranka. Vö. *háránká*, *kosz*, *koszfű*, *kakucsina*, *rüh*
pipusz (T.): denevér
pirámis (B.): téli elföldelt krumplikupac
piroskonkó (S.): konkoly
pirosnyó (S.): giliszta
pirosbors (M.): őrölt pirospaprika
pisle l. *pille*

pisli (M.), *pislyi* ~ *pisli*, *pisere* (P.), *pilánc* (B.), *pisláncs* ~ *piláncs* (G.): méceses
pislyog (P.): pislog
piszkáló (P.): piszkafa
piszke (B.): egres. Vö. *bucsock*, *büszke*, *godojá*
piszkefá (P.): piszkafa
piszle ~ *piszle* (B.): ajak
pisztra (E.), *pisztrá* (G., T.), *piszrá* (B., G.): az orra végén fehér (ló)
pitár (M.): konyha; *pitár* (P.): a füstös konyha előtere; (T.): szabad kéményű konyha
pitli (B.): lóitató favödör
pitypálátty (T.): pipacs
pittyogó (M.): függő fémdisz (kendő, kötény) szélén
plátnýs'szög (B.): laposzeg a tengely végén
plé (E., R., S.), *plí* ~ *plih* (P.): tepsi
plétykos (T.): fecsegő
plíncki l. *pinlicke*
pocák (E., M., S.): egér
pocikfog (S.): tejfog
pocsok (G.): lucskok
pocskol (B., P., Zs.), *pocsó* (P.), *pocsol* (G., Zs.), *pocsolkodik*, *pocsolkodik* (T.): lubickol, csapkod (kisgyerek fürdéskor)
pocsóta (S.), *pocsóta* (M.): tócsa
pojás, *pojók* l. *pujós*
pojós l. *polozsna*
pójavánkus (E.), *pólavánkus* (R.), *póla-vánkus* (S.): pólya
polozsna (M.), *polozsnik* (E.), *poloská* ~ *polozsá* (P.), *polozsá* (B.), *polos* (Zs.), *pojós* (G., T.): tyúkfészekbe tett szoktatató tojás
pomposka l. *pámpuská*
poncsa (M.): blúz, felső ruha (gyermeké)
pondró ~ *pondró* (P.), *pondrohó* (S.): csimász (a cserebogár lárvája); *pondró* (G., T., Zs.), *pundré* (B.): kukac
ponnozs ~ *ponnos* (B.): nyomdok, lábitó a szövőszéken
porcoján (E.): porcelán
porhelt l. *sporhelt*
porgol, *porkol* l. *pérköl*
poronyg (M.): egy ezüstös levelű bokor
poszrik (B.), *poszrik* (G.), *puszrik* (T.): keresztelői lakoma
potvora (P.): rossz gyerek
potykány ~ *potykán* (Zs.): patkány
pozdérja (E.), *pázdérjá* (B.), *pázdérnya* (G.): kenderpozdorja
priccsősnádrág l. *briccsősnádrág*
pojók l. *pujós*
pöhö (E., M.): kukoricapelyva
pörgetýú (R.): fergetýú
pörkölék (E.): töpörtyú
pós (R.): vadhajítás
précsik (Zs.): bögöly
prézburt ~ *prézburs* (R.): disznósajt
prizma (S.): téli elföldelt krumplikupac

prosecijó (P., R., S.), *prosecijó* (E.), *procē-szijó* (B.), *prosecijó* ~ *prosoccijó* (T.): búcsúsok menete
pruclek ~ *pruszlik* ~ *pruszliék* (R.), *pruszlik* (E., M., S.): mellény; (M.): ujjatlan női felsőruha is; *puszli* (B.): báránybőrmellény
prücs (R.): prices
prücskül (R.): lubicol
prücsök (B., G., M., P., R., T., Zs.): tücsök
puccor (Zs.): a disznó gyomra
pufós (R.), *pufi* (S.), *pojás* (E., M.), *pufák* ~ *bufák* (P.), *pojók* (G., Zs.), *pojók* (T.): pufók
púhaborona (E.): tüskeborona
pukkágunár (T.): pulykakakas
pukkántó (T.): a beléndek virágja
puklis (T., Zs.): púpos
pundré l. *pondró*
púp (E., M., P.): a kenyér gyürkéje, kiforrott része; (G., P., T., Zs.): *pup* (B.): köldök
puplik (P.): csibeborító
púré (E.): póréhagyma
purha (M.): korhadtt fapor (odúban)
puszli l. *pruclek*
puszlik l. *poszrik*
püsszög (R.): tüsszög

ráf ~ *ráf* (E.), *ráf* (B., G., P., Zs.), *ráf* (P., T.), *ráf* (T.): keréksín
rágadvány ~ *rágadván* (Zs.): a bojtortján termése
ragasztó (E., M., R.), *ragasztó* (S.): ajtófélfá
ragasztószög (T.): rúdszeg, tézslaszeg (a jármón)
ragya (R.): gabonarozsda
ragyás (E.), *ragyás* (M.), *rágyás* (R.), *rágyás* (S.): szeplős; *rágyás* (G., P., Zs.), *rágyás* (T.): 1. szeplős; 2. himlőhelyes
rájbol (T.): dörzsöl (mosás közben ruhát)
rájcsúr (B., G., P., Zs.): *rejsúr* (G.), *rájcsúl* (Zs.): disznókifutó, bikakorlát
rákás (G.): gabonakereszt (18 kévből álló)
rānc (B.): korc (szoknyán, gatyán)
rapancsos (M.), *rāpāntos* (S.): himlőhelyes
rapancsozsbika (E.), *rāpāncsozsbéka* (P.), *rāpāncsozsbéka* (S.), *rāvāncsāgozsbéka* (Zs.): varangyosbéka
rāspú ~ *rāspu* (R.): rāspoly, reszelő
rātótá (B., P., Zs.), *rātótá* (G.), *rātótta* (T.): rántotta
rāvāncsāgozsbéka l. *rapancsozsbika*
rāvās, *rāvāték* l. *rovās*
recet (E.): tolvár; (B.): lécezet a padlás-tetőn; l. még *rekeszt*, *rekec*
recet (M.), *recept* (Zs.), *recept* (T.). *recept*
réf (S.): rőf
reggélés (B.): hámot nehezen tűrő (ló)
reggel (B.): reggel
rekesz (T.), *rekec* (M.), *rekesz* (Zs.), tolvár
rekesz (E.), *rekeszt* (S.): a disznó kifutója
rejsúr l. *rājsúr*

rencse (S.): egy vízi növény
rencsél (Zs.): fecseg
repce (G., Zs.), *repcesé* ~ *repcesé* (Zs.): repce; *repcesíny* ~ *repcesín* (T.): vadrepce
réstályá l. *rostallya*
részked (P.): reszket
rétká (B.): ritka
rétkājító (B.): lécajító
réttyá (B.), *réttyá* ~ *réttyá* (P.): létra
revés (G.): reves, korhadtt (fa)
rí (P.), *ríl* (S.): sir (a tűz)
ricsog (T.): vicсорog
ricsoktái (T.): csikorgatja (a fogát)
rīga (M.): vastag kenderszál
rígli (E., G., P.), *ríglyi* (B.): tolvár
rüh l. *rüh*
rühel (G.): vakaródzik
ríl l. *rí*
rīngāz (B.): ringat
rīnglót (M., P.), *rīnglóta* (M., R.), *rīnglóta* (S.), *rīnglóta* (E.): ringlő
rívātunk (P.): sírdogáltunk
rocská (B., G., T., Zs.): vödör
rongyos fűrt (T.): néhány szemből álló szőlőfűrt
ropka (E., M., R.), *ropká* (B., P., S.): rokka
rostályá ~ *réstályá* (Zs.): rostaalja, ocsú
roszhāmos (Zs.): csökönnyös (ló)
rovās (E., M.), *rovās* (P., S.), *rāvās* (Zs.), *rāvāték* (T.): kútkáva; *rāvās* ~ *rāvāték* (B.): deszkapalánk
rozbāj (E.), *rozbāj* (S.): nyavalyatorés
rozbetekség (B.), *rozbetekség* (G.), *rozbetekség* (Zs.), *rozbetekség* (P.): nyavalyatorés
rozgyá (T.): gabonarozsda
rögel (B.): rögökre szakadozik
röggöny (Zs.): röntgen
rözgye (E., P.): rözse
rubās (G.): fehér vászonkötény
rúccsāG (E.), *rúccsāG* (M.), *rúccsūg* (P., S., Zs.), *rúccsūg* (T.): genny
ruhā (T.): szoknya
rūrā (B.): sütő a tűzhelyben
rusztövīs (R.): iglice (ononis spinosa)
rüh ~ *rüh* (G.): aranaka. Vö. *hārānkā*, *kosz*, *koszfű*, *pippany*

sābdészka (E.): a járom alsó fája
sājtalān (G., P., T., Zs.): sotalan
salagra l. *saragja*
sāló (G.): sarló
sāmlī (R.), *sāmlī* (S.), *sāmlī* (M.), *sāmlī* (B., P., S.), *sāmlī* (B.), *zsāmlī* (M.), *sāmlő* (E.), *zsāmlő* (M.), *sāmedlī* (T.), *sāmedlī* (G., Zs.): számoló
sānc (R.): tēlire elföldelt krumplikupac
sāndor (T.): tarlógeréblye
sāpog (R.), *sāpog* (B., G., Zs.), *sāpog* ~ *sāpog* (T.): hápog
saragja (E., M.), *sārāgja* (T.), *saragla* (E.), *sārāglā* (S.), *sārāglyā* (P.), *sāruglyā* (B., Zs.), *salagra* (E.): saroglya; Martoson 'léces konyhaajtó' is

sarampó (R.): korlát; sárampó (S.): léckerítés
 sárfojó l. fojó
 sárzik (B., Zs.), sárzik (T.): sárlik
 savanyókovász (E.): kenyérvász
 sácska (E.): szecska
 sejme (M.): a kukorica bajúsa
 sémjék (S.): vizenyős, ingoványos hely
 sémved (B.): pislákol (a tűz)
 sēpēs (E., M.), sēpős (R.): selyp
 sereng ~ serēng (P.): sarjú
 serpenyő (R., S.), sērpenyő (E.), sērpenyű (B., G., P.), sērpenyű (Zs.): lábas
 sēsžāl (G.): másodkender
 sifli (E., P., R., S.), siflik (R.): kockatészta
 sikáll (M.): sürol; sikáll (B.), sikkāl ~ sikkārol (Zs.), sikkāl (G.): mángorol
 siltēsšipkā (Zs.): ellenzős sapka
 sima (R.): angol disznó
 simā kavács (T.): folyami kavics
 simító (G.): kendertőlő
 simulkāozik (T.): csúszkál (jégen a gyerek)
 sindēlēžő (B.): ácsszekerce
 sinkōzik (G.), sinkāozik (Zs.): csúszkál (jégen a gyerek)
 siska (M., R.), siskā (S.): fánk
 sistyērēg (M.), sistyērīkēl (Zs.): süstörög (R.), sustyorog (E.): sir (a tűz)
 slejt (G., Zs.): lép, sejt (a méhkasban)
 sódār (G., T., Zs.): sonka
 sonkó (M., P.), sunkó (S.): sonkoly; M., P. 'méhviasz' is.
 sopa (R., E.), sopā (S.): félszer; sopa (M.): lábon álló félszer; sopā (P.), sop (T.): 1. lábon álló félszer, 2. fedél a juhok számára
 sotēr l. sutēr
 sövimmālác (P.): sündisznó
 sömōtyű (M.): szemölcs
 spikk (B., P.), spik (G.): velő
 spinót (P.): spenót
 sporhelt ~ sporhēlt ~ sporhēt ~ sporhēlt ~ sporhēnt (R.), sporhēt ~ sporhēlt (B., S.), sporhelt ~ porhelt (M.), sporhelt ~ porhelt ~ sporhēlt (E.), spārhet (G., Zs.): takaréktűzhely
 srēgēt (M.): ferdén
 stēsžnyi ~ stēcli (P.), stēsžnyi (B.): tengelyvégborítás
 stupli (T.): tengelyvégborítás
 subēr (R.): a deszkáskocsi betolható eleje és vége
 sugār (R.), sugār (M.), sugār (S.): sudár (az ostor végén); sugārā (S.): a szőlő kapaszkodója
 sugārtopoly (B.): jegenyefa
 suhāj (S.): suhanc, kamasz
 suhāncjāny (T.): serdülő lány
 suhol (B., P.), suhó (P.): sürol
 sunkó l. sonkó
 sunnyog (E., R.): pislákol (a tűz)
 sunyó (M.): hunyó (a bujócskában)

sűjtő ~ sűjtő ~ sűjtő (R.), sűjtő ~ sűjtő (S.): kűtgēm
 sűk (B., P., Zs.): sulyok, mosófa
 sulykā (P.): angyalbögyörő
 surc (B., G., T., Zs.): kékvaszonnól készült kötény
 sustya ~ sűstya (E., M.), sűstya (P., S.), susnyā (G.): kukorica-borítólevél
 sustyorog l. sistyērēg
 sutēr (R., S.), sotēr (M.): kavicsos homok
 suttv (T.): kemencesut
 sűdōšlyānkā (Zs.): serdülő lány
 sűge (E.): bokor
 sűj (E.), sűly (P.): nyakdaganat (állatoknál)
 sűlōtők (T.): sűtōtők
 sűndő (M., S.): zsindely
 sűrő, bapsűrő, lēncsesűrő (E.): főzelék; (R.): csalamádé (takarmány)
 sűrűkōró (M.), sűrőkōró (R., S.): csalamádé (takarmány)
 sűrűkukorica (M.): csalamádé (takarmány)
 sűske (R.): búbos pacsirta
 sűstörög l. sistyērēg
 sűtő (B.): tepső
 sűtōjās (R.), sűtōjās (M., E.), sűtōjās (P., S.): rántotta
 sűvīt (P.), sűvīt (B., G., T., Zs.): fűtűil
 szá, szádos l. szāl, szádos
 szabodik (M.): könyörög, hosszasan kér
 szácskā (B.): szecska
 szádolag (B.): szálltokál
 szāk (B., Zs.), cāk (G., T.): toka (emberé)
 szákcācskā (P.): kötény
 szákdās (G., Zs.): sérv
 száks (S.): angol disznó
 szāl (B., G., P., T.), szá (B.), szá (G.), száll (Zs.): röpül
 száldos ~ száldosik (T.), szádos (B.): röpökő
 szádmārgordony (G.): számartővis
 szádmī (E.), szádmī (M.): disznósajt
 száldōkā (G., Zs.): nem testhezálló női blúz
 szalufa (R.): szarufa
 szályā (P.): szálakender
 szánkā (B., G.), száonkā ~ szánkā (T.): szánkó
 szántōvās (Zs.): ekevas
 száphā (Zs.): kemencesut
 szárcso (M.): csak az orrán fehér (ló)
 szárkāgēbics (B., Zs.): gébics
 szálvā (B., P.), szátyva (G., T., Zs.), szátyivā ~ szátyivā ~ szátyovā (G.): szövbőszék
 szácskō (E., M., S.), szácskō (P.): szácske
 száđerina ~ száđerina (E.), száđerina (R.), száđerinā (S.), száđerin (P.): földi szeder
 szágel (S.): a kenyér megszegésekor levágott darab
 szágešszēkfű (Zs.): szágefűszeg
 száget (E.): sziget
 száget (R.): a kenyér megszegésekor levágott darab

székács (P.): mészáros bárd
szekerája (T.): kocsiírud
szekerdék (Zs.), *szekerdérek* (G.): kocsioldal
szekerszín (Zs.): félszer
szelemény (M.), *szelemen*, *szelemengörénda* (E.): a háztetőt élet tartó gerenda
szembáb (M.), *szembáb* (S.), *szömbáb* (R.), *szembábu* (T.): pupilla
szémérég ~ *szémérég* (E.), *szémérég* ~ *szétyérég* ~ *szémzik* ~ *szémzekégyik* (P.): szítal (az eső)
szemmihálova (M.): Szent Mihály lova (koporsóvivő alkotmány)
szömölcs (R.), *szömöcse* (S.): szemölcs
szémvonyó (M.), *szémvanyó* (E.), *szémvonó* (B.), *számvonó* ~ *szívonó* (P.), *szívonó* (S.): szérvonó
szén (B., R.): félszer
szénygyörgyvirág (P.): tavaszi kankalin
szépé (B.): vargánya
széplős (B., G., P., Zs.), *céplős* (T.): szeplős
szerdék (R.), *szérdik* (M.): aludttej
szerevirág (P.): margaréta
szērédá (T., Zs.): szerda
szērha (R.), *szērha* (S.): háztető
szērhaacsurgás (R.), *szērhaacsurgás* (S.): ereszt
szērviéta (T.): szalvéta
szétvēr l. *cöttēr*
szikja (Zs.): tojás sárgája
szikra (R.): parázs
szilács (Gl., Zs.): gyaluforgács
színásút (E.): tejút
szinke (P.), *szénkē* (T.): félszer
szémzik l. *szémérég*
színlő (R., S.), *szíllő* (M.): ácsszekerce
sziszákó (E.), *sziszog* (P., T.): sziszeg (gúnár)
szítalkogyik (P.): szítal, szemereg (eső)
szívonó, *szívonó*, *szívonó* l. *szémvonyó*
szlomá (G.): mézga. Vö. *enyű*, *macskacúkor*, *macskaméz*
szobogár (B., Zs.): szú
szobogárás (B.): szuvas
szongyikál (P.): szundikál, bóbiskol
szonnyás (T.): szomjas
szosnyá (Zs.): erdei fenyő
szószóló (B., G.), *szószóló* (Zs.): násznagy
szosztrábá mégy (P.): 1. tyúk elhullatja tollait, 2. vénlány marad, pártában marad
szöcskő l. *szēcškő*
szödörina l. *szēdērina*
szögdécs (P.): szöcske
szöléd (R.): szelid
szömbáb l. *szēmbáb*
szömöcse l. *szēmöcse*
szörészarka (E., M.): gébics
szörös piszke (B.): csipkebogyó
szösze (S.): a kukorica bajusza
sztrózsok l. *trózsok*
szűférég (P.): szú
szűférge (P.): szuvas
szuglá (S.): sarok (égtáj); zug, folyó-

kanyartól három oldalról körülvevett földdarab
szuj (E.): szú
szujos (E.), *szuhos* (M.): szuvas
szuká (G., T., Zs.): nőstény kutya
szunnyad (E.), *szunnyád* (B.): szundikál
szurdék (P.): nyílás, hasadék; *szurgyik* (E.), *szurdik* (M., R., S.): kemencesut
szüle (G.): szülő; (E., P.): nagyanya; (M.): idősebb asszonyok megszólítása; *szülēke* (M.): nagyanya
szürdászno (T. r.): sündisznó
táblásszeg (M.): lapos szeg a tengely végén
tákár (B., G., T., Zs.): szénát gyújt
takart (M.), *tákárt* (S.), *takartoskápuzta* (E.): töltött káposzta
tāju l. *toljú*
tájus l. *tolyús*
taliga (M.): talicska (deszkás oldalú)
táló (G.): tarló
tánál (B., G., Zs.): talál
tányírbel ~ *tányirbél* (M.): napraforgó
tányérrúzsá ~ *tányérrúzsá* ~ *tányér/zsá* (P.), *tányérrúzsá* ~ *tányérrúzsá* (E.), *tányírrúzsá* ~ *tányírúzsá* ~ *tányérrúzsá* (S.): napraforgó
tányírvirág ~ *tányérvirág* ~ *tányérvirág* (B.), *tányérvirág* ~ *tányérvirág* ~ *tányérvirág* (R.): napraforgó
tapogató (E.): 1. halászszerszám, 2. csibeborító
tásog (Zs.): hápog
tátamásszony (T.): sógornőm
tátámurám (T.): sógorom
tehenes (E.): tehénpásztor
tekenő (B., T., Zs.), *tekenő* (G.): tekno
telék (P.): ostortelek
teletalpú ~ *teletalpó* (E.), *teletalpó* (P.), *telyitálpó* (B.), *teletálpó* (T.): lúdtalpú
tengőri bodzza (R.): orgona
tép (P.): cicerél (kakas, gúnár)
térbetyő, *térbekű*, *térbeküll* l. *térgyel*
tereny (B., G., T., Zs.): tenyér
térgy (B., G., M., P., R., S., T., Zs.); *tércy* (E.): térd
térgyel (E., M., R.), *térgyepél* (G., T., Zs.), *térgyepél* (B.), *térbetyő* (E., P.), *térbekű* ~ *térbeküll* (R.): térdel
teri (M.), *terű* (R.): teher
térkő (P.): törköly
tértypogácsog (M.): térdkalács
testhészáló (T.): régies női blúz
tészli (M., Zs.), *tészli* (Zs.), *tészli* (E.): tengelyvégborítás
tetěj (M.): (ház)tető
tetyű (B., G., T., Zs.), *tetyű* (G., T.): tetű
tetyves (B., G., T., Zs.), *tetyves* (T.): tetves
tívő (M.), *tívő* (P.): a kemence szájának elzárója
tészlyá (B.): tézsla
tüdő (P.): tüdő
tülsok (B.): ajtófélfa

tinó (T., Zs.): növendékmarha (üsző is)
tinós (B., E., G., Zs.), *tinós* (Zs.): meddő (tehén)
tirkó (G., Zs.), *tilkó* (G.): tarkó
tivő l. *tévé*
tojózik (G., T.): cicerél (kakas, gúnár)
tokmány (E., R.), *tokmány* ~ *tokmá* (M.), *tokmány* (G., P., S.): fenőtok
tóll (P.): tó
tollú (M.), *tolyú* (B.), *tāju* (T.): toll
tolog (G.): tologat
tologó (G.): fiókos ágy
tolyús (B.), *tájus* (T.): tollas
tom (R.): tol
tomád (G.): csak parázslik, nem ég lánggal (korhadt fa)
tonka (E.): tompa; *tonká* (P.): pisze
topán (S.): cipő
topoja (M.), *topojafa* (E.), *topoly* ~ *topolyfa* (P.), *topolyája* (B.), *topolyája* ~ *topojája* ~ *topoj* (Zs.), *topoja* (G.), *topojája* (T.): nyárfa
torkállya (B., P.): toka (disznóé)
torsok (E.): 1. kukoricának száravágás után a földben maradó része, 2. kukorica-csutka (morzsolás után)
töcsérés kanná (S.): öntözőkanna
tökmag (M.): háromszög alakú vágott díszítés (ruhán, kendőn)
tökös (R.): esődör
tölfa (R. r.): tölgyfa
tömzsik (T.): zömök, köpcös
törögbúza (R. r.), *törögbúza* (S.): kukorica
tötődzik (Zs.): szakad, zuhog (az eső)
tötyvény (T.): tornác oszlop és kerítés nélkül
tövisezdisznó (R.), *tövisezdisznó* (B., G.), *tövisekutyá* ~ *tövisezdisznó* (Zs.): sündisznó
tragacs (R., M.), *dragacs* (E.), *trágacs* (B., S., Zs.), *drágacs* (Zs.): targonca
trámplyi (B.): gumitalpú vászon tornacipő
tráncport (P., S.), *tráncport* (E.): vastűzhely
trátyog (G.): fecseg
trozsok ~ *sztrózsok* ~ *sztrózsok* (R.), *trozsok* ~ *trozsák* (S.), *trozsják* (M.), *trozsják* ~ *trozsok* (E.), *trozsák* (B., G., P., Zs.), *trozslák* (G.): szalmazsák
trubá (S.): sütő a tűzhelyben
trubu l. *turbuk*
trücsök (E., M.): tücsök
trüsszent (E.): tüsszent
trüszkő (E.): tüsszög
tubuház (Zs.): galambház
tucsák (S.): pemete, csutak
tudtám (P.): szoktam tudni
tukacs (M., R.), *tukács* (S.), *tukmács* (R.): pisze
tukorgó (M): szalag, amellyel a kender-csomót a guzsalyra fölkitik
tunnyog (B.): motyog
turbuk (B.), *trubu* (G., Zs.): vánkostok
turcsi (E.): pisze (orr)

tus (B.): kerékagy
tusá (P.): 1. kukoricának száravágás után a földben maradó része; 2. kukorica-csutka (morzsolás után)
tuskó (R.): 1. kukoricának száravágás után a földben maradó része; 2. kukorica-csutka (morzsolás után)
tuszli (M.): kézmelegítő, muff
tutmá (M.): orrából beszélő
tutvas (P.): pisze
tülök (S.): stézsli (tengelyvég-borítás)
tűnyekszik (M.): tűnődik
tűskebuga (M.): a számártóvis feje
tűszpizkálló vas (M.): pizskavas
tüttüs (M.): a disznó gyomra
tyukfij (R.): csirke
tyukmony (P.): tojás
tyúkos (M.): a fül fölött viselt két oldal-konty
tyükségg (B., E., P., R., S.), *tyükségg* (Zs.), *tyükség* (G., T.): szemölcs
tyűkülő (S.): kakasülő (a szarufákat összekötő gerenda)
tyűszongá (B.): csúszkál (jégen a gyerek)
tyűkör (G., P., Zs.): tükör
űbony (S.): női blúz
űborka l. *űborka*
űjás (Zs.): 1. férfi kiskabát, 2. téli női blúz
űgállér (P.): közelő
űjogát (T.): vonít (kutya)
űntérek (Zs.): magas, nyakig gombolós, kötött ujjas
űstor (E., M., P., R., S.): ostor
űstorhég (P.): sudár, csapó az ostor végén
űtőház (G., Zs.), *űtőház* (T.): udvari szoba
űvit (P.): vonít
űzsár (S.): fukar
űgyvígy (S.), *űgyvég* (B.), *űgyvégy* (P., T.): ügyvéd
űlet (Zs.), *űlet* (G., T.): gatyáulep, gatyafenék
űstöké (Zs.): a kukorica bajusza
űszötínó (T.), *űszötínó* (Zs.): üsző
űzőgyik (B.), *űzékedik* (G.): üzekedik (tehén); *űződik* (G., T.): koslat, bagzik (kutya)
vackó (M.): priesz
vácsdörg (P.): vicsorit (kutya)
vadmák (G., P.): pipacs
vadmé (R.): darázs
vádókás alma (Zs.): vadalma
vákány (P.): kisteknő
vakond (E., R.), *vakánd* (P., S.), *vakand* (M.), *vakondák* (B., G., T., Zs.): vakondok
vakarózik, *vakarózik* (E.), *vakarózik* (T.), *vakarógyik* (P.), *vakarógyik* (Zs.): vakarózik
vakaró ~ *vakaró* (Zs.): az összekapart

kenyértésztából készült kis cipó; *vákáró* (G.): pogácsa
vákzém (B., G., T., Zs.): halánték
valaska (R.): balta
válkíve (M.): a „pap” alatti kéve
vánkus (R.): 1. vállfa, járomfő, 2. vánkös; *vánkus* (P., S.); *vánkus* (M., E.): vánkös; (M., P.): 'pólya' is
varacsozsbéka (R.), *várancsozsbika* (P., S.), *varancsozsbika* (M.), *várászbéka* (B., G., Zs.), *várancsikozsbéka* (T., Zs.), *márancsikozsbéka* (T.): varangyosbéka. L. még *rápántozsbika*
várnyú (B., P., S., T., Zs.): varjú
vártoly (G.): kvártély, lakás
vás (P.): tepsi
vástág (E., M.), *vastag* (B., P.): viselős, terhes, állapotos (asszony)
vástákhús (G., T., Zs.): lábikra
vátó (B.): taligavezér
vátszilad (G., Zs.): kökény
vélgátlító (M.): világlátott
vélqgos (E.): világos
vendő (M.): zsírosbödön
vércse (B.): világos pej
vereb (P., Zs.): veréb
verécke (S.): léces ajtó
vérésmánna (B.): málna
vérészors (M.): örölt pirospaprika
verőcke (E.): kiskapu
verőkötő (B., Zs.): bodobács
vérrasztó (M.), *vérrasztás* (E.): virrasztás, virrasztó
vértékelevel (Zs.): a gombolyító forgó része
vértlyant (M.): egyet szól (a béka)
vicok (Zs.): cickány
vicoritt (M.): vigyorog
vigámó (T.): rövid női felöltő
viqaksz ~ *viaszk* (M.), *viqaksz* (G., S.), *viqász* (T., Zs.): viasz
vímédli (R.): pattanás
vinyige (S.): venyige
visálmá l. *bisálmá*
visnye ~ *visnyé* (P.): meggy
visztluska (R. r.): kóstoló a disznótorból

vizítke (B., G., P.): női blúz
vocsorá (G.): vacsora
vocsorázik (E.), *vocsorázik* (G.): vacsorázik
vogol (T.): egyensúlyba hoz
von (G., Zs.): gerebenel
vonyó (R.), *vonó* (T.): szénvonó
vonyogó (R.): szénahúzó
vőfíny (E.), *vőfíny* (M.): vőfély
vrékocs (P.): hajfonat, copf

zábja (B., G., T., Zs.): a kukorica címere
zabló l. *zabor*
zabolá (B., G., T., Zs.): zablá
zabor (R.), *zabló* (S.): tolózár
zaj (M.): úszó jég
zajog (M.): zajlik (folyó)
zavár (M.): tolózár
zénég (S.), *zeng* (B., G., P., T., Zs.): dörög (az ég)
zong l. *zúg*
zöcske (R.): zöcske
zörög (E., M., R.): dörög (az ég)
zug (B., G., T.), *zong* ~ *zsong* (B.): döng (méh, bogár, repülés közben)
zugik (E., M., S.): bűg (párosodni akar a nősténydisznó)
zuzmora (E., M.), *zúz* (G., T., Zs.): zúzvara

zsajtár (R.), *zsétár* (G., P., Zs.), *zsétár* (P.), *zsítár* ~ *zsítár* (E.), *zsojtár* (B., T.): fejödény
zsqámlí, *zsqámó* l. *samlí*
zsqámló (R.): nyomdokó, lábító (pedál a szövőszéken)
zsqárát (Zs.): parázs
zsqácskó (B., G., P., T., Zs.), *zsqécskó* (E., M.): zacskó
zsqibá (B. b.): kisliba
zsqilyá (P.): karizom, „béka”
zsqirosedény l. *edény*
zsqítár, *zsqojtár* l. *zsqajtár*
zsqong l. *zúg*
zsqúf (B.): zsqúp
zsqolká (S.): sütnivaló, morzsolt kovász

UMRE SAMU ÉS KÁLMÁN BÉLA

Tájszavak (Kemece, Szabolcs-Szatmár m.)

abrakos: 'a ló fejébe húzható kis zsák, amibe az abrakot teszik'
abriktol, elabriktol: 'megver'. *Aszt a puját jóul elabriktóuták.*

acsárkodik: 'kiabál, veszekedik'
agy: 'a kerék része, amelybe a küllőt erősítik'

alamuszi: 'szótlan, lassú mozgású, ügyetlen ember'

anslug, anslag: 'kén (a hordókat tisztítják vele)'

astok: 'tengelytok, amelyben a szekér tengelye van'

aszotka: 'szúrós gyom'

állóy: 'a gabonacsomó oldalán üresen hagyott hely, ahol az áll, aki a szekérről földobott kékét továbbítja a csomó tetejére'

árenda: 'bérlet'. *Kivetnem árendába a Laci főüggýt.*

árogzsír: 'szar'. *Széb bajszod van. Mivē kened? Árogzsírra.*

ártán, ártány: 'herélt süldő'

bagóúzik: 1. 'az öreg ló csak forgatja a szájában a szénát, mert nem tudja meg-rágni' 2. 'cigarettázik'. Szólás: *Rá se bagóúzik* 'nem törődik vele'.

bakóy: 'tarisznya'

baszóyka: 'szántáskor, amikor kiugrik az eke a földből, kimarad egy kis felhasítatlan terület, ezt nevezik így'

bécsi tők: 'sütőtök'

bibircsóyk: 'nagy pattanás'. *Csúnya bibircsóykos a képe.*

bigézük: 'gyerekjátékkal játszik'

bocfapuska: 'bodzafából készült gyerek-játék'

bórda: 'a szövőszék része'

bujtatóy: 'mindenféle gabonakeresztben a legelső kéve'

buvábaszott: 'szomorú, rosszkedvű'. *Ma ojam buvábaszott vagy.*

buzsa-buzsa: 'libahivogató szó'

búrfa: 'szekérderék'

culáp: 'oszlop'

csá, csálé: 'ökörirányító szó'

csás: 'a baloldalra fogott ökör'
csírmaz: 'sárgafejű, vastag fehér pondró'
csimpajkóúzik: 'kapaszkodik'. *Az a puja a szekér után csimpajkóúzik.*

csóúcsál: 'összerág a szájában (kisgyerek részére) ételt'

csomóy: 'a behordott gabona asztagja'

csomóúz: 'dohányleveleket csomóba köt'
csutka: 'a tengeri szára'

dögivē van: 'sok van'

dug: 'töm'. *Eccēre három libád dugok.*

elagyabugyál: 'elver'. *A Here fíjút jóul elagyabugyáták tennap.*

élet: 'gabona'. *Az idén jóy fok fizetni az élet.*

életőy: 'aki a cséplőgépnél a gépbe rakja a kékvet'

fagyóyka: 'daraszerű eső, utána síkos a föld'

féhéc: 'a szekér első részén a rúdszárnyakon keresztben levő megvasalt fa, erre akasztják a hámfákat'

fenkű: 'kazafenő kő'. *Hun van a fenkű?*

féreg: 'mindenféle kártékony rovar'

fíjóyk: 'a tengeri oldalhajtása'

fojat: 'a szarvasmarha párosodik'

fórgatás: 'a renden levő széna felforgatása'

furik: 'egy kerekű talicska'. *At köúccsón a furikodat.*

futos: 'a szarvasmarha közösül'

fúrgettyü: 'a szekér része'

gabona: 'rozs'

gácsér: 'hím kacsa'

gépel: 'csépel'. *Egész nab gépētünk.*

gőyré: 'napraforgó szár'

gulászta: 'a tehén ellése után az első fforralt és összement tej'

gyűjtés: 'a renden levő széna összeszedése'

hajsz: 'ökörirányító szó'

hajszás: 'jobboldalra fogott ökör'

hara: 'pokróc, ponyvadarab, amiben szénát, szalmát hordanak a kazaltól az istállóba'. *Megyek, csak hozok ety hara szénát a lúnak.*

hág: 'a csődör párosodik'. *A sárgává hágatom a lovam.*

hám: 'lószerszám'. *Hegyess új hámot vett.*

hámfa: 'a szekér része, amelyre az istrángot erősítik'

ház: 1. 'épület' 2. 'szoba'

hektika, heptika: 1. 'tüdőbaj' 2. 'nátha'

homlút: 'a szőlővesszőt lehajlítja és leföldeli' (ez gyökeret ereszt, és új tőke lesz belőle)

hür: 'vékony disznóbél'

hürol: 'a vékony disznóbelet tisztítja'

Sz. Idegen kutyának lába köszt a farka (az) idegen ember meghúzza magát' instál: 'kér'. *Egész nap instáltam még se engedett.*

ivóus: 'hig moslék'

juha: 'a szekér rúdszárnyait összekötő fa'

kaducs: 'deszkából készült szénatartó az istálló mellett'

kaparek: 'a tarlón elmaradt és összekapart gabonaszálak'

kaszakú: 'kaszafelő kő'. *A kaszakú is ért.*

kákabéli: 'vékonydongájú, kevés étkü (ember, állat)

kec: 'disznókarám'. *Mán jóú időú van, kiteszem a malacokat a kezbe.*

kepe, keperész: 'aratóréz'

kepés: 'részes arató'

kerekít: 'a seb, kelés körül húzza az ujját'

keresztes: 'két hámfa egy rúdra erősítve, ezzel húzzák a lovak az ekét, boronát'.

Sőgőr aggya köücsön a keresztését.

keverés: 'háromszor szántják meg, a második szántást nevezik így'

kécceres: 'rozs és búza keveréke'

kézen-közön: 'senki sem tudja hogyan'.

Kézen-közön étünt.

kisfejsze: 'balta'. *Acs csak ide a kisfejszét.*

kocog: 'lassan szalad'

koccs: 'a szőlő vékony, hosszú indája'

koccsol: 'a szőlő vadhajításait és a tetejét lerördeli'

komör: 'rosszul herélt ló'

konýt: 'a ló sunyin hátrahajtja a fülét'

körmány: 'az eke része'

koslat: 1. 'nők után jár' 2. 'jön-megy'.

Mit koslat e mán út megín?

kota-kota: 'kötöltyüket hívogató szó'

kotróú: 'kéményseprő'. *Hóúnap gyün a kotróú.*

kóúdis: 'koldus'. *Nyomorút ety kóúdis emberek ezek.*

kóúpèrta, kopèrta: 'levélboríték'

kóúpróú: 'napraforgó szár'

kötöú: 'kötény'

kup: 'tengeriszárból rakott kúp alakú

csomó'. *Vam még kinn öt kup csutkám (ti. a mezőn).*

kupa: 'vízartó edény, kanna'. *Mari, hozz ety kupa vizet!*

kupafedöú: 'kannafedő'. *Megittam ety kupafedöú vizet.*

kutyapecér: 1. 'sintér' 2. 'rossz gyerek'.

Megáj csak te kutyapecér!

küt ki-híd be: 'küldönc-féle ember'. *Ojan küt ki-híd be vagyok nálluk.*

láptöú: 'létra'

léckázuk: 'a szántóföldet végigtrágyáztatja úgy, hogy a juhok karámját minden éjjelre odébb állítja fel'. *Most a koma főüggéú léckázatom.*

léhöú: 'hordóra való nagy (kádacska formájú) tölesér'

licitál: 1. 'árverez' 2. 'ráígér vmire'

lopóú, lopóúitök: 'borszívó eszköz'

löúcs: 'a szekér része'

megagyál: 'megver'. *Eriggy innen, mer megagyállak!*

megjúhászokú: 'lecsillapul, lecsendesedik'

mútyi: 'feles'

mútyizik: 'felez' (kártya-, kuglijátéknál).

Megmútyizzuk?

nyerges: 'a szekérben baloldalra fogott ló'

nyú: 'a kendert kihúzgálja a földből'

óúdal: 1. 'a szekér része' 2. 'oldalal'

óúl: 'istálló'. *Gyere ki az óúlba!*

öreg: 'sűrű'. *Örek paszuú.*

pacuha: 'rendetlen'

pap: 'mindenféle gabonakeresztben a legfelső kéve'. *Ez elég nagy (ti. kéve), jóú lesz papnak.*

pasla: 'rendetlen ruházatú'. Sz.: *Paslagyuri 'rendetlen ruházatú gyerek'*

pattogóú: 'pattogatott kukorica'

pörcika: 'részeske'. *Mindem pörcikája gazember.*

pucos: 'ruhátlán, meztelen'

puklis: 'púpos'

rakodóú: 'az udvar része, ahová hordáskor a terményt rakják'

rakonca: 'a szekér vagy a szánkó négy végébe szúrt rúd'

rakonca-sas: 'kis vasrúd, amivel a szekér-oldalt a szekér aljához erősítik'

ráf: 'keréksín'. *Hóúnap ráfot huzatok.*

rudas: 1. 'a szekérben jobboldalra fogott ló'. *Nem huz a rudas.* 2. 'szénacsomó, amit két ember rúdon elvisz'. *Öt rudas széndám termett ott.*

rühet: 'a disznó párosodik'. *Mám megín rühetetne a kocám.*

sete: 'balkezes, ballábas'
sikál: 'súrol'. *Tennap sikátam fel a konyhát.*
sörjáz: 'gyorsan, hadarva beszél'. *Csak uty sörjászta a magájét.*
sorogja: 'a szekér elejét és hátulját elzáró rácsszerű alkatrész'
sürc: 'kötény'. *A Gyurka sürca mán nagyon rossz.*
suskóy: 'tengericsövön levő levél'
sürvéd: 'sötétedik'
sürvédés: 'sötétedés'. *Sürvédésre íhun légy!*

szegelet: 'utcasarok'
szér: 'utca'. *Derékszér* (a falu közepén végigvezető utca)
szérszám: 'lószerszám'. *Évittem vèrni a szérszámot.*
szin: 'fedett építmény, a szekér és egyéb szérszámok helye'
szug: 'szűk, rövid utca'. *Pető szug.*

taliga tajiga: 'két kerekű jármű, melyhez szántás közben az ekét csatolják'
talp: 'a ráf alatt levő kerékrész'

tanyázik: 'valahol sokáig elbeszélget'. *Min-den este a szomszédéknál tanyázik.*
tárgonca: 'egy kerekű talicska'
tas-tas-tas: 'kacsahívogató szó'
támogat: 'megver'. *Két órdarul jóy mek-támogattuk* (a lovat).
tengeri: 'kukorica'
tetejel: 'a szőlővesszők tetejét levagdálja'. *Az enyim mán le van tetejéve.*
tiltóy: 'a szekér elejébe és végébe a soroglya elé tett deszka'
tojóy: 'nőstény galamb'. *Ēcserelem a tojóyt.*

ugarolás: 'tarlószántás'
ujjas: 'kabát'; *nagyujjas*: 'nagykabát'

ülep, ület: 'fenék'. *Mingyán ülepen ruglak.*

veréce: 'a konyha ajtaja előtt levő lécből készült félajtó'

záp: 'a bürfát összekötő léc'
zug: 'szűk, rövid utca'

JAKAB LÁSZLÓ

Szövegek

Nagyiván, Szolnok m.

A Hortobágy nyugati szélén fekvő, régebben Heves, ma Szolnok megyéhez tartozó Nagyiván nyelvjárása azért tarthat számot fokozott érdeklődésünkre, mert benne — egyéb sajátságai mellett — szokatlan, hehezetes akusztikai benyomású *t* hangokat jegyeztek fel. Elsőnek — tudunkkal — VÉGH JÓZSEF figyelt fel a jelenségre (vö. BÁRCZI szerk. Mutatvány a Magyar Nyelvtalasz próbagyűjtéseiből Bp., 1947, VII, i és 2, 10, 15). VÉGH benyomásait BÁRCZI már itt oda módosítja, hogy itt „arról az alveolaris-cacuminalis ejtésű, kissé hehezetes *t*-ről van szó, mely az utóbbi években tett megfigyelésem szerint mintha rohamosan terjedne nemcsak Debrecen környékén, de magában Debrecenben is” (i. h.).

Nemsokára ezután BÁRCZI szélesebb összefüggésben is megvizsgálta a kérdést „Egy kezdődő magyar hangváltozás” című cikkében (MNépn. VI, 111—6). Rámutat egyrészt, hogy a *t* hátrább képzett változata területileg nemcsak Debrecen környékén van meg, hanem pl. a Szeged melletti Rószkén, a Veszprém megyei Szentgálon, és megfigyelhető egyes székesfehérvári, pápai beszélők kiejtésében is (i. m. 114—5). Másrészt — nyelvileg — a postalveoláris-cacuminális jelleg nem korlátozódik pusztán a *t*-re, hanem hasonlóan viselkedik zöngés párja, a *d* is, sőt talán — bizonyos fonetikai helyzetben — az *l* is (uo).

KÁLMÁN BÉLA szíves szóbeli közléséből tudom, hogy az országos nyelvtalasz széleskörű gyűjtése során még több helyen jegyeztek fel hátrább képzett *t*, *d* hangokat, a Nagyivánban tapasztalt hehezetes jelleg azonban másutt — legalábbis hasonló mértékben — nem bukkant elő.

Az alábbi részletek azokból a szövegekből valók, amelyeket 1960. január 25-én intézetünk nyelvjárasi hangszalag-gyűjteménye számára a helyszínen magnetofonra vettem. Mind a nyolc adatközlőtől azért mutatok be legalább néhány sort, hogy belőle a falu nyelvjárásán belül meglévő különbségek is kitűnjenek. Sajnos, adatközlőim sorában a középső nemzedék nincs kellőképpen képviselve, s így csak pusztá füllel tett megfigyelések alapján állíthatom, hogy nyelvileg általában nem ütnek el az itt bemutatottaktól.

Adatközlésről lévén szó, nem szándékom a szövegek kommentálása. A szóban forgó mássalhangzó-sajátságokkal kapcsolatban azonban megjegyzem az alábbiakat: **1.** A postalveoláris (-cacuminális) jelleg főleg a *t* hangokon figyelhető meg, a *d*-n kevésbé, az *l*-en számomra nem tűnt fel. **2.** Bár a *t*-ejtés általánosan elterjedt, korántsem kizárólagos még egy-egy beszélő nyelvében sem. **3.** Érzésem szerint a hehezetes jelleg főként szóvégi helyzetben levő *t*-ken feltűnő, s talán nem egyéb, mint a zár felpattanását általában kísérő aspirációs levegőlökés felerősödése; részben a hátrahúzott nyelvperem nagyobb

területű záralkotása, részben feszesebb jellege és részben a kedvezőbb rezonancia-körülmények következtében. Ezeket természetesen csak műszeres vizsgálat dönthetné el, s arra nincs lehetőségem. 4. Nem egy adatközlőmnél megfigyeltem a zöngés zárhangok és affrikáták néha feltűnő zöngevesztését. Kérdés, nem függ-e össze ez a jelenség a *t*, *d* hátrább képzésével, illetőleg az ebből következő feszesebb ejtémód továbbterjedésével.

A szövegekben a szokásos három pont a beszédszünetet jelöli. Ha valamit szükségesnek láttam kihagyni, a három pont helyett négyet írtam.

Farkas Flórián 14 éves VIII. oszt. ált. isk. tan.:

K u n y h ó é p í t é s

Ez a gunyhó àrù vót jóv, hogy amikor ittèn . . . tartótluk a foglalkozás', nem vót jó heje. Úttörőszoba nincs, és fontos vót, hogy asz' megépicsük, ahova az . . . őrsi foglalkozás' tuftuk tartani. És . . . azóta ot' tartjuk az őrsi foglalkozást. Igasz hogy nehezém mént, és nem is oja jóv, de azér . . . sëmminé jobb.

Kint van a falu szélén a Kercsor [Kertsor] uccánál. Lëástunk egy méter körülig a földbe, és egy ötven centiméter körüli falať húsztunk fél vájogból, ára nádat tëtünk, a közeli nádazsból váktunk nádat és ára földet hántunk, úgyhogy . . . csak egy kis ajtaja láccik ki, hogy a falusiak is, akik ot laknak a . . . azok sè nagyò lássák. És, van neki kis vaskonyha [= tűzhely], amibe . . . be szoktuk fütteni, oszt akkor csakuty köjtöl a kürtö; neézik, hotyhát mi van ott! . . . Eggyik őrstag a kovácsnak a fija, a másik még másíknak, osztán így . . . sikerült összehozni.

Szërëstünk hozzá fáknak a gajjait, amibü mékcsináltuk a nád alá a nádlást, a tetőre, a közeli nádazsba vót nád', zöd' nád', és asz' tëtük a tetőjire.

[Honnan vették a vályogot?] A vájok, az is . . . ot' van a . . . egy Gúdör, amibü minden évbe szokták a vájkot vètni a parasztembèrèk a háznak, 'szt [= aztán] eggyik embèrtül is kértün két-három vájkot, szërëstünk egy talyigát, akkòr . . . töltek élfele, oszt . . . így összegyült annyi, amennyi elég lett.

Az ajtót mék kizs dëszkábü, . . . mindenki hozott egy kizs darab dëszkát, oszt abbul összëtákòlgaftuk. Igasz hogy nem oja jóv, de . . . tëtünk rá lemész is, úgyhogy a szél nem fú be rajta.

Balogh Irén 14 éves, VIII. oszt. ált. isk. tan.:

Részletek a „Szegény gazdagok” filmváltozatának tartalmából

Beméntek egy kocsmába, mer közbül a . . . mind a négy lónak a lába még vót nyilálva, asztán nem bírtak továb menni. Beméntek egy . . . csárdába. Asztán odamènt a fekete álaradzba öltözöt nemsoká. Az embèr elalut, akire rábiszta a feleségif, asztán odamènt . . . a fekete álaradzba öltözött embèr, asztán a feleségifü kérte aszt a négyvenezer forinzoz bankjegyet. Asztán az asszony nem akarfa odaadni, lëapta rulla az álarcot, meglátta, hogy az ura, asztán elájult, èlsédült. Asztá hazavittek, . . . asztán mindénki, mindènt az vót a hír, hogy a grófné megbolondult [= -t], de nem vót igaz.

Asztán vót egy igen gyűlés, akkòr tárgyalták mék, hogy mics csinájának azzal a fekete álaradzba öltözöttel. Asztán a bárónének is oda kellett menni, asztán ő mán tufta akkòr, hogy a férje az a . . . aki fekete álaradzba vót öltözve; asztán

élsivalkotta magát, hogy az az ő férje! Asztán odamént hozzá a gróf, hogy . . . megvigasztalta és asz mondta, hoty hát téleG betek szegény. Pedig nem vöd beteg, mer igazat mondott!

Asztán keresték aszt a feketé áldardzba öltözöttét, asztám még is tanálták, a bíró méktanálta. Itt az ütőeribe belelőttek, nagyon vérzett a keze. Közül még az asszony élszökött a palotából, asztán a papho mēnd be. . . . Asztán éty házba szököd be az az embér, aki feketé áldardzba vót öltözve. De utána mēntek a bírójék is. Asztám mire lē akarták vágni ja fejit. . . . akkorára bemēnt a felesége, a bárónő, hogy nē vágják lē — a plébánossal. Akkor a gróf lēvētte a . . . zállarcát, osz mondta, hogy eszt a fejet akarjátok?! De csak [= mégis] agyólótték, vagyis lēvakták a fejit. Az asszony pedig élsivalkodott, asztán élszédült. Asztán újra mikor feleszmelt, akkor a bíró kéré szte tülle, hogy ő mán esz' tutta? Monnta az asszony, hogy tutta. És ezzel vége lét.

Nagyfejeő Imre 14 éves, VIII. oszt. ált. isk. tan.:

É p í t k e z é s

Mikor mēkkesztük a másik háznak a lēbontását — mert még előbb asztat kēllēt . . . lētakarítani —, hát . . . sok rom vót, ez nagyon nehezēm mēnt el a portáról. Avvót az égyyellēn éty szerēncse, hogy nagyon ajjas a portánk, és jobban élnyēlte a földēt. És akkor az alapot lētettük két szomszéd jelenlétébe és a tanácstikár jelenlétébe, s utána kezdődött az építkezés. Napszamosok nem voltak égyyellen éty sē, csak segiccség, a roköság és kéjöd bátyám íthon vót, égyyig gazdaság-dolgozó, másik mēk Pesjen Dolgozik, azok segítēttek csak.

És nagyon nehezēn, éty hónap alatt fēlépítēttek, és utána, 'ko fēl lét építve, szerētjük vóna rēmbetētetni rōkton, dē . . . nagyō soké tették vóna rēmbē, bepucolást, és szintēm magunkra kēllēt eszt is vállalni. Eszt is min pucolttug bē, igazs hon nem merōül, csag belōrū, kivōrū úgy van ahoty fēlépūt. Asz' majd a tavasszal szeretnēnk, de asz' má sēmmi körülmények közöt sē . . . nem csinájuk, hogy min csinájuk aszt is! . . .

Virág János 56 éves, fm.:

H á b o r ú s r o b o t

Elhajótta éty hoty Szentimrēre mēgyün kocsivā lōvāl. Hát . . . három napra monták hogy élmeGYünk, māj Szentimrēn raktak a kocsimra élélmiszért. Itt oszt mēntünk a kocsival . . . Mindē harmadik kocsinā — mēr vót tōp kocsi, ökōrīga, lōiga —, mindē harmadik kocsinā román gyalogos, szuronyozs gyōt velünk.

Hátosztán, a román katonának monntam: űjön fēl! — Hát . . . nem űl, elmēgy ő gyalog! Nehez a lōnak a teher. — Na, csak űjön fēl! Hát fēlült a katōn' a szavamra. Mongya, hogy: mēnnyi ideje, hogy odavagyok? — Hát oz bize, így montam a román katonának, hogy mán én régen idēvagyok: kēét hete! Hogy idēvagyok! Hát tizenötēves vótam akkor még. Hátosz verēgette a vállamat a kocsy, hogy na majd éi hazagyōvök! . . . Hát itt osz Jászapátí alatt a román katōna asz monnta, ahogy odaértünk estēre — a tēmetōnél átun mēg, oē hátunk — hōgy majd rēggel elintēzi, hogy é hazagyōvök. Hát a román katōna rēggel gyōtt oszt oda, hoty fēlkēltünk, mikor a zsákot lērakták a kocsimról égyy űres kocsira. Ekkor

osztán odavitt engemét a román egy . . . szóval éty tiszt-e vagy mi vót, égyy oan üvegódalú óutó vót. Kérdészte: hoty híjnak, montam, az léirta; éty cédulát adot nekem, és arval haza izs gyöttem én éty hétre. Héét napra.

[Az életéről:] Hát én először építkezészem. Igy a faluba; házat is tüttem csinálni, étsapámmal esz' még is tanultam. Akkor étsapám asz monta, hogy vettem én jóDét fijam, haGYDaBBa a mestérséget, ereggy a tanyára lakni! IGY osz' tanyán laktam éin ojan tizenöt éviG. [Mennyi földje volt?] NÉGYven hóD fődeť vett éDesapám össze. Hát eBBű nekem, hogy édesanyám mékhált, hat hóLD jutott, azon laktam, de hat hóLDot ém persze mégvettem a testvértül még odaki laktam. Igy oszt ezén tötöttem el a tizenöt éivet. Hát jó vót. A tanyasi lakás nagyò jóv vót.

Czinege Lászlóné 65 éves fm.:

Emlékek a cselédkorból

Az én uram cseléd vót. Itt a füredi Kócson laktunk . . . égyyig gazdánál, Szabó . . . Szabó Györgyné. Hád bizon ott jó kihazsnáták osztá az embérékét. Ot laktún négy évig. A négy év alatt nekém szüleťtű of három gyermekém. Míkor a harmadik . . . hát úgy éréstem, bajom van nekém, hád behívom az uramot: Mény be az úrho, mon' neki, hogy aggyon kocsit, vigyenek engém haza az anyámékhoz ide a faluba! — Hát mégy az én uram. Máj nemsoká gyön vissza! Aszongya: hallod? asz mongya az úr, aszongya, kérdezem má mék túllét, hotyhát . . . nem tudnál estig várni, aszongya, mer a vetógébből, hát hoty fogjuk ki a lovakot?! — Te is ojan vagy, mondom, mind gazdád éppén, mondom, ojam bufa! Hát hogy lehet ezzel várni? Ha étyszér gyerekét vár az embér! — Hát visszament: hát vinni kell az asszont haza, vinni! — No jó, héj; akkor hát mennýél, aszongya, asztán a vetógébből ki kél fogni a lovat! Éj de nagy báj pedig ez! Mijé hijányát láttúk ennek! . . .

A felesége pedig ojan asszom vót, hogy neki csak az a cselédasszon teccét, aki osztahát mindén tányért félnyált a . . . az úri lakászba. Dölgözni, segíteni! — Éj sosé mentem! Éjírám nagyò haragudott a naccságos asszony.

Máj nyár van. Ötvé-hatvan kacsám vót. Hát amikor mán az első kérészték mellétesültek valahon a . . . az urasák foggyn, elindítotam a kacsákat kétórákor éccaka. — Gyerün kacsák! Élelmetékét keresséték, né mindég asz mongyátok hogy a „szágbú”! — Úgy is vót! Elindítotam! Nem kéllét asz' csak kéccer elindítani! Azok má . . . má hármaccor mán ók elindultak magok éccaka, mékfigyeltem óköt! . . .

Hát égyy alkalommá légyén a naccságos asszony. Az én kacsájim má akko szépen of tanýasztak a ház végén. Elégýöttek a tallóró. — Mongya Cínegéné, — aszongya — mít ad maga ennek a kacsáknak, mivel tartya óköt? — Mondom: roskörpával mém májvával! — Hát hótyhogy, ennyi kacsát? — Mondom: ennyi kacsát! Nézzé csak még, ahol van a kasza a fán, az uramé, mondom, avval szoktam kaszálni a májvát, mondom, neki és vágom össze neki, mondom, bárdal, oszt összekavarom éty kazsba, oszt észnek! — Fogjom mám még belöle égyyét! — Mínek? — Szérétném méťtapintani, ho mi van a begyibe! — Hács csak fogja még a naccságos asszony, én csak nem fogdosom, mondom, óköt! Fogja mék, ha tuggya! — Dehát persze, nem tutta méffogni, mer a kacsá mindég áréb mént!

Haragudot nagyon, szórnyén! Jaj, aszongya, ijé rafinált asszony, aszongya, nincs a tanyába, mim maga! Mondom: de azér mégélni való vagyok, reméllém?! — Ászt igén, aszmongya, ászt lehet mondani!

özv. Bordás Istvánné Czinege Mária 69 éves fm.:

Meghalt férjéről

Nem vót a beteg! Nem vót, mindék csinálta a szódavizet itt a faluba. Még az utó . . . még nem hitték, hogy oam beteg, asz monták, csak addig is gyöjjön fél, amíg mékcsinál vaty tíz-húsz üveget, hogy légyen, — ha csak a betegnek is — szódaviz.

Akkor amikor a harcterrű hazagyött, akkor eggy évig beteg vót, oam vérsavó betekség . . . Hoty több vót az a savó, mint a vér. De kigyógyította . . . vót ittén — ugyan most is megvan Tiszaörsön — az a Baróci orvos.

Az elmaradt látogatásról

Úgy vót, hogy a Kató halálára nem tuffunk elmenni. Mer Pistájéknál lét valami baj, a testvéréméknél. Mán fél is vótunk ötözve, hogy meggyünk Órzsikével, Csonrossal. No, majd elmegyünk legalább a . . . megnézzük a temetőbe. Most avval biztat megim Pista, a testvérem, hogy a nyáron elgyön velem. Dehát nem tudom . . . mer magamba nem tudok elmenni má, szédülök. Ha elgyöm Pista, az öcsém, Cinege Pista, akkor elmegyünk . . . Elég baj, hogy úgy megirtam, hogy megyek, oszt autám még nem téttem meg. Úgy, ahoty kellett vóna. Hogy nem mentem el.

Dániel László 72 éves fm.:

Hadifogságban

É Szibérijába tötöttem máj hat esztendő . . . Há . . . vótam ém mindenféle. Ácsmestér is, mindenféle munkán. Mer játvadni is kivettek azutám bennünket, kérdészték, hoty ki az ácsmestér. Há ki, nem vót miköszünk ety sè! Én elválattam, hot tudok farakcsáni. Rémbe van! Akkor oz benyomtak ácsmestérnek, aut osztá avval foglalkosztam a fokságom ideje alatt. Utyhogy utóára odaértem vele, hogy mék fél kellett vele mondani, nem akartak elengedni! Az ácsmesterséggel! S mit nyertem vele, asz hogy bezártak érte, amér félmontam! Hét napot a fokságba tötöttem!

[Hogy került haza Szibériából?] *Hát asztám bion az naty sors vót, mire é hazakerütem! Húsznak a tavaszán, máus tizéhetedikén, Novimiklájbul indúltam el. Hazafele. Elsősorban min' gyalog! Négyédmagammal. Összefogószkötünk . . . — hágy gyött ot nemcsak é, hanem sokan gyöttek —, no de mink négyén társak létünk. Vót egy veszprémi, két pesti, még én, négyén. Elindultun gyalog. Akkor vót ojan alkalom, ahon vonatra is fél tuffunk jutni. Ahun nagyobb állomások vótak, ot memmonták az oroszok előre, hogy itté szájatok lé má előre, osztán kerüjétek még eszt a nagyop hejségét, nagyubb állomást. Ott oz gyalok kellét . . .*

Bijom mentün mink az Op fojón is úty kérésztü, hogy écs csónnagba vótunk, de oja rosz csónnak vót, hogy abbú mindék hánta kifele az orosz a vizet! Má én is asz' montam, hogy nahát, mosmá elülünk! Borszasztó rony csónak vót! Mégis azér kérésztüggyöttünk rajta. Aután tovább osz mégin gyöttün gyalog. Utyhoty TyuminiG így vót a közlekedésünk. Hún gyalok, hún vonat, mikor hun tuffunk!

Ott oz beméntünk a lágërba, ot hamarosan mékhallottuk asztat, hogy lesz szállítás hazafele. Hadifogószállítás. Orvosi vizitre kellett menni, hát minden-

esetre elsősorban akinek valami baja vót. Én is elméntem orvosi vizitre, énnékém is vót éty kizs betekségém, hát én zsz belekerültem a táncpordba, és így indultunk el hazafele. Útyhoty házba, októbër huszadiká értem haza.

Czinege László József 73 éves fm.:

V i s s z a e m l é k e z é s

Elméntem katonának. Hát ottan még a hat elemihé jártam ugye eszt az altiszti kikébzöt; láttam, hogyam bánnak az újoncokkal, nagyon a szívemre véttem. Elkkör kezded bennem érlelödni a tudás, hogy nē! éppen így vagyun mink oda-haza! Éppen úgy észneg bennünköt othonn a . . . a kulákok még a nagyobb gazdák a szegényebbekét, mint most itt észik az áltisztek még az öregek az újancot! Há' éppen úgy vót! Tehát ott érlelödöd bennem még az az eszme, hogy . . . es sēhoty sē jó, ez az úri osztáj! Attú kezdve mindéig bennem vót az az ösztő, hocs csak . . . csak a szegényekkel, csak a proletárokkal . . . valahogy összevenni a hangulatot!

Eljött a tizennégyes háboru, pērsze fokságba estem ugyi, orosz fokságba, ot vótam nēgyvenkét hónapiG. Ott osztán tējesen át . . . sajátítottam az összes prolétár . . . mozgalmi . . . tényékēt. Mán így mondom, me félnyék vótak, ugye!

SEBESTYÉN ÁRPÁD

Klézse, Moldva

A rest leány

Éggy asszonnak vót égy rēstēs lējánya. Az a lēján nagyon rēstēs vót. Ojan rēstēs vót, hogy rēstēltē felkálni énni. Odamēnt az édesannya, hórdott énni nekijē; ot mosakdatt az ágyba, onngt, mikōr meleg vót, vitték ki jē zárnyégba, mikōr hideg vót, vitték ē melegbē; ojan rēstēs vót, hogy magamagát nem tutta éltartani.

Nagyan szép lējám vót, szerették őt. Elmēnt égy legény, élvēgyē fejlességül. Élvitte a legény haza; ott es rēstēltē dōlgozni. Élvitte az émbēr letette az ágyba; ott ülegetett; hórdott énni, ő sēpērgetett, űō mosott, űō tisztitott, minden. Mēnt az érdőbā, ha készített étt, jōt haza, ha készített étt, nekijē nem vót sēnkijē, minha nem es lét volna fejlessége. Éccēr mikōr mēk készült az érdőbē, az gondōlta maggāba: Hogy lehessēn; it vagyok mēkházasadva, ha nekēm a fejlességēm nem készitt jobb akkar nē es lēnnē. De úgy gondolām még es jobb, tēgyem őt rēja, hoty késziccsen. Ő felkēlt réggel, mēkfējtē az ünűt, elmēnt megēttē, mēnt az érdőbē, hoty hozsom fāt. Asz monta az asszonnak: — Tē asszan, késziccs éttēlt, mikorra hazajōvök, hát akkar ghezēt lészēk, s lēgyēn készsēn éttēl, hogy nē kēlyēm még várjam, mē nem gyōzöm várni az éttēl.

Elmēnt. Az asszannak fejnel fēl vót akasztva éty tarisznya éty szēgrē ē záty fēlett. Az az asszany csak mind a gondōlta, hogy ő monygya tarisznyának késziccsēn éttēl: — Tarisznya mēnny el, késziccs éttēl, mēt hāltad, mit mondatt az urām, megver tēgēdēt, ha nem késziccs éttēl. De ő mit hallatt, a tarisznya nem tudot sēmmit abból. Ő montā, hogy mēk készisszēn, nem készitētt a tarisznya. Hazajō az émbēr, kiérdēzi: — Asszany, készittél-ē éttēl? Asz monygya: — Nem készittem, mēt nem makart a tarisznya, nem akart készitni nem hallat meg az a tarisznya, haty készisszēn éttēl. — Nem bāj. Elmēnt az émbēr, készitēt mit tudatt, étt, s akkar

más reggel, mikor még felkelt, elmént mekfejté az ünöt megint, elmént megette a tejet, készült az érdőbe. Elmént az érdőbe, még mikor ment ki a kapun, asz monta: — Asszony még éccer mondam, mikor hazajövök légyen étel készítve, mert ehezét léssz s akkor még nem győzem várni az ételt. Asz monta az asszony: — Ha akar a tarisznya készíteni, akkor léssz étel, ha nem, ő nincs mit tegyen arról.

Elmént az embér az érdőbe. Várja, hogy lehet étel lesz neki, mikor hazaménen. Mikor hazajött, akkor kérdézi zassant: — Készittel-é asszany ételt? — Éggyáltalán nem akar az a tarisznya ingemét mekhálgatni, nem tudam, mit tethetek én aval a tarisznyával, hogy az ingem mekhálgassan. Ő éppen, úgy montam, hoty hálgassa meg e szót, hogy késziccsen ételt, tuttam, hogy jösz haza s nem léssz étel, de nem akart mekhálgatni. Most mikor immá ő ehetnék vot, nem tutta, hogy mit késziccsen. Elmént még készített émit lehetett, s émit tudott. Harmadik reggel, mikor mént el, asz monta: — Nehagy társ légyen még annak, ne kapjak ételt készítve. Akkar ő még indult az érdőbe.

Mikor az érdőből hazajött, akkar sém kapott ételt. Bémént haragassan, s kiérdi: — Készittel-é asszany ételt? Asszanyga: — Nem. Az asszany asszanyga, hogy a tarisznya nem akart készíteni. Ő nics mitől tegyen arról gye lok. Akkor (az ember) asz monta: — Hadd el, met élréndezem én nekték a dolgotokat, ha nem készítették ételt! Elvetté a tarisznyát, akkar asz monta az asszonnak: — Kely fél az ágyból asszany! Az asszany felkelt az ágyból, elvette é tērisznyát, feltette é hátára, bévitt egy jó botot, s é tērisznyát ütni kezte é zasszonnak a hátán. Az asszonn sírni kezdett, hogy ne máj üsse többet, met nekijé sérík, é tarisznya nem es érzi, de ő nagyon érzi az ütéseket. Asz monta, jó gazdasszony léssz attól továbbé. Ő még ütöt vaty kettőt-hármat, az embér réjája. S utána asz fogatta az asszany, nem tészén ő többet készíteni, többet nem monygya ja tarisznyának ételt késziccsen, jó gazdasszony lēz belőlle ettől előfélé. Első gazdasszam vot a faluba.

Elmondta Lőrincz Györgyné, 33 éves. Klézse. A kolozsvári Folklór Intézet magnetofon-felvételéről lejegyezte:

MURÁDIN LÁSZLÓ

Pusztafalu, Borsod-Abaúj-Zemplén m.

Hárda Imre, 31 éves fm.:

Nősülésével kapcsolatos emlékeiből

Hallotta asztán a jány, má ő is örült, kitaláltak ott. Ettem, pájinkásztunk ott, akkor megin az apja is akart még bort hozatni. Mondom hát nem kél, ne kőccsöm, mer nekik nem vód boruk. Mos sincsen. Nem fontos mondom, há nekünk vam bor is, mer 'mert' nekünk odaföl vód bor is. Hozok én, ha bor kel, mondom. Főlszalattam, hoztam bort is le.

Prima bor vot. Ez a hárslevelű, furmint, rizling. [Igen, hát az jó bor!] Ivogattung, beszélgettünk, há 'hát' hogy állunk a dologval, mondom, mikor menyenyün megvenni a gyűrűt. Há mondom, ne az ivászatra mennyön itt a dolok, hanem arra, hogy mi lessz. Amikor akaritok 'akarjátok'. Esz csütörtököm vot. Mondom hónap. Én úgy gondoltam, hoty hónap. Hát asz mondi az anyósom, hoty hát hónap tán 'talán' nem is jó lesz, mer péntököt uja szerencsétlen napnak tartik 'tartják' falun, faluhejen. Ej, gondoltam magamba, mindety, szerencsétlen,

ém már it . . . má 'már' nem várok, mer éjjel valami mázs gondolat lessz, oszt akkor mehetök a fenébe meginn. Úgy is vót. Megbeszéltnék, hogy mennyünk 'megyünk'. Másnap este, nem is másnap, már akkor este megbeszéltnék, hogy már reggeli vonattal, a korajival fogjun 'fogunk' menni. Hát vót ott egy másik pár is, aki készült, épen akkor. Csak ők is miránk vártak, hogy ém mikor fogok menni. Mer a jány ahos sē akart menni, ahoz a fíjúhoz. De az ém feleségömmeg barátnöje vót, és hotyha az ém feleségöm énhozzám gyün, akkor ű is ment a másikhoz, mer gondolta, hogy akkor már ő maga marad. [Igen!]. Hát megbeszéltnék, hotyhát szóval péntököm mönnyünk. A jány készítötte ki is, a feleségöm, a ruháját minden, hogy má a koraji vonattal, már három óraker má kélni kel Pusztafaluba. [Igen!] Gyüvök földjélé, beszólok a jánnak, a másik jánnak is, aki ugyancsak . . . Na mi van, hogy eggyeszetök meg? Mer az meg a leghöz nem akart menni, amaszt a szülök akarták. Fordítva vót. Hát ők jóformán semmibe se. Hát a Piros mén? Mondom, hogy gyün. Hát akkor ő izs gyün. Fölugrott az ágyból, akkor ötözött. Mennyek el vele Piroseknál, hotyha igaz-é ez a dolog. [Igen!] Gyere mondom, hát igazsz, hát má csak elmennyünk. Be vócs csukva az ajtó. Éresszetög be.

Hát mi vg? Semmi, hát akarun még valamid beszélni, beszölt az a másik jány is, beszélgettünk. Nahát megálapottunk, hogy akkor ő izs gyün. Mennyek, szójjak annak a fíjúnak. Kéccsem föl. Elmentem, fölkétöttem aszt a másik legént. Gyere mondom, hát mennyünk Ujhélbe megvenni a gyüröt. Há hoty-hoty, hát ő jóformán semmit nem tud, nem akarja a jány. Gyere, biztos minden, gyere ügyesen. Élmentün, mongyuk a jánnak, hogy no, Annus, akkor — mer Annának hitták, Annusnak aszt a jánt — akkor hád benne vagy? Na hát úgy ahogy monta, aszongya. Na mondom, na ugye, hogy montam, hogy igaz. No, akkor vót egy mulacs-ság, ott a kocsmába mulattak. Aszongya oszt neköm a völegény, má megbeszéltnék, hogy mikor indójnók, mink fogjuk kétni a jányokat, minden, a jányok mel sütötték ki a hajokat, mint faly szokás. Aszongya neköm a fíjú, hogy no gyere a kocsmába. Te intészted, aszongya, gyere a kocsmába. Elmentünk a kocsmába, beszödögettünk a kocsmába úty, hogy az idő úgy elmúlt, hogy mikor gyüjjün ki a kocsmából, mennyünk a vécére, az éggycik asszony gyün lefelé. Hova mén? Hát a vonathoz. Ho . . . ? Hát így ál az üdö? Így bizony aszongya negyed négy. Hű, montam, aszt a kutyajáját neki, má ojam berúgot fejjel, nem annyjira hogy berúgocs, csak jó kedvünk vót. Gyere tē, mondom gyorsan, hát még otthon apámék nem is tuttak semmit sē, mer ők abba a hiszembe vótak, hogy nem adik hozzám aszt a jánt. Hazaszalattunk ügyesen készültem, mi a hējzet, mondom nekik, aggyonak pénszt. Na oszt kivett osztán kétezeröt-száz forintot a . . . anyám a ládából, ládának mondik aszt amibe a pénz ál faluhejžen. Kivette, ideatta a pénszt.

Elég lessz-é annyi? Mer azelőtt attung be épen két ökröt, hát vót pénz. Anyám még mindig nem hitte, hogy ém montam neki, hotyhát hogy ál a dolok, hotyhát mennyünk 'megyünk' megvenni a gyürüt. Hád biztos lessz ez? Hád biztos, hát mán csak ojam bolondokot nem csinálok. Na ügyesen szöggyönek ruhát, kéjjönök föl, mondom, mer űk is eszt a jánt akarták vóna mindjélekképpen. Ez vót a vágyok, hocs csak ez. Hőj, mikor megmontam az igazat, akkor még az ökröt is, vaty tehenet is mer má vót más ökor is akkor, levákták vóna mindet, csak örölték. Ügyesen összepakoltam, dehát esz pilanatok alát történt, zsebbe a pénszt és akkor mentem én szólni ennek a másik fíjúnak. Gyere mondom tē mer má félnégy, mondom ügyesen elmentünk, szóltunk a jányoknak, akkor gyerünk le. Még mikor mēntünk le, még én egy üvek pájinkád betettem a zsebbe, fölkétöm a jánt, fölkéltek az öregök is. Igyonak már, foktam egy ujan decis pohárt. Az öregnek is, mer az apósom ő ige szereti a bort vagy a pájinkád. Decis pohárral kitötöttem,

belökte, az anyósnak is, má ő nem itta mek, csak esettek félig. Én is beváktam egy decit, attam a jánnak is egy decit, annak a másik párnak is, mer azoknak nem vót pájinkájok. Nekik is, hát ugye má mindegy, mer a jánnak, vagy az ém feleségömnnek az unokatestvére vót az a jány. [Igen!] Megittuk oszt a pájinkát mind. Ügyesen le az álomásra. Megvettük a jegyöt, már az öcsémé megvót a jety, készem vót, mán csak ök . . . miránk vártak. Utánna egy . . . hét múlva elkészültünk a pájinkafőzésvel, becsináltónk ot pájinkát mindent, főszték nyakra-főre, bort, megvettün mindent, elkészültünk úty hogy még aratás előtt körülbelől vagy ety héttel, le iz zájlott a lakodalom. [Hajjaj, hamar ment!] Ment, ment gyorsan, útyhogy amikor má a lakadalom lezájlott, utána mék hoty kihevertük a lakodalmat, meg elpratáltunk ot mindent széjjel, utánna már kezdődött is az aratás. No, kesztünk oszt már menni aratni, má kezdött érni a búza, mer fehér, fejír búza vót má így az apósomnak, és elmentünk, hát má én kesztem ott adni a nagyot hogy é hoty tudok aratni, hát hotyhát nemcsak akárhogy van a dolog, váktam, mint a füst. Nem bírtak utánnam markolni a nagy búzákon, abba a melekségbe, ujan, hogy az embör fül el. Há még ujan szokatlan is vót, új asszony, meg új embör még mindég úty szégyöltem magamot. Jött oszt a tizórási, tizórásni szoknak így aratásnál, mer ugye nehéz munka. Nem is mertem jóformán enni, semmit se, mer szégyöltem vóna, hát híjába kínáltak, hogy eszt is aszt is, há nemigen kellöt, mer tartottam magam. [Igen!] De ezzel csak a . . . , ém fizettem rá, mer az embör ha nem eszik . . . , asz mongyák, hazsba van az erő. A kaszát mek kel fogni, mer a kasza ijem búzába, mint a szekrény teteji, akkor leál a kasza.

Hát így ment oszt a munka továp, tovább. Dógozattunk, utánna, aratás utám pedik kezdődöt közvetlen az építkezés.

Idejöl már rosz vót a lakás, hazórról is attak neköm pész, minden, hát elhatároztuk, hoty ha má így van, hoty két embörök vagyun meg minden, hács család lesz minden, há ijen lakás ne legyön ijen rossz. Hozzáfoktunk a köved bontani, hordani mindem, mekkezdődött az építkezés. Útyhogy rá . . . , mikor megnősültem, utánna már vagy egy . . . , hogy egy évre, vagy mék továbbra isz születött ety kisjányunk, mai napig is még éledbe van. [Láttam a kis Mártát!] Hogy . . . , munkálkodunk, nincs mai napik se semmi hiba.

H. Hutkai András, 61 éves, fm.:

A k a s z á r ó l

[Milyen fából készítik a kaszanyelet?] Nálun kőrösfából 'kőrösfából' van, azut van rájta karika, vam benne kocska, a nyélve, azut osztán a kaszanyel, kőrösfa. Vam benne kocska, amit mekfog az embör, osztán avval fordíttya. Van rájta a kaszakarika, azut vam belé kaszaszög, azut a kasza. Az embör a kaszát megverje 'megveri, élesíti' reggel, akkor kimegy a mezzőre, viszi a féntokot, a fenet 'a fénkövet', akkor oszt mekfennye 'megfeni', oszt úty fok hozzá kaszálni. [Mit vág le a kaszával?] Rëndöt. Vág vele egy rëndöt. [Milyen szerszámok vannak a ház körül?] Há vam mindeféle. Mongyuk má vam fűrész, bálta, ami így má szükséges favágáshoz, azut vannak lapis kapák 'lapos kapa, kapafajta', ortó kapa 'irtó, gyomirtó kapa', csákány, ásó, mindemféle szerszám van it, minden egyéb 'egyéb', ami a gazdálkodáshoz szükséges. Barona, eke, szeker, a szekerhöz minden, ami szükséges. Lajtra, bérfa, dészka, ijek 'ilyenek' vannak.

É l m é n y e k

Le vót kaszálva a lucërna, hát oz gyütt az esső, elmentünk a feleségömvél takarni 'szénát forgatni'. A sógromék meg it kifelé az újsoron, ahol mennyüng be [a faluba], ot laknak és onnat láttak ök oda, hogy mi igen siessünk 'sietünk'. Még elgyütték segíteni, má a feleségivél. Ety tizenöt méterre vót ety fa. És mink azzal úty szömbbe vótunk és akkor püff, abba a fába bele- . . . , belevágott a villám. Úty hogy min, mink így megrántóttun ne 'megrázkódtunk', hogy a menyecske, má a sógromnak a felesége, asz hozzáfogott ordítani, útyhogy aszíttem, hoty tán abba ütöd bele [a villám]. Nézöm osztán a fát és én hallottam, hogy a fáról a gajj úty tördelődözöt le. Hát tejjesöm végikhasította a fát. Még jó, hogy mi nem mentünk a fa alá, mër ha mink fa alá mennyünk 'megyünk', hát nekünk pusztulni kell. [Nem szabad ilyenkor fa alá állni!] Nem szabad, dehát az embër már ujankor, még jég is esött, úty hogy az embörnek ahova odaeött, az ingere, mer csak ingbe vótunk, hád bizony mekkopólta 'mekkopogtatta'. Ahol mek csupasz vót, hát meg is látódott 'látszódot' a hejje. [Igen?]

Bizony. [Akkor jó nagy eső, vagy vihar volt!] Eső nem ujan túlnagy vót am mer hirtelen gyütt, uja szaladó [eső vót]. Nem úgy mim most, hogy mos nem zeng, osztám mégis esik. [Most már nem esik, elállt!] Mos má megálapodott [az eső]. Mára már azér hült le. [Hát hullt!] Elég jól. No és kellött ez a . . . üdö. Ha nem ez, hát árpánk nem let vóna tá semmi. De még így is, nem tudom, lessz itt ojam fód, hogy nem sok lész rájta.

C s é p l é s

. . . először megigyunk ety kis pájinkát. Úty fogjunk 'fogunk' hozzá a munkához. Hozzáfogunk 'hozzáfogunk' a munkához, akkòr megmondom nekik, na, válasszatok hejjet, ki mit akar. Akkor kettű áll a zsákhoz, kettű mety föl a dobra. Egy étetö, ety kévevágó [hogy hívják?], vaty kéveadogató, nálunk úgy mongyák. Osz vó megint a kazál tetejin égy, aki megin dobja oda nekik a kévét. Kettő áll a gép elibe. Azutám miye hosszan kel tölni a szalmát, mer mindég nincsem fölördö, ez a . . . [hogy nevezik azt?] élővátor. Igen, az nincsem mindég. Úty hoty kézzel kel föladogatni. Hád bizony, ha hozzáfok, ha magos a kazál, hát osztán kell ot mék háromnak is álni a láptóra 'létrára', hoty ki tuggya adni a tetejire. Hát mek kell ott azér szenyvedni vele. Hogy az embör abba a porba, mindembe, sokszòr meg is újjunk 'állunk', osztán igyun meg ecs csöppet, mër bizony eszt a port mossuk le, hogy az embörnek a torkát pucojja le. Akkor harapjunk 'eszünk' ety kicsit, megint újból hozzáfogunk. Akkor hül [emf.] ott a zságba a szëm. Kettű [ember], ami a zsákná van, asz fogja, viszi be a kamarába, önti ki, szalad a zsákkal ki, vissza és így. Az ocsó 'a gabona szemetje' az mikor megin gyrün, asz csak utójára megy be ['viszik be']. Úgy osz fogják akkor a gépöt, má várják is ott, osztá viszik a másik hejré 'helyre'. [Hova viszik?] A másik hejré.

ifj. Czók Józsefné, 28 éves, htb.:

K o m a s á g

Nálun mikòr mekszület 'megszületik' a gyermek, hát vaty három hétiq, még az édosannya föl nem gyógyül, addik csak van így, utánna osztám mekkeresztölük égy vasárnap. Elviszik a tèmplomba, oszt a pap mekkeresztölük, hogy mi

lessz a neve, meg imátkozik ott érte. Oszt akkor este van utánna ety kis mulaccsák. Készítnek a szüleji pájinkád, bõrcs csinálnak, sûtnek sûtémént, húislevest, húst mek tõtöt káposztát is. Oszt akkor még néhol van cigány is, oszt akkor mikor elménnek mulatnak elõször, sokkáig csag bort isznak, vagy elõször pájinkát sûtéménnyel, oszt akkor hozik 'hozzák' a vacsorát, utánna osztá szõdik a pénszt a gyeröknek kocsiira, meg a bába is magának. Neki is kél valami. Annak is adnak osztán, nálunk csak, igaz, forintokot, van aki tisz forintost is tesz neki. Mikor elmül 'elmúlik', odaadi a zannyának a pénszt, amit összeszedött a vendégöktõl, oszt akkor muzsikálnak is meg danólnak még utánna úty, hoty vaty három órajig 'óráig' is néhol vannak. Oszt akkor mikor elmül 'elmúlik', má a komaság 'keresztelõ', má mindenki elálmosod, akkor mennek hazafelé a falun, rákezdíg danólni míncs csoportogba, ahogy bírnak, hogy mindenki hajja. Meg másnap réggel beszélük oszt, hoty hogy danóltak. Mek hogy 'mennyre' be voltak rúgva. Nálunk szeretnek ijesmit igem, mulatozni, danólni, akár komaságba, akár lakadalomba. Így van nálunk a keresztelõ. Ezelõt még én is fíjatalab vótam, egészem máskép ment nálunk is, mer jártunk az erdõre fújér. Úja hátakval hosztun mer a fíjukval jártunk, oszt az vót a divat, hoty ki mennél nagyop hátvál szõd, hát az a jány. Oszt akkor annyira, hogy máj [= majdnem] mëkszakattun mire kihosztuk az erdõ szélire. Oszt akkor mám most ez a divat elmúlt. Mos mám mindég az az elsõ, aki nem mén 'megy' fújér, nem kel neki járni. Mos má az van lenézve, aki fújér jár. Má nálunk is egész máskép kezd lenni, de még az öregöknél él ez a . . . , fõnnál mindék, hogy mindég dógozni, mer nem hagynak leülni sose, hocs csak ide mënni, oda mënni, útyhogy mëkkezódik tavaszkor dógozni, hát tart itt egész õszig meg õsszel megint a fonásval, szõni, fonni egész télõn nincse szüneti 'szünetje' sose. Egész nyáron ezõn a foró napon is mindég a mezzõm mëkkezódik a kapálás, akkor annyi, hogy elvégëzzük, már gyün a lóherekaszálás, szénabetakarítás. Akkor még eszt el se végezzük, már megin kel tõtni a kompért. Akkor mektõtik, megin gyün az aratás. Mikor mëgaratnak, utána megin kel hordani, akkor járni gépõlni 'csépelni' a szomszédoknak. Hogy nekünk is, mindenkéig gyünnek segítni, hát így viszozni kell. Útyhogy mëktart mindék sokkáig gépõlni is, ety hónapig. Járni érte, akkor utánna még beér . . . Mikor kigépõlnek, akkor kel menni szántogatni.

(Lejegyezve egy 1959 januárjában fölvett magnetofon-szalagról.)

NYIRKOS ISTVÁN

Tartalom

Cikkek

<i>Szabó T. Attila</i> : A <i>-ni, -nit, -nul, -nül</i> határozórag-csoport az erdélyi régiségben ...	3
<i>Papp István</i> : A magyar mondattan egyetemi oktatásának kérdéseihöz	23
<i>Kovács István</i> : Az <i>-l</i> kiesésének történetéhez	32
<i>Márton Gyula</i> : Az igealakok szerepe a Fekete-Körös völgyében	44
<i>Papp László</i> : A nők megnevezése a XVI. sz. második felében	56
<i>Szabó Zoltán</i> : A nyelvjárási igekepzők tanulmányozásának szempontjairól	90
<i>Penavin Olga</i> : Az igekezők használata Kórógyon	100
<i>Végh József</i> : A nyelvjárási anyaggyűjtés időszerű feladatai	103

Ismertetések, bírálatok

Végh József: Őrségi és hetési nyelvatlasz. Ism. <i>Kálmán Béla</i>	110
Papp László: XVI. sz. végi nyelvjárásaink tanulmányozása. Ism. <i>Kálmán Béla</i>	113
Benkő Loránd (szerk.): Magyar hangtani tanulmányok. Ism. <i>Kálmán Béla</i>	117
H. Fekete Péter: Hajdúböszörmény helyneveinek adattára. Ism. <i>Jakab László</i>	120
D. R. Fokos-Fuchs: Syrjänisches Wörterbuch. Ism. <i>Kálmán Béla</i>	122

Nyelvjárási adatok

<i>Imre Samu—Kálmán Béla</i> : Beszámoló szlovákiai nyelvjárásgyűjtésünkről	124
<i>Jakab László</i> : Tájszavak (Kemece, Szabolcs-Szatmár m.)	147
<i>Sebestyén Árpád</i> : Szövegek (Nagyiván, Szolnok m.)	150
<i>Murádin László</i> : Szöveg (Klészse, Moldva)	155
<i>Nyírkos István</i> : Szövegek (Pusztafalu, Borsod-Abaúj-Zemplén m.)	156

Résumés

<i>A. T. Szabó</i> : Eine Gruppe von Adverbialsuffixen im siebenbürgischen Altertum	22
<i>I. Papp</i> : Zu den Fragen des Unterrichts der ungarischen Syntax auf den Universitäten	31
<i>I. Kovács</i> : Zur Geschichte des Ausfalls des <i>l</i>	43
<i>Gy. Márton</i> : Роль глагольных форм в долине реки Кришул Негру	55
<i>L. Papp</i> : Les noms des femmes dans la seconde moitié du XVI ^e siècle	88
<i>Z. Szabó</i> : Concerning the criteria of studying the verbal suffixes in the Hungarian dialects	99
<i>O. Penavin</i> : L'emploi des préfixes-verbaux à Kórógy (Slavonie)	102
<i>J. Végh</i> : Aktuelle Fragen der Materialsammlung ungarischer Mundarten	109

Tankönyvkiadó Vállalat

A kiadásért felelős: Vágvölgyi Tibor igazgató

Kiadásra előkészítette: Varga Mihály

Műszaki vezető: Horváth János

Műszaki szerkesztő: Kormanik Béla

A kézirat nyomdába érkezett: 1960. július — Megjelenés: 1961. február

Példányszám: 1100, Terjedelem: 15 (A/5) ív.

Készült: monó szedésről, íves magasnyomással,
az MSZ 5601-54 és az MSZ 5602-55 szabvány szerint

52400/1961 — Akadémiai Nyomda Budapest — Felelős vezető: Bernát György

